

Latvijas Universitāte
Humanitāro zinātņu fakultāte
Latvistikas un baltistikas nodaļa

Promocijas darbs
doktora zinātniskā grāda iegūšanai
valodniecības un literatūrzinātnes nozarē
latviešu sinhroniskās valodniecības apakšnozarē

CIEŠAMĀS KĀRTAS FUNKCIONĀLĀ SISTĒMA LATVIEŠU VALODĀ

Darba autore: Mg. philol. Kristīne Levāne-Petrova
Darba zinātniskā vadītāja: prof. Dr. philol. Andra Kalnača

Rīga
2023

Anotācija

Promocijas darba „Ciešamās kārtas funkcionālā sistēma latviešu valodā” mērķis ir latviešu valodas ciešamās kārtas konstrukciju funkcionālo tipu struktūras, distribūcijas un lietojuma biežuma analīze, balstoties uz plašu latviešu valodas korpusu materiālu un dažādām korpuslingvistikas metodēm. Līdz šim latviešu valodā ciešamā kārtā tādā aspektā un ar tādām metodēm nav pētīta. Darbā iekļautas un aplūkotas gan pasīva konstrukcijas ar ciešamās kārtas pagātnes divdabi, gan arī ciešamās kārtas tagadnes divdabi – pasīva konstrukciju kopa, kas veido latviešu valodas ciešamās kārtas funkcionālo sistēmu. Balstoties uz „Līdzsvarotā latviešu valodas teksta korpusa” 2018. gada versijas materiāliem un arī citiem „Nacionālajā korpusu kolekcijā” iekļautajiem korpusiem, darbā detalizēti aplūkoti latviešu valodas ciešamās kārtas konstrukciju funkcionālie tipi, uzmanība pievērsta pasīva konstrukciju apkaimei, semantikai, kā arī aplūkots, kā tās funkcionē dažādos valodas paveidos kvalitatīvā un arī kvantitatīvā aspektā. Darbs galvenokārt balstīts tipoloģiskās valodniecības atziņās, izmantota arī semantisko lomu teorija un tradicionālā teikuma locekļu sintakses pieeja.

Atslēgas vārdi: verba kārtā, ciešamā kārtā, agenss, pacienss, pasīva konstrukcija

Abstract

The aim of the doctoral thesis "The Functional System of the Passive Voice in Latvian" is the analysis of the structure, distribution and frequency of use of the functional types of passive constructions of the Latvian language, based on a wide range of Latvian language corpus materials and various methods of computational linguistics. So far, the passive voice in the Latvian language has not been studied in such an aspect and with such methods. The work includes and examines the passive constructions with the past passive participle and the present passive participle – a set of passive constructions that make up the functional system of the passive voice in Latvian. Based on the materials of the 2018 version of "The Balanced Corpus of Modern Latvian" and also other corpora included in the "Latvian National Corpus Collection", the work examines the distribution, semantics and functionality of passive constructions in different language genres in a qualitative and also a quantitative aspect. The work is mainly based on the linguistic typology, with the theory of semantic roles and the traditional syntactic approach used additionally.

Key words: grammatical voice, passive voice, agent, patient, passive construction

NATIONAL
DEVELOPMENT
PLAN 2020

EUROPEAN UNION
European Regional
Development Fund

INVESTING IN YOUR FUTURE

Šis darbs izstrādāts Valsts pētījumu programmā "Letonika latviskas un eiropiskas sabiedrības attīstībai" (Nr. VPP-LETONIKA-2021/1-0006) un "LU doktorantūras kapacitātes stiprināšana jaunā doktorantūras modeļa ietvarā" (Nr. 8.2.2.0/20/I/006).

NACIONĀLAIS
ATTĪSTĪBAS
PLĀNS 2020

EIROPAS SAVIENĪBA
Eiropas Sociālais
fonds

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

Saturs

Apzīmējumu un saīsinājumu saraksts	6
Tabulu saraksts	8
Ievads	10
1. Verba kārtas kategorija, tās raksturojums	25
1.1. Verba kārtu opozīcija	26
1.2. Pasīvs kā verba kārtā, tā formas latviešu valodā	33
1.3. Pasīva konstrukciju pamattipi	38
1.3.1. Transitīvu verbu pasīva konstrukcijas	39
1.3.2. Intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas	43
2. Transitīvu verbu pasīva konstrukcijas	49
2.1. Teikuma priekšmeta izteikšanas veidi un semantika	52
2.2. Vārdu secība teikuma priekšmets / izteicējs un izteicējs / teikuma priekšmets	63
2.3. Statiskā pasīva konstrukcijas un palīgdarbības vārda lietojums	71
2.3.1. Statiskā pasīva konstrukcijas ar palīgdarbības vārda nullformu	80
2.3.2. Teikuma priekšmeta izteikšanas veidi un semantika	85
2.3.3. Vārdu secība teikuma priekšmets / izteicējs un izteicējs / teikuma priekšmets	92
2.4. Ciešamā kārtā un darītājs latviešu valodā	98
2.4.1. Darītājs un dinamiskā pasīva konstrukcijas	98
2.4.2. Darītājs un statiskā pasīva konstrukcijas	102
3. Intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas, to semantika un lietojums	108
3.1. Vārdu secība	111
3.2. Intransitīvu verbu pasīva konstrukciju semantika	116
3.2.1. Konstrukcijas ar vispārinātu un nenoteiktu neizteiktu darītāju	119
3.2.2. Konstrukcijas ar noteiktu neizteiktu darītāju	123
4. Ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukcijas, to semantika un lietojums	131
4.1. Teikuma priekšmeta izteikšanas veidi un semantika	135
4.2. Vārdu secība teikuma priekšmets / izteicējs un izteicējs / teikuma priekšmets	143
4.3. Ciešamās kārtas tagadnes divdabja modālās nozīmes	148
4.3.1. Iespējamība/neiespējamība	148
4.3.2. Nepieciešamība	152
Secinājumi	158
Aizstāvēšanai izvirzītās tēzes	162
Avoti	163
Teorētiskā literatūra	164
Pētījumā izmantoto jēdzienu un terminu glosārijs	173
Pielikums	177

Apzīmējumu un saīsinājumu saraksts

1, 2, 3 – persona

A – agenss

ACC – akuzatīvs

_{ACC} – akuzatīvs

a. – angļu valoda

_{AUX} – palīgdarbības vārds

COND – vēlējuma izteiksme

DEB – vajadzības izteiksme

Disertācijas – „Promocijas darbu korpuss”. Pieejams: <https://korpuss.lv/id/Disertācijas>

dsk. – daudzskaitlis

_{GEN} – ģenitīvs

I – izteicējs

IMP – pavēles izteiksme

_F – sieviešu dzimte

FUT – nākotne

LaRko – „Latviešu valodas runas korpuss”. Pieejams: <http://www.korpuss.lv/id/LaRko>

LiLa – „Latviešu-lietuviešu-latviešu valodas paralēlo tekstu korpuss”. Pieejams: <https://korpuss.lv/id/LiLa>

LVK2018 – „Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpuss.” 2018. gada versija. Pieejams: <http://www.korpuss.lv/id/LVK2018>

LVK2022 – „Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpuss.” 2022. gada versija. Pieejams: <http://www.korpuss.lv/id/LVK2022>

LVRK – „Latviešu valodas runas korpuss”

_M – vīriešu dzimte

NKK – „Nacionālā korpusu kolekcija”

_{NOM} – nominatīvs

NOM – nominatīvs

OBL – atstāstījuma izteiksme

O – objekts

Pārspriedumi – „Skolēnu pārspriedumu korpuss”. Pieejams:

<http://www.korpuss.lv/id/Pārspriedumi>

P – pacienss

PASS – pasīvs

PK – pasīva konstrukcija

PL – daudzskaitlis

PL – daudzskaitlis

PRS – tagadne

PST – pagātne

PST – pagātne

PTCS – divdabis

SG – vienskaitlis

SG – vienskaitlis

Subtitri – „Latvijas Sabiedrisko mediju subtitru korpuss”. Pieejams:

<https://korpuss.lv/id/Subtitri>

Tīmeklis2020 – „Latviešu valodas tīmekļa korpuss”. Pieejams:

<https://korpuss.lv/id/Tīmeklis2020>

TP – teikuma priekšmets

V_{AUX} – palīgdarbības vārds

V_{INF} – verbs infinitīvā

Vikipēdija – „Vikipēdijas korpuss”. Pieejams: <https://korpuss.lv/id/Vikipēdija>

vsk. – vienskaitlis

Ziņas – „Latvijas ziņu portālu raksti”. Pieejams: <https://korpuss.lv/id/Ziņas>

Tabulu saraksts

1.1. *tabula*. Pamata transitīvā diatēze

1.2. *tabula*. Pasīva diatēze

1.3. *tabula*. Darbības vārdu dinamiskā un statiskā pasīva laika un izteiksmju formas

1.4. *tabula*. Darbības vārdu dinamiskā un statiskā pasīva variantu laika un izteiksmju formas

1.5. *tabula*. Intransitīva verba pasīva diatēze

2.1. *tabula*. Darbības vārdu dinamiskā un statiskā pasīva laika, izteiksmju un personu formu biežums

2.2. *tabula*. Transitīvu verbu pasīva konstrukcijas ar izteiktu vai neizteiktu teikuma priekšmetu

2.3. *tabula*. Transitīvu verbu pasīva konstrukcijas un teikuma priekšmeta semantika

2.4. *tabula*. Transitīvu verbu pasīva konstrukciju teikuma priekšmeta izteikšanas veidi

2.5. *tabula*. Transitīvu verbu pasīva konstrukciju TPI un ITP vārdu secība

2.6. *tabula*. Transitīvu verbu pasīva konstrukciju TPI un ITP vārdu secības sadalījums atbilstoši valodas paveidiem

2.7. *tabula*. LVK2018 fiksēto darbības vārdu dinamiskā un statiskā pasīva variantu īstenības izteiksmes formu biežums

2.8. *tabula*. LVK2018 fiksēto darbības vārdu dinamiskā un statiskā pasīva variantu atstāstījuma, vēlējuma un vajadzības izteiksmes formu biežums

2.9. *tabula*. LVK2018 fiksēto darbības vārda dinamiskā un statiskā pasīva variantu 3. personas vienskaitļa un daudzskaitļa lietojuma biežums

2.10. *tabula*. Dinamiskā un statiskā pasīva varianti ar izteiktu vai neizteiktu teikuma priekšmetu

2.11. *tabula*. Dinamiskā un statiskā pasīva variantu teikuma priekšmeta semantika

2.12. *tabula*. Dinamiskā un statiskā pasīva variantu teikuma priekšmeta izteikšanas veidi

2.13. *tabula*. Dinamiskā un statiskā pasīva variantu TPI un ITP vārdu secība

3.1. *tabula*. Intransitīvu verbu kopa

3.2. *tabula*. Intransitīvu verbu pasīva konstrukciju laika un izteiksmju formu biežums

3.3. *tabula*. Intransitīvu verbu pasīva konstrukciju dažādu verbu lietojuma vispārinātā, nenoteiktā vai noteiktā nozīmē sadalījums

3.4. *tabula*. Intransitīvu verbu pasīva konstrukciju ar noteiktu neizteiktu darītāju dinamiskā un statiskā pasīva sadalījums

3.5. *tabula*. Intransitīvu pasīva konstrukciju ar konkrētiem izteicējā lietotiem vārdiem dinamiskā un statiskā pasīva un laika formu sadalījums

4.1. *tabula*. Ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukciju laika, izteiksmju un personu formu biežums

4.2. *tabula*. Ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukcijas ar izteiktu vai neizteiktu teikuma priekšmetu

4.3. *tabula*. Ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukcijas un teikuma priekšmeta semantika

4.4. *tabula*. Ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukciju teikuma priekšmeta izteikšanas veidi

4.5. *tabula*. Ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukciju TPI un ITP vārdu secība

4.6. *tabula*. Ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukciju TPI un ITP vārdu secības sadalījums atbilstoši valodas paveidiem

1. *tabula*. Regulāro darbības vārdu formu ciešamās kārtas paradigma visās izteiksmju un laika formās (Kalnača 2013, 551–556, 562–564)

2. *tabula*. Regulāro darbības vārdu formu dinamiskā un statiskā pasīva variantu paradigma visās izteiksmju un laika formās (Kalnača 2013, 551–556, 562–564)

3. *tabula*. Nekārtno darbības vārdu formu ciešamās kārtas paradigma visās izteiksmju un laika formās (Kalnača 2013, 562–564)

4. *tabula*. Nekārtno darbības vārdu formu ciešamās kārtas dinamiskā un statiskā pasīva variantu paradigma visās izteiksmju un laika formās (Kalnača 2013, 506; 551–556, 562–564)

Ievads

Darbības vārda kārtā un ar to saistītie aspekti vienmēr ir bijis aktuāls gramatikas izpētes objekts. Lai arī valodniecībā verba kārtā un jo īpaši ciešamā kārtā ir plaši pētīta, tā valodās kopumā ir ļoti nevienmērīga parādība. „Joprojām nav apmierinošas definīcijas ne tam, kas veido verba kārtu, it īpaši ciešamo kārtu, ne arī tam, kas verba kārtas kategorijā ietilpst” (Geniušienē 2016, 3) (visi citāti šeit un turpmāk sniegti promocijas darba autores tulkojumā). Tāpat arī „parādība, ko dažādās valodās sauc par ciešamo kārtu, bieži vien ir ļoti atšķirīga gan strukturāli, gan arī funkcionāli” (Shibatani 2006, 264). Tādējādi „ciešamās kārtas, resp., pasīva konstrukcijas pat vienā valodā var būt ļoti atšķirīgas, kaut arī pārstāv vienu vispārīgi definētu formālu tipu” (Nau, Spraunienē, Žeimantienē 2020, 28). Tāpēc promocijas darbs „Ciešamās kārtas funkcionālā sistēma latviešu valodā” veltīts darbības vārda ciešamās kārtas sistēmiskai izpētei un lietojuma analīzei latviešu valodā, balstoties uz plašu latviešu valodas korpusu materiālu un izmantojot dažādas korpuslingvistikas metodes.

Šī darba izpratnē ciešamās kārtas funkcionālajā sistēmā ir iekļautas pasīva konstrukcijas ar ciešamās kārtas pagātnes divdabi un pasīva konstrukcijas ar ciešamās kārtas tagadnes divdabi, proti, pasīva konstrukciju kopa, kas veido t.s. latviešu valodas pasīva saimi¹ un kas latviešu valodā nav viendabīgas ne struktūras, ne funkcionālā ziņā. Tādējādi pasīva konstrukciju funkcionālo tipu nozīmju kopums promocijas darbā uzskatīts par ciešamās kārtas funkcionālo sistēmu latviešu valodā. Tā ir sistēma, kas raksturo latviešu valodas pasīva konstrukciju funkcionēšanu dažādos valodas paveidos. Darbā ar rakstu valodas paveidiem (daiļliteratūra, zinātniski teksti, publicistika un lietišķie teksti) tiek saprasti valodas funkcionālie stili. Pasīva konstrukcijas pētītas arī Saeimas stenogrammās, kas saistāmas ar lietišķiem tekstiem un ir nosacīts rakstītās runas pieraksts.

¹ Jēdziens *pasīva saime* (a. *passive family*) izmantots rakstā „The Passive Family in Baltic” (Nau, Spraunienē, Žeimantienē 2020, 27–128), kurā aplūkots baltu valodu pasīvs, proti, lietuviešu un latviešu valodas pasīva konstrukcijas ar ciešamās kārtas divdabjiem, kas ir ļoti atšķirīgas pēc nozīmes, formas un funkcijām; visa šī konstrukciju kopu rakstā dēvēta par pasīva saimi. Promocijas darbā jēdziens *pasīva saime* attiecināts tikai uz latviešu valodas pasīva funkcionālo sistēmu.

Pētījuma mērķis ir analizēt latviešu valodas ciešamās kārtas konstrukciju funkcionālo tipu struktūru, distribūciju un lietojuma biežumu „Līdzsvarotā mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusa” 2018. gada versijā (LVK2018), nepieciešamības gadījumā arī citos „Nacionālās korpusu kolekcijas” (NKK)² (Saulīte et al. 2022) materiālos. Lai iespējami precīzi aprakstītu ciešamās kārtas funkcionālo sistēmu latviešu valodā, promocijas darbā izvirzīti šādi **uzdevumi**:

- 1) aplūkot verba kārtu, ar to saistītos jēdzienus un tajā iekļautās valodas parādības, bet jo īpaši ciešamās kārtas pētījumus valodniecībā, t.sk. latviešu valodas verba formu aprakstā;
- 2) izveidot līdzsvarotus un reprezentatīvus korpusa prototipus (LVK2018 datu kopu I un II), kā arī izgūt citus pētījumam nepieciešamos empīriskos datus no valodas korpusiem, izmantojot korpuslingvistikas metodes, lai analizētu:
 - a) transitīvu verbu pasīva konstrukciju dažādus funkcionālos aspektus, piem., TPI vai ITP vārdu secību pasīva konstrukcijās, teikuma priekšmetu un tā semantiku;
 - b) intransitīvu verbu pasīva konstrukciju funkcionālos aspektus, piem., vārdu secību, to semantiku un lietojumu;
 - c) ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukcijas un to funkcionālos aspektus, piem., TPI un ITP vārdu secību, teikuma priekšmeta semantiku, pasīva konstrukciju modālās nozīmes (iespējamības un nepieciešamības) un to lietojumu;
- 3) balstoties uz ekscerpēto valodas materiālu, apzināt aspektus, kas ietekmē ciešamās kārtas formu u. c. kārtas izteikšanas līdzekļu lietojumu latviešu valodā.

Pētījuma novitāte

Pētījuma **novitāte** ir ciešamās kārtas funkcionālās sistēmas analīze apjomīgos latviešu valodas korposos, izmantojot korpuslingvistikas metodes (plašāk sk., piem., Stefanowitsch 2020). Lai gan arī līdz šim latviešu valodniecībā verba kārtas un ar to saistītie aspekti ir plaši pētīti (piem., Holvoet 2001; Kalnača 2013, 2014; Nau, Holvoet 2015, 1–36; Holvoet 2020a, 7–25; Kalnača, Lokmane 2021, 259–269), tomēr tieši darbības vārda ciešamās kārtas formu

² Ja piemērs promocijas darbā izmantots no korpusa LVK2018, norāde par to netiek dota. Ja piemērs ņemts no kāda cita „Nacionālās korpusu kolekcijas” korpusa, iekavās pie piemēra ir norādīts attiecīgā korpusa akronīms.

un nozīmju sistēma, kā arī tās funkcionalitāte nav bijis īpašs gramatikas pētījumu objekts, balstoties uz daudzpusīgiem empīriskiem datiem. Tāpat promocijas darbs ir promocijas darba autores kopā ar kolēģiem veidoto valodas korpusu (Darģis, Levāne-Petrova, Poikāns 2020; Levāne-Petrova 2012a, 2019; Levāne-Petrova, Pokratniece 2021) un to piedāvāto pētniecības iespēju aprobācija, kas nodrošina latviešu valodas korpusu tālāku attīstību un arī turpmāku lingvistisko pētījumu mūsdienīgas iespējas.

Verba kārta (a. *grammatical voice*) ir definējama kā „gramatiska kategorija, kuras vērtības atbilst noteiktām diatēzēm, kas izteikta predikāta formā” (Paducheva³ 2004, 51; sk. arī Zúñiga, Kittilä 2019, 4). Savukārt **diatēze** ir „atbilsme starp semantiskajām lomām (agenss, paciēns) un to sintaktiskajām pozīcijām (teikuma priekšmets, tiešais objekts)” (Paducheva 2004, 51; sk. arī Mel’čuk 1988, 69; Kulikov 2011; Zúñiga, Kittilä 2019, 4). Tradicionāli tiek šķirta darāmā kārta, vidējā kārta un ciešamā kārta, tomēr verba kārtas sistēmā ietilpst arī citas tās izpausmes, piem., antikauzātīvs (sk. sīkāk darba 1.1. apakšnodaļā), kas detalizēti šajā darbā netiks aplūkotas, jo tas nav promocijas darba mērķis.

Ciešamā kārta jeb **pasīvs** ir darbības vārda kārta, kas izsaka uz semantisko objektu vērstu darbību, parasti tieši nenosaucot semantisko subjektu (Skujiņa 2007, 80; sk. arī Kalnača 2013, 502). Darāmās vai ciešamās kārtas izvēle ir atkarīga no saziņas situācijas nepieciešamības minēt vai neminēt semantisko subjektu (Kalnača 2013, 502). Ciešamā kārta tiek lietota tad, ja svarīgāka ir pati darbība, tās rezultāts, bet ne darītājs. Ciešamās kārtas konstrukcijās darbība parasti tiek raksturota no paciensa skatu punkta. Izteikumiem ciešamajā kārtā ir ne vien cita sintaktiskā struktūra (tiek aktualizēts objekts un citi paplašinātāji), bet arī cita komunikatīvā struktūra. Džons Saīds (*John Saeed*) uzskata, ka pasīvs ne tikai ietekmē semantiskās un gramatiskās attieksmes, bet tas ir arī sarežģīts semantisku, diskursīvu un gramatisku faktoru kopums, tāpēc arī tik interesants daudziem pētniekiem (Saeed 2003, 166–167).

Mūsdienu latviešu valodā ciešamās kārtas vienkāršās laika formas tiek veidotas no palīgdarbības vārda *tikt* kopā ar ciešamās kārtas pagātnes divdabi (vsk. *-ts(-a)*; dsk. *-ti(-as)*), šīm formām ir raksturīga procesa nozīme (dinamiskais pasīvs) (1). Savukārt ciešamās kārtas saliktās laika formas tiek veidotas no palīgdarbības vārda *būt* kopā ar ciešamās kārtas pagātnes divdabi (vsk. *-ts(-a)*; dsk. *-ti(-as)*) un šīm formām ir raksturīga stāvokļa un vienlaikus rezultatīva nozīme (statiskais pasīvs) (2) (piem., Ahero et al. 1959, 552–553;

³ Šeit un turpmāk kirilicas transliterēšanai izmantota vietne <http://translit.cc/>.

Holvoet 2001, 163–166; Kalnača 2013, 505, 2014; Kalnača, Lokmane 2021, 260). Izteicējā ietilpstošais divdabis saskaņojas ar teikuma priekšmetu dzimtē, skaitlī un locījumā, bet palīgdarbības vārds saskaņojas arī personā (1), (2).

(1) *Bet tas lēnām tiek darīts.*

(2) *Divstāvu ēkas uzgaidāmās telpas un trepes ir pārpildītas.*

Lai gan latviešu valodā visas ciešamās kārtas formas ir analītiskas, tomēr latviešu valodas gramatiku pasīva formu aprakstos tradicionāli tiek lietoti termini *vienkāršie un saliktie laiki*, proti, *vienkāršās un saliktās laika formas* (Ahero et al. 1959, 688–690; Kalme, Smiltniece 2001, 223–224, Paegle 2003, 124; Kalnača 2003, 505), kas ir pretrunā ar ciešamās kārtas formu struktūru, tāpēc lietderīgāk būtu pasīva formas šķirt pēc semantiskā kritērija. Proti, palīgdarbības vārdam *tikt* ir procesa nozīme, savukārt palīgdarbības vārdam *būt* ir vienlaikus rezultāta un stāvokļa nozīme, tāpēc šajā promocijas darbā formas, kas latviešu valodniecībā tradicionāli tiek sauktas par ciešamās kārtas vienkāršajām un saliktajām laika formām, sauktas par *dinamiskā* (1) un *statiskā* pasīva (2) formām. Šāda pieeja izmantota ne tikai šajā promocijas darbā, bet arī citos darbos, piem., Nītiņa 2001, 81; Holvoet 2001, 164; Ivulāne 2015, 98–101. Detalizētāk par dinamisko un statisko pasīva formu šķīrumu un terminiem sk. Holvoet 2001, 163–166; Kalnača 2013, 505; Ivulāne 2015, 98–101; Kalnača, Lokmane 2015, 139–140.

Pārveidojot teikumu no darāmās kārtas ciešamajā kārtā, novērojamas dažādas izmaiņas teikuma sintaktiskajā un komunikatīvajā struktūrā (sk. tālāk promocijas darba 1.1. apakšnodaļu Verba kārtu opozīcija), tomēr teikuma nozīme saglabājas (Nedjalkov, Jaxontov 1988, 17). Tātad (3a) un (3b) konstrukcijām piemīt procesa nozīme.

- (3) a. *Zēns veic maksājumu.*
b. *Maksājums tiek veikts.*
c. *Maksājums ir veikts.*

Savukārt statiskais pasīvs atšķirībā no dinamiskā pasīva nozīmē gan stāvokli, gan arī iepriekšēju notikumu, no kura šis stāvoklis ir radies (Nedjalkov, Jaxontov 1988, 5–6). Tātad, ja statiskā pasīva konstrukciju (3c) salīdzina ar atbilstošo konstrukciju darāmajā kārtā (3a), statiskajam pasīvam (3c) ir papildu nozīme, jo statiskajā pasīvā tiek runāts par notikumu, kas jau ir norisinājies iepriekš un tātad tas atšķiras no dinamiskajā pasīvā risinātās situācijas. Dinamiskā pasīva konstrukcija *Maksājums tiek veikts* un tam atbilstošā konstrukcija darāmajā kārtā *Zēns veic maksājumu* ir attiecināma uz sākotnējo A situāciju, savukārt statiskā pasīva konstrukcija *Maksājums ir veikts* ir attiecināma uz B situāciju, kas izriet no A situācijas.

Tātad A un B situācijas ir secīgas, un tās atšķiras. A situācija apzīmē procesu, un tajā ir svarīgs agenss, kas ir izteikts konstrukcijā darāmajā kārtā (*zēns*), bet pazemināts pasīva konstrukcijā, jo agensa pazeminājums ir pasīva vispārīga iezīme, tomēr tas var būt arī izteikts. Savukārt B situācijā ir svarīgs rezultāts, proti, „raksturojot B situāciju, kurā semantiskais objekts ir fiksēts no iepriekšējas (A) situācijas, agenss nav svarīgs” (Holvoet 2001, 168). Tāpat jāpiemin, ka dinamiskā pasīva/konstrukcijas darāmajā kārtā semantiskais objekts (*maksājumu*) ir statistiskā pasīva teikuma priekšmets (*maksājums*) un jaunā stāvokļa galvenais dalībnieks (Nau, Spraunienē, Žeimantienē 2020, 75).

Promocijas darbā ar ciešamās kārtas funkcionālajiem tipiem tiek saprastas šādas konstrukcijas:

1. Ciešamās kārtas pagātnes divdabja pasīva konstrukcijas:

- a. transitīvu verbu pasīva konstrukcijas. Šajā grupā arī iekļaujamas pasīva konstrukcijas ar izteiktu agensu, kā arī dinamiskā (6) un statistiskā pasīva (7) varianti. Sk. detalizētāk par statistiskā pasīva variantiem darba 1.2. apakšnodaļā un 2.3. apakšnodaļā.

(4) *Maksājums tiek apstrādāts.*

(5) *Maksājums ir apstrādāts.*

(6) *Grāmata ir tikusi lasīta.*

(7) *Grāmata ir bijusi lasīta.*

- b. intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas;

(8) *Tagad tiek iets dziļumā.*

(9) *Rīgā bija būts.*

2. Ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukcijas. Šajā gadījumā tās ir galvenokārt transitīvu verbu pasīva konstrukcijas:

(10) *Darbs ir darāms.*

(11) *Izstāde būs skatāma.*

Balstoties uz šiem pasīva konstrukciju funkcionālajiem tipiem, ir veidota promocijas darba struktūra.

Pētījuma empīriskais pamats

Promocijas darbam pamatā pētījums ir veikts „Līdzsvarotajā mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusā” 2018. gada versijā (LVK2018). LVK2018 ir aptuveni 10 miljonu vārdlietojumu liels, vispārīgs korpus, kas sastāv no dažādu žanru tekstiem (periodikas (60%), daiļliteratūras (20%), zinātniskiem tekstiem (10%), normatīvajiem aktiem (8%) un Saeimas stenogrammām (2%)) (Levāne-Petrova 2012a, 2019; Darģis, Levāne-Petrova, Poikāns 2020).

Lai kvantitatīvi un kvalitatīvi novērtētu pasīva konstrukcijas, to veidus, izteiksmes un citus ar pasīvu saistītus aspektus, analizētas ciešamās kārtas konstrukcijas korpusa LVK2018 datu kopā I. Tā kā LVK2018 ir apjomīgs korpus gramatikas pētījumiem, visas pasīva konstrukcijas tajā nav aplūkotas. LVK2018 datu kopa I uzlūkojama kā valodas korpusa modelis, kurā var analizēt un uz kura pamata var izdarīt secinājumus par latviešu valodas pasīva funkcionālo sistēmu. Balstoties uz valodas korpusa modelī veikto pētījumu metodiku un pētījuma laikā gūtajiem secinājumiem, ir iespējams tālāk analizēt pasīva konstrukcijas vēl plašākā empīriskajā materiālā, proti, jaunajā vispārīgajā korpusā LVK2022, kas ir 100 miljonus vārdlietojumu liels, vai pat visā NKK. Tāpat arī detalizēta pasīva konstrukciju statistika, kas ir nākotnes izpētes jautājums, sākumā ir veicama valodas korpusa modelī, lai saprastu nepieciešamo metodiku pētījuma veikšanai, piem., kā precīzāk izgūt pasīva konstrukcijas no valodas korpusa ar iespējami nelielu manuālu attīrīšanu, kā iespējams iegūt no korpusa dažādus ar pasīvu saistītus aspektus, pēc iespējas mazāk veicot manuālas darbības.

Lai iegūtu sabalansētu, vispārēju ainu par pasīva konstrukcijām, no korpusa LVK2018 nejauši izgūtas 1250 dinamiskā pasīva konstrukcijas un 1250 statiskā pasīva konstrukcijas, izmantojot regulārās izteiksmes $[lemma="tikt"]\{0,3\}[tag="vmnpd...psnp."], [lemma="būt"]\{0,3\}[tag="vmnpd...psnp."].$ Ar šādiem vaicājumiem atrasti arī darbības vārdi noliegumā, izteikumi ar paplašinātājiem starp izteicēja daļām, pasīva konstrukcijas ar vairākiem palīgdarbības vārdiem un izlaistu palīgdarbības vārdu *būt*, piem., *bijis meklēts*, u. c. analizējamās konstrukcijas, bet nav atrastas statiskā pasīva konstrukcijas ar izteicējā izlaistu palīgdarbības vārdu *būt*, tāpēc tās pētījumā netiek aplūkotas.

Lai katra pasīva veida datu kopa būtu pēc iespējas reprezentatīvāka, automātiski izgūtas 250 pasīva konstrukcijas no katra valodas paveida, proti, 250 statiskā un 250 dinamiskā pasīva konstrukcijas no daiļliteratūras, 250 statiskā un 250 dinamiskā pasīva

konstrukcijas no zinātnes utt⁴. Tā kā LVK2018 ir automātiski morfoloģiski marķēts, katra izgūtā datu kopa ir manuāli jāattīra, lai iegūtu tikai pasīva konstrukcijas. Dinamiskā pasīva konstrukcijām atbirums ir ļoti mazs; ir dzēsti tikai daži izteikumi, kur ciešamās kārtas pagātnes divdabis bija atributīvā vai sekundāri predikatīvā komponenta funkcijā vai bija atrodami daži dublikāti. Savukārt no statistiskā pasīva konstrukciju datu kopas dzēstas konstrukcijas, kas ir nominālas, un konstrukcijas, kurās ciešamās kārtas pagātnes divdabis ir atributīvā vai sekundāri predikatīva komponenta funkcijā, kā arī dublikāti. Tādējādi pēc datu kopu manuālas attīrīšanas iegūtas 1234 (242, 249, 249, 248, 246) dinamiskā pasīva konstrukcijas un 1013 (185, 198, 200, 218, 212) statistiskā pasīva konstrukcijas (detalizētu sadalījumu sk. tālāk promocijas darba 2. nodaļas 2.1. tabulā). Jāatzīmē, ka LVK2018 kopumā atrastas 43 668 dinamiskā pasīva konstrukcijas, kas varētu būt tuvs skaitlis korpusā LVK2018 atrodamajām tāda veida konstrukcijām, jo pēc dinamiskā pasīva datu kopas manuālas attīrīšanas atbiruma nebija daudz. Savukārt statistiskā pasīva konstrukciju LVK2018 ir krietni mazāk, jo automātiski atrastas 37 299 statistiskā pasīva konstrukcijas, no kurām daudzas pēc attīrīšanas nebūtu pieskaitāmas statistiskā pasīva konstrukcijām. Analizējamajā datu kopā I par pasīva konstrukcijām tiek uzskatītas tādas konstrukcijas, kurās ciešamās kārtas pagātnes divdabis predikatīvā funkcijā ir iekļauts:

1) vienkāršā teikumā;

(12) *Viņi tika godāti par varoņiem.*

2) salikta teikuma neatkarīgajā daļā;

(13) *Katrā ziņā cirvis netika pamests pagalma vidū, kā tas būtu noticis senāk.*

3) palīgteikumā.

(14) *Tas sievieti nekādā ziņā neierobežo un nepazemo, jo viņa tiek mīlēta, cienīta un uzturēta.*

Runājot par pasīva konstrukciju, promocijas darba izpratnē tiek domāts ne tikai izteicējs pasīvā, bet arī ar to saistītais teikuma priekšmets (12), netiešais objekts (12), adverbiālas nozīmes paplašinātāji (13), atsevišķos gadījumos arī subjekta nozīmes paplašinātāji, ja ar tiem izteikts darītājs (15). Pasīva konstrukcijā var ietilpt arī modāli verbi (16).

(15) *41 gadu vecie amerikāņi Dana un Arkels tomēr tika Dieva svētīti.*

(16) *Santa var tikt izmantota arī naftas savākšanai, kā arī ugunsgrēku likvidēšanai uz ūdens un krastā, jo kuģis aprīkots arī ar jaudīgu [..]*

⁴ Korpusa LVK2018 sadaļa *Citi* netika izmantota, jo tajā pārsvarā atrodami publicistikas teksti.

Tādā veidā korpusi analizēti ar konkordances rīku, un veikta atslēgas vārda konteksta (a. *key word in context*, KWIC) analīze (Stefanowitsch 2020, 53).

Darba 3. nodaļā analizētas intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas datu kopā, kas veidota, meklējot noteiktus intransitīvus verbus pēc atslēgvārdiem. Datu kopā iekļautas 554 pasīva konstrukcijas, kas meklētas arī LVK2022⁵, NKK, jo latviešu valodā šādu konstrukciju nav daudz.

4. nodaļā aplūkotās pasīva konstrukcijas analizētas LVK2018 datu kopā II, kas veidota pēc analogiem principiem kā LVK2018 datu kopa I, bet tikai no konstrukcijām ar izteicējā iekļautu ciešamās kārtas tagadnes divdabi, proti, meklēts korpusā pēc regulārās izteiksmes *[lemma="būt"][]{0,3}[tag="vmnpd...ppnp.]"* (*būt + ciešamās kārtas tagadnes divdabis*). Šajā datu kopā ir 1153 pasīva konstrukcijas. Ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukciju modālās nozīmes analizētas visā LVK2018, meklējot konstrukcijas pēc atslēgvārdiem.

Pasīva konstrukcijas ar kādu specifisku iezīmi, piem., dinamiskā un statiskā pasīva varianti un pasīva konstrukcijas ar izteiktu agensu, aplūkotas visā LVK2018 vai visā NKK.

Promocijas darba hipotēžu pārbaudei izmantoti arī citi NKK iekļautie korpusi, piem., korpusi „Ziņas”, ja ir nepieciešams pārbaudīt datus daudz apjomīgākā korpusā par LVK2018 vai īpaši analizēt pasīva konstrukcijas publicistikā. Izmantots arī „Latviešu valodas runas korpusi” (LaRKO), kurā ir aptuveni 8 stundas audio datu (gan sagatavoti teksti, gan arī spontāna runa) (Pinnis, Auziņa, Goba 2014, 1547–1553), statiskā pasīva variantu apzināšanai runā. Tāpat, piem., arī izmantots latviešu-lietuviešu un lietuviešu-latviešu paralēlo tekstu korpusi „LiLa” (Utkā et al. 2012, 260–264; Levāne-Petrova 2012b), lai aplūkotu latviešu valodas piemērus, sastatītus ar lietuviešu valodas datiem.

Promocijas darbā arī aplūkotas pasīva konstrukcijas, kas NKK atrodamas tikai vienreiz. Šādos gadījumos valodniecībā tiek lietots termins *hapax legomenon*, grieķu valodā ‘vienreiz teikts’, kas apzīmē valodas vienību, kas kādā tekstā vai kādas valodas tekstu kopumā atrodama tikai vienreiz (piem., Matthews 1997, 157; Bussman 2006, 500; Brown, Miller 2013, 204).

⁵ Korpusa LVK2022 versija iznāca tikai 2023. gada sākumā, tāpēc iepriekš pētījumi tajā nav veikti.

Pētījuma teorētiskais pamats

Promocijas darba **teorētiskais pamats** ir latviešu un ārzemju valodnieku atziņas par verba kārtu un jo īpaši ciešamo kārtu. Darbā pamatā izmantoti dažādi tipoloģiski pētījumi par verba kārtu, pasīvu un ar to saistītiem izpētes aspektiem, piem., Metjū Draiera (*Matthew S. Dryer*) (2007), Edvarda Kīnana (*Edward Keenan*) (2007), Emmas Geņušienes (*Emma Geniušienē*) (2016), Aksela Holvūta (*Axel Holvoet*) (2001), Igora Meļčuka (*Igor Mel'čuk*) (1989, 2006), Nikoles Nauas (*Nicole Nau*) (1998), Leonīda Kuļikova (*Leonid Kulikov*) (2011), Fernando Sunjigas (*Fernando Zúñiga*) un Sepo Kitiles (*Seppo Kittilä*) (2019), Annas Severskas (*Anna Siewerska*) (2013) darbi. Tāpat darbā izmantoti arī funkcionālistu, piem., Talmija Givona (*Talmy Givón*) (1983, 2001) atzinumi, izmantotas semantisko lomu un aprakstošo (referenču) gramatikas teorijas, piem., Rendija Lapollas (*Randy LaPolla*), Roberta Van Falina (*Robert D. Van Valin*) (2005) pētījumi.

Darbs galvenokārt balstīts tipoloģiskās valodniecības pārstāvju atziņās, ka verba kārtā un ar to saistītās izpausmes ir definētas, pamatojoties uz semantisko lomu atbilstīgi gramatiskajām funkcijām, tāpēc darbā izmantota arī semantisko lomu teorija un tradicionālā teikuma locekļu sintakses pieeja. Darbā izmantots vispārinātu semantisko lomu jeb makrolomu jēdziens, piem., pakļāvējs (a. *actor*) un pakļautais⁶ (a. *undergoer*) (sk., piem., Fillmore 1968; Saeed 2003; Van Valin, LaPolla 2004, 139–141), no kuriem pirmajā iekļautas agensa jeb darītāja tipa lomas, savukārt otrajā – paciensa jeb cietēja tipa lomas. Šajā darbā, līdzīgi kā citos darbos latviešu valodniecībā (piem., Lokmane 2013, 769; Valkovska 2016), agensa un agensam līdzīgās lomas sauktas par semantisko subjektu, savukārt paciensa un paciensam līdzīgās lomas – par semantisko objektu. Semantiskais subjekts ir „vispārināta semantiskā loma, kas ietver darītāju (*Viņš raksta*), izjutēju (*Suns baidās no pērkona*), to, kuram piemīt kāda pazīme (*Ojārs ir gudrs*), un citas semantiskās lomas” (Skujiņa 2007, 379; sk. arī Lokmane 2013, 768). Semantiskais objekts ir „vispārināta semantiskā loma, situācijas dalībnieks, uz ko darbība kādā veidā ir vērsta. Latviešu valodā objektu parasti izsaka ar papildinātāju (*Mēs pasniedzām ziedus karalienei*), retāk – ar teikuma priekšmetu (*Grāmata ir izlasīta.*)” (Skujiņa 2007, 266; sk. arī Lokmane 2013, 768). Papildinātājs (gramatiskais objekts) ir „teikuma palīgloceklis, kas nosauc (tiešo vai netiešo) darbības objektu un ir pakārtots darbības vārdam, retāk lietvārdam vai īpašības vārdam. Latviešu valodā papildinātājs parasti izteikts ar lietvārda atkarīgo locījumu vai prievārdisku savienojumu”

⁶ Te izmantoti L. Ciematnieces (2015, 74) izvēlētie termini latviešu valodā.

(Skujiņa 2007, 278). Darītājs jeb agenss ir „semantiskā loma – aktīvs, parasti ar gribu un apziņu apveltīts situācijas dalībnieks, darbības veicējs” (Skujiņa 2007, 77), savukārt cietējs jeb pacienss ir „semantiskā loma – situācijas dalībnieks, kas pakļauts darītāja veiktajai darbībai. Parasti darbības rezultātā mainās cietēja īpašības, stāvoklis vai novietojums” (Skujiņa 2007, 70). Tāpat šajā promocijas darbā izmantots uzskats, ka galvenais teikuma priekšmeta locījums ir nominatīvs, un tā saskaņojums ar izteicējā esošo divdabi (Geniušienē 2006, 37; Kalnača 2013, 505; Lokmane 2013, 715).

Latviešu valodas ciešamās kārtas analīzei izmantoti iepriekšminēto tipologu atzinumi, piem., Aksels Holvūts, Nikole Nau (2015), Emma Geņušiene (2006; 2016). Dažādu ciešamās kārtas aspektu izpētei darbā izmantoti Andras Kalnačas darbi (piem., 1998; 2011; 2013; 2014; 2016), Andras Kalnačas un Ilzes Lokmanes (piem., 2014; 2015; 2021; 2023), Līgas Ciematnieces (2015), Baibas Valkovskas (2016) u.c. pētnieku atzinumi. Tāpat izmantoti, piem., Intas Freimanis (1983, 1993; 2008), Ilzes Lokmanes (piem., 2004; 2012; 2013) u.c. sintakses pētnieku atzinumi.

Pētījuma metodes

Promocijas darbā izmantotas šādas **pētniecības metodes**:

- 1) distributīvā metode – valodas vienību apkaimes analīze;
- 2) transformāciju metode – pasīva konstrukciju sistēmiska pārveidošana;
- 3) funkcionālā valodas vienību analīze;
- 4) korpuslingvistikas metodes, piem., konkordance un statistiskā analīze (Stefanowitsch 2020, 53), kas nodrošina detalizētu valodas korpusu kvalitatīvu un kvantitatīvu analīzi, ļauj fiksēt un izprast dažādus ciešamās kārtas nozīmju izteikšanas līdzekļus un to distribūciju latviešu valodā.

Darba struktūra

Darbu veido ievads, četras nodaļas ar vairākām apakšnodaļām, secinājumi, avotu un teorētiskās literatūras saraksts. Tāpat arī glosārijs un pielikums.

Darba ievadā definēti galvenie darbā izmantotie pamatjēdzieni un minēts darba teorētiskais pamats.

Pirmajā nodaļā aplūkota verba kārtas kategorija un tās raksturojums. Pirmās nodaļas pirmā apakšnodaļa ir veltīta verba kārtu – darāmās, vidējās un ciešamās kārtas – opozīcijai,

kur aplūkota arī pasīva diatēze jeb darāmās un ciešamās kārtas opozīcija. Pirmās nodaļas otrā apakšnodaļa veltīta pasīvam kā verba kārtai un tā formām latviešu valodā, īsi aplūkojot verba kārtas apraksta tradīciju, pasīva formas u.c. ar pasīvu saistītus aspektus. Savukārt pirmās nodaļas trešā apakšnodaļa veltīta pasīva konstrukciju pamattipu aprakstam, proti, transitīvu verbu pasīva konstrukcijām un intransitīvu verbu pasīva konstrukcijām, tāpat aplūkoti latviešu valodas pasīva konstrukciju tipi.

Darba otrā nodaļa ir veltīta transitīvu verbu pasīva konstrukciju detalizētai analīzei LVK2018 datu kopā I, īpaši pievēršoties pasīva konstrukciju veidiem un dažādiem ar pasīvu saistītiem aspektiem, piem., teikuma priekšmetam un tā semantikai, teikuma priekšmeta izteikšanas formālajiem līdzekļiem, TPI un ITP vārdu secībai pasīva konstrukcijās. Pasīva konstrukcijas netiek analizētas atsevišķi dažādos valodas paveidos, bet gan kopumā. Ja kāda iezīme, piem., pasīva konstrukcijas ar iekļautu teikuma priekšmetu, ir raksturīga daiļliteratūrai, tas tiek pieminēts. Otrās nodaļas trešajā apakšnodaļā analizēti dinamiskā un statiskā pasīva varianti un to izplatība LVK2018, kā arī citi ar šīm pasīva konstrukcijām saistīti jautājumi. Otrās nodaļas pēdējā apakšnodaļā īsi aplūkots agenss un tā izteikšanas līdzekļi pasīva konstrukcijās. Visās darba apakšnodaļās aplūktas un analizētas pasīva dinamiskās un statiskās konstrukcijas.

Darba trešā nodaļa ir veltīta intransitīvu verbu pasīvu konstrukciju detalizētai analīzei visā LVK2022 un nepieciešamības gadījumā arī citos NKK korpusos. Tā kā intransitīvu verbu pasīva konstrukciju nav daudz, intransitīvi verbi korpusā meklēti pēc atlēgvārdiem un secīgi analizēti, aplūkojot šādu konstrukciju vārdu secību un apkaimi, kā arī citus aspektus, kas saistīti ar intransitīvu verbu pasīva konstrukcijām. Tāpat aplūktas intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas ar vispārinātu, nenoteiktu un noteiktu neizteiktu darītāju un ar to saistīti jautājumi, tostarp gramatiskā sinonīmija. Šajā datu kopā uzmanība pievērsta konkrētiem vārdiem un to semantikai, bet nevis pasīva konstrukciju funkcionēšanai konkrētos valodas paveidos.

Darba ceturtnā nodaļa ir veltīta ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukciju detalizētai analīzei LVK2018 datu kopā II, īpaši pievēršoties teikuma priekšmetam un tā semantikai, TPI un ITP vārdu secībai u.c. ar šīm konstrukcijām saistītiem jautājumiem. Šajā nodaļā pievērsta arī uzmanība šādu pasīva konstrukciju modālajām – iespējamības un nepieciešamības – nozīmēm. Šādu konstrukciju nozīmju izpēte veikta visā LVK2018 kvalitatīvā aspektā. Ir noteikti verbi, kas šādās konstrukcijās pauž tikai nepieciešamības nozīmi, piem., *darāms*, kā arī aplūkoti citi ar nepieciešamības nozīmi saistīti aspekti. Šādas pasīva konstrukcijas var paust arī iespējamības un arī neiespējamības nozīmi, kas nereti ir

saistāma ar epistēmisko modalitāti, savukārt nepieciešamības nozīme ir saistīta ar deontisko modalitāti.

Lai precīzāk atklātu dažādas ar verba kārtas funkcionālo aspektu saistītas īpatnības, darbā iekļautas arī trīsdesmit trīs tabulas (sk. sadaļu Tabulu saraksts) un viens pielikums.

Katrai nodaļai un arī apakšnodaļai, ja tajā ietilpst atsevišķs pētījums, sniegti īsi secinājumi, savukārt promocijas darba noslēguma secinājumi un tēzes atspoguļo pētījuma būtiskākās atziņas.

Tehniskās piezīmes

Aprakstot valodas materiālu, promocijas darbā lietots tehniskais izcēlums, proti, treknraksts, pasvītrojums, slīpraksts. Grafisko apzīmējumu nozīmi un saīsinājumu atšifrējumu sk. sadaļā *Apzīmējumu un saīsinājumu saraksts*.

Lai atspoguļotu oriģinālvalodas gramatisko un leksisko informāciju, piemēri citās valodās glosēti, tulkojot katru vārdu un tam pievienojot gramatisko formu norādi (saīsinājumus sk. sarakstā). Glosēšanā izmantoti Leipcigas principi (par tiem plašāk sk. <http://www.eva.mpg.de/lingua/resources/glossing-rules.php>).

Promocijas darba rezultātu aprobācija

Pētījuma rezultāti atspoguļoti 7 zinātniskās publikācijās un 6 konferenču tēzēs (sk. zinātnisku rakstu sarakstu). Par pētījuma atziņām un rezultātiem nolasīti 15 referāti starptautiskās un vietējās konferencēs un zinātniskajos semināros (sk. referātu sarakstu).

Promocijas darbs apspriests LU Humanitāro zinātņu fakultātes Latvistikas un baltistikas nodaļas Nozaru doktorantūras padomes sēdē 2023. gada 3. maijā.

Zinātniski raksti

1. **Levāne-Petrova, Kristīne.** 2016. Izteicēja funkcijā lietoti lietuviešu valodas ciešamās kārtas pagātnes un tagadnes divdabji un to atbilstes latviešu valodā. *Valoda: nozīme un forma.* 7, 104–116. <http://dx.doi.org/10.22364/vnf.7> (ERIH PLUS)
2. **Levāne-Petrova, Kristīne.** 2017. Darītājs un ciešamā kārtā latviešu valodā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti.* 21, 83–91.

3. **Levāne-Petrova, Kristīne.** 2018. Passive constructions in Lithuanian and Latvian. *Valoda: nozīme un forma.* 9, 178–190. <https://doi.org/10.22364/vnf.9.13> (SCOPUS)
4. **Levāne-Petrova, Kristīne.** 2019. Ciešamās kārtas tagadnes divdabju funkcionālā daudznozīmība. *Vārds un tā pētīšanas aspekti.* 23(1/2), 88–97.
5. **Levāne-Petrova, Kristīne.** 2019. Ciešamās kārtas perfekta formas un to lietojums latviešu valodā. *Baltistica.* 54, 1. 63–82.
<http://dx.doi.org/10.15388/baltistica.54.1.2371> (SCOPUS)
6. **Levāne-Petrova, Kristīne.** 2021. Ciešamās kārtas konstrukcijas „Skolēnu pārspriedumu korpusā”. *Valoda: nozīme un forma.* 12, 127–141.
<https://doi.org/10.22364/vnf.12.09> (SCOPUS)
7. **Levāne-Petrova, Kristīne.** 2022. The Present Passive Participle and Its Semantics in Latvian. *Insights into the Baltic and Finnic Languages. Contacts, Comparisons, and Change.* Metslang, Helle, Norvik, Miina, Kalnača, Andra (eds.). Berlin: Peter Lang, 187–208. <https://doi.org/10.3726/b18341>

Referātu tēzes

1. **Levāne-Petrova, Kristīne.** 2018. Ciešamās kārtas perfekta formu variācijas latviešu valodā. *54. prof. Artura Ozola dienas starptautiskās zinātniskās konferences „Latvijai – 100. Gramatika: no Kārļa Mīlenbaha „Teikuma” (1898) līdz mūsdienām” referātu tēzes.* Kalnača, Andra (sast.). 31.
2. **Levāne-Petrova, Kristīne.** 2018. The Passive Form Variations and Its Distribution in Latvian. *Baltic Languages and White Nights. Time and Tense in Circum-Baltic. Book of Abstracts.* Žilinskaitė-Šinkūnienė, Eglė (ed.). 15–17.
<https://drive.google.com/file/d/1Z7J33FPLV8oaPyAyu2gEVz012JmormIH/view>
3. **Levāne-Petrova, Kristīne.** 2018. Auxiliaries and the passive voice construction in the Baltic languages. *Societas Linguistica Europaea 2018 Book of Abstracts.* Spevak, Olga (ed.). 358–359.
<https://societaslinguistica.eu/wp-content/uploads/2020/03/SLE-2018-Book-of-abstracts.pdf>
4. **Levāne-Petrova, Kristīne,** Auziņa, Ilze. 2020. Ciešamās kārtas lietojums latviešu valodas apguvēju tekstos. *56. prof. Artura Ozola dienas starptautiskās zinātniskās konferences „Gramatika un valodas apguve” referātu tēzes.* Kalnača, Andra (sast.). 42.

https://www.aok.lu.lv/fileadmin/user_upload/LU.LV/Apaksvietnes/Konferences/Profesora_Artura_Ozola_starptautiska_zinatniska_konference/e-PDF_Ozola_konf_tezes_2020.pdf

5. **Levāne-Petrova, Kristīne.** 2022. The Balanced Corpus of Modern Latvian (LVK). *Clarín Annual Conference 2022*. Book of Abstracts. Prague: Clarín. <https://www.clarin.eu/content/programme-clarin-annual-conference-2022#day-two>
6. **Levāne-Petrova, Kristīne.** 2023. Transitivitāte un pasīva konstrukcijas. 58. prof. Artura Ozola dienas starptautiskās zinātniskās konferences „Gramatika un vārddarināšana” referātu tēzes. Kalnača, Andra (sast.). 47. <https://doi.org/10.22364/aoszk.58.tk>

Referāti starptautiskās un vietējās zinātniskās konferencēs un semināros

1. **Levāne-Petrova, Kristīne.** *Izteicēja funkcijā lietoti lietuviešu valodas ciešamās kārtas pagātnes un tagadnes divdabji un to atbilstmes latviešu valodā.* 12. Starptautiskā baltistu kongresa sekcija „Verba morfosintakse baltu valodās”, Viļņas Universitātē, Viļņa, 2015. gada 28.–30. oktobris.
2. **Levāne-Petrova, Kristīne.** *Darītājs un ciešamā kārtā latviešu valodā.* 21. starptautiskā zinātniskā konference „Vārds un tā pētīšanas aspekti” Liepājas Universitātē, Liepāja, 2016. gada 1.–2. decembris.
3. **Levāne-Petrova, Kristīne.** *Passive constructions in Lithuanian and Latvian.* Tartu Universitātes seminārs „Estonian and Latvian language contacts”, Igaunija, Pērnavā, 2017. gada 19.–20. janvāris.
4. **Levāne-Petrova, Kristīne.** *Darītājs un pasīvs latviešu valodā.* LU 75. konferences Latviešu un vispārīgās valodniecības sekcija „Gramatika un pragmatika”, 2017. gada 2. februārī.
5. **Levāne-Petrova, Kristīne.** *Ciešamās kārtas perfekta formu variācijas latviešu valodā.* 54. prof. Artura Ozola dienas starptautiskā zinātniskā konference „Latvijai – 100. Gramatika: no Kārļa Mīlenbaha „Teikuma” (1898) līdz mūsdienām” 2018. gada 15.–16. marts.
6. **Levāne-Petrova, Kristīne.** *Ciešamās kārtas paradigma latviešu valodā: interpretācijas problēmas.* LU Valodniecības DSP doktorantu zinātniskais seminārs 2018. gada 25. maijā.

7. **Levāne-Petrova, Kristīne.** *The Passive Form Variations and Its Distribution in Latvian.* Starptautiskā konference „Baltic Languages and White Nights. Time and Tense in Circum Baltic” Viļņas Universitātē, Viļņa, 2018. gada 19.–20. jūnijs.
8. **Levāne-Petrova, Kristīne.** *Auxiliaries and the passive voice construction in the Baltic languages.* 51st Annual Meeting of the Societas Linguistica Europaea, Tallinas Universitātē, Igaunija, 2018. gada 29. augusts – 1. septembris.
9. **Levāne-Petrova, Kristīne.** *Ciešamās kārtas tagadnes divdabju funkcionālā daudznozīmība.* 23. starptautiskā zinātniskā konference „Vārds un tā pētīšanas aspekti” Liepājas Universitātē, Liepāja, 2018. gada 30. novembrī.
10. **Levāne-Petrova, Kristīne.** *Ciešamās kārtas konstrukcijas un evidencialitāte latviešu un lietuviešu valodā.* LU 77. konferences LU HZF Latviešu un vispārīgās valodniecības sekcija „Gramatika un valodas normēšana” 2019. gada 14. februārī.
11. **Levāne-Petrova, Kristīne.** *Lokāmais ciešamās kārtas tagadnes divdabis un tā modālā semantika: korpusa LiLa dati.* LU Valodniecības DSP doktorantu zinātniskais seminārs 2019. gada 10. maijā.
12. **Levāne-Petrova, Kristīne.** *Izteicēja 3. personas konstrukcijas ar vispārinātu darītāju.* 25. starptautiskā zinātniskā konference „Vārds un tā pētīšanas aspekti”, Liepājas Universitātē, Liepāja, 2020. gada 27. novembrī.
13. **Levāne-Petrova, Kristīne,** Auziņa, Ilze. *Ciešamās kārtas konstrukciju lietojums „Skolēnu pārsriedumu korpusā”.* 56. prof. Artura Ozola dienas starptautiskā zinātniskā konference „Gramatika un valodas apguve” 2021. gada 18. un 19. martā.
14. **Levāne-Petrova, Kristīne.** *Izteicēja trešās personas un pasīva attieksmes latviešu valodā: pārejošu darbības vārdu korpusa analīze.* LU 80. konferences LU HZF Latviešu un vispārīgās valodniecības sekcija „Gramatika un korpusa pētījumi” 2022. gada 10. februārī.
15. **Levāne-Petrova, Kristīne.** *Transitivitāte un pasīva konstrukcijas.* 58. prof. Artura Ozola dienas starptautiskā zinātniskā konference „Gramatika un vārddarināšana” 2023. gada 16. un 17. martā.

1. Verba kārtas kategorija, tās raksturojums

Verba kārtā ir viens no senākajiem tematiem deskriptīvās gramatikas tradīcijā, kas aprakstīts jau vecākajās zināmajās gramatikās. Piem., pirmajā darbā par latīņu valodu „De lingua Latina”, kas ir datējams ar 1. gs.p.m.ē. un kura autors ir romiešu filologs Marks Terencijs Varrons (*Marcus Terentius Varro*), tiek izmantota divu kārtu opozīcija *vox activa* (aktīvā kārtā) un *vox passiva* (pasīvā kārtā) (Varro 1938). Arī latviešu valodniecībā verba kārtas apraksts ir atrodams jau kopš pirmajām izdotajām latviešu valodas gramatikām (piem., Rehehusen 1644; Adolphi 1685, Hesselberg, 1841; Rosenberger 1848; Stērste 1880, 19) līdz pat mūsdienās iznākušajām latviešu valodas gramatikām (piem., Kalnača 2013; Kalnača 2014; Kalnača, Lokmane 2021) (par pasīvu kā verba kārtu un tā formām latviešu valodā sk. promocijas darba 1.2. apakšnodaļā). Tālāk šajā darba nodaļā aplūkota verba kārtu opozīcija, pasīva konstrukciju pamattipi, pasīvs un tā izpausmes veidi latviešu valodā, bet sākumā vēlreiz minēti divi nozīmīgākie termini.

Verba kārtas (a. *grammatical voice*) izpētes aspektā nozīmīgs termins ir *diatēze*. 20. gadsimta 70. gados, lai precizētu darbības vārda kārtas izpratni, tika definēta diatēze – „teikuma semantiskās un sintaktiskās struktūras vienību atbilsme” (Mel’čuk 1988, 69). Vēlāk Jeļena Padučeva (*Elena Paducheva*) precizē terminu, norādot, ka diatēze ir „atbilsme starp semantiskajām lomām un to sintaktiskajām pozīcijām” (Paducheva 2004, 51). Lai gan Leonīds Kuļikovs atzīmē, ka „termina *diatēze* lietošana, lai runātu par atbilsmlju modeļiem, [...] nav plaši pieņemta tipoloģiskajā literatūrā” (Kulikov 2011, 370), terminu šādā izpratnē saistībā ar verba kārtas izpēti lieto dažādi pētnieki (piem., Nau, Holvoet 2015, 1–36; Geniušienė 2016; Valkovska 2016, 87; Zúñiga, Kittilä 2019, 3). Tāpat paralēli terminam *diatēze* tiek lietots arī termins *valences modeļi* (a. *valency patterns*) (piem., Kulikov 2011, 370; Nau, Holvoet 2015, 1–36). Oshilda Nesa (*Åshild Næss*), recenzējot darbu „Grammatical voice” (Zúñiga, Kittilä 2019), terminu *verba kārtā* un *diatēze* nošķiršanu min kā „pozitīvu soli, jo tas skaidri nošķir funkciju no formālā marķējuma un tādējādi ļauj precīzi apspriest attiecīgo izpausmi” (Næss 2020, 255).

Savukārt *verba kārtā* ir definējama kā diatēze, kas formāli izteikta darbības vārda formā (Paducheva 2004, 51, sk. arī Zúñiga, Kittilä 2019, 4).

Valodniecībā pastāv arī tradīcija lietot terminus *verba kārtā* un *diatēze* kā sinonīmus (piem., Bussman 2006, 312). Šādā gadījumā termins *diatēze* tiek lietots tradicionāli, lai apzīmētu verba kārtu (aktīvu, pasīvu un mediju), kā arī cita veida atbildes starp semantiskajām lomām un to sintaktiskajām pozīcijām (Bussman 2006, 312). Promocijas darbā *diatēze* un *verba kārtā* aplūkoti kā atsevišķi termini.

1.1. Verba kārtu opozīcija

Darāmās un ciešamās kārtas opozīcija ir saistīta ar teikuma sintaktisko un semantisko struktūru, proti, argumentu (teikuma priekšmeta, tiešā objekta) un semantisko lomu (agensa, paciensa) atbildmēm (diatēzi), bet pirms pamata diatēzes jēdziena aplūkošanas vēl skaidroti daži būtiskākie termini. Teikuma sintaktiskā struktūra ir „noteiktu teikuma locekļu funkcijās lietotu vārdformu vai predikatīvo vienību (teikuma daļu) savstarpējo sintaktisko sakaru kopums teikumā” (Skujiņa 2007, 391; sk. arī Kulikov 2011, 369). Sintaktiskās struktūras vienība ir arguments, kas ir „teikuma loceklis, ko teikumā piesaista darbības vārds resp. izteicējs, – teikuma priekšmets, papildinātājs, apstāklis” (Skujiņa 2007, 44). Jāatzīmē, ka angļu valodā termins *argument* var būt daudznozīmīgs – tas tiek lietots gan semantiskās struktūras aprakstā, gan kā sintaktiska vienība (sk. Van Valin, LaPolla 2004, 27; Bussman 2006, 85). Šajā darbā par sintaktiskās struktūras elementiem uzskatīti argumenti, tomēr, citējot citu autoru atziņas par diatēzi un ar to saistītiem aspektiem, paturēts katra autora lietotais termins.

Teikuma semantiskā struktūra ir „jēdzienisko attieksmju kopums, kas veidojas starp teikumā atspoguļotās situācijas dalībniekiem. Piem., teikumos *Pēteris stāda kokus. Bērns zīmē sauli* izteiktas attieksmes starp darītāju jeb agensu un cietēju jeb paciensu. Vienu un to pašu semantisko struktūru var īstenot dažādas sintaktiskās struktūras teikumos, piem., *Vējā lokās koki* un *Vējš loka kokus, Man salst* un *Es salstu*” (Skujiņa 2007, 348–349). Teikuma semantiskās struktūras vienība – semantiskā loma – „vispārināts teikuma atspoguļotās situācijas dalībnieks. Katrai semantiskajai lomai katrā valodā ir tipiski izteikšanas līdzekļi, piemēram, teikumā *Jānis cērt koku* nominatīva forma *Jānis* nosauc darītāju jeb agensu, bet akuzatīva forma *koku* – cietēju jeb paciensu” (Skujiņa 2007, 348–349).

Tāpat darāmās un ciešamās kārtas opozīcija ir saistīta ar teikuma sintaktiskās struktūras vienību argumentu un teikuma semantiskās struktūras vienību semantisko lomu sastatījumu. Kā raksta L. Ciematniece (2015, 67): „Semantisko lomu teorija ļauj sastatīt teikuma semantisko struktūru ar teikuma sintaktisko struktūru – tā ļauj aplūkot, kāda ir teikuma locekļu semantika, proti, kādas semantiskās lomas tiek izteiktas ar kādiem teikuma locekļiem.” Tādējādi diatēzes piemērs ir attēlojams shematiski: A : S; P : O, kur semantiskā makroloma agenss (A) ir sastatīta ar teikuma locekli teikuma priekšmetu (TP), savukārt otra semantiskā makroloma pacienss (P) ir sastatīta ar teikuma locekli tiešo objektu (O). Šāds modelis, kur agenss ir sastatīts ar teikuma priekšmetu un pacienss ir sastatīts ar tiešo objektu, ir „visizplatītākais, nemarkēts notikuma attēlojuma veids, un to var uzskatīt par vienkārša transitīva verba pamata vai neitrālu diatēzi” (Kulikov 2011, 370, sk. arī Paduceva 2014, 51; Kalnača, Lokmane 2021, 261). Tālāk redzami ir pamata diatēzes piemēri (1.1), (1.2). Diatēze (1.1), (1.2) var tikt attēlota arī tabulas formā (sk. 1.1. tabulu). Tiešais objekts ir objekts, ko izsaka ar papildinātāju akuzatīvā (*Mēs iestādījām koku*) vai valodās, kurās locījumu nav, – ar nomenu bez prievārda (a. *We planted a tree*). Tiešais objekts parasti ir cietējs jeb pacienss (Skujiņa 2007, 404).

(1.1) *Zēns ēd ābolu.*

(1.2) *Meitene lasa grāmatu.*

Semantiskā loma	A (agenss)	P (pacienss)
Argumenti	TP (teikuma priekšmets) (NOM) (<i>zēns; meitene</i>)	O (tiešais objekts) (ACC) (<i>ābolu; grāmatu</i>)

1.1. tabula. Pamata transitīvā diatēze

Sintaktisko modeļu izmaiņas ir raksturojamas kā diatēzes maiņa. Pārveidojot teikumu no aktīva pasīvā, mainās ne tikai teikuma sintaktiskā (arī komunikatīvā) struktūra, bet arī diatēze, proti, pamata transitīvā diatēze mainās pret pasīva diatēzi (sk. 1. 2. tabulu). Fernando Sunjiga (*Fernando Zúñiga*) un Sepo Kitile (*Seppo Kittilä*) (2019, 4) runā par diatēzes operācijām (a. *diathetical operations*), savukārt Leonīds Kuļikovs (*Leonid Kulikov*) (2011) un J. Paduceva (2014, 51) par diatēzes maiņu – attiecīgi (a. *modification in diathesis*) vai (kr. *diatētiskij sdvig*). Šajā darbā izmantots termins diatēzes maiņa.

Pārveidojot teikumu no darāmās kārtas ciešamajā kārtā, novērojamas dažādas izmaiņas: izteikumā darāmajā kārtā (1.1), (1.2) *zēns/meitene*, agenss ir teikuma priekšmets, bet *ābolu/grāmatu*, pacienss, ir tiešais objekts. Savukārt analogam izteikumam ciešamajā kārtā (1.3), (1.4) *ābols/grāmata*, pacienss, ir teikuma priekšmets, bet *zēns/meitene*, agenss, ciešamās kārtas konstrukcijā var tikt izteikts kā atkarīgais vārdkopas komponents ģenitīvā *zēna/meitenes* vai netikt izteikts vispār. Tātad pasīvā paciensa statuss tiek paaugstināts (parasti no akuzatīva nominatīvā), savukārt agensa – pazemināts (kā prepozicionāla konstrukcija (a. *oblique agent*), piem., angļu valodā, vai kādu no atkarīgajiem locījumiem (1.4) kā, piem., latviešu, lietuviešu u.c. valodās, vai izslēgts no teikuma sintaktiskās struktūras (1.3)) (Bussman 2006, 899, Givón 2001, 125; Saeed 2003, 165; Kalnača 2013, 503, Kalnača, Lokmane 2021, 261). Tā ir tipiska darāmās un ciešamās kārtas opozīcija. Pasīva diatēze tiek marķēta predikātā, un tāpēc pasīva konstrukcijā verbs ir citā formā – ciešamās kārtas pagātnes divdabja formā (*tiek ēsta, ir lasīta*), bet pati pasīva konstrukcija ļauj runātājam izteikties no citas, parasti paciensa, perspektīvas. Pamata transitīvajai diatēzei atbilstošos pasīva piemērus sk. (1.3), (1.4). Arī pasīva diatēze ir attēlojama tabulas formā (sk. 1. 2. tabulu).

(1.3) *Ābols tiek ēsts.*

(1.4) *Grāmata ir meitenes lasīta.*

Aktīvs <i>Zēns ēd ābolu.</i> <i>Meitene lasa grāmatu.</i>	
A	P
TP (NOM) <i>(zēns; meitene)</i>	O (ACC) <i>(ābolu; grāmatu)</i>

⇕⇕

Pasīvs <i>Ābols tiek ēsts.</i> <i>Grāmata ir meitenes lasīta.</i>	
A	P

– / (GEN) (– ; <i>meitenes</i>)	TP (NOM) (<i>ābols</i> ; <i>grāmata</i>)
-------------------------------------	---

1.2. tabula. Pasīva diatēze

Pasīva diatēzes gadījumā mainās teikuma sintaktiskā struktūra, bet ne semantiskā struktūra (sk. 1. 2. tabulu), proti, teikuma semantiskajā struktūrā iekļauto semantisko lomu skaits (agenss un pacienss) aktīvā, kā arī atbilstošajā pasīva konstrukcijā paliek nemainīgs. Šāda veida konstrukcijas, kurām diatēzes rezultātā nemainās semantiskā struktūra, tiek sauktas par kārtām *sensu stricto* (a. *derived diathesis/ voices sensus stricto*) (Kulikov 2011, 374), konstrukcijas, kas nemaina argumentu⁷ struktūru (a. *argument structure preserving operations*) (Zúñiga, Kittilä 2019, 10), maiņu, kas nemaina nozīmi (a. *meaning preserving alternations*) (Kroeger 2005, 172), kārtas veidošanu (a. *derived voice*) (Klaiman 1991), verba kārtu (Haspelmath, Müller-Bardey 2004) u.c. Šajā grupā ir iekļaujams pasīvs un citas saistītas konstrukcijas. Ir arī otra grupa – konstrukcijas, kurām diatēzes rezultātā mainās arī teikuma semantiskā struktūra, proti, tiek mainīts semantisko lomu skaits, vai nu pievienojot teikumā jaunas, vai dzēšot no teikuma sākotnējās semantiskās lomas (Kulikov 2011, 372; Zúñiga, Kittilä 2019, 10). Tādas konstrukcijas tiek sauktas par diatēzes maiņu *sensu latiore* (a. *diathesis changes sensu latiore*) (Kulikov 2011, 372), konstrukcijām, kas maina argumentu⁸ struktūru (a. *argument structure modifying operations*) (Zúñiga, Kittilä 2019, 10) u.c. Šajā grupā tiek iekļauti, piem., antikauzatīvi (a. *anticausatives*) un citas saistītas konstrukcijas.

Dekauzatīvas⁹ (arī antikauzatīvas) nozīmes darbības vārdi ir tādi darbības vārdi, kuriem „darītājs nav minēts vispār vai kļūst par izjutēju datīvā, savukārt cietējs kļūst par teikuma priekšmetu nominatīvā, parasti izsakot pēkšņu, no cilvēka gribas vai rīcības neatkarīgu darbību (*aizcirsties, uzlaboties* utt.)” (1.5b) (Kalnača 2013, 507; Lokmane 2013, 514; Kalnača, Lokmane 2021, 278). „Dekauzatīva darbība robežojas ar pasīva darbību (sal. ar literārajā valodā neieteicamu pasīvu *Veikals pārceļas uz jaunām telpām*), tās tuvina darītāja lomas samazināšanās vai darītāja neesamība” (Kalnača 2013, 507).

Tātad antikauzatīva konstrukcijās, tāpat kā pasīva konstrukcijās bez izteikta agensa, tiek paaugstināts pacienss un pazemināts agenss, kas arī izskaidro abu konstrukciju līdzību, tomēr atšķirībā no pasīva antikauzatīva konstrukcijā agenss nevis tiek pazemināts, bet gan dzēsts no teikuma semantiskās un sintaktiskās struktūras (Kulikov 2011, 392; Siewerska

⁷ Šajā gadījumā semantiskais arguments.

⁸ Šajā gadījumā semantiskais arguments.

⁹ Antikauzatīvs tiek dēvēts arī par dekauzatīvu, inhoatīvu, unakuatīvu, kvazipasīvu, ergatīvu (intransitīvu), fientīvu (Kulikov 2011, 392).

2013). Ja aplūko pasīva (1.5a) un antikauzātīva (1.5b) piemērus angļu valodā, ir nepārprotami redzama abu konstrukciju līdzība. Tātad pirmajā gadījumā ir pasīva konstrukcija (1.5a), savukārt otrajā gadījumā antikauzātīvs (1.5b). Tomēr latviskajā piemēru tulkojumā ir novērojamas konstrukciju atšķirības – ja angļu valodas pasīva gadījumā atbilstošais tulkojums latviešu valodā ir pasīvā, tad angļu valodas antikauzātīva gadījumā – atbilstošā konstrukcija ir ar izteicējā lietotu atgriezenisku verbu. Tātad ir valodas, kur abas konstrukcijas ir morfoloģiski atšķirīgas, piem., latviešu valodā, arī krievu valodā.

(1.5) a. *The door* *was* *opened* *deliberately.*

durvis.NOM.SG.M tikt.AUX.PST.3 atvērts.PTCP.PASS.PST.NOM apzināti

Durvis tika apzināti atvērtas.

b. *The door* *opened* *(*deliberately).*

durvis.NOM.SG.M atvērts.PTCP.PASS.PST.NOM (*apzināti)

Durvis atvērās.

(Burtiski: Durvis atvērtas.) (piemērs no Siewerska 2013).

Tātad *Durvis tika atvērtas* norāda uz to, ka kāds, visticamāk, cilvēks tās atvēra. *Durvis* šajā konstrukcijā ir pacienss, bet agenss (kas durvis atvēra) ir pazemināts, proti, nav minēts teikuma sintaktiskajā struktūrā. Savukārt izteikums *durvis atvērās* jau nozīmē, ka ir notikusi pēkšņa, no cilvēka neatkarīga darbība. *Durvis* ir pacienss – tas, kas ir pakļauts citu iedarbībai, savukārt agenss vispār nav minēts teikuma semantiskajā un sintaktiskajā struktūrā.

Tādējādi var secināt, ka šī pieeja (diatēze) piedāvā noteikt iespējamās attiecības starp teikuma sintaktisko un semantisko struktūru (sk., piem., Kulikov 2011, 369).

Tomēr ne visās valodās ir ciešamās un darāmās kārtas opozīcija. Piem., pasīva konstrukcijas sastopamas tikai 44% valodu (pētījums veikts gandrīz 380 lielā valodu datu kopā) (Siewerska 2013). Pasīvs ir bieži sastopams Eirāzijas un Āfrikas valodās, reti ir sastopams Papua-Jaungvinejā, nedaudz biežāk sastopams Austrālijā. Savukārt Āzijas un Klusā okeāna reģionā un Āzijas Dienvidaustrumos pasīvs sastopams nedaudz biežāk nekā iepriekš minētajā reģionā (Siewerska 2013; Zúñiga, Kittilä 2019, 101). Tātad pasīva konstrukcijas nav sastopamas vairāk nekā pusē valodu, tomēr arī tajās pasīva nozīme tiek izteikta, bet tikai ar citiem valodas līdzekļiem.

Viena iespēja, kā neminēt darītāju, ir lietot konstrukciju darāmajā kārtā bez darītāja sintaktiskajā struktūrā. Arī šādas konstrukcijas plaši tiek izmantotas valodās, kurās ir bieži sastopamas transitīva verba pasīva konstrukcijas, piem., latviešu (1.6), arī lietuviešu u.c. valodās. Latviešu valodā (1.6), arī lietuviešu valodā, tās ir konstrukcijas ar izteicēju darāmās

kārtas 3. personā ar vispārinātu vai nenoteiktu darītāju (1.6), (1.7), (1.8). Tātad tālāk redzamajos piemēros nav minēts, kas *tieši lietoja zaļās plūmes* (1.6), kas *pērk augļus un dārzeņus* (1.7) vai kas *izmanto naudu* (1.8). Uz agensu norāda konteksts vai to var izsecināt netieši. Tāpat šādas konstrukcijas ar vispārinātu vai nenoteiktu darītāju (1.6), (1.7), (1.8) ir pārveidojamas arī par atbilstošajām konstrukcijām pasīvā, paturot to pašu nozīmi. Piemērā (1.9) ir redzams, ka saistītā tekstā latviešu valodā var lietot paralēli gan konstrukcijas ar izteicēju darāmās kārtas 3. personā (1.9), gan arī pasīva konstrukciju (1.9).

(1.6) *Zaļās [plūmes] lietoja, kad radās vajadzība caursist sevišķi biezus pretinieka kuģa sānu dēļus.*

(1.7) a. *Vasarā vairāk pērk augļus, ziemā – dārzeņus.*

b. *Vasarā vairāk tiek pirkti augļi, ziemā – dārzeņi.*

(1.8) *Bet kā izmanto naudu, kuru likumprojekts vēlas saglabāt turpmākajām vajadzībām?*

Tādu konstrukciju lietojumu var noteikt arī citi ar valodu saistīti aspekti, piem., valodās, kur „vārdu secība nav tik strikta kā angļu valodā, nav funkcionālas nepieciešamības pēc pasīva konstrukcijas, jo objekts ir viegli aktualizējams” (Nau, Holvoet 2015, 14). Šāda objekta aktualizācija ir arī novērojama (1.6), (1.7), (1.8), (1.10) izteikumos, proti, *pērk augļus, plūmes lietoja, lieto klasifikācijas* u.tml.

(1.9) *Šim nolūkam lieto dažādas ģimeņu klasifikācijas, kas, pietiekami detalizējot, var pārsniegt 20 ģimeņu tipu veidus [Zvidriņš, 2003, 116]. Tomēr parasti praktiskām vajadzībām tiek izmantota klasifikācija ar nelielu ģimeņu tipu skaitu.*

Šādās konstrukcijās, tāpat kā pasīva konstrukcijās, darītājs teikumā netiek minēts, jo tas nav svarīgs. Šādā lietojumā verbs zaudējis saistību ar aktīvo darītāju un ieguvis nozīmi, kas tuva patstāvīgi notiekošas, ar subjektu nesaistītas darbības vai arī kāda procesa nozīmei (Freimane 2008, 54).

(1.10) *Izrādās, ka Vjetnamā ēdienreizes iedala trīs tipos.*

Detalizētāk par konstrukcijām ar izteicēju darāmās kārtas 3. personā ar vispārinātu vai nenoteiktu darītāju latviešu valodā sk., piem., Ahero et al. 1962, 502–523; Holvūts 1997, 117–128; Kalnača 1998, 155–162, 1999, 2006, 2011a; Ciematniece 2012, 2015, pasīva un konstrukciju ar izteicēju darāmās kārtas 3. personā attieksmēm lietuviešu valodā sk. Geniušienė 2016, 247–268. Šajā promocijas darbā detalizētāk konstrukcijas ar izteicēju darāmās kārtas 3. personā ar vispārinātu vai nenoteiktu darītāju netiks aplūkotas.

Tradicionāli verba kārtu opozīcija saistās ar darāmo kārtu, ciešamo kārtu un vidējo kārtu. Vidējā kārtā jeb medijs ir „darbības vārda kārtā, kas izsaka, ka darbības subjekts reizē

ir arī darbības objekts, piem., sengrieķu valodā *louetai* ‘viņš mazgājas’” (Skujiņa 2007, 443). Latviešu valodā vidējās kārtas nozīmi izsaka atgriezeniski verbi (1.11) (Kalnača 2013, 511; Kalnača, Lokmane 2021, 272).

(1.11) *Billei arī lika mazgāties un iet gultā.*

Tomēr mūsdienu latviešu valodā gramatiski izteiktas vidējās kārtas nav, jo vidējās kārtas nozīme jeb prototipiskā nozīme (darītāja un cietēja sakritums) ir tikai daļai atgriezenisko darbības vārdu, kas izsaka dažādas ar cilvēka ikdienas dzīvi saistītas norises, piem., *tu mazgājies* ‘mazgā sevi’; *es slaukos* ‘slauku sevi’; *viņš ģērbjas* ‘ģērbj sevi’ (Kalnača, 2013, 502; Kalnača, Lokmane 2021, 272). Tādējādi latviešu valodā sistēmiska aktīva un vidējās kārtas opozīcija neveidojas.

Neskatoties uz to, latviešu valodā atgriezeniskie darbības vārdi ir funkcionāli daudzveidīgi un tiem ir cieša saikne ar teikuma semantisko un gramatisko struktūru. „Daudzi atgriezeniskie darbības vārdi no to prototipiskās nozīmes funkciju un semantikas ziņā ir attālinājušies, kas teikuma semantiskajā un sintaktiskajā struktūrā izpaužas, piem., kā darītāja neesamība (sk. šajā darba apakšnodaļā iepriekš aplūkotos antikauzātivās nozīmes darbības vārdus), vai arī pārtapšana vai nu par izjutēju, vai arī ieguvēju datīvā. Visās atgriezenisko darbības vārdu semantiskajās grupās izveidojušās arī dažādas modālas un veida (1.12) nozīmes, kas lielā mērā īstenojas darītāja statusa maiņas vai neesamības dēļ” (Kalnača, Lokmane 2013, 512). Detalizētāk par vidējo kārtu latviešu valodniecībā sk. Veidemane 2002, 423–424, Kalnača 2013, 502; Kalnača, Lokmane 2013, 511–515; Kalnača, Lokmane 2021, 272.

(1.12) *Zivis izdodas tik garšīgas, ka apēdās pāris dienās (sliktākajā gadījumā).* (Ziņas)

Bez prototipiskās nozīmes, modālās u.c. nozīmēm atgriezeniskajiem vārdiem latviešu valodā piemīt arī pasīva nozīme. Tā, piem., konstrukcijas ar atgriezenisko darbības vārdu var tikt lietotas pasīva funkcijā, kurās teikuma priekšmets (*astonkāji*) (1.13) nav agenss, bet pacienss (Bussman 2006, 748; Kalnača 2013, 515; Kalnača, Lokmane 2016). Tātad *astonkāji* ir teikuma priekšmets, tomēr tā semantiskā loma nav agenss, bet gan pacienss, jo veikalā kāds, visticamāk, pārdevējs, pārdod *astonkājus*, bet paši *astonkāji* ir pacienss – tātad tas, uz ko iedarbojas, kas ir pasīvs situācijas dalībnieks. Jāatzīmē, ka daudzās indoeiropiešu valodās pasīvs attīstījies no vidējās kārtas formām (Bussman 2006, 748).

(1.13) *Veikalā pārdodas mazi astonkāji.*

Atgriezeniskie darbības vārdi un ar tiem saistīti aspekti tiek skatīti dažādos darbos par verba kārtu atsevišķi no citām ar verba kārtu saistītām izpausmēm (sk., piem., detalizētāk no tipologu viedokļa Kulikov 2011, 393; Zúñiga, Kittilä 2019, 151–177). Tāpat

atgriezeniskajiem verbiem ir veltīti arī atsevišķi pētījumi (sk., piem., Geniušienē 1987; Kemmer 1993; Holvoet 2020b).

1.2. Pasīvs kā verba kāрта, tā formas latviešu valodā

Tradiccionālais verba kārtas un pasīva apraksts, kas aizsākts jau Augusta Bīlenšteina rokasgrāmatā „Handbuch der Lettischen Sprache” (Bielenstein 1863, 129), tāpat turpināts 1907. gadā izdotajā Jāņa Endzelīna un Kārļa Mīlenbaha „Latviešu valodas mācībā” (1907 (1993)¹⁰) un arī 1959. gadā izdotajā gramatikā (Ahero at al., 1959), atrodams arī 21. gadsimta sākuma izdotajos latviešu valodas morfoloģijas aprakstos (piem., Kalme, Smiltiece, 2001, 222–224; Nītiņa, 2001, 80–81; Paegle, 2003, 123–125). Šādos morfoloģijas aprakstos parasti tiek aplūkots, kā pasīva konstrukcijas tiek veidotas u.c. ar pasīvu saistīti jautājumi, piem., pasīvs un agenss. Lai arī visos 21. gadsimta sākumā izdotajos morfoloģijas aprakstos pasīva apraksts ir apmēram līdzīgs, tomēr katra no tām iezīmējas ar savu niansi. Piem., Vilmas Kalmes un Guntas Smiltieciņas morfoloģijas aprakstā (2010, 222–224) pirmo reizi minēta pasīva debitīva paradigma, Dzintras Paegles darbā (2003, 123–125) fiksēti dinamiskā un statiskā pasīva varianti. Savukārt Dainas Nītiņas darbā (2001, 81) minēts, ka pasīva formām ar *būt* un *tikt* ir atšķirīga nozīme. Jāatzīmē, ka šāds pasīva nozīmes šķērums arī ir minēts arī 1959. gadā izdotajā latviešu valodas gramatikā (Ahero at al., 1959, 552–553).

Nākamajā 21. gs. desmitgadē iznākušajās gramatikās (piem., Kalnača 2013, 456–564; Kalnača 2014, 141–155; Kalnača, Lokmane 2021, 259–269) bez tradicionālā pasīva apraksta jau atrodami arī 21. gadsimta pirmajās desmitgadēs vispārzināmi un lietoti termini: agenss, pacienss, darītāja nullforma u.c. Tātad šajās gramatikās izmantota semantisko lomu teorija. Minēti arī pasīva veidi, piem., tiešā objekta pasīvs (1.14) (Kalnača, 2013, 502–503).

(1.14) *Putns tiek medīts.*

Verba kārtā un pasīvs arī raksturoti, balstoties uz tipoloģiskās pieejas atziņām. 1998. gadā iznāk īsa latviešu valodas gramatika „Latvian (Languages of the world: materials)” (Nau, 1998), kuras autore ir Nikole Naua un kurā ir aplūkota arī verba kārtā un pasīvs. Darbā (Nau 1998), raksturojot latviešu valodas pasīvu, fiksēta pasīva konstrukcijas ar *tikt* un *būt*, īsi ieskicēts pasīva lietojums un minēts, ka latviešu valodā darītājs pasīva konstrukcijās ir pazemināts un literārajā valodā netiek izteikts. Tipoloģiskās pieejas atziņas turpinātas arī

¹⁰ Promocijas darbā izmantots “Latviešu valodas mācības” 14. izdevums (1993).

Aksela Holvūta (2001, 159–189) darbā „Studies in the Latvian Verb”. Šajā darbā bez latviešu valodas pasīva un pasīva konstrukciju veida apraksta tiek aktualizēti dažādi iepriekš latviešu valodā detalizēti neaplūkoti jautājumi, piem., pasīva laika formas un ar to saistītais dinamiskā un statiskā pasīva šķīrums (Holvoet, 2001, 163–166), agenss un ciešamā kārtā (Holvoet 2001, 166–171), pasīva konstrukcijas un evidencialitāte (Holvoet, 2001, 126–131). Jāatzīmē, ka, analizējot pasīvu latviešu valodā, pasīva konstrukcijas tiek salīdzinātas arī ar lietuviešu valodas, igauņu, somu u.c. pasīva konstrukcijām. Darbā aplūkoti arī atgriezeniskie verbi (Holvoet 2001, 176–189) un ar tiem saistīti jautājumi. Par konkrētām atziņām sk. tālāk šajā apakšnodaļā, aplūkojot noteiktus ar pasīvu saistītus aspektus.

Lai arī verba kārtā un pasīvs latviešu valodā raksturoti visās mūsdienās iznākušajās dažādu valodniecisko pieeju darbos, aplūkojot darāmās un ciešamās kārtas opozīciju, gandrīz tajos visos ir raksturota pasīva konstrukciju formu izveide un pasīva konstrukciju pamattipi.

Latviešu valodā ciešamās kārtas formas vienmēr ir analītiskas un parasti tiek veidotas no diviem elementiem – palīgdarbības vārda un ciešamās kārtas pagātnes divdabja (piem., Kalme, Smiltiece, 2001, 223; Paegle, 2003, 123; Kalnača 2013, 504; Kalnača 2014, 145; Kalnača, Lokmane 2021, 260). Tātad ciešamās kārtas vienkāršās laika formas tiek veidotas no palīgdarbības vārda *tikt* kopā ar ciešamās kārtas pagātnes divdabi (vsk. *-ts(-ta)*; dsk. *-ti(-tas)*), savukārt ciešamās kārtas saliktās laika formas tiek veidotas no palīgdarbības vārda *būt* kopā ar ciešamās kārtas pagātnes divdabi (vsk. *-ts(-ta)*; dsk. *-ti(-tas)*) (piem., Holvoet 2001, 163–166; Kalme, Smiltiece 2001, 223; Kalnača 2013, 505; Kalnača, Lokmane 2021, 260). Izteicējā ietilpstošais divdabis saskaņojas ar teikuma priekšmetu dzimtē, skaitlī un locījumā, bet palīgdarbības vārds saskaņojas skaitlī un personā (sk. 1.3. tabulā. Darbības vārdu dinamiskā un statiskā pasīva laika un izteiksmju formas. Pilnīgu ciešamās kārtas formu sistēmu visās personu, laika un izteiksmju formās sk. Kalnača 2013, 551–556; 562–564 un arī promocijas darba 1. pielikumā.) Jāatzīmē, ka senāk latviešu valodā ciešamās kārtas formas tika veidotas arī ar palīgdarbības vārdiem *tapt* un *kļūt* (piem., *Grāmata tapa lasīta*), tomēr, 20. gs. nostabilizējoties palīgdarbības vārdam *tikt* ciešamās kārtas formu veidošanā, samazinājās senāk izplatītu palīgdarbības vārdu *tapt* un *kļūt* lietojums (sk. plašāk Veidemane 2002, 419–422).

LVK2018, meklējot ciešamās kārtas formas ar *kļūt* un *tapt* (*kļūt/tapt* + *ciešamās kārtas pagātnes divdabis*), pirmajā gadījumā atrasti 182 piemēri, bet otrajā gadījumā – 140 piemēru. Jāatzīmē, ka atrastajos piemēros ar *kļūt* pārsvarā tās nebija ciešamās kārtas formas, jo lielākoties ciešamās kārtas pagātnes divdabis tādos piemēros lietots atributīvā funkcijā.

Savukārt korpusā atrastajos piemēros ar *tapt* lielākā daļa ir ciešamās kārtas formas (1.17). Domājams, ka šādas pasīva konstrukcijas meklētu pagājušajā gadsimta daiļliteratūras korpusos, piemēru būtu atrasts vairāk, tomēr šajā promocijas darbā analizēta mūsdienu latviešu valoda.

(1.15) *Viņi tika godāti par varoņiem.*

(1.16) *Vēstulīte nebija pabeigta, piegāju pie divstāvīgās gultiņas.*

(1.17) *Un tapa rīkota glauna balle, un balles viesi bija tās cienīgi.*

Latviešu valodā ciešamās kārtas formas ir analītiskas, tomēr tās tiek dēvētas par *vienkāršajiem un saliktajiem laikiem* (piem., Ahero et. al. 1959, 688–690; Kalme, Smiltneiece, 2001, 223–224; Paegle 2003, 124; Kalnača 2013, 507), kaut būtībā visas pasīva formas ir saliktas. Tāpēc pasīva konstrukcijas lietderīgāk būtu šķirt pēc semantiskā kritērija, proti, pēc palīgdarbības vārdu *tikt* un *būt* nozīmes. Tādējādi pasīva konstrukcijām ar *tikt* piemīt procesa nozīme un tās promocijas darbā dēvējamas par dinamisko pasīvu, savukārt pasīva konstrukcijām ar *būt* raksturīga rezultāta un vienlaikus stāvokļa nozīme un tās promocijas darbā dēvējamas par statisko pasīvu. Detalizētāk par dinamisko un statisko pasīva formu šķīrumu un terminiem sk. Holvoet 2001, 163–166; Kalnača 2013, 505; Ivulāne 2015, 98–101; Kalnača, Lokmane 2015, 139–140.

	Dinamiskais pasīvs <i>tikt + -ts(-a)</i>	Statiskais pasīvs <i>būt + -ts(-a)</i>
<i>Īstenības izteiksme</i>	<i>Grāmata tiek lasīta.</i>	<i>Grāmata ir lasīta.</i>
	<i>Grāmata tika lasīta.</i>	<i>Grāmata bija lasīta.</i>
	<i>Grāmata tiks lasīta.</i>	<i>Grāmata būs lasīta.</i>
<i>Atstāstījuma izteiksme</i>	<i>Grāmata tiekot lasīta.</i>	<i>Grāmata esot lasīta.</i>
<i>Vēlējuma izteiksme</i>	<i>Grāmata tiktu lasīta.</i>	<i>Grāmata būtu lasīta.</i>
<i>Vajadzības izteiksme</i>	<i>Grāmatai ir jātiek lasītai.</i>	<i>Grāmatai ir jābūt lasītai.</i>
<i>Vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveids</i>	<i>Grāmatai esot jātiek lasītai.</i>	<i>Grāmatai esot jābūt lasītai.</i>
<i>Vajadzības izteiksmes vēlējuma paveids</i>	<i>Grāmatai būtu jātiek lasītai.</i>	<i>Grāmatai esot jātiek lasītai.</i>

<i>Pavēles izteiksme</i>	<i>Lai grāmata tiēk lasīta!</i>	<i>Lai grāmata ir lasīta!</i>
--------------------------	--	--------------------------------------

1.3. tabula. Darbības vārdu dinamiskā un statiskā pasīva laika un izteiksmju formas (Kalnača 2013, 551; Kalnača, Lokmane 2021, 260)

Aksels Holvūts (2001, 163–166), aktualizējis ne tikai dinamiskā un statiskā pasīva šķirumu, bet arī norādījis, ka latviešu valodā iespējamas arī atšķirīgas dinamiskā un statiskā pasīva paradigmas, jo latviešu valodā pasīva konstrukcijas arī veidojamas no diviem vai pat trim palīgdarbības vārdiem un ciešamās kārtas pagātnes divdabja (1.18), (1.19) (sk. arī (piem., Holvoet 2011, 163; Kalnača 2013, 505; Kalnača, Lokmane 2015, 143) (sk. 1.4. tabulu. Darbības vārdu dinamiskā un statiskā pasīva variantu laika un izteiksmju formas)). Šajā darbā pasīva konstrukcijas, kas veidotas ar diviem vai pat trim palīgdarbības vārdiem un būtu atšķiramas no pasīva konstrukcijām, kas veidotas ar vienu palīgdarbības vārdu (sk. 1.3. tabulu), sauktas par dinamiskā (1.18) un statiskā pasīva (1.19) variantiem (kopā statiskā pasīva varianti).

(1.18) *Viņš uzskata, ka daudzi viņa apkopotie fakti **tikuši** nepareizi **interpretēti**, kas novedis pie greiziem secinājumiem.*

(1.19) *Ūdensapgādes sistēmas sakārtošanas projektos **ir bijis piesaistīts** finansējums, ņemts arī kredīts.*

	Dinamiskais pasīvs <i>būt + tikt + -ts(-a)</i>	Statiskais pasīvs <i>būt + būt + -ts(-a)</i>
<i>Īstenības izteiksme</i>	<i>Grāmata ir tikusi lasīta.</i>	<i>Grāmata ir bijusi lasīta.</i>
	<i>Grāmata bija tikusi lasīta.</i>	<i>Grāmata bija bijusi lasīta.</i>
	<i>Grāmata būs tikusi lasīta.</i>	<i>Grāmata būs bijusi lasīta.</i>
<i>Atstāstījuma izteiksme</i>	<i>Grāmata esot tikusi lasīta.</i>	<i>Grāmata esot bijusi lasīta.</i>
<i>Vēlējuma izteiksme</i>	<i>Grāmata būtu tikusi lasīta.</i>	<i>Grāmata būtu bijusi lasīta.</i>
<i>Vajadzības izteiksme</i>	<i>Grāmatai ir jābūt tikušai lasītai.</i>	<i>Grāmatai ir jābūt bijušai lasītai.</i>

<i>Vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveids</i>	<i>Grāmatai esot jābūt tikušai lasītai.</i>	<i>Grāmatai esot jābūt bijušai lasītai.</i>
<i>Vajadzības izteiksmes vēlējuma paveids</i>	<i>Grāmatai būtu jābūt tikušai lasītai.</i>	<i>Grāmatai būtu jābūt bijušai lasītai.</i>
<i>Pavēles izteiksme</i>	<i>Lai grāmata ir tikusi lasīta!</i>	<i>Lai grāmata ir bijusi lasīta!</i>

1.4. tabula. Darbības vārdu dinamiskā un statiskā pasīva variantu laika un izteiksmju formas (Kalnača 2013, 551; Kalnača, Lokmane 2021, 260)

Latviešu valodas gramatikās dinamiskā un statiskā pasīva varianti netiek atspoguļoti, izņemot īsus pieminējumus vai piemērus, tomēr jāatzīmē, ka dinamiskā un statiskā pasīva varianti jau ir minēti Gotharda Frīdriha Stendera darbā „Jauna pilnīgāka latviešu gramatika” (Stender 1761, 36) un arī Augusta Bīlenšteina rokasgrāmatā „Handbuch der Lettischen Sprache” (Bielenstein 1863, 129), plašāk neaplūkojot un neanalizējot tos.

A. Kalnača (2013, 505) norāda, ka „latviešu valodas gramatikās darbības vārda aprakstā statiskā un dinamiskā perfekta šķīrums ne darāmajā, ne ciešamajā kārtā netiek aplūkots”, izņemot norādi „Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikā” (1959, 552–553), ka t.s. pasīva vienkāršo laiku formām ar *tikt* ir raksturīga procesa nozīme, savukārt salikto laiku formām ar *būt* — stāvokļa un vienlaikus rezultatīva nozīme. Latviešu valodas piemēri liecina, ka ciešamās kārtas salikto laika formu lietojums ar vairākiem palīgdarbības vārdiem līdzinās daudzās valodās izplatītajam dinamiska un statiska pasīva šķīrumam, kā arī saistās ar perfekta formu daudznozīmīgumu”. 1959. gadā izdotajā mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikā, raksturojot pasīva konstrukcijas un minot, ka „pagātnes 3. pers. vai bezpersonas konstrukcijā palīgverbs *būt* var tikt izlaists”, piemērs ir minēts ciešamās kārtas statiskā pasīva formā *jau daudzreiz ticis atgādināts maksāšanas termiņš.*” (Ahero at al. 1959, 553), tomēr pašas statiskā pasīva formas netiek aplūkotas. Savukārt Dz. Paegle (2003, 101) raksta, ka „ciešamajā kārtā ir arī garāka forma – *es esmu ticis saukts*. Tomēr tagad to lieto samērā reti, jo ciešamās kārtas nozīme īsākā formā ir jau izteikta, un konstrukcija ar *ticis* papildu gramatisko nozīmi nesniedz”. Aksels Holvūts ir pirmais, kas plašāk analizē dinamiskā un statiskā pasīva variantus (Holvoet 2001, 163–166). Gan A. Holvūts (2001, 163–165; 2015, 371), gan N. Nau, B. Sprauniene, V. Žeimantiene (2020, 33) min, ka „pasīva konstrukcijās ar *ticis*, *tikusi* palīgdarbības vārds *tikt* bieži vien ir izlaists un tāpēc konstrukcija *būt* + *ciešamās*

kārtas pagātnes divdabis nav viennozīmīga vai tai nav skaidri nošķirams rezultātīvs un perfekts.”

Savukārt B. Ivulāne (2015, 100) un A. Kalnača un I. Lokmane (2015, 143) secina, ka „ciešamās kārtas formas, kuru lietošanā izmantoti divi un trīs palīgdarbības vārdi, praktiskā lietojumā nav ļoti bieži sastopamas”. Tāpēc sk. tālāk promocijas darba 2.3. apakšnodaļā korpusā balstītu pētījumu par statistiskā pasīva variantu izplatību un lietojumu latviešu valodā.

Latviešu valodas ciešamās kārtas formas iespējamās ne tikai īstenības izteiksmē, bet arī citās izteiksmēs – atstāstījuma, vēlējuma, pavēles un vajadzības izteiksmē, tostarp vajadzības izteiksmei ir divi paveidi – atstāstījuma un vēlējuma (Kalnača 2013, 506). Vajadzības izteiksmē ciešamās kārtas pagātnes divdabis ir datīvā, jo tas dzimtē, skaitlī un locījumā saskaņojas ar semantisko objektu jeb paciensu. Šajā promocijas darbā pamatā analizētas ciešamās kārtas konstrukcijas īstenības izteiksmē, citām izteiksmēm uzmanība pievērsta tikai tad, ja ar tām tiek izteikts kāds īpašs ar pasīva izpēti saistīts aspekts, piem., atstāstījuma izteiksme un evidencialitāte.

Nereti ciešamās kārtas statistiskā pasīva 3. personas formās izteicējā ietilpstošais palīgdarbības vārds *būt* var tikt izlaists, piem., (1.20), (1.21) (piem., Ahero et al. 1959, 553; Kalme, Smiltnece 2001, 224; Nītiņa 2001, 81; Kalnača, Lokmane 2021, 260).

(1.20) *[..] es papildus noskatījos arī filmu “Ezera sonāte”, kas uzņemta pēc R. Ezeras romāna “Aiza” motīviem.*

(1.21) *Daudz kritušo, zemnieku saimniecības izpostītas.*

Detalizētāk par pasīva konstrukcijām un izteicējā izlaistu palīgdarbības vārdu sk. promocijas darba 2.3.1. apakšnodaļā.

Tālāk promocijas darbā raksturoti pasīva konstrukciju pamattipi un ar to saistīti aspekti.

1.3. Pasīva konstrukciju pamattipi

Šajā promocijas darba apakšnodaļā aplūkoti pasīva konstrukciju pamattipi, proti, transitīva verba pasīva konstrukcijas un intransitīva verba pasīva konstrukcijas.

1.3.1. Transitīvu verbu pasīva konstrukcijas

Mūsdienās, definējot pasīva konstrukciju, tā parasti tiek pretstatīta konstrukcijai darāmajā kārtā. Tātad konstrukcija ir uzskatāma par pasīva konstrukciju, ja tai piemīt šādas iezīmes (piem., Siewierska 2013; Zúñiga, Kittilä 2019, 83; Kalnača, Lokmane 2021, 260).

- 1) Pasīva konstrukcijā ir par vienu argumentu mazāk nekā atbilstošajā konstrukcijā darāmajā kārtā.
- 2) Teikuma priekšmets (TP) pasīva konstrukcijā atbilst tiešajam objektam (O) darāmajā kārtā.
- 3) Neobligātais arguments pasīvā (parasti izteikts atkarīgā teikuma locekļa locījumā vai kā prepozicionāla konstrukcija, vai vispār netiek izteikts) atbilst teikuma priekšmetam (TP) darāmajā kārtā.
- 4) Pasīva konstrukcijā novērojama verba formas morfoloģiska maiņa.

Pasīva diatēzes, proti, tipiskās darāmās un ciešamās kārtas opozīcijas, piemērus un shematisku attēlojumu sk. darba 1.1. apakšnodaļā. Verba kārtu opozīcija.

Tipologiem (piem., Shibatani 1985; Keenan, Dryer 2007; Geniušienė 2006, 2016; Siewierska, Bakker 2012; Zúñiga, Kittilä 2019) nav vienota viedokļa, kura būtu uzskatāma par pamata pasīva konstrukciju – pasīva konstrukciju ar izteiktu agensu vai bez tā. Tāpat atšķiras uzskati par to, kā šāda tipiskā pasīva konstrukcija būtu dēvējama.

M. Šibatani (1985), Edvardam L. Kīnanam (*Edward L. Keenan*) un Metjū S. Draieram (*Matthew S. Dryer*) (2007, 328–329) pasīva konstrukcija ir bez izteikta agensa. M. Šibatani (1985) to dēvē par pasīva prototipu (a. *passive prototype*), savukārt E. Kīnans un M. Draiers (2007, 328–329) to sauc par pamata pasīvu (a. *basic passive*).

Savukārt A. Severskai un D. Bakeram (2012) pasīva konstrukcija ir ar izteiktu agensu, jo tieši pasīva konstrukcijā izteikts agenss atšķir pasīvu no citām ar verba kārtu saistītām izpausmēm, piem., antikauzatīva (op. cit. 2012, 153), turklāt iespēja izteikt agensu pasīva konstrukcijā piemīt 65% valodu (op. cit. 2012, 159). Viņi, tāpat arī L. Kuļikovs (2011), to sauc par kanonisko pasīvu (a. *canonical passive*). Tātad visas pārējās valodas (attiecīgi 35%), kurām pasīva konstrukcijā agenss nav izteikts, pēc A. Severskas un D. Bakera domām, nav kanoniskas. Pie tādām valodām būtu arī minama latviešu valoda, jo latviešu valoda tipoloģiskos pētījumos tiek minēta kā tāda, kurai agensu pasīva konstrukcijās nevar izteikt

(piem., Nau 1998, 38; Kulikov 2011, 375; Siewierska, Bakker 2012, 162) (sk. detalizētāk tālāk šajā apakšnodaļā).

Ar F. Sunjiga un S. Kitile (2019) runā par pasīva prototipu, tomēr viņu prototipiskais pasīvs var būt gan ar izteiktu agensu pasīva konstrukcijā, gan arī bez tā (tiesa gan, pēdējo klasificē arī kā neprototipisku pasīvu).

Savukārt Emma Geņušiene (*Emma Geniušienē*) (2006, 2016) izmanto divus parametrus, lai izšķirtu četrus pasīva konstrukciju sintaktiskos tipus: teikuma priekšmeta esamība vai neesamība (pasīva konstrukcijas ar teikuma priekšmetu vai pasīva konstrukcijas bez teikuma priekšmeta) un agensa esamība vai neesamība (pasīva konstrukcijas ar agensu vai pasīva konstrukcijas bez agensa). Jāatzīmē, ka E. Geņušiene pievēršas konkrēti lietuviešu valodas pasīva izpētei, nevis raksturo pasīvu tipoloģiski, tomēr viņas izmantotā klasifikācija ir attiecināma arī uz valodām kopumā. Tātad šos četrus pasīva konstrukciju tipus veido (Geniušienē 2006, 2016):

- 1) transitīva verba pasīva konstrukcija ar izteiktu agensu (1.22);
- 2) transitīva verba pasīva konstrukcija bez izteikta agensa (1.23);
- 3) intransitīva verba pasīva konstrukcija bez izteikta agensa (1.24);
- 4) intransitīva verba pasīva konstrukcija ar izteiktu agensu (1.46) (sk. piemēru darba 1.2.2. apakšnodaļā).

(1.22) *Varbūt viņi domā, ka tā izdosies izglābties no soda, ja **tiks** ASV specdienestu **noķerti**?*

(1.23) *Piemēram, kad **tika meklēts** nākamais valsts kontrolieris, televīzijas diskusijā tikās divi cienījami pretendenti.*

(1.24) *Protams, vasarā **tiem peldēts** Melnezerā, tomēr vislabāk mācīties peldēt ir tieši baseinā.*

Arī latviešu valodas gramatikās (Kalnača 2013, 2014; Kalnača, Lokmane 2021) ir minēti pasīva konstrukciju veidi – tiešā objekta pasīvs (1.23) un bezobjekta pasīvs (1.24) –, kas atbilstu E. Geņušienes attiecīgi 2. un 3. pasīva veidam. Visizplatītākais (sk. darbā tālāk 2. nodaļā) latviešu valodā ir 2. pasīva veids, tad seko 3. pasīva veids (sk. tālāk darba 3. nodaļā). 4. pasīva veids latviešu valodā nav atrodams. Jāatzīmē, ka arī 1. pasīva veida (1.22) gadījumā latviešu valodā tikai tagad sāk parādīties dinamiskā pasīva konstrukcijas ar izteiktu darītāju, iepriekš valodā tādas nebija sastopamas. Latviešu valodā iespējams arī ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukcijas (sk. tālāk darba 4. nodaļā).

2. veida (1.23), (1.25), (1.26) pasīva konstrukcijas latviešu valodā tiek apzīmētas dažādi, piem., tiešā objekta pasīvs (Kalnača 2013, 503), personas pasīvs (a. *personal passive*)

(Holvoet 2001, 159; Nau, Holvoet 2015, 5), pasīvs ar teikuma priekšmetu un agensu / bez tā (a. *subjectful agented / agentless passive*) (Geniušienė 2006, 43; 2016, 99), pamata pasīvs (a. *basic passive*) (Keenan, Dryer 2007, 328). Šajā darbā šādas konstrukcijas uzskatītas par transitīva verba pasīva konstrukcijām. Sk. detalizētāk pašu transitīva verba pasīva konstrukciju analīzi empīriskos datos promocijas darba 2. nodaļā.

(1.25) *Un tiešām pievērsiet uzmanību tam, no kā tiek finansēti šie pasākumi!*

(1.26) *Šāds kritērijs ir ieviests, pamatojoties uz vienu no Eiropas Savienības dibināšanas pamatprincipiem - vienlīdzību.*

Lai arī latviešu valodā, tāpat kā citās valodās, parasti agenss ciešamās kārtas konstrukcijās netiek izteikts, tomēr tas mūsdienu latviešu valodā ir atrodams gan dinamiskā pasīva, gan arī statiskā pasīva konstrukcijās (piem., sk. par statiskā pasīva konstrukcijām un darītāju Nītiņa 2001, 81; Kalnača 2013, 503; Kalnača, Lokmane 2021, 261).

(1.27) *Tomēr šorīt tiekam saules lutināti.* (Tīmeklis 2020)

(1.28) *Cita lieta - Dieva dots talants, un kā teica Grigorijs Zilbers - N.Bumbiere bija Dieva skūpstīta.* (Tīmeklis 2020)

(1.29) *Tāpēc, ka viņš bija skaists, viņš bija dievs, viņš bija magnēts, viņš bija viņas izvēlēts.*

(1.30) *Šādā veidā kultūra ne tikai tiek cilvēku veidota, bet arī virza cilvēkus kādā kopējā domu virzienā, jo tā tiek nodota no cilvēka uz cilvēku.* (Pārspriedumi)

Lai gan latviešu valodā dinamiskā pasīva konstrukcijas ar agensu (1.27), (1.30) ir fiksētas tikai pēdējos gados (piem., Nau, Holvoet 2015, 14; Holvoet, Daugavet, Spraunienė, Laugalienė, 2019, 205; Nau, Spraunienė, Žeimantienė 2020, 48–49), latviešu valoda joprojām tiek uzskatīta par vienu no retajām valodām, kurā dinamiskā pasīva konstrukcijas ar agensu nav sastopamas (piem., Nau 1998, 38; Holvoet 2001, 166; Geniušienė 2006, 43; Keenan, Dryer 2007, 331).

Kā izņēmums tiek minētas konstrukcijas, kas kalkētas no vācu valodas. Proti, vācu mācītāju lietotajā latviešu valodā kopš 16. gs. tika lietotas no vācu valodas aizgūtas konstrukcijas ar prepozīciju *no* (vācu *von*) (Holvoet 2001, 166). Šāds pasīvs atrodams latviešu autoru darbos arī 19. un 20. gs. (1.31) (Holvoet 2001, 166), tomēr vēlāk lietojums ievērojami samazinājies, kas varētu būt arī saistāms ar visu publicējamo latviešu valodas tekstu skrupulozo rediģēšanas procesu 20. gs. (Nau, Spraunienė, Žeimantienė 2020, 35). Reizēm arī mūsdienu latviešu valodā ir sastopamas šādas konstrukcijas (1.32), (1.33), (1.34) gan dinamiskajā pasīvā, gan arī statiskajā pasīvā, domājams, citu valodu ietekmē.

(1.31) *Kas gan tik vakar no kanceles no mācītāja slavēts visas draudzes priekšā?* (piemērs no Holvoet 2001, 166)

(1.32) *Pirmajā pusotrā gadā bērns mācās uzticēties vai neticēt, ka viņa vēlmes tiks **no pasaules** piepildītas, īpaši **no mātes**.*

(1.33) *Labāk lai viņš nomirst, nekā tiek **no tādām sievietēm** pavests!..*

(1.34) *6. augustā pulksten 10 no rīta piebrauca no jūras trīs ienaidnieku mīnu laivas, kuras mēģināja izcelt malā zaldātus, bet tika **no** mūsu robežsargu **zaldātiem** atsisti.*

Sākotnēji latviešu valodas gramatikās darītāja esamība vai neesamība teikumā aplūkota tikai valodas kultūras aspektā (piem., (Endzelīns, Mīlenbahs, 1907 (1993), 111), (Endzelīns, 1951, 983), mudinot lietot tikai darāmās kārtas teikumus, ja teikumā ir minēts darītājs (Endzelīns, Mīlenbahs, 1907 (1993), 111). „Ja apzīmējams arī darbības darītājs, tad var izteikties tikai darāmā kārtā: *viņš mani mīl* (nekad: *es tieku no viņa mīlēta*)” (Endzelīns, Mīlenbahs, 1907 (1993), 111). Tātad tiek mudināts nelietot darba iepriekšējā rindkopā minētos kalkus no vācu valodas, bet detalizētāka pasīva konstrukciju un darītāja analīze netiek sniegta.

Atbilstoši tipoloģiskās valodniecības pārstāvju uzskatiem (piem., Geniušienē 2006, 31; Nau, Spraunienē, Žeimantienē 2020), statistiskā pasīva konstrukcijās agenss nav iespējams, tāpēc Aksels Holvūts (2001, 159–175; Holvoet, Daugavet, Spraunienē, Laugalienē 2019, 195–236) vairākas reizes īpaši pievēršas darītāja konstrukcijām (a. *agentive constructions*) (Holvoet 2001, 166–171), proti, tādām konstrukcijām, kurās ir minēts agenss (1.35) un kuras tradicionāli latviešu valodniecībā tiek uzskatītas par pasīva konstrukcijām ar darītāju. Detalizētāk par pasīva konstrukcijām un agensu latviešu valodā sk. darba 2.4. apakšnodaļā.

(1.35) *30. jūnija rīts bija **saules** pieliets, lai gan ap Tukuma pusi staigāja draudīgi lietus mākoņi, solot izmērcēt katru, kas būtu nolēmis pavadīt šo dienu ārpus mājām.*

Ja pasīva konstrukcija tiek veidota no verba, kas piesaista arī netiešo objektu (kāda locījumā vai kā prepozicionālu konstrukciju), tad šāds netiešais objekts saglabā savu statusu un formu arī pasīva konstrukcijā (Kalnača, Lokmane 2021, 261), kamēr tiešais objekts pasīva konstrukcijā ieņem teikuma priekšmeta pozīciju (1.36b). Netiešais objekts ir “objekts, ko izsaka ar papildinātāju datīvā (*Brālis stāsta māasai pasaku*) vai prievārdisku savienojumu (*Viņš stāsta par Pelnrušķīti*)” (Skujiņa 2007, 254). Šādas pasīva konstrukcijas netiek uzskatītas par pasīva konstrukciju pamattipu (piem., Zúñiga, Kittilä 2019, 87). Taču tās ir atrodamas, piem., vācu valodā (piem., Zúñiga, Kittilä 2019, 87), latviešu valodā u.c. Piem., verbs *domāt* piesaista netiešo objektu *par nākotni* (1.36a), kas atbilstošajā pasīva konstrukcijā savu formu nemaina (1.36b). Tā kā agenss tiek pazemināts, veidojas pasīva konstrukcija bez teikuma priekšmeta. Jāatzīmē, ka verbs *domāt* var būt gan intransitīvs, gan transitīvs, proti,

verbam var būt dažādas nozīmes. Un, ja verbs *domāt* piesaista trīs argumentus (teikuma priekšmetu, tiešo objektu un netiešo objektu) (1.37a), tad atbilstošā pasīva konstrukcija ir pasīva konstrukcija ar teikuma priekšmetu (1.37b), kurā netiešais objekts pasīvā patur tādu pašu formu un statusu kā aktīvā (1.37a). Sk. detalizētāk par šādām konstrukcijām latviešu valodā promocijas darba 2. nodaļā.

- (1.36) a. *Es domāju par nākotni.*
b. *Par nākotni tiek domāts.*
- (1.37) a. *Viņi arī domāja uzdevumus līdzjutējiem.*
b. *Arī tika domāti uzdevumi līdzjutējiem.*

Latviešu valodā iespējamas arī ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukcijas (1.38), (1.39), (1.40). Latviešu valodā atšķirībā no lietuviešu valodas (Ambrazas 1997, 273) tādas konstrukcijas nekad nav veidojušas paradigmātiskā pasīva formas, tomēr latviešu valodā tās tiek lietotas pasīva funkcijā (1.38). Šādās konstrukcijās teikuma priekšmets (*taksis*) funkcionē kā pacienss paradigmātiskā pasīva konstrukcijās, agenss nav izteikts, un šādas konstrukcijas nereti lietojamas ar modālu – iespējamības (1.38), (1.39) vai nepieciešamības (1.40) – nozīmi (Ahero at al. 1959, 644–645; Kalme, Smiltniece 2001, 270; Nītiņa 2013, 57; Nau, Holvoet 2015, 8). Sk. detalizētāk par tāda veida konstrukcijām promocijas darba 4. nodaļā.

- (1.38) *Seriāls Bruklinas taksis būs skatāms no 3. līdz 6.aprīlim plkst. 18:45 kanālā TV6!*
- (1.39) *Ar neapbruņotu aci nav vairs redzams.*
- (1.40) *Darbs ir darāms.*

Sk. detalizētāk par dažādām latviešu valodas pasīva konstrukcijām, piem., Holvoet 2015, 367–394; Nau, Spraunienē, Žeimantienē 2020, 27–128; Levāne-Petrova 2021.

Latviešu valodā atšķirībā, piem., no lietuviešu valodas, ciešamās kārtas konstrukcijas no reflektīvajiem vārdiem netiek veidotas.

1.3.2. Intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas

Pasīva konstrukcijas bez teikuma priekšmeta tiek veidotas no intransitīviem vārdiem un parasti tiek dēvētas par bezpersonas pasīvu (a. *impersonal passive*) (piem., Keenan, Dryer

2007, 346; Siewierska, Bakker 2012, 177), izņemot F. Sunjigas un S. Kitiles (2019, 88) darbu, kur šādas pasīva konstrukcijas īsti netiek aplūkotas, bet tikai pieminētas pie neīstajiem pasīva veidiem (a. *pseudo-passive*), proti, pasīviem, kuru pamatā ir vienvalenti verbi. Šajā darbā bezpersonas pasīvs dēvēts par intransitīvu verbu pasīva konstrukciju pretstatā darba iepriekšējā apakšnodaļā aplūkotajai transitīva verba pasīva konstrukcijai.

Intransitīvās diatēzes gadījumā, tāpat kā transitīvās diatēzes gadījumā, novērojamas dažādas izmaiņas: izteikumā darāmajā kārtā (1.41) *zēns*, agenss, ir teikuma priekšmets, bet pasīva konstrukcijā agenss ir pazemināts. Tātad pasīva konstrukcijas bez teikuma priekšmeta gadījumā teikuma priekšmets var tikt pazemināts par prepozicionālu konstrukciju kā angļu valodā (a. *oblique agent*) vai vārdkopas atkarīgo komponentu kā lietuviešu valodā (1.46) vai izslēgts no sintaktiskās struktūras kā latviešu u.c. valodās (1.42). Izteikumā ciešamajā kārtā pacienss nav atrodamas, jo pasīva konstrukcija veidota no intransitīva verba – tātad verba, kas nepiesaista tiešo objektu. Intransitīvās diatēzes atbilstošos pasīva piemērus sk. (1.41), (1.42). Arī intransitīvā pasīva diatēze ir attēlojama tabulas formā (sk. 1.5. tabulu).

(1.41) *Zēns nirst.*

(1.42) *Tiek nirts.*

Aktīvs <i>Zēns nirst.</i>
A
TP (Nom) (<i>zēns</i>)

⇕⇕

Pasīvs <i>Tiek nirts.</i>	
A	P
– (–)	– (–)

1.5. tabula. Intransitīva verba pasīva diatēze

Arī šādas pasīva konstrukcijas ir izplatītas dažādās valodās. Kā jau redzams no intransitīvās diatēzes piemēra, valodas, kurās ir pamata pasīva konstrukcijas, piem., latīņu valoda, vācu valoda, turku valoda u. c., izmanto tos pašus valodas līdzekļus, lai veidotu intransitīva verba pasīva konstrukcijas (Keenan, Dryer 2007, 346). Jāmin, ka arī latviešu un lietuviešu valodā intransitīva verba pasīva konstrukcijas ir iespējamas un tiek plaši izmantotas.

(1.43) *Jā, baznīcās tika būts tikai ārzemju tūrisma braucienos, kad gidi tur aicināja iekšā.*
(Tīmeklis 2020)

(1.44) *Savukārt, ja, piemēram, ar masaliņām tiek slimots jau vēlākā vecumā, slimošana, kā arī tās radītās sekas var būt daudz smagākas.* (Ziņas)

(1.45) *Visur jau būts.*

Intransitīva verba pasīva konstrukcijas iespējamas arī ar izteiktu agensu. Arī šādā gadījumā agenss tiek izteikts tādā pašā veidā kā pamata pasīva konstrukcijās, ja vien agensu iespējams izteikt (Keenan, Dryer 2007, 347). A. Severska un D. Bakers piebilst (2012, 177), ka intransitīva verba pasīva konstrukcijās agenss var būt tikai cilvēks. Tomēr agensa izteikšana šādās pasīva konstrukcijās nav to neatņemama sastāvdaļa (Siewierska 2013). Tā, piem., lietuviešu valodā ir iespējamas intransitīva verba pasīva konstrukcijas, bet ar izteiktu agensu (1.46), savukārt latviešu valodā nav iespējamas. Emma Geņūšiene pat tās ir atsevišķi klasificējusi (1.46).

(1.46) a. [...] *žvelgē i vietas, kur kadaise vaikšciota*
 skatīties.PST.3 uz vietām.GEN.PL.M kur kādreiz staigāt.PTCP.PASS.PST.NOM.M
 poeto Jono Aleksandravičiaus-Aisčio
 dzejnieks.GEN.SG.M Jons.GEN.SG.M Aleksandravičs-Aistis.GEN.SG.M

b. [...] *skatījās uz vietām, kur kādreiz staigājis dzejnieks Jons Aleksandravičs-Aistis.*

(burtiski: *kur kādreiz staigāts dzejnieka Jona Aleksandravičia-Aisča*) (piemērs no Nau, Spraunienė, Žeimantienė 2020, 34)

Šādu pasīva konstrukciju lietošana (1.46) ir šķietami pretrunā ar pasīva funkcijām – paciensa paaugstināšana un agensa pazemināšana (piem., Foley, Valen 1984; Kazenin 2011, 907; Zúñiga, Kittilä 2019, 89), proti, tādās konstrukcijās nav paciensa, tāpēc ne tiešais objekts, ne arī kāds cits arguments nevar tikt paaugstināts par teikuma priekšmetu, un arī agenss ir zināms un izteikts teikumā. E. Geņūšiene (2016, 112–116) uzskata, ka šāds pasīva veids ir stilistiski motivēts un ir izteiksmīgāks nekā atbilstošā aktīva konstrukcija, tāpēc arī lietots aktīva konstrukcijas vietā. Savukārt (Nau, Spraunienė, Žeimantienė 2020, 34)

papildina, ka šādās konstrukcijās, tāpat kā pamata pasīva konstrukcijās ar pazeminātu agensu, viss uzsvars ir likts uz darbību, ko pauž verbs, bet intransitīvu verbu pasīva konstrukcijās un ar agensu, kas izteikts ar ģenitīvu, izteiktais agenss funkcionē kā pragmatiska saite ar iepriekšējo kontekstu.

Taču ir arī valodas, kurās ir tikai intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas, piem., kolami valoda (dravīdu valoda), zunu valoda, u.c. Valodas, kurās ir tikai intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas, tiek klasificētas kā tādas, kurām ir pasīvs, un tiek pielīdzinātas valodām ar transitīvu verbu pasīva konstrukcijām (Siewierska 2013).

Tomēr termins *bezpersonas pasīvs* (a. *impersonal passive*) (pretēji terminam *personas pasīvs*) (a. *personal passive*) nav plaši lietots, jo var būt dažādi interpretējams (sk. detalizētāk, piem., Malchukov, Siewierska 2011, 1–15). Bezpersonas konstrukcija ir konstrukcija, kurā nav (izteikts) teikuma priekšmets (Bussman 2006, 543; Malchukov, Siewierska 2011, 1; Zúñiga, Kittilä 2019, 85). Tā vietā, piem., tiek lietots termins *pasīvs bez teikuma priekšmeta* (a. *subjectless passive*) (Blevins 2003).

Tātad latviešu valodā ciešamās kārtas formas tiek veidotas arī no neatgriezeniskiem, nepārejošiem darbības vārdiem (1.47), (1.48). Tas tiek saukts par bezobjekta pasīvu (Paegle 2003, 124; Kalnača 2013, 503; 2014, 143), bezpersonas pasīvu (a. *impersonal passive*) (Holvoet 2011, 159), pasīvu bez teikuma priekšmeta (a. *subjectless passive*) (Geniušienē 2006, 43). Šajā darbā tās tiek dēvētas par intransitīva verba pasīva konstrukcijām.

(1.47) *Jā, baznīcās **tika būts** tikai ārzemju tūrisma braucienos, kad gidi tur aicināja iekšā* (Tīmeklis 2020)

(1.48) *Pērn divas dienas **būts** Lietuvā, aizpērn —Tallinā.*

Šādas pasīva konstrukcijas parasti izsaka vispārinājumu, regulāri vai ilgstoši veiktu darbību vai bezpersonisku fakta konstatāciju (Paegle 2003, 124; Kalnača 2013, 503), tomēr nereti tās tiek attiecinātas uz kontekstā minētiem, noteiktiem darītājiem (1.49) (Lindström, Nau, Spraunienē, Laugalienē 2020, 129–213). Sk. detalizētāk par intransitīvu verbu pasīva konstrukcijām promocijas darba 3. nodaļā.

(1.49) *Barselonā un Limasonā **ir būts**, bet tajā laikā nezināju, kas ir skriešana.*

Tālāk promocijas darbā analizētas transitīvu verbu dinamiskā un statiskā pasīva konstrukcijas, to veidi un citi ar pasīvu saistīti aspekti līdzsvarotā, reprezentatīvā datu kopā I, kas izgūta no korpusa LVK2018, kvantitatīvā un kvalitatīvā aspektā. Datu kopā I veikta

detalizēta pasīva konstrukciju analīze, piem., pasīva konstrukcijas un vārdu secība, pasīva konstrukcijas un teikuma priekšmeta semantika.

Secinājumi

Verba kārtā ir viena no senākajām tēmām deskriptīvās gramatikas tradīcijā, par ko interesi nav zaudējuši arī pētnieki mūsdienās. Verba kārtas izpēte saistās ar dažiem nozīmīgiem terminiem, piem., valence, transitivitāte, diatēze, objekts, un to izpratni. Lai arī vēsturiski ir trīs kārtu opozīcija (darāmā kārtā, ciešamā kārtā un vidējā kārtā), tomēr mūsdienās ir arī svarīga verba kārtas un ar to saistīto izpausmju, piem., pasīva, antikauzātīva, precīza nošķiršana.

Tā kā diatēze ir atbilde starp semantiskajām lomām un to sintaktiskajām pozīcijām (Paducheva 2004, 51), bet verba kārtā – diatēze, kas formāli izteikta darbības vārdā (Zúñiga, Kittilä 2019, 4), svarīga ir teikuma sintaktiskā un semantiskā struktūra un ar tām saistītie dažādie jēdzieni, piem., arguments, semantiskā loma, agenss, pacienss. Saistībā ar semantisko lomu teoriju jāņem vērā makrolomu jēdziens, savukārt saistībā ar tradicionālo teikuma locekļu sintakses pieeju svarīgi ir teikuma locekļu locījumi, proti, to formālā realizācija, un teikuma priekšmeta saskaņojums ar izteicēju.

Verba kārtu opozīcijā par pamata jeb nemarkēto kārtu ir uzskatāma darāmā kārtā, savukārt par klasisko verba kārtas opozīciju uzskatāma darāmās kārtas maiņa pret ciešamo kārtu (tā dēvējama arī par pasīva diatēzi). Mainot darāmo kārtu pret ciešamo, mainās teikuma sintaktiskā un komunikatīvā struktūra, bet semantiskā struktūra nemainās.

Pasīva konstrukcijas tiek iedalītas pamattipos, tomēr svarīgākais pasīva konstrukciju tips ir transitīvu verbu pasīva konstrukcijas. Ja valodā ir pasīvs, parasti tādas pasīva konstrukcijas ir dominējošās. Vēl svarīgs pasīva konstrukciju tips ir intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas. Tādas pasīva konstrukcijas valodās ir mazākumā. Parasti darāmajā kārtā esošais tiešais objekts akuzatīvā ciešamajā kārtā tiek paaugstināts par teikuma priekšmetu nominatīvā, savukārt darāmajā kārtā esošais agenss pazemināts ciešamajā kārtā.

Ne visās valodās ir pasīva konstrukcijas. Ja valodā tādu nav, tad izteikumā neminēt darītāju iespējams ar citiem valodas līdzekļiem, piem., konstrukciju ar izteicēju darāmās kārtas 3. personas formā ar vispārinātu vai nenoteiktu agensu. Šādas konstrukcijas darāmajā kārtā bez darītāja plaši lietojamas arī valodās, kurās ir pasīva konstrukcijas, piem., latviešu

valodā, ko nereti nosaka arī brīvā vārdu secība valodā un iespēja aktualizēt objektu citiem līdzekļiem.

Dažādās valodās pasīvs ir izsakāms dažādi, piem., tas var tikt izteikts sintētiski vai analītiski. Tāpat atšķiras agensa formālie izteikšanas līdzekļi dažādu valodu pasīva konstrukcijās, ja vien tajās ir iespējams izteikt agensu. Parasti valodās ir arī vairāk par vienu pasīva veidu, piem., dinamiskais un statiskais pasīvs.

Verba kārtā un jo īpaši pasīvs valodniecībā aprakstīts jau kopš pirmajām pasaulē un Latvijā zināmajām gramatikām. Arī mūsdienās pasīvs tiek aprakstīts visās latviešu valodas jaunizdotajās gramatikās. Balstoties uz tipoloģiskās pieejas atziņām, 21. gs. pirmajās desmitgadēs tapuši arī dažādi pētījumi par latviešu valodas un lietuviešu valodas pasīva konstrukcijām un ar to saistītiem aspektiem. Tāpat iepriekšminētajā laikposmā norisinājusies arī aktīva latviešu valodas izpēte, kas tieši neskar pasīva izpēti, bet tomēr ir ar to saistīta, piem., atgriezeniskie verbi un pasīva nozīme, semantisko lomu izteikšanas līdzekļi latviešu valodā.

2. Transitīvu verbu pasīva konstrukcijas

Šajā darba nodaļā secīgi aplūkotas transitīvu verbu pasīva konstrukcijas jeb pasīva pamatkonstrukcijas un ar tām saistīti dažādi aspekti, piem., vārdu secība, paciensa semantika, LVK2018 datu kopā I. Pirms analizēt transitīvu verbu pasīva konstrukcijas detalizētāk, jāmin, ka šādas pasīva konstrukcijas latviešu valodā ir sastopamas visbiežāk, ko arī apliecina valodas korpusa dati (sk. 2.1. tabulu).

LVK2018 datu kopā I ir 1234 dinamiskā pasīva konstrukcijas un 1013 statiskā pasīva konstrukcijas. Vairums analizēto pasīva konstrukciju lietotas īstenības izteiksmes vienskaitļa un daudzskaitļa 3. personas (2.1), (2.2) visos laikos, tomēr dažas no tām ir arī atrastas īstenības izteiksmes 1. (2.3), (2.4) un 2. personā (2.5), (2.6) (sk. detalizētu statistiku 2.1. tabulā).

(2.1) *Alsungas novada domes sekretāre Valda Zingberga skaidro, ka sēžu gaita **tiēk ierakstīta** diktofonā.*

(2.2) *Mājas dokumentus un testamentu, kur viss **bija novēlēts** Āra brālim, es noliku vienuviet.*

(2.3) *Mēs visi mīrsim, un neviens nezina, vai **tiksim pārveidoti**.*

(2.4) *Tāpat pa tumsu es **tiēku izrauts** ārā, **sasiets un iemests** ratos.*

(2.5) *Jūs **tiēkat apsūdzēta** tīšā slepkavībā.*

(2.6) *Par sarunu gaitu jūs **bijāt informēti**.*

Izteikumi 1. un 2. personā pārsvarā (2.3), (2.4), (2.5), (2.6) fiksēti daiļliteratūras tekstos – dialogos vai monologos –, kur darba varonis, vēloties norobežoties no sevis teiktā, lieto pasīva konstrukciju, nevis aktīva. Trīs piemēri ir fiksēti arī Saeimas stenogrammās, kur deputāti runā 1. vai 2. personā. Citos korpusa valodas paveidos raksturīgs 3. personas lietojums, piem., zinātniskajos tekstos, periodikā.

Lielākā daļa dinamiskā pasīva izteikumu fiksēti tagadnē un pagātnē – attiecīgi 574 un 423, savukārt statiskā pasīva vienskaitļa un daudzskaitļa 3. personas konstrukcijas atrastas pārsvarā tagadnē (2.10) (757), citādi statistiskie dati abiem latviešu valodas pasīvu veidiem no transitīviem vārdiem īsti neatšķiras (sk. salīdzināšanai attiecīgo tabulu), lai arī abi pasīvi

atšķiras nozīmes ziņā. Tā kā statistiskais pasīvs pauž rezultātu, iespējams, ka šādu konstrukciju lietojums tagadnē ir skaidrojams ar vajadzību tieši tagad, nevis pagātnē, vai nākotnē apstiprināt iepriekšējas darbības rezultātu. Statiskais pasīvs pagātnē (gan *bija*, gan *nebija*) pārsvarā lietots daiļliteratūrā (2.7) (87) un zinātniskajos tekstos (39), atstāstot pagātnes notikumus, piem., varonis stāsta lasītājam, kas gleznā bija atainots, savukārt zinātniskā teksta autors nereti pārstāsta notikumus, kas norisinājušies pagātnē. Arī dinamiskajā pasīvā pagātnē pārsvarā sastopama daiļliteratūrā un zinātniskajos tekstos. Turpretim normatīvo aktu tekstos pasīva formas ir lietotas gandrīz tikai tagadnē, jo šajos dokumentos runāts par tagadni, proti, rezultātu (2.9), kas ir saistošs visiem (tātad *persona ir reģistrēta*), vai arī notiekošu procesu (*maksa tiek ieturēta tagad*) (2.10).

(2.7) *Gleznā **bija atainota** svešas planētas ainava.*

(2.8) *Laikā no 1992. gada līdz 1998. gadam kopumā **bija eksaminēti** 440 000 iedzīvotāju.*

(2.9) *17.1.1. ārstniecības persona **ir reģistrēta** ārstniecības personu un ārstniecības atbalsta personu reģistrā;*

(2.10) *Maksa, kas **tiek ieturēta** no valsts pensijas, pabalsta [...]*

LVK2018 datu kopā I ir fiksētas 76 pasīva formas vēlējuma izteiksmē (2.11) un 19 atstāstījuma izteiksmē (2.12), 15 vajadzības izteiksmē (2.13), tostarp viena vajadzības izteiksmes vēlējuma paveidā (2.15) un viena pavēles izteiksmē (2.14). Dinamiskā pasīva datu kopā izteikumi vajadzības un pavēles izteiksmē netika fiksēti. Tātad pārsvarā pasīva konstrukcijas tiek lietotas īstenības izteiksmes tagadnes 3. personā. Jāatzīmē, ka pasīva konstrukcijas vēlējuma un vajadzības izteiksmē visos korpusa valodas paveidos tiek lietotas apmēram vienādi, arī izteikumi atstāstījuma izteiksmē ir fiksēti dažādos valodas paveidos – daiļliteratūrā, periodikā un likumu sadaļā –, kādā konkrētā valodas paveidā nedominējot.

(2.11) *Transportlīdzekļa īpašnieks nodrošina, lai jebkurš tā īpašumā esošs noliegts transportlīdzeklis **tiktu nodots** apstrādes uzņēmumam.*

(2.12) *Zemiece ir arī neizpratnē par maksājumiem mazāk labvēlīgajiem apvidiem, uzskatot, ka daudzi ražotāji **tiekot apdalīti**.*

(2.13) *Pēc J. Kaminska teiktā, runa ir par aptuveni 50 tūkstošiem latu, un remontam **ir jābūt paveiktam**, vēlākais, līdz 15.septembrim.*

(2.14) ***Esiet sveicināti, draugi!***

(2.15) *Šādā iestādē [KNAB] kārtībai **būtu jābūt** daudz striktāk **noteiktai**.*

Izteikumam modālu nozīmi var piešķirt arī modāli verbi, piem., saliktā verbālā izteicējā ietilpstošs modālais verbs *varēt*, *drīkstēt* (2.16), (2.17). Nereti šādos izteikumos ietilpstošs modālais verbs *varēt* ir vēlējuma izteiksmē (2.19) (detalizētāk par iespējamības, pieņēmuma un citu nozīmju izteikšanas veidiem un pasīva konstrukcijām sk. promocijas darba 4. nodaļā). Interesanti, bet, analizējot korpusa LVK2018 datu kopu I, pasīva konstrukcijās ar saliktā izteicējā iekļautu modālu verbu visos gadījumos fiksēts verbs *varēt*, izņemot pa vienai reizei dinamiskajā un statiskajā pasīvā – *drīkstēt*. Šādi izteikumi, tāpat kā izteikumi vēlējuma izteiksmē, (2.11), (2.19) ir sastopami dažādos korpusa valodas paveidos. Var secināt, ka pamata pasīva konstrukcijas ar modālu nozīmi netiek bieži lietotas.

(2.16) *Pabalsts pēc Valmieras Sociālā dienesta darbinieka atzinuma var tikt pārskaitīts apbedīšanas pakalpojumu sniedzējam, kurš veic mirušās personas apbedīšanu.*

(2.17) *Lēmums par tautas vēlētu Valsts prezidentu nedrīkst tikt pieņemts tikai Saeimas gaitēnos.*

(2.18) *[..] tad secinām, ka metožu izvēlei jābūt brīvai, tā nedrīkst būt uzspiesta, un metodēm jābūt daudzveidīgām, jo kā atzīst K. Dēķens, “ja lieto vienu un to pašu metodi, tad ir šablons” [27., 139.].*

(2.19) *Man nav zināmi patiesie iemesli, kāpēc šī komisija, iespējams, varētu tikt reorganizēta.*

PERSONA	Dinamiskais pasīvs			Statiskais pasīvs		
	1.	2.	3.	1.	2.	3.
PRS	3	2	574	13	3	757
PST	8	–	423	4	1	151
FUT	2	–	164	–	–	31
COND	52			24		
DEB	–			15		
OBL	6			13		
IMP	–			1		
KOPĀ	1234			1013		

2. 1. tabula. Darbības vārdu dinamiskā un statiskā pasīva laika, izteiksmju un personu formu biežums

Tālākajā darba apakšnodaļā kvalitatīvi un kvantitatīvi analizēti LVK2018 datu kopā I fiksēto transitīvu verbu pasīva konstrukciju teikuma priekšmetu izteikšanas veidi un semantika.

2.1. Teikuma priekšmeta izteikšanas veidi un semantika

Analizējot LVK2018 datu kopu I, konstatēts, ka 1217 dinamiskā pasīva konstrukcijām un 987 statiskā pasīva konstrukcijām (kopā 2204) ir izteikts teikuma priekšmets (sk. 2.2. tabulu) (2.20), (2.21). Tikai 42 (1,86%) pasīva konstrukcijas no visas analizētās datu kopas ir bez izteikta teikuma priekšmeta (2.23), tomēr veidotas no transitīviem vārdiem (par tām sk. tālāk šajā darba nodaļā). Tikai viena (0,06%) statiskā pasīva konstrukcija ir veidota no intransitīva vārda. Intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas aplūkotas promocijas darba 3. nodaļā.

(2.20) *Kāpēc šī sieviete šeit **tika** nogalināta?*

(2.21) *No bufetes **tika** izvilkti mantojumā atstātie šķīvji.*

(2.22) *Tāpat **tiem** pieļauts, ka nākotnē tehnikumā arodus varētu apgūt arī ārvalstu studenti.*

(2.23) *Arī Bauskas novada Domes Finanšu komitejā 13. jūlijā **tika** lemts par izglītību.*

(2.24) *Drīz abi kukurūzas vāļišu zirgi un tupeņu mūlis **bija atrasti, apsegloti**, to pakavi aptīti ar segas strēmelēm un ceļasomas piesietas pie segliem.*

(2.25) *Pēdējai rindkopai **bija dots** atsevišķs virsraksts.*

	Dinamiskais pasīvs	Statiskais pasīvs
PK ar izteiktu TP 2204 (98,08%)	1217	987
PK bez izteikta TP 42 (1,86%)	17	25
Kopā 2246 (99,94%)	1234	1012

2.2. tabula. Transitīvu verbu pasīva konstrukcijas ar izteiktu vai neizteiktu teikuma priekšmetu

Pārsvārā ir atrastas pasīva konstrukcijas ar teikuma priekšmetu nominatīvā – tādad pasīva konstrukciju pamattips. Šādās pasīva konstrukcijās teikuma priekšmets saskaņojas ar izteicējā iekļauto divdabi dzimtē, skaitlī un locījumā (2.24), (2.26). Ja teikuma priekšmeta pasīva konstrukcijā nav, proti, izteicējā iekļautajam divdabim nav ar ko saskaņoties, izteicējs ir vienskaitļa 3. personas vīriešu dzimtē, piem., pasīva konstrukcijās ar palīgteikumu teikuma priekšmeta funkcijā (2.22) vai pasīva konstrukcijās bez teikuma priekšmeta (2.23).

Pie pasīva konstrukcijām ar teikuma priekšmetu fiksēti arī piemēri ar iekļautu teikuma priekšmetu (2.26), (2.27) – tādad pasīva konstrukcijas 1. un 2. personas formā (Lokmane 2013, 734) –, kā arī pasīva konstrukcijas ar kontekstā minētu teikuma priekšmetu (2.28), (2.29). Tādad (2.28), (2.29) izteikumos teikuma priekšmets minēts iepriekš, proti, *Agra* (2.28) un *meitenes* (2.29). Izteikumi ar kontekstā minētu teikuma priekšmetu, tāpat kā pasīva konstrukcijas ar iekļautu teikuma priekšmetu, lielākoties atrasti daiļliteratūrā, tas nozīmē, ka daiļliteratūrā pasīva konstrukcijas funkcionē citādi atšķirībā no citiem LVK2018 iekļautajiem valodas paveidiem, kas varētu būt saistāms ar tekstveidi.

(2.26) *Redzi nu, vakarnakt **tiku** bildināta.*

(2.27) *Taču tūlīt **tieku** izrauts atpakaļ, kāds sapūš man mutē smakojošo elpu, un es tieku nomests krastā.*

(2.28) *Tas izmisums, ar kādu Agra gribēja pārliecināt Maldī, ka bērns ir viņa, bet **tika** vēsi atstumta.*

(2.29) *Meitenes ziņu par kristībām uzņēma kā aizraujošu spēli. Varbūt tāpēc, ka beidzot **tika** pucētas.*

Par pasīva konstrukcijām ar teikuma priekšmetu, kas saskaņojas ar izteicējā iekļauto divdabi (vai vismaz viens no šiem elementiem), minamas arī pasīva konstrukcijas ar nenoteiksmi (Lokmane 2013, 716) (2.32) un palīgteikumu teikuma priekšmeta funkcijā (2.33), (2.34) (Kalnača, Lokmane 2021, 519), kā arī partitīva konstrukcijas, ko veido vārds ar daudzuma nozīmi, resp., partitīvs, kuram piesaistīts lietvārds vienskaitļa vai daudzskaitļa ģenitīvā (2.30), (2.31) (Lokmane 2017, 91).

(2.30) *Šodien mediķu algām Latvijā **tiek tērēts** aptuveni divreiz mazāk līdzekļu nekā tādām pašām ārstu skaitam Indijā.*

(2.31) *No globālās drošības viedokļa lēmums palielināt karavīru skaitu nozīmē, ka Irākā **būs iesaistīti** vēl 20 000 amerikāņu karavīru un tādējādi ASV būs par 20 000 karavīru mazāk [...]*

(2.32) *Šajos korpusa blokos aprīļa beigās **tika atļauts** novērst defektus, bet ne sākt būvdarbus.*

(2.33) **Tiek runāts**, ka izdevumi sociālajā blokā arvien vairāk pieaug.

(2.34) Tā, piemēram, Amerikas Savienotajās Valstīs **tiek ziņots**, ka ražošana sāk atkal mazliet kāpt, nevis krītas.

Latviešu valodā teikuma priekšmeta funkcijā var būt vārdu savienojums ar daudzuma nozīmi (Lokmane 2013, 701; Kalnača, Lokmane 2021, 109; Kalnača, Lokmane 2023). Teikuma priekšmeta forma var būt atkarīga no tai piesaistītā vārda ar daudzuma nozīmi: *mīlzums darba, daudz prieka, simts koku*. Tādu teikuma priekšmetu var arī uzskatīt par saliktu teikuma priekšmetu, bet semantiski nozīmīgākais loceklis tajā ir ģenitīvs (Freimane 1983, 51). „Teikumos, kuros teikuma priekšmeta funkcijā ir vārdu savienojums ar daudzuma nozīmi, izteicēja forma ir variatīva: *Pāris sniega ielāpu palikuši/palicis vienīgi kalna ziemeļu nogāzē*. un izteicēja formas izvēle, iespējams, zināmā mērā atkarīga no gramatiskajā centrā ietilpstošo vārdu semantikas” (Lokmane 2013, 701, 728). Lai arī N. Naua, B. Sprauniene un V. Žeimantiene (2020, 41–42) uzskata, ka parasti vārdu savienojumi ar daudzuma nozīmi teikuma priekšmeta funkcijā saskaņojas ar pasīva konstrukcijā izteicējā iekļauto divdabi (2.35), tomēr A. Kalnačas un I. Lokmanes (2023, 86) valodas datu analīze apliecina, ka pasīva konstrukcijās teikuma priekšmeta saskaņojums ar izteicējā iekļauto divdabi ne vienmēr ir novērojams. To apliecina arī promocijas darba autores novērojumi, piem., *filmas tiek veidotas, iedzīvotāji tiek uzskaitīti*, bet *arvien vairāk filmu tiek izlaists*. Tātad reizēm šādās pasīva konstrukcijās izteicējs saskaņojas ar teikuma priekšmetu (2.35), (2.36), bet reizēm ne (2.37), tomēr neatkarīgi no teikuma priekšmeta saskaņošanās vai nesaskaņošanās ar atbilstošo izteicēju šādas pasīva konstrukcijas uzskatāmas par pasīva konstrukcijām ar teikuma priekšmetu.

(2.35) *Aizdomājoties, es nonāku pie secinājuma, ka mūsdienās lielākā daļa filmu tiek veidotas pēc grāmatu motīviem.*

(2.36) *Ik gadu tajā [Latvijas leņķumā] tiek uzskaitīti vairāk kā desmit Latvijas iedzīvotāju, kuri pierāda gan to, ka cilvēka sirds ir plaša un dāsna, gan arī to, ka cilvēki prot to novērtēt.*

(2.37) *Darījums dos "Sony" pieeju MGM filmu bibliotēkai, kas ir viens no galvenajiem ienākumu avotiem, jo arvien vairāk filmu tiek izlaists DVD formātā.*

Verbs nenoteiksmē arī var ieņemt teikuma priekšmetu lomu (Lokmane 2013, 728), un arī tādas pasīva konstrukcijas ir uzskatāmas par pasīva konstrukcijām ar teikuma priekšmetu (2.38), (2.39).

(2.38) *Tāpat Saeimas deputātiem ir atļauts savienot amatpersonas amatu ar pedagoga, zinātnieka, ārsta, profesionāla sportista un radošo darbu.*

(2.39) *Citiem nama īrniekiem, piedraudot ar izlikšanu, ir bijis aizliegts doties pagrabā.*

Tāpat ciešamās kārtas konstrukcijas ar palīgteikumu teikuma priekšmeta funkcijā ir uzskatāmas par pasīva konstrukcijām ar teikuma priekšmetu (2.40), (2.41), (2.42), (2.43), proti, teikuma priekšmeta palīgteikums var tikt pievienots pasīva konstrukcijai, ja pasīva konstrukcija veidota no transitīva verba (Kalnača, Lokmane 2021, 519) un pasīva konstrukcijās teikuma priekšmeta palīgteikums semantiski nosauc objektu (Lokmane, Saulīte 2023, 49). Tātad tiek uzskatīts, kas? *ka ģimene ir vislabvēlīgākā vide un ka tiešais efekts tiek ierobežots* u.tml.

(2.40) **Tiek uzskatīts**, ka ģimene ir vislabvēlīgākā vide, kurā augt un attīstīties indivīdam.

(2.41) **Tiek uzskatīts**, ka tiešais CTL citopātiskais efekts tiek ierobežots tikai ar dažiem hepatocītiem.

(2.42) Šoreiz **tiek rakstīts**, ka jaunais aktieris un modelis veicis pašnāvību.

(2.43) **Nav pārspīlēti teikts**, ka mūsdienās latvieši dzīvo visos kontinentos.

Gan pasīva konstrukcijās ar teikuma priekšmetu nenoteiksmē (2.38), (2.39), (2.44), gan pasīva konstrukcijās ar palīgteikumu teikuma priekšmeta funkcijā (2.40), (2.41), (2.42), (2.46) izteicējā ir lietoti noteiktas nozīmes divdabji. Proti, pasīva konstrukcijās ar teikuma priekšmetu nenoteiksmē izteicējā lietotie divdabji var izteikt nodomu, aizliegumu, atļauju, pavēli, gribu (Skujiņa 1964, 57), ko arī uzrāda analizētais korpusa LVK2018 datu kopas I materiāls. Tātad šādām konstrukcijām piemīt arī modāla nozīme. Savukārt pasīva konstrukcijās ar palīgteikumu teikuma priekšmeta funkcijā izteicējā ir lietoti divdabji ar informācijas sniegšanas nozīmi (*uzskatīt, konstatēt, vēstīt, pateikt, atzīt* u. tml.) (2,40), (2.43), (2,45), (2.46) (Levāne-Petrova 2021). Šādās pasīva konstrukcijās palīgteikums sniedz detalizētu skaidrojumu, kas īsti tiek noteikts, lēsts, vēstīts, konstatēts u. tml.

(2.44) *..netiek uzlikts aizliegums koledžai īstenot augstākās izglītības programmas, bet **tiek atteikts atvērt konkrēto studiju virzienu** [..]*

(2.45) *Tāpat **tiek lēsts**, ka šīs Valsts prezidenta vēlēšanas būs grūti prognozēt.*

(2.46) *Tāpat **ir panākts**, ka no šā gada 22. janvāra atjaunotas eksporta kompensācijas pienam [..]*

Pasīva konstrukcijas ar teikuma priekšmetu nenoteiksmē un palīgteikumu teikuma priekšmeta funkcijā tiek lietotas visos korpusa LVK2018 valodas paveidos, piem., zinātniskajos tekstos pie secinājumiem (*tika konstatēts, ka..*), publicistikā ziņojot par notiekošo (*tika ziņots, ka.. vai ir ziņots, ka*) u.tml., tostarp daiļliteratūrā.

Analizējamajā korpusa LVK2018 datu kopā I konstatētas 17 dinamiskā pasīva + 25 statiskā pasīva konstrukcijas bez teikuma priekšmeta, kas veidotas no transitīviem verbiem.

Pasīva konstrukcijām, kas veidotas no transitīviem verbiem, teikuma priekšmets ir iespējams, tomēr reizēm sintaktiskajā struktūrā tas netiek minēts, jo noteiktu “pārejošu darbības vārdu leksiskajā nozīmē ietvertais objekts ne vienmēr teikumā ir obligāts. Tas var arī būt formāli neminēts, jo ir saprotams no konteksta” (Kalnača 2013, 509). Tāpēc šādas pasīva konstrukcijas pieskaitāmas pie transitīvu verbu pasīva konstrukcijām, daudzi pārejoši verbi var tikt arī lietoti bez tiešā objekta.

L. Kuļikovs (2011, 380) šādus verbus dēvē par absolūti transitīviem (a. *absolute transitive*) un šim viedoklim piekrīt arī Aksels Holvūts un Nikole Naua (2015, 2). Piemēram, transitīvs verbs *ēst* var tikt lietots gan ar tiešo objektu (2.47), gan arī bez tā (2.48). Proti, *zivis ēd kājas* (2.47), tātad *ēd kaut ko nosauktu, precizētu, bet visi redzēja, ka Salome principā ēd* (2.48). Šajā kontekstā (2.48) verbs *ēst* tiek lietots kā intransitīvs, tomēr nenoliedzami, ka *Salome ēd kaut ko* un tātad tiešais objekts (pacienss) ir atrodams teikuma (2.48) semantiskajā struktūrā.

(2.47) *Zivis ēd manas kājas.*

(2.48) *Visi redzēja, ka Salome ēd.*

N. Naua un A. Holvūts (2015, 3) šādus izteikumus salīdzina ar konstrukcijām ar izteicēju darāmās kārtas 3. personā ar vispārinātu vai nenoteiktu darītāju, proti, izteikumus ar darītāja nullformu (2.49). Tādējādi teikuma sintaktiskajā struktūrā neizteikts var būt gan agenss (2.49), gan arī pacienss (2.48). Jāatzīmē, ka vispārināta nozīme ir abos teikumos – *Salome principā ēd kaut ko*, gan arī *sieru principā ēd ar nazi un dakšiņu*.

(2.49) *Pēc tam sieru ēd ar nazi un dakšiņu.*

Arī Ilze Lokmane (2004, 272) uzskata, ka šādos gadījumos var runāt par „objekta nullformu, kas skaidrojama ar noteiktas semantikas verbu (piemēram, *rakstīt, lasīt, zīmēt, dziedāt*) objekta pašsaprotamību”. Šādu objektu mēdz saukt arī par vispārinātu objektu (Lokmane 2004, 272; Kalnača 2013, 509) – tas nav īstenots sintaktiski, proti, nav izteikts, tomēr ir atrodams teikuma semantiskajā struktūrā. Detalizētāk par teikuma struktūru un pārejamību un objekta nullformām sk. Ciematniece 2014, 14–21; 2016, 134–137.

Korpusa LVK2018 datu kopā I fiksētie piemēri ar implicītu semantisko objektu atrasti visos korpusa valodas paveidos, piem., (2.50), (2.51), (2.52), (2.53), (2.54), kas nozīmē, ka nevis konkrēts valodas paveids nosaka tādu konstrukciju lietojumu, bet gan noteiktas semantikas verbi, no kuriem veidotas šādas pasīva konstrukcijas.

(2.50) 2) ja vien **netiek paredzēts** citādi, konta atlikumu vai vērtību nosaka kalendārā gada vai cita atbilstīga pārskata perioda pēdējā dienā;

(2.51) Šim amatam, kā jau **tika teikts**, ir izvirzīti četri kandidāti.

(2.52) *Kā stāv rakstīts bioloģijas grāmatās – zelta ziedi, dimanta rasa, uzzied Jāņu naktī [..]*

(2.53) *Ja normatīvajā aktā nav noteikts citādi, amatpersonu padotību vienas publiskās personas ietvaros īsteno pakļautības formā.*

(2.54) *Nu **nebūs līdzēts!** **Nebūs līdzēts!***

Iepriekšminētajos piemēros (2.50), (2.52) izteicējs ietilpst izteicienā (*kā jau tika minēts, ja vien netiek paredzēts citādi, kā stāv rakstīts, ja nav noteikts citādi, nebūs līdzēts*). Jāatzīmē, ka visos iepriekš aplūkotojos gadījumos ir iespējams arī pievienot teikuma priekšmetu, piem., *nekas nebūs līdzēts, kā jau tas tika teikts, tas bija solīts* u.tml., tomēr domājams, ka tāds teikuma priekšmets var būt tikai vietniekvārds. Iespējams, vietniekvārdu teikuma priekšmeta funkcijā iespējams pievienot tāpēc, lai viss pasīva konstrukcijas uzsvars nebūtu tikai uz verbu un tā pausto nozīmi, bet arī uz paciensu. Jāatzīmē, ka verbs *līdzēt* atrasts arī pasīva konstrukcijās ar teikuma priekšmetu, proti, funkcionē kā transitīvs verbs (2.55) ar eksplicītu semantisko objektu, piem., *nekas nebūs līdzēts – tā tad neviens neko nevarēs palīdzēt*. Domājams, ka (2.55) izteikumā izteikta arī modāla nozīme – iespējamība.

(2.55) *[..] kuru rindās ir visspēcīgākie juristi šajā Saeimā, ļoti labi saprotat, ka ar tādu pilsneidošanu, piekārtošanu **nekas nebūs līdzēts** tiesu izpildītāju institūtā.*

Ja iepriekšminētajām pasīva konstrukcijām bija raksturīgi, ka piemēros (2.50), (2.52) izteicējs ietilpst izteicienos, tad vairumā pasīva konstrukcijās bez izteikta teikuma priekšmeta izteicējā lietotie transitīvie verbi ir ar informācijas sniegšanas nozīmi (piem., *runāt, jautāt, minēt, lemt*) (2.51), (2.52), proti, šo verbu leksiskajā nozīmē objekts jau ir ietverts, piem., *minēts minējums/apsvērums* (2.56) u.tml., *jautāts jautājums* (2.57), *runāta runa* u.tml. Tātad šādos gadījumos ir svarīga verba semantika. Jāatgādina, ka arī pasīva konstrukcijas ar palīgteikumu teikuma priekšmeta funkcijā pārsvarā fiksētas no vārdiem ar informācijas sniegšanas nozīmi, tāpēc nebūtu loģiski grupēt pasīva konstrukcijas, kas veidotas no vieniem un tiem pašiem vārdiem dažādās grupās, tikai balstoties uz to, ka vienā gadījumā teikuma priekšmets ir implicīts, savukārt citā gadījumā izteikts ar teikuma priekšmeta palīgteikumu, bet citā – ar izteiktu teikuma priekšmetu.

(2.56) *Sludinājumā **tika minēts** arī par dēliem, lai atsijātu visas bērnbailīgās.*

(2.57) *Konferencē Fosterei **tika jautāts** par pieņemumu, ka ievērojama daļa skatītāju nemaz nevēloties skatīties filmas ar sievietēm galvenajās lomās.*

Visās pasīva konstrukcijās ar izteicējā lietotu verbu informācijas sniegšanas nozīmē ir atrodams netiešais objekts (2.57), (2.58), (2.59), jo ir jārunā par kaut ko, jālemj par kaut ko,

jājautā kaut kam – tāvad verbi ir trīsvalenti. Verbs *jautāt*, tāpat kā citi šajā darba apakšnodalā aplūkoti verbi, spēj piesaistīt vairākus argumentus, piem., gan netiešo, gan arī tiešo objektu – *jautāt kam un jautāt ko* (2.57). Pasīva konstrukcijās netiešais objekts tiek izteikts gan ar “tipisko papildinātāju datīvā un nosauc dzīvu situācijas dalībnieku un ieņem saņēmēja, ieguvēja un adresāta lomas, eksistē neatkarīgi no attiecīgās situācijas” (2.57) (Ciematniece 2015, 180), gan arī prepozicionālu konstrukciju (2.58), (2.59). Šādās pasīva konstrukcijās pirms izteicēja nereti ir fiksēts adverbiālas nozīmes paplašinātājs (2.56), (2.57) vai pat vairāki adverbiālas nozīmes paplašinātāji paplašinātāji (2.59).

(2.58) *Par ciemiem iepriekš varbūt **netika runāts**, bet arī tas šajā likumā tiek atrunāts, tāpēc es gribu nedaudz šai lietai un problēmai pieskarties.*

(2.59) *Arī Bauskas novada Domes Finanšu komitejā 13. jūlijā **tika lemts** par izglītību.*

Pasīva konstrukcijās bez eksplicīta teikuma priekšmeta visa uzmanība ir orientēta uz verbu un tā pausto nozīmi, bet ne paciensu (Nau, Spraunienē, Žeimantienē 2020, 87). Savukārt, ja pasīva konstrukcijas bez izteikta teikuma priekšmeta ir veidotas no verbiem, kas piesaista vairākus argumentus, uzmanība ir vērsta arī uz tiem, proti, netiešo objektu. Jāatzīmē, ka arī izteikumos ar runāšanas verbiem un teikuma priekšmeta palīgteikumu (2.45), (2.46) viss uzsvars ir likts uz verbu, proti, virsteikumu *Tika teikts, Tika secināts*, skaidrojumam, kas īsti teikts vai skaidrots, ir mazāka nozīme. To apliecina arī virsteikuma novietojums teikumā – tas vienmēr būs izteikuma sākumā – *tika teikts, ka...*, secība palīgteikums un tad virsteikums nav iespējama.

Statiskās pasīva konstrukcijās ar implicītu teikuma priekšmetu atšķirībā no tādām pašām dinamiskā pasīva konstrukcijām ir fiksēti arī citas semantikas verbi izteicējā. Tāvad arī šajā gadījumā (2.60) tiek uzsvērts, ka *ir samaksāts, veikta maksa*, noticis rezultāts, bet nevis, kas tika maksāts, jo to ietver vārda *maksāt* leksiskā nozīme – proti, visa uzmanība ir vērsta uz verbu. Tāpat *bija solīts* (2.61), tāvad teikts, apgalvots, ka kaut kas notiks, piepildīsies pēc norunas. Arī (2.62) izteikumā ir uzsvērtā saņemšana, kas bija saņemts pēc kaut kāda procesa, proti, *cik ir saņemts, cik ir iegūts*, nevis *kas ir iegūts*.

(2.60) — *Es ceru, ka cilvēkam, no kura jūs dabūjāt informāciju, arī **ir labi samaksāts**, — gliemežvāku mednieks šķībi pasmaidīja.*

(2.61) *Lai gan iepriekš **bija solīts**, atklāšanā nepiedalījās satiksmes ministrs Anrijs Matīss (V).*

(2.62) *No zāles dep. V. Muižniece: „**Cik ir saņemts?**”*

Pasīva konstrukcijās ar teikuma priekšmetu neatņemama sastāvdaļa ir semantiskais objekts (2.63), (2.64). Objekta nosaukums pie verba rāda darbības virzienu un darbības subjekta aktivitāti vai pasivitāti (Freimane 2008, 77). Lai arī objekts saistīts ar aktīvu vai pasīvu teikuma priekšmetu un teikumā iesaistās uz labējās valences pamata (Ciematniece 2015, 124), pasīva diatēzes gadījumā teikuma priekšmets tiek pazemināts, kamēr objekts – paaugstināts par teikuma priekšmetu. Objekta loma ir arī saistīta ar darbības vārda semantisko valenci. Tā ir darbības vārda spēja „sintaktiski saistīties ar noteiktu semantisku kategoriju vārdu formām” (Skujiņa 2007, 349). Turklāt jāmin, ka objekta loma ir tikai transitīvu darbības vārdu argumentu struktūrā.

Valodniecībā tiek šķirti tiešie un netiešie objekti, tomēr semantiskā objekta sakarā var runāt tikai par tiešo objektu, ko tipiski izsaka ar papildinātāju akuzatīvā (Skujiņa 2007, 404), jo tikai darāmajā kārtā atrodamais papildinātājs akuzatīvā ciešamajā kārtā var kļūt par teikuma priekšmetu nominatīvā (sk. promocijas darba 1.1. nodaļā par pasīva diatēzi). Kā jau darbā tika minēts iepriekš 1.3.1. apakšnodaļā, netiešais objekts pasīva konstrukcijās patur to pašu formu, ko aktīva – tas ir datīvā vai izteikts ar prievārdisku konstrukciju. Tiešie objekti tipiski nosauc nedzīvus situācijas dalībniekus, kuriem nav rīcībspējas (Freimane 2008, 77–78; Ciematniece 2015, 125). Prototipisks tiešais objekts ir cietējs jeb pacienss.

Tādējādi analizējamajā datu kopā I pamata pasīva konstrukcijām noteikts, vai tajās iekļautais semantiskais objekts ir dzīvs/nedzīvs, jo, kā jau tika minēts iepriekš, prototipiskais semantiskais objekts ir nedzīvs, to var ietekmēt, tas maina savu stāvokli, tas ir pakļauts iedarbībai un pārmaiņām (Paducheva 2004, 55, Ciematniece 2015, 127). To arī apstiprina korpusa datu kopas analīze, jo lielākā daļa – 1045 (85,9%) dinamiskā pasīva konstrukciju un 846 (85,7%) statiskā pasīva konstrukciju – ir fiksētas ar nedzīviem semantiskajiem objektiem (2.63), (2.64), (2.65).

(2.63) *Vakcīnas, izmantojot mazās aviācijas lidmašīnas, tiks izkaisītas pierobežā [..]*

(2.64) *Beigās tika atvērtas lidaparāta durvis un pasažieri ar izpletņiem lēca no tā laukā.*

(2.65) *Plkst. 21.13 ugunsgrēks tika likvidēts.*

(2.66) *Nakts nopratināšanas izbeidzās, un arī nekādas citas ietekmēšanas metodes vairs netika lietotas.*

(2.67) *Vakarnakt, piemēram, noredzēju, ka Bābeles tornis bija restaurēts.*

(2.68) *Viņa krāsns bija iznīcināta, bet viņš bija laimīgs?*

(2.63) un (2.64), (2.67), (2.68) izteikumā semantiskie objekti ir nedzīvi priekšmeti, proti, *vakcīnas* un *durvis*, *tornis* un *krāsns* ir ietekmējami, *vakcīnas tiks izkaisītas*, proti, pārvietotas, un arī *durvis* tiks ietekmētas un pārvietotas, *tornis* tiks pakļauts pārvērtībām, to

atjaunos, savukārt *krāsni* iznīcinās. *Ugunsgrēks* (2.65) īsti nav priekšmets, tomēr arī uz to iedarbojas un tas tiek likvidēts – tātad tiek mainīts tā stāvoklis. Tāpat semantiskie objekti var būt arī abstrakti (2.66) *metodes*, kas pētījumā arī iekļauti grupā pie nedzīviem semantiskajiem objektiem.

Dzīvi semantiskie objekti atrasti tikai 172 (14,1%) dinamiskajā pasīvā (2.69), (2.70), (2.71) un 141 (14,3%) statiskajā pasīvā, jo mērķtiecīga darbība var būt vērsta ne tikai uz nedzīvu objektu, bet arī uz dzīvu objektu, piemēram, cilvēku (Ciematniece 2015, 129). Arī ar dzīvām būtnēm var notikt dažādas pārvērtības kā ar priekšmetiem/nedzīvām būtnēm, piem., (2.70) *ģimene tiek iznīcināta*, tātad tiek pakļauta pārvērtībām, vai *sivēns tiek apkarināts* (2.71) – tātad dzīvnieks tiek pakļauts citu iedarbībai, ir pasīvs situācijas loceklis. Tāpat pretinieci izliek ar noteiktu kārtas numuru, pretinieci pati spēlē, tādējādi nosaka sava ranga vietu, tomēr spēlēs viņu izliek ar noteiktu numuru, viņa to neietekmē (2.72).

(2.69) *Viņi [leģionāri] tika godāti par varoņiem.*

(2.70) *Seppu ģimene tika izpostīta 1949. gada 25. martā.*

(2.71) *Kad Eduards ir āķi izkalis, ciema ļaudis piesien pie āķa sivēnu, minētais sivēns tiek apkarināts ar dažādiem zvaniņiem, lai pievilinātu iespējamo vaininieku samu.*

(2.72) *Viņas pirmā pretiniece bija izlikta ar sesto numuru un pasaules rangā atrodama 125.vietā.*

	Dinamiskais pasīvs	Statiskais pasīvs
PK ar nedzīvu semantisko objektu 1891 (85,8%)	1045	846
PK ar dzīvu semantisko objektu 313 (14,2%)	172	141
Kopā 2204 (100%)	1217	987

2.3. tabula. Transitīvu verbu pasīva konstrukcijas un teikuma priekšmeta semantika

Tāpat pie nedzīviem semantiskajiem objektiem ir fiksēti abstraktas nozīmes semantiskie objekti (2.73), piem., *idejas*, kurām nav savas gribas, kāds neminēts darītājs maina to stāvokli, šajā gadījumā vērš uz āru.

(2.73) *Pretstatā K. Staņislavska sistēmai, kas primāri vērsta uz teātra iekšieni, A. Arto idejas ir vērstas uz āru, iedarbību uz sabiedrību, un nespēja nodibināt šo saikni uzskatāma par sakāvi.*

Visvairāk izteikumu ar dzīvu semantisko objektu fiksēts daiļliteratūrā – 77 dinamiskajā pasīvā un 52 statiskajā pasīvā –, citos valodas paveidos tie ir atrasti apmēram vienādā skaitā, izņemot zinātniskajos tekstos izteikumi ar dzīvu semantisko objektu atrasti tikai 11. Tātad visvairāk izteikumu ar nedzīvu semantisko objektu atrasts zinātniskajos tekstos, tad apmēram vienādā skaitā normatīvo aktu tekstos, periodikā un Saeimas stenogrammās, bet vismazāk izteikumu ar nedzīvu semantisko objektu atrasts daiļliteratūrā. Daiļliteratūrā tas ir, domājams, saistīts ar tekstveidi, pārstāstāmajiem notikumiem, tāpēc šajā valodas paveidā semantiskais objekts abos pasīva veidos visvairāk ir izteikts ar vietniekvārdu (sk. tālāk tekstā), savukārt zinātniskajos un citu veidu tekstos, izņemot periodu, dzīvs semantiskais objekts nebūs tik aktuāls, jo dzīvas personas šādos tekstos iesaistītas mazāk.

Dinamiskā pasīva konstrukcijās un statiskā pasīva konstrukcijās lielākajā daļā gadījumā semantiskais objekts ir izteikts ar lietvārdu – attiecīgi 970 un 686 gadījumos (sk. detalizētai statistikai 2.4. tabulu). Dinamiskajā pasīvā 199 gadījumos semantiskais objekts ir izteikts ar vietniekvārdu, bet statiskajā pasīvā – semantiskais objekts ar vietniekvārdu izteikts 248 reizes. Ja pasīva konstrukcijā teikuma priekšmets ir verbs infinitīvā, tad semantiskais objekts ir izteikts ar verba infinitīvu – dinamiskā un statiskajā pasīvā kopā 28 reizes.

	Dinamiskais pasīvs	Statiskais pasīvs
Ar lietvārdu izteikts TP 1656 (73,69%)	970	686
Ar vietniekvārdu izteikts TP 447 (19,89%)	199	248
Ar verba infinitīvu izteikts TP 28 (1,24%)	9	19
Ar palīgteikumu izteikts TP 73 (3,24%)	39	34
Ar paciensa nullformu izteikts TP 43 (1,94%)	17	25
Kopā 2247 (100%)	1234	1012

2.4. tabula. Transitīvu verbu pasīva konstrukciju teikuma priekšmeta izteikšanas veidi

Parasti semantiskais objekts pasīva konstrukcijās ir realizēts ar lietvārdu (2.73), tomēr tas var būt arī izteikts ar vietniekvārdu (2.74). Ja semantiskais objekts ir realizēts ar

vietniekvārdu (2.74), tad parasti tas jau iepriekš kontekstā ir bijis minēts. Izteikumā (2.74) vietniekvārds *viņi* attiecas uz kontekstā minētajiem vācu virsniekiem un latviešu leģionāriem, savukārt izteikumā (2.75) vietniekvārds *tā* attiecas uz iepriekšējā izteikumā minēto lietvārdu *nauda*.

(2.74) *Rīgas ielas bija pilnas ar vācu virsniekiem un latviešu leģionāriem, kas no frontes atgriezās atvaļinājumā vai atkopās no kaujās gūtajiem ievainojumiem. **Viņi tika godināti** par varoņiem.*

(2.75) *Nauda ar speciālu automašīnu tiek atvesta jau ap septiņiem. Tad acīmredzot **tā tur tiek sašķirotā**, daļa ielikta seifos, daļa nonāk bankas darījumu zālē pie kasieriem.*

Nereti semantiskais objekts ir attieksmes vietniekvārds (2.76), (2.77). Ja virsteikumā ir minēts *sitienu skaits*, tad palīgteikums sākas ar attieksmes vietniekvārdu *kuri*, kas ievada palīgteikumu un attiecas uz sitienu skaitu. Tāpat izteikumā (2.77) *kas* ievada palīgteikumu un attiecas uz virsteikumā minētajām lappusēm.

(2.76) *Kad beidz spēlēt kādu bedrīti, neviens parasti neapšaubā partnera rezultātus jeb sitienu skaitu, **kuri punktu kartē tiek reģistrēti** pēc pašu vārdiem.*

(2.77) *Šīs nodaļas teksts vārds vārdā ir pārrakstīts no to veco burtnīcu lappusēm, **kas tika atrastas** tiesneša Edmunda Naginska jauniegādātajā dzīvoklī Stabu ielā 19.*

Arī A. Kalnača un I. Lokmane (2021, 179) raksta: „Lai arī vietniekvārdu skaits ir fiksēts, tomēr tie ir viens no visbiežāk lietotajiem vārdiem valodā, jo jebkurā tekstā tie palīdz nodrošināt tā semantisko integritāti un saikni ar citiem tekstiem, vienlaikus arī īstenojot valodas ekonomijas principu, jo vairs nav nepieciešams atkārtot to, kas ir padarīts, norādīts vai zināms, un pievērš uzmanību tālākai informācijai”.

Visvairāk ar vietniekvārdu realizētu semantisko objektu atrasts daiļliteratūrā abos pasīva veidos, kas izskaidrojams ar daiļliteratūras tekstveidi, proti, saistītu tekstu, bet citos korpusa valodas paveidos ar vietniekvārdu realizēts semantiskais objekts atrasts apmēram vienādā skaitā. Attieksmes vietniekvārds, personu vietniekvārds un norādāmais vietniekvārds (2.78) kā semantiskais objekts ir atrasts apmēram vienādā skaitā abos pasīva veidos un visos valodas paveidos, izņemot normatīvo aktu tekstus, kur semantiskais objekts pārsvarā lietots kā attieksmes vietniekvārds (2.79).

(2.78) *Kuram asākie zobi, stiprākie nagi un ragi, kurš izturīgāks dzīves cīņās. Tam tiek malks no saldenās pudeles. **Tas tiek pagodināts** pie dzīves galdiem.*

(2.79) *Šo likumu piemēro projektiem, **kuri tiek iesniegti** apstiprināšanai Eiropas Komisijā līdz 2013.gada 31.decembrim.*

Tas izskaidrojams ar šī valodas paveida specifiku, parasti likumos ir uzskaitītas kādas normas, likumi, kas jāievēro, bet nevis saistīts teksts.

2.2. Vārdu secība teikuma priekšmets / izteicējs un izteicējs / teikuma priekšmets

Arī pasīva konstrukcijām ir svarīgs aktuālais dalījums, tāpēc visām pamata pasīva konstrukcijām ar izteiktu teikuma priekšmetu, kas analizētas LVK2018 datu kopā I, aplūkota vārdu secība. Dinamiskā pasīva konstrukcijas ar teikuma priekšmetu pirms izteicēja (TPI) (2.80) ir fiksētas 702 (57,7%) reizes (sk. detalizētāk 2.5. tabulā), bet statiskā pasīva konstrukcijas ar teikuma priekšmetu pirms izteicēja fiksētas 660 (66,9%) reizes. Savukārt dinamiskās pasīva konstrukcijas ar teikuma priekšmetu aiz izteicēja (ITP) (2.81) ir fiksētas 515 (42,3%) reizes, bet statiskā pasīva konstrukcijas ar teikuma priekšmetu aiz izteicēja (ITP) (2.83) fiksētas 327 (33,1%). Tātad vārdu secība korpusa LVK2018 datu kopā I analizētajās dinamiskā un statiskā pasīva konstrukcijās ir diezgan brīva. Ciešamās kārtas konstrukcijās ar ITP vārdu secību teikuma priekšmets parasti ir rēma, kas pauž jaunu informāciju (2.81) (Valkovska, Lokmane 2013, 799; Valkovska 2016, 92–93; Nau, Spraunienē, Žeimantienē 2020, 51), savukārt tēmas funkciju teikuma priekšmets parasti uzņemas pasīva konstrukcijās ar TPI vārdu secību (2.80) (Valkovska, Lokmane 2013, 799).

(2.80) *FIFA ārkārtas sēde tika sasaukta pēc tam, kad Palestīniešu pašpārvalde paziņoja, ka "tā vairs nevar nodrošināt drošību un drošumu spēļu laikā".*

(2.81) *Tiks atskaņota latgaliešu tautasdziesma „Kas maņ beja nadzeivuot” Alfrēda Feila apdarē.*

(2.82) *Divu bruņurupuču acis bija aizvērtas.*

(2.83) *Viņu pagastā ir pierakstīta lielā psihslimnīca.*

Tēma un rēma ir aktuālā dalījuma komponentes (Skujiņa 2007, 388). Tēma ir „izteikuma daļa, kas ir ziņojuma sākumpunkts un pauž informāciju par ziņojuma priekšmetu, piem., *Grāmata ir uz galda*. Tēma visbiežāk izsaka jau zināmo informāciju, kam piesaista jauno informāciju” (Skujiņa 2007, 394; sk arī Kalnača, Lokmane 2021, 489), savukārt rēma ir „izteikuma daļa, kas ir ziņojuma galvenais saturs un pauž informāciju par tēmu, piemēram, *Grāmata ir uz galda*. Rēma visbiežāk izsaka jauno informāciju un teikumos ar tiešo vārdu

kārtu vienmēr ir beigās” (Skujiņa 2007, 325; sk. arī Valkovska, Lokmane, 2013, 793; Kalnača, Lokmane 2021, 489).

Ciešamās kārtas teikumos semantiskais subjekts parasti nav sastopams, kas nodrošina vairāk aktualizācijas iespēju dažādiem darbības vārda paplašinātājiem, tāpēc nereti analizētajos izteikumos ar ITP vārdu secību pirms izteicēja ir atrodams adverbīālas nozīmes paplašinātājs (2.84), reizēm arī netiešais objekts datīvā (2.85).

(2.84) *Kad vienpadsmitos vakarā tika publicēts informācijas biroja frontes ziņojums, to reizē pārraidīja visās iespējamās valodās.*

(2.85) *Iedzīvotājiem tiek sniegti arī padomi, kā rīkoties kritiskās situācijās.*

Teikuma priekšmets var būt rēma ciešamās kārtas teikumos ar verbu, kas piesaista trīs argumentus, tad tēma var būt netiešais papildinātājs un attiecīgi tiek izvirzīts teikuma sākumā (2.85) (Valkovska 2016, 92–93). Ja teikuma sākumā ir izvirzīts adverbīālas nozīmes paplašinātājs, tas var būt tēma, savukārt teikuma priekšmets – rēma (2.84).

Lai arī ciešamās kārtas teikumos semantiskais objekts tiek aktualizēts jau sintaktiskajā struktūrā, bet informācijas struktūrā nereti ieņem teikuma priekšmetam raksturīgo vietu un līdz ar to bieži veic tēmas funkciju, tomēr tā iespējas izvirzīties teikuma sākumā ir visai ierobežotas (Valkovska, Lokmane 2013, 799; Valkovska 2016, 91). Šis pētījums to apstiprina – teikuma priekšmets tēmas funkciju pasīva konstrukcijās ar TPI vārdu secību var uzņemt (2.80), tomēr tikai tādos gadījumos, ja teikuma vai teikuma daļas sākumā neizvirzās kāds cits paplašinātājs, piem., adverbīālas nozīmes paplašinātājs (2.86) vai netiešais objekts (2.85). Tātad var secināt, ka semantiskajam objektam pasīva konstrukcijās ierastāka ir rēmas funkcija, nevis tēmas.

(2.86) *Galū galā grāfs Napoleons tika sagūstīts un izraidīts no Marseļas.*

(2.87) *Uz kādu brīdi ūdens tiek savilņots.*

Ļoti reti atrodamas pasīva konstrukcijas ar ITP secību, kurās pirms izteicēja nav atrodams adverbīālas nozīmes paplašinātājs vai netiešais objekts, piem., (2.88), (2.89). Parasti paplašinātāji arī atrodami pirms izteicēja gadījumos, kad aiz virsteikuma seko teikuma priekšmeta palīgteikums (2.90).

(2.88) *Tika pieņemti ļoti sasteigti lēmumi, kuru sekas mēs visi šobrīd ar bažām vērojam, un tā nebūt nav nodokļu reforma, kā jau es teicu.*

(2.89) *Ja bija nepieciešams, tika citēts Lenins, jo Leņins parakstīja Latvijas Republikas atzīšanas dokumentu 1918. gadā.*

(2.90) *Un vienmēr tiek pateikts, ka deputāts ierasties nevar.*

Ja salīdzina dinamisko pasīvu ar statisko pasīvu un vārdu secību tajā, dinamiskajā pasīvā dominē TPI vārdu secība, tomēr proporcija starp TPI un ITP vārdu secība dinamiskā pasīva konstrukciju datu kopā ir gandrīz vienāda, savukārt statiskajā pasīvā TPI vārdu secība ir konstatēta gandrīz divas reizes biežāk par ITP vārdu secību.

	Dinamiskais pasīvs	Statiskais pasīvs
TPI 1362 (61,79%)	702	660
ITP 842 (38,2%)	515	327
Kopā 2204 (100%)	1217	987

2.5. tabula. Transitīvu verbu pasīva konstrukciju TPI un ITP vārdu secība

Ja aplūko TPI un ITP vārdu secības lietojumu atbilstoši valodas paveidiem, tad redzams, ka dinamiskajā pasīvā visbiežāk TPI vārdu secība fiksēta daiļliteratūrā (sk. detalizētu statistiku 2.6. tabulā), tad seko normatīvie akti ar 147 lietojumiem, publicistikā un Saeimas stenogrammās TPI vārdu secība atrasta gandrīz vienādi, proti, 135 un 134 reizes, bet zinātniskajos tekstos tā ir lietota vismazāk – tikai 127 reizes. Savukārt dinamiskajā pasīvā ITP vārdu secība dominē zinātniskajos tekstos – 121 reizi, tad seko publicistika – 111 reizes, Saeimas stenogrammas – 106 reizes, normatīvie akti – 98 reizes un daiļliteratūrā šādas konstrukcijas atrastas 79 reizes. Var secināt, ka TPI vārdu secība dinamiskajā pasīvā dažādos valodas paveidos apmēram vienādi, tas pats sakāms arī par ITP vārdu secību, nedaudz dominējot ITP vārdu secībai zinātniskajos tekstos. Iespējams, tas būtu skaidrojums ar to, ka zinātniskajos tekstos pasīva konstrukcijās tiek plaši lietoti adverbīālas nozīmes paplašinātāji, kas neļauj teikuma priekšmetam izvirzīties teikuma sākumā un attiecīgi ieņemt tēmas lomu.

Valodas paveids	Dinamiskais pasīvs		Statiskais pasīvs	
	TPI	ITP	TPI	ITP
Daiļliteratūra	159	79	125	53
Normatīvie akti	147	98	138	74
Publicistika	135	111	127	69
Saeimas stenogrammas	134	106	143	60
Zinātniski teksti	127	121	127	71

Kopā	702	515	660	327
-------------	------------	------------	------------	------------

2.6. tabula. Transitīvu pasīva konstrukciju TPI un ITP vārdu secības sadalījums atbilstoši valodas paveidiem

Arī statistiskajā pasīvā gan TPI, gan ITP vārdu secība atrasta visos valodas paveidos gandrīz vienādi, tātad nevienā no tiem nedominē TPI vai ITP vārdu secība. Tādējādi var secināt, ka transitīvu verbu pasīva konstrukcijas abos pasīva veidos un visos valodas paveidos lietotas apmēram vienādās proporcijās vārdu secības ziņā.

Neatkarīgi no ITP vai TPI vārdu secības aplūkots, vai starp izteicēja daļām ir atrodams kāds paplašinātājs. 1174 no 1234 analizētajiem izteikumiem dinamiskajā pasīvā starp izteicēja daļām (palīgdarbības vārda *tikt* un divdabja) paplašinātājs netika atrasts (2.91). Tātad analizētajā dinamiskā pasīva datu kopā tikai 60 izteikumos starp izteicēja daļām tika fiksēts kāds paplašinātājs – visbiežāk adverbīālas nozīmes paplašinātājs (2.92), (2.102) bet var būt arī netiešais objekts (2.93), arī teikuma priekšmets (2.101).

(2.91) *Taču kāda jezga **tika sacelta** ap šo žurnāla numuru!*

(2.92) *Šie cilvēki **tika stingri kontrolēti**.*

(2.93) *[..] nekādā veidā nenoliedz augstākās akadēmiskās vai augstākās tehniskās izglītības nozīmi un **netiek tām pretstatīta** [..]*

(2.94) *Dažkārt mūsu rīkotie pasākumi notiek šo centru telpās, **tiek pat sponsorētas kafijas pauzes**.*

N. Nauas, B. Spraunienes un V. Žeimantienes (2020, 49) rakstā ir secināts, ka tas norāda uz augstu dinamiskā pasīva konstrukcijas izteicēja daļu savstarpējo sasaisti un, domājams, ir iemesls, kāpēc agenss vai kāds cits arguments šādās konstrukcijās starp izteicēja daļām nav bieži sastopams – citi elementi starp izteicēja daļām to sadalītu.

Tātad visbiežāk starp pasīva konstrukcijas izteicēja daļām ir sastopams veida adverbs (2.92), kas paskaidro darbības vārda divdabja formu. Veida adverbi izsaka pazīmi, kādā veidā notiek darbība vai norisinās process (Smiltneiece 2013, 610), piem., *stingri kontrolēti, lēni sabērts, elektroniski ielādēts, stipri bojātas* (2.95), *rūpīgi iesaiņotas* (2.96). Reizēm lietoti arī laika apstākļi vārdi (2.97), kas norāda uz darbības var procesa norises laiku vai ilgumu (Smiltneiece 2013, 610), piem., *iepriekš*, kas norāda uz laika periodu, kas bija pirms notikuma, par ko stāstīts izteikumā.

(2.95) *[..] piloti kaut kā ar pūlēm nolaidās, lidmašīnas **tika stipri bojātas**.*

(2.96) *Dažas vērtīgās mantas **tika rūpīgi iesaiņotas**, lai nesot neapdauzās.*

(2.97) *Neviens no komisijas locekļiem nebija starp parakstītājiem un **netika iepriekš informēts**, ka [...]*

Arī partikulas pasīva konstrukcijās nereti spēj nostāties starp pasīva konstrukcijas izteicēja daļām. Analizētajā valodas materiālā atrastas tikai trīs partikulas starp izteicēja daļām – *pat*, *gan* un *arī* –. Partikula *pat* un *arī* uzsver, izsaka pastiprinājumu – *pat sponsorētas kafijas pauzes* – (2.94) tāvad tipiski tām nevajadzētu būt sponsorētām, bet šoreiz tās ir sponsorētas. Un *rindas tiek arī tirgotas* (2.98) – tāvad tas nav nekas tipisks, parasts; faktiski runātāji abos piemēros kaut kādā mērā uzsver izteicējā esošo divdabi *sponsorētas/tirgotas*, izrādot savu nostāju vai pat neapmierinātību ar esošo situāciju. Arī citi pētījumi (Nau, Spraunienē, Žeimantienē 2020, 27–128; Levāne-Petrova 2021, 127–141) apstiprina, ka adverbs ir visbiežāk fiksēts starp pasīva konstrukcijas izteicēja daļām.

(2.98) *Tagad, izrādās, šīs rindas **tiek arī tirgotas** par maksu, lai varētu nelikumīgi rindu apiet.*

Ļoti reti vai nemaz starp dinamiskā pasīva izteicēja daļām ir sastopams prepozicionāla konstrukcija agensa funkcijā (2.99), (2.100). Gan (2.99), gan (2.100) izteikums ir fiksēti daiļliteratūrā, kur autori, domājams, vēlējušies izteikties īpaši ekspresīvi, veidojot neveiklas kalkētas konstrukcijas pēc vācu un angļu valodas parauga, nevis izmantojot konstrukcijas darāmajā kārtā, piem., *stādu aplaistīja lietus*. Sk. detalizētāk par pasīva konstrukcijām un agensa izteikšanas veidiem darba 2.4. apakšnodaļā.

(2.99) *Bet stāds tur saulē gozējas un **tiek no lietus diezgan aplaisīts**.*

(2.100) *Labāk lai viņš nomirst, nekā **tiek no tādām sievietēm pavests**.*

(2.101) *Tas nozīmē, ka savā ziņā bagātajām... vienkārši izsakoties, bagātajām pašvaldībām **tiek nauda nedaudz atņemta** – tā tiek pārdalīta par labu tām pašvaldībām, kurām tik viegli neiet.*

(2.102) *[...] man gribas aicināt jūs, lai tas nekļūst par tādu kā televizoru, kas **tiek ģimenē nolikts** stūrī un kas tur runā, un lai tas runā mūsu vietā.*

(2.101), (2.102) izteikuma gadījumā drīzāk var runāt par netipisku vārdu secību, jo parasti lietvārds dažādās teikuma locekļu funkcijās ((2.101) izteikumā teikuma priekšmets *nauda*, (2.102) izteikumā apstāklis (*ģimenē*) nav atrodams starp pasīva konstrukcijas izteicēja daļām, turklāt abi piemēri (2.101), (2.102) ir ņemti no Saeimas stenogrammām, kur spontāna runa tiek transkribēta tekstā.

Interesanti, ka statistiskajā pasīvā kāds paplašinātājs starp izteicēja daļām (*būt* un ciešamās kārtas pagātnes divdabja) atrodams tieši divas reizes vairāk nekā dinamiskajā pasīvā, proti, 120 reizes – visbiežāk adverbīālas nozīmes paplašinātājs (2.103), (2.107), bet var būt arī subjekta nozīmes paplašinātājs (2.105), (2.106). (2.107) izteikumā starp izteicēja daļām ir novērojams apstāklis, kas arī varētu tikt uzskatīts par alternatīvu agensa izteikšanas veidu, proti, *Tādi cilvēki ir saules izkaltēti/Saule izkaltēja, vēji apgrauza tādus cilvēkus*. Sk. par tādām konstrukcijām promocijas darba 2.4. apakšnodaļā. Tāpat starp izteicēja daļām atrodama arī partikula (2.104).

(2.103) *Mazulis **bija kārtīgi ievīstīts** segā, un gulēja dziļā bērna miegā, ratiņi tikpat izmirkuši kā zemessargs, un Kuba tos atstāja aiz stikla durvīm.*

(2.104) *Ja šādā sabiedrībā pastāvēja leģitīmu soda sankciju katalogs (kur bez miesas sodiem **bija arī paredzēts** nāvessods) [..]*

(2.105) *[..] stāstu, ka viss, kas ar dzīvo radību saistīts, kas redzams aiz loga vai, ar mašīnu braucot, redzams uz ceļa, **ir manis organizēts un vadīts**;*

(2.106) *Stokholmā tāds veikals **ir valsts dotēts**, viņiem ir pašiem sava grāmatnīca [..]*

(2.107) *Tādi cilvēki **ir saulē izkaltēti, vēju apgrauzti** un lietū sablīduši pelēki dēļi dievu pamestā atejā.*

Lai arī šajā pasīva veidā pārsvarā novērotie paplašinātāji starp izteicēja daļām ir adverbīālas nozīmes paplašinātāji, tomēr statistiskajā pasīvā reizēm ir fiksēti vairāki paplašinātāji starp izteicēja daļām, kas nebija novērojams dinamiskajā pasīvā. Parasti tie ir divi adverbīālas nozīmes paplašinātāji (2.109), (2.110) – tātad *lineāri* paskaidro verba divdabja formu *saistīti* – kā *saistīti* – *lineāri*, bet *pilnīgi* paskaidro *lineāri*, savukārt izteikumā (2.110) *ļoti* pastiprina adverbja *skeptiski* nozīmi – tātad runātāja grib uzsvērt, ka ne tikai ir skeptiski noskaņota, proti, negatīvi, bet pat uzsver sava noskaņojuma pakāpi, intensitāti.

(2.108) *[..] kultūrvēsturiskas) var sniegt vairāk nekā par dialektu, valodas (to literārie paveidi) parasti **ir arī sīkāk aprakstīti**, tātad ir pieejams vairāk datu par to lingvistisko sistēmu.*

(2.109) *Jāatzīst, ka īsti korekts šāds apgalvojums nav, jo šie lielumi **nav pilnīgi lineāri saistīti**.*

(2.110) *Es kā māte esmu **ļoti skeptiski noskaņota** uz mazu bērnu ļoti profesionālu virzīšanu kādā konkrētā jomā.*

25 gadījumos no 60 fiksētajiem paplašinātājiem starp izteicēja daļām dinamiskajā pasīvā atrasts daiļliteratūrā, 8 reizes – publicistikā, 9 reizes – zinātniskajos tekstos, 6 reizes –

normatīvajos aktos un 12 – Saeimas stenogrammās. Tātad var secināt, ka pārsvarā paplašinātāji starp izteicēja daļām pasīva konstrukcijās atrasti daiļliteratūrā un Saeimas stenogrammās, proti, tekstos un runas pierakstā, kur runātājiem ir īpaša vēlme pastiprināt vai kā citādi uzsvērt izteicējā iekļauto divdabi.

Statiskajā pasīvā kāds paplašinātājs starp izteicēja daļām ir atrasts 35 reizes daiļliteratūras tekstos, 34 reizes – zinātniskajos tekstos, 20 reizes – publicistikas tekstos, 14 – normatīvajos aktos, 17 – Saeimas stenogrammās. Tātad statiskā pasīva gadījumā dominējošie valodas paveidi ir daiļliteratūra un zinātniskie teksti, visos pārējos valodas paveidos sadalījums ir apmēram vienāds.

Tāpat jāatzīmē, ka LVK2018 datu kopas I datos pasīva konstrukciju izteicējā nav novērota vārdu secība *divdabis + palīgdarbības vārds*, proti, (2.111) *saistīti netika* u.tml., tomēr promocijas darba autore, rakstot promocijas darbu šādas konstrukcijas veidoja, piem., nevis *uzmanība netika velīta*, bet *uzmanība velīta netika*. Domājams, ka šāda vārdu secība norāda uz to, ka galvenā uzmanība pievērsta noliegumam, bet nevis verbam un tā paustajai leksiskajai nozīmei. Tāpat šāda vārdu secība izteicējā novērojama intransītvu verbu pasīva konstrukcijās, par ko sk. darba 3. nodaļā.

(2.111) *LVK2018 fiksētās un analizētās konstrukcijas ir atrodamas dažādos latviešu valodas paveidos, bet sīkāk konkrētiem valodas paveidiem uzmanība velīta netika.*

Tālāk seko secinājumi par transitīva verba pasīva konstrukcijas dažādiem aspektiem, kas aplūkoti promocijas darba iepriekšējās apakšnodaļās.

Secinājumi

Detalizēta LVK2018 datu kopas I analīze liecina, ka dinamiskais pasīvs ir lietots biežāk nekā statiskais pasīvs, tāpat *būt + ciešamās kārtas pagātnes divdabis* tiek nereti lietots citās, ne pasīva funkcijās, tāpēc arī ir fiksēts mazāk. Jāatzīmē, ka precīza ciešamās kārtas lietojuma statistika latviešu valodā būtu nākotnes izpētes jautājums, jo mūsdienu latviešu valodā fiksētas tikai ciešamās kārtas lietojuma tendences kādā datu kopā.

Gan dinamiskajā, gan statiskajā pasīvā dominē pasīva konstrukcijas ar teikuma priekšmetu īstenības izteiksmes vienskaitļa un daudzskaitļa 3. personā. 1. un 2. personā pasīva konstrukcijas pārsvarā fiksētas daiļliteratūrā, proti, tekstos, kur kāds runātājs atstāsta kādam paša piedzīvotu vai cita piedzīvotu notikumu no sava redzes punkta, tāpēc tiek lietota

1. vai 2. persona. Citos tekstos ierastāks ir 3. personas lietojums, ko apliecina korpusa dati. Tāpat daiļliteratūrā nereti atrodams kontekstā minēts teikuma priekšmets vai iekļauts teikuma priekšmets. Datu kopā I atrasti daži piemēri vēlējuma izteiksmē, daži piemēri vajadzības un atstāstījuma izteiksmēs, kā arī viens piemērs pavēles izteiksmē. Arī izteikumi ar izteicējā iekļautiem modālajiem verbiem ir tikai daži, turklāt abos pasīva veidos fiksēti tikai ar modālo verbu *varēt*, izņemot pa vienam piemēram abos pasīva veidos ar *gribēt*. Tātad pārsvarā datu kopā fiksētajām pasīva konstrukcijām nav raksturīga ne modāla, ne arī evidenciāla nozīme.

Gan dinamiskajā, gan statiskajā pasīvā dominē pasīva konstrukcijas ar teikuma priekšmetu. Tātad tādas pasīva konstrukcijas, kur teikuma priekšmets ir nominatīvā un saskaņojas ar izteicējā iekļauto divdabi. Latviešu valodā par ciešāmās kārtas konstrukcijām ar teikuma priekšmetu ir uzskatāmas arī tādas konstrukcijas, kurās teikuma priekšmeta funkcijā ir lietvārds vai tā aizstājējs ģenitīvā, verba nenoteiksme vai palīgteikums. Abos latviešu valodas pasīvos fiksētas konstrukcijas ar izteicējā lietotiem transitīviem verbiem ar informācijas sniegšanas nozīmi bez teikuma priekšmeta, bet ar netiešo objektu.

Dinamiskajā un statiskajā pasīvā vienlīdz bieži ir novērojama gan TPI, gan ITP vārdu secība. Nereti abos pasīvos ar TPI vārdu secību ir novērojams adverbīālas nozīmes paplašinātājs. Pasīva konstrukcijās ar ITP vārdu secību teikuma priekšmets parasti ir rēma. Parasti abos pasīvos izteicēja daļas ir nedalāmas. Starp tām ir reti novērojams kāds paplašinātājs, piem., adverbīālas nozīmes paplašinātājs. Abos pasīva veidos dominē nedzīvs semantiskais objekts. Visos valodas paveidos gan dinamiskajā, gan arī statiskajā pasīvā TPI un ITP vārdu secības sadalījums ir apmēram vienāds, nevienam no valodas paveidiem nedominējot. Tāpat arī apmēram vienāds sadalījums starp valodas paveidiem ir saistībā ar kādu paplašinātāju starp pasīva konstrukcijas izteicēja daļām, proti, tādas konstrukcijas atrastas arī apmēram vienādā apmērā visos valodas paveidos un abos pasīva veidos.

Detalizēta dinamiskā un statiskā pasīva konstrukciju analīze no dažādiem aspektiem uzrāda, ka abas pasīva veida konstrukcijas dažādos tekstos funkcionē lielā mērā vienādi.

2.3. Statiskā pasīva konstrukcijas un palīgdarbības vārda lietojums

Kā jau minēts promocijas darba 1.2. apakšnodaļā, latviešu valodā ir iespējamas arī pasīva konstrukcijas ar diviem vai pat trim palīgdarbības vārdiem (sk. 1.4. tabulu darba 1. nodaļā vai 1. pielikumu), tomēr šādas pasīva formas (*ir tikusi lasīta, ir bijusi lasīta*) netiek lietotas regulāri un sistemātiski (Paegle 2003, 101; Kalnača 2013, 505; Kalnača, Lokmane 2015, 143; Ivulāne 2015, 100). Promocijas darbā ar statiskā pasīva variantiem tiek saprastas statiskā pasīva gramatiskās formas ar diviem vai pat trim palīgdarbības vārdiem, kas atkarībā no savas semantikas akcentē vai nu procesu (*ir ticis, ir jābūt tikušam*), vai sasniegto stāvokli (*ir bijis; ir jābūt bijušam*). Šādas statiskā pasīva formas latviešu valodā ir sastopamas, tomēr tās var būt arī interpretējamās kā nepilnīgi attīstīta statiskā pasīva formu sistēma, resp., paradigma. Statiskā pasīva abi varianti iespējami arī dažādās izteiksmēs, proti, *ir ticis meklēts, esot ticis meklēts, būtu ticis meklēts* utt.

Lai pārbaudītu šo apgalvojumu empīriskajos datos, šajā promocijas darba apakšnodaļā analizēti statiskā pasīva varianti, to lietojums un izplatība visā korpusā LVK2018. Lai fiksētu kādas atšķirības statiskā pasīva variantu formu lietojumā runas datos, dažādās statiskā pasīva variantu formas aplūkotas arī „Latviešu valodas runas korpusā” (LaRKO), retāku formu, piem., statiskā pasīva variantu debitīva formu, lietojums arī pārbaudīts latviešu valodas tīmekļa korpusā „Tīmeklis 2020” un NKK. Tā kā runas korpusa datos šādas formas nav atrastas, tāpēc runas korpusā promocijas darbā vairs netiek minēts.

Transitīvu verbu pasīva konstrukcijām LVK2018 datu kopā I un statiskā pasīva konstrukciju abiem variantiem analizēti līdzīgi aspekti, piem., pasīva konstrukciju veidi, formu lietojuma biežums u.tml., arī īpaši pievērsta uzmanība šādām pasīva konstrukcijām ar izlaistu palīgdarbības vārdu *būt* un to semantiku. Tāpat aplūkota vārdu secība un teikuma priekšmeta izteikšanas veidi un semantika. Ja secinājumi par kādu analizējamo aspektu sakrīt, uzmanība pievērsta jaunajam, detalizēti neaplūkojot un neskaidrojot jau to, kas skaidrots promocijas darba 2.1. un 2.2. apakšnodaļā, lai promocijas darba teksts neatkārtotos.

Lai analizētu, cik un kādas statiskā pasīva formas tiek lietotas latviešu valodā, LVK2018 meklētas visas darbības vārdu statiskā pasīva variantu formas visās izteiksmēs, laikos, personās, dzimtēs un skaitļos. Lai korpusā atrastu iespējami visas šādas formas, tajā meklēts dažādos veidos, piem., pēc konkrētiem atslēgvārdiem (*ir ticis, ir bijis*), pēc morfoloģiskā marķējuma, izmantojot regulārās izteiksmes `[lemma="būt"] [lemma="tikt"] [0,3] [tag="vmnpd...psnp. "]`,

[lemma="būt"][lemma="būt"]{0,3}[tag="vmnpd...psnp."] (palīgverbs būt + palīgverbs tikt / palīgdarbības vārds būt + ciešamās kārtas pagātnes divdabis) u.c. Ar šādiem vaicājumiem atrasti arī darbības vārdi noliegumā, izteikumi ar paplašinātājiem starp izteicēja daļām, izteikumi ar izlaistu palīgdarbības vārdu būt (*ticis meklēts, bijis meklēts*), u. c. analizējamās konstrukcijas. Jāņem vērā, ka kādas formas korpusā varēja arī nebūt atrastas, tomēr vispārējās tendences statistiskā pasīva variantu lietojumā ir konstatētas.

Analizējot korpusa LVK2018 datus, tajā konstatētas 712 dinamiskā pasīva variantu formas un 571 statistiskā pasīva variantu formas, kurās ir iekļautas gan pasīva konstrukcijas ar formāli izteiktu palīgdarbības vārdu, gan arī bez tā (sk. detalizētu statistiku 2.7., 2.8., 2.9. tabulā). Konstatēts, ka korpusā ir atrodamas īstenības izteiksmes vienskaitļa un daudzskaitļa saliktās tagadnes 1. un 2. personas formas un pārsvarā īstenības izteiksmes vienskaitļa un daudzskaitļa 3. personas saliktās tagadnes un pagātnes formas.

Korpusā atrasti tikai četri gadījumi īstenības izteiksmes vienskaitļa saliktās tagadnes 1. personā gan vīriešu (2.112), gan arī sieviešu dzimtē (2.113), viens piemērs daudzskaitļa 1. personā vīriešu dzimtē (2.114) un viens izteikums 2. personas vienskaitlī (2.115). Tātad arī šo pasīva formu gadījumā izplatītāks ir 3. personas lietojums, nevis 1. vai 2. personas lietojums, jo 1. un 2. persona pasīva konstrukcijām tiek izmantota reti. Pasīva konstrukcijas 1. personā ir reti sastopamas, jo pasīvu reti attiecinā uz sevi, bet, ja attiecinā, tad parasti tiek lietota intransitīvu verbu pasīva konstrukcija, piem., *Te ir būts*, tāpat 1. un 2. personu parasti lieto dialogos, tomēr, iespējams, tas nav īsti attiecināms uz pasīva konstrukcijām, jo arī daiļliteratūrā tādas ir sastopamas reti, bet plašs runātās valodas korpus latviešu valodai, kurā arī varētu pārbaudīt šos datus, joprojām ir izstrādes stadijā. Arī A. Kalnača norāda, ka „pirmā un otrā persona ir dialoga dalībnieces, tāpēc tās ir opozīcijā trešajai personai, kurai nav saiknes ar dialogu. Darbības vārda trešā persona attēlo to, kas ir ārpus komunikatīvā akta. Savstarpēju opozīciju veido arī darbības vārda pirmā un otrā persona, jo katrai ir sava semantiska un morfoloģiska šķīrējpažīme. Pirmā persona ir teksta autors, otrā teksta adresāts, katrai personai ir arī īpašas galotnes” (Kalnača 2011b, 45).

(2.112) Vienmēr **esmu ticis** ar kādu **salīdzināts**, tu teici.

(2.113) Mīlestība aizslaucīja pazemojuma šausmas... sajūtu, ka **esmu tikusi izvarota**.

(2.114) Mēs ar Imantu nekad **neesam tikuši atraidīti** un visus šos gadus esam saņēmuši pabalstus.

(2.115) Ja ar vienu partneri **esi bijusi saistīta** ilgāk par trim mēnešiem [..]

Divi analizējamie izteikumi (2.112), (2.113) ir fiksēti daiļliteratūras tekstos, savukārt divi pārējie (2.114), (2.115) ir fiksēti publicistikas tekstos – viens no kādas intervijas, tāpēc lietota daudzskaitļa 1. persona. Arī šīm pasīva konstrukcijām ir tipiski, ka 1. un 2. personā tās lietotas ar iekļautu teikuma priekšmetu.

Tā kā pasīvs parasti tiek lietots 3. personas formā, korpusā minētajā personā atrasti 133 izteikumi īstenības izteiksmes vienskaitļa saliktajā tagadnē gan vīriešu (2.116), (2.117), gan arī sieviešu dzimtē (2.118), (2.119). Parasti pasīva konstrukcijās ar *ticis*, *tikusi* runātājs atsaucas uz situāciju pagātnē, piem., *meiteni iepriekš sazāloja* (2.118), *sabiedrību muļķoja* (2.119) u.tml., tādā veidā nošķirot tās no pasīva konstrukcijām ar *būt*, piem., *meitene ir sazāloja*, *sabiedrība ir muļķota*, kad runātājs atsaucas uz situāciju tagadnē (Holvoet 2001, 166).

(2.116) [..] *mīlestības īstums allaž ir ticis apliecināts ar asinīm* [..]

(2.117) *Visvairāk policijā nonāk [ziņas par] fiziskās aizskaršanas gadījumiem, taču ir zināms, ka pirms tam ilgu laiku upuris ir ticis apcelts un apsaukāts* [..]

(2.118) [..] *ekspertīze apliecināja, ka meitene ir tikusi sazāloja* [..]

(2.119) [..] *tad sabiedrība ir tikusi apzināti muļķota*.

Interesanti, ka statiskā pasīva varianti ir korpusā atrodami gandrīz līdzīgā skaitā kā dinamiskā pasīva varianti, proti, 137 izteikumi (detalizētu abu pasīva variantu formu statistiku sk. 2.7. tabulā). Arī statiskā pasīva variantu gadījumā jāmin, ka runātājs tādā veidā stāsta par notikumiem, kas notikuši iepriekš, lai atšķirtu tos no tagadnes notikumiem, piem., *omīte ir bijusi represēta*, *Ķīna ir bijusi okupēta*, tātad omīti represēja iepriekš, ja teiktu, ka *omīte ir represēta*, tad tas nozīmētu, ka omīte ir represēta tieši tagad, tas būtu rezultāts, kas izriet no kādas iepriekšējas darbības, bet runātājs atsaucas uz to, kas notika iepriekš. Tātad, ja saka, ka *Ķīna ir bijusi okupēta*, tas nenozīmē, ka tā ir okupēta tagad, kas būtu saprotams no izteikuma *Ķīna ir okupēta*.

(2.120) *Ķīna arī arvien ir bijusi okupēta* [..]

(2.121) *Mana omīte ir bijusi represēta*.

(2.122) [..] *kam zeme nekad nav bijusi piešķirta pastāvīgā lietošanā* [..]

Var secināt, ka ne tikai (2.123a) izteikums nav idents (2.123b) izteikumam, uz ko norādījis gan A. Holvūts (2001, 166), gan arī B. Ivulāne (2015, 99), bet arī statiskā pasīva variants (2.124a) nozīmes ziņā nav idents (2.124b) izteikumam. Iespējams, tāpēc šāda veida konstrukcijas funkcionē noteiktu valodas paveidu tekstos (sk. darbā tālāk šajā apakšnodaļā). Jāatzīmē, ka, meklējot korpusā „Ziņas” dinamiskā pasīva variantus, tika atrasts 7912 (15,41

uz miljonu) konstrukciju, savukārt, meklējot dinamiskā pasīva konstrukcijas, tika atrastas 1 773 575 (3 453, 95 uz miljonu) konstrukciju. Skaitlis pirms iekavām norāda uz absolūto biežumu – skaitli, kas rāda, cik reižu korpusā mainīgajam novērota konkrētā vērtība (Kļaviņa 1980, 23), savukārt iekavās redzamais skaitlis ir relatīvais biežums – absolūtā biežuma attiecība pret visu datu skaitu (Kļaviņa 1980, 24). Ja ņem vērā, ka kāda daļa no atrastajām konstrukcijām nebūs derīgas, piem., dublikāti, divdabīs lietots citā funkcijā, dinamiskā pasīva varianti ir lietoti daudz mazākā apmērā salīdzinājumā ar dinamiskā pasīva konstrukcijām. Arī, aplūkojot statistiskā pasīva variantus un statisko pasīvu korpusā „Ziņas”, starpība ir acīm redzama – 20103 (39,15 uz miljonu) konstrukciju pret 1 358 426 (2645,47 uz miljonu) konstrukcijām. Arī saskaņā ar korpusa „Ziņas” datiem šādu pasīva konstrukciju skaits nav liels, tomēr atrodams.

(2.123) a. [...] *ekspertīze apliecināja, ka meitene ir tikusi sazāļota* [...]

b. [...] *ekspertīze apliecināja, ka meitene ir sazāļota* [...]

(2.124) a. *Ķīna arī arvien ir bijusi okupēta* [...]

b. *Ķīna arī arvien ir okupēta* [...]

(2.125) [...] *veidoja ne vien māšas Marijas Stefanā tēlu, bet arī to, kā viņa tikusi un tiek uzverta katoļu aprindās.*

(2.126) [...] *un tam, kā šie sieviešu svētuma un sieviešu garīguma aspekti tikuši un tiek veidoti.*

Arī izteikumos (2.125), (2.126) ir redzams, ka rakstītājs šķir *tikusi uzverta* un *tiek uzverta*, *tikuši veidoti* un *tiek veidoti* nozīmes.

Dinamiskā pasīva un statistiskā pasīva varianti nereti ir sastopami ziņu tekstos – tāpat tiek stāstīts par notikumiem, kas jau norisinājušies, proti, pagātņi, un kur paši žurnālisti nav piedalījušies. Piem., tas ir raksturīgi kriminālziņām, slavenību dzīves atspoguļojumam u.tml., kurās tiek atstāstīti fakti, notikumi, par kuriem žurnālisti patiesībā nav īsti pārliecināti, piem.:

(2.127) [...] *viņas vajātājs divas reizes ir ticis apcietināts par vienu un to pašu noziegumu un ir atzīts par bīstamu* [...]

(2.128) [...] *Fukušima bija cilvēku izraisīta katastrofa, kuru radīja Japānas nolaidīgās paklausības kultūra, taču neviens par to nav ticis krimināli sodīts.*

(2.129) *Adeles jaunais miesassargs Pīters van der Vīns pirms sāka strādāt pie Adeles ir bijis dziedātājas Lady Gagas miesassargs, tāpat kā ir bijis kronēts par misteru Eiropu.*

Tāpat arī šādu konstrukciju lietojums raksturīgs zinātniskajos tekstos, kuros, līdzīgi

kā ziņās, teksta autors atstāsta notikumus, min faktus (2.130), (2.131), (2.132), skaidro, lietojot dinamiskā un statiskā pasīva variantu formas.

(2.130) *Tāpat dipola pāreju matricu alementu aprēķināšanai ir tikusi izmantota Hartri-Foka (Hartree - Fock) multi-konfigurāciju metode [..]*

(2.131) *Latvijas ieguldījums humānās palīdzības sniegšanā līdz šim nav ticis pētīts.*

(2.132) *Līdz ar to līdz šim plašāks un kritisks māsas Marijas Stefanas fenomenam un mācībai veltīts akadēmisks pētījums vēl nav bijis izstrādāts.*

Daudz analizējamo izteikumu atrasts abu dzimšu nolieguma formā (2.133), (2.134). Noliegums var tikt izteikts arī ar formu *neticis*, tomēr ierastāk noliegumā ir lietot *nav ticis* (Holvoet 2001, 120), ko apliecina arī korpusa dati, jo ar nolieguma formu *neticis* ir atrasts tikai viens izteikums (2.135).

(2.133) *Līdz šim neviens eksāmens nav ticis atcelts.*

(2.134) *Apsūdzētie uzskata, ka nekāda vardarbība nav tikusi piemērota.*

(2.135) *[..] viņš nav noturējies sektorā, un tas neticis ieskaitīts.*

Pārbaudot NKK datus 28.03.2023., vārds *neticis* fiksēts 611 reizes, bet *netikusi* – tikai 221 reizes, turklāt jāatzīmē, ka bieži vien šis vārds nemaz nav fiksēts pasīva konstrukcijās, piem., *neticis galā, tālu neticis* u.tml. Detalizētāk par palīgdarbības vārda *tikt* funkcijām latviešu valodā sk. Daugavet, Holvoet 2019, 109–153.

Korpusā tika atrasti tikai četri izteikumi īstenības izteiksmes vienskaitļa saliktās pagātnes 3. personā (2.136), (2.137), (2.138), (2.139), kas ir no publicistikas (2.136), (2.137), (2.138) un zinātniskajiem tekstiem (2.139).

(2.136) *Vien dažas stundas vēlāk, kad Valsts policijas vadībai kļuva skaidrs patiesais šīs informācijas izplatības apjoms, tika pieņemts lēmums, kas bija ticis vilcināts gandrīz divas nedēļas [..]*

(2.137) *[..] nespēja tikt galā ar dzīves virpuli, kurā viņa pēkšņi bija tikusi ierauta [..]*

(2.138) *Mājas priekša bija tikusi pļauta, bet aizmugurē kūla nāca līdz pamatiem.*

(2.139) *[..] un sīkāks datējums līdz šī darba tapšanai bija palicis nenoskaidrots.*

Izteikumā (2.136) redzams, ka vienā teikumā virsteikumā ir lietots dinamiskais pasīvs (*tika pieņemts*), bet palīgteikumā – dinamiskā pasīva varianta forma (*bija ticis vilcināts*). Tātad virsteikumā ir izteikts pagātnē *noticis process – lēmumu pieņēma* –, savukārt palīgteikumā tiek skaidrots, ka to pašu *lēmumu, kuru pieņēma*, iepriekš kāds vilcināja. Iespējams, palīgteikumā drīzāk izteikts pagātnē *noticis process*, bet ne rezultāts, kas izrietēja no iepriekš

veiktas darbības. Analizējot korpusā divdabi *vilcināts(-a)*, var secināt, ka tas kopumā lietots tikai attiecīgi 128 reizes un 165 reizes un gandrīz visos gadījumos lietots dinamiskā pasīva konstrukcijās (tātad procesa nozīmē), izņemot divus gadījumus, kad tas iesaistīts pasīva konstrukcijās ar *būt*. Tas gandrīz allaž saistās ar lietvārdu *process, lieta, lēmums* u.tml., proti, *tiek vilcināts process, lieta, lēmums* u.tml.

Tāpat atrasti tikai trīs izteikumi īstenības izteiksmes daudzskaitļa pagātnē daiļliteratūras tekstos.

(2.140) *Zinājām, ka iepriekšējie kuģi bija tikuši nogremdēti un līķi izskaloti Kurzemes krastā [..]*

(2.141) *Daudzi cilvēki bija tikuši nopratināti [..]*

(2.142) *Visi kamīni bija tikuši aizmūrēti un tajos iemontēti elektriskie sildītāji [..]*

(2.140) izteikumā vienā teikuma daļā ir lietota dinamiskā pasīva varianta formā ar izteicējā iekļautiem palīgdarbības vārdiem *būt* un *tikt*, savukārt nākamajā teikuma daļā izteicējā ir lietots tikai divdabis *izskaloti*, domājams, izlaižot palīgdarbības vārdu(-s) *būt* un *tikt*. Tomēr pirmajā palīgteikumā varētu būt minēta pagātnē notikusi darbība, kam rezultāts ir tāds, ka *kuģi ir nogremdēti*, savukārt otrajā palīgteikumā, iespējams, arī ir minēta izrietoša darbība (rezultāts), ka tagad *līķi izskaloti*. Līdzīgs ir arī (2.142) izteikums, kur pirmajā teikuma daļā arī ir atrodamā dinamiskā pasīva varianta forma (*bija tikuši aizmūrēti*) – tātad runātājs apgalvo, ka kamīnus kaut kad pagātnē aizmūrēja, savukārt teikuma otrā daļa šķietami skaidro tagadnes faktus, ka tajos ir iemontēti elektriskie sildītāji. Tomēr nav saprotams, kad sildītājus iemontēja – kaut kad sen (*ir tikuši iemontēti*), vai rezultāts ir tāds, ka tagad tie ir iemontēti.

Dinamiskā pasīva varianta formu pagātnē ir atrodams ļoti maz, ko apliecina arī korpusa dati un kas N. Nauas, B. Spraunienes un V. Žeimantienes pētījumā (2020, 34) skaidrots tā, ka „pagātnē atšķirība starp rezultāta nozīmi un pasīvu ir vēl neskaidrāka nekā tagadnē” un ka „arī nākotnē atšķirība starp nākotnes notikumu un nākotnes stāvokli, kas izriet no šī notikuma, nav skaidra.” LVK2018 korpusā šādas konstrukcijas nākotnē nav atrastas vispār, savukārt NKK vien dažas. Var piekrist iepriekš minētajam pētnieku viedoklim, ka nozīmju robežas šīm pasīva konstrukcijām nereti ir neskaidras, ko apliecina arī nedaudzie fiksētie piemēri no korpusa.

	Dinamiskais pasīvs				Statiskais pasīvs		
	PRS	PST	FUT		PRS	PST	FUT
1SG	2	–	–		1	–	–
2SG	–	–	–		1	–	–
3SG	133	3	–		137	1	–
1PL	1	–	–		–	–	–
2PL	–	–	–		–	–	–
3PL	60	3	–		60	–	–

2.7. tabula. LVK2018 fiksēto darbības vārdu dinamiskā un statiskā pasīva variantu īstenības izteiksmes formu biežums

Pasīva konstrukcijas ir ne tikai īstenības izteiksmē, bet arī citās izteiksmēs, tāpēc LVK2018 meklētas arī statiskā pasīva variantu atstāstījuma, vēlējuma un vajadzības izteiksmes formas (sk. detalizētu statistiku 2.8. tabulā). Tātad korpusā atrastas 16 pasīva konstrukcijas vēlējuma izteiksmē (2.143), (2.144), (2.145), (2.146) visos valodas paveidos.

(2.143) [..] *taču šāds lēmums būtu ticis pieņemts [..]*

(2.144) [..] *Sikorskis būtu ticis nogalināts jau pirms lidmašīnas katastrofas.*

(2.145) *Lai gan Sergets noliedza, ka būtu bijis iesaistīts šajā projektā [..]*

(2.146) [..] *Krievzemē daudzi varoņdarbi būtu palikuši nedarīti.*

	Dinamiskais pasīvs	Statiskais pasīvs
COND	7	9
DEB	–	–
OBL	7	18

2.8. tabula. LVK2018 fiksēto darbības vārdu dinamiskā un statiskā pasīva variantu atstāstījuma, vēlējuma un vajadzības izteiksmes formas

25 statistiskā pasīva dinamiskā un statistiskā variantu formas atrastas atstāstījuma izteiksmē (2.147), (2.148), (2.149), (2.150).

(2.147) *Zīdains **neesot ticis atrasts**.*

(2.148) *[..] apgalvoja, ka par to iepriekš **neesot ticis informēts** neviens domes darbinieks [..]*

(2.149) *[..] prezidenta vēlēšanām, kuras, pēc opozīcijas apgalvojuma, **esot tikušas manipulētas**.*

(2.150) *[..] grafiki, kuriem televīzija piekritusi, taču tie **neesot tikuši pildīti**.*

Interesanti, ka verbs *manipulēt* parasti ir intransitīvs, tomēr (2.149) piemērā tas (*manipulēt vēlēšanas* (ko?)) veido pasīva konstrukciju ar teikuma priekšmetu. Ja pārbauda verba *manipulēt* lietojumu NKK, ir atrodamas vēl dažas pasīva konstrukcijas ar *manipulēt* ar teikuma priekšmetu. Piem., (2.151) izteikums ir atrodams Saeimas stenogrammās, ko ir teicis deputāts Kārlis Leiškalns, proti, fiksēts runāts teksts, kas nav neveikls tulkojums no kādas svešvalodas.

(2.151) *Es atkal runāju par abstraktām vai izdomātām bērnu asarām, ar kurām **tiem manipulēts** mans prāts šeit.* (Saeima)

Atstāstījuma izteiksmes saliktās nākotnes formas korpusā LVK2018 nav atrastas, kaut tās ir iespējamās. Meklējot NKK, tika atrasts tikai viens izteikums (2.153), tādējādi šis piemērs uzskatāms par *hapax legomenon*, proti, konstrukcija, kas noteiktajā korpusā lietota vienu reizi.

(2.152) *[..] turklāt tās [dārglietas] **neesot bijušas apdrošinātas** [..]*

(2.153) *Tā runā, ka sodīs visus ar brangu ciparu, kuru vieglajam odometrs kaut reizi mūžā **būšot bijis sagrozīts**.* (Barometrs)

Izteikumi ir atrasti normatīvo aktu, Saeimas stenogrammu, daiļliteratūras un periodikas sadaļā. Atrasti arī daži piemēri noliegumā (2.152). Korpusa dati apliecina to, ka ciešāmās kārtas atstāstījuma izteiksmes formas latviešu valodā tiek lietotas reti (sk., piem., Ahero at al. 1959, 625).

Statiskā pasīva variantu vajadzības izteiksmes formas tiek veidotas no trim palīgdarbības vārdiem kopā ar pagātnes pasīvo divdabi. LVK2018 neviena dinamiskā pasīva variantu vajadzības izteiksmes forma nav atrasta, savukārt NKK vienu reizi (2.154) (piemērs ir ņemts no „Latvijas Avīzes”), tādējādi latviešu valodā dinamiskā pasīva variantu vajadzības izteiksmes formas ir iespējamās, bet ne praksē lietojamās, ko atzinušas arī Andra Kalnača un Ilze Lokmane (2015, 143), aplūkojot pasīva vajadzības izteiksmi.

(2.154) *Praktiski datubāzē tiek iekļauti ļoti ierobežoti darbu veidi, kas atbilst stingriem kritērijiem, no kuriem galvenais – darbam jābūt tikušam publicētam, un tas nevar būt vizuāls darbs.* (Tīmeklis 2020)

Savukārt statiskā pasīva variantu gadījumā dažādos korpusos („Tīmeklis 2020”, „Saeima”, „Subtitri”) fiksēts viens teikums (2.155), (2.156) (2.157), savukārt korpusā „Barometrs” fiksēts vēl viens izteikums vajadzības izteiksmē (2.158).

(2.155) *Lai nekustamajam īpašumam piemērotu samazinātu nekustamā īpašuma nodokļa likmi, ārvalstniekam, kura dzīvesvieta ir deklarēta objektā, ir jābūt bijušam deklarētam Latvijā uz tā gada, kas ir bijis 7 gadus pirms attiecīgā taksācijas gada, 1.janvāri.* (Tīmeklis 2020)

(2.156) *Šī norma paredz, ka personai ir jābūt bijusiai vai ir jābūt deklarētai Latvijas Republikā vismaz trīs gadus, pirms viņa var iegādāties zemi.* (Saeima)

(2.157) *[..] no šī gada arī noteikts – ja reiz auto eksportēts, piemēram, uz Lietuvu, pirms to atkal reģistrē Latvijā, tam patiešām jābūt bijušam pierakstītam Lietuvā.* (Subtitri)

(2.158) *Lai operētu šautu brūci, nav jābūt bijušam sašautam.* (Barometrs)

Tādējādi katrs no šiem piemēriem ir *hapax legomenon* pieejamajos tekstu korpusos, proti, katrā no korpusiem šāda konstrukcija ir atrodama tikai vienu reizi.

Lai arī abu pasīva variantu piemēri atrasti ne tikai īstenības izteiksmē, bet arī citās izteiksmēs, nav konstatētas konstrukcijas ar izteicējā lietotu modālu verbu, izņemot vienu piemēru ar *varēt* (2.159), savukārt piemērā (2.160) verbs *gribēt* lietots patstāvīgā funkcijā. Tātad arī šajā darba apakšnodaļā analizējamajām pasīva konstrukcijām nav raksturīgs izteicējā lietots modāls verbs.

(2.159) *Rakņājos kabatās, lai atrastu kādu cigareti, kas varētu būt palikusi nepamanīta kratīšanas laikā.*

(2.160) *[..] migrācijas pieredzei, var novest pie tādiem iznākumiem, kas nav bijuši gaidīti vai gribēti.*

Dinamiskā pasīva variantu formas ar izteicējā lietotu *varēt* u.c. modālajiem vārdiem teorētiski ir iespējamas, tomēr praksē īsti netiek lietotas, piem., viens izteikums no korpusa „Subtitri” raidījuma “De Facto” un viens no “Ziņu” korpusa.

(2.161) *Man ir grūti pieņemt domu, ka šī manta varētu būt tikusi pārdota.* (Subtitri)

(2.162) *Policijas pārstāvis norādīja, ka meitenītes acs varētu būt tikusi traumēta mehāniski, proti, sadurta.* (Ziņas)

Jāatzīmē, ka korpusā „Subtitri” no raidījuma „De Facto” fiksēti divi *hapax legomena*

gadījumi, proti, tādi, kas valodas korpusā fiksēti vienreiz. Raidījumā „De Facto” vairāk ir runas, nevis rakstiski sagatavots un rediģēts teksts, kas, domājams, izskaidro šo reto gadījumu atrašanos. Tātad tas joprojām nozīmē, ka pilnvērtīgai latviešu valodas izpētei joprojām ir aktuāls apjomīgs runātās valodas korpuss ar spontānu, nevis sagatavotu runu.

Tālāk darbā aplūkota dinamiskā un statiskā pasīva variantu formu ar palīgdarbības vārda nullformu lietojums un semantika.

2.3.1. Statiskā pasīva konstrukcijas ar palīgdarbības vārda nullformu

Statiskā pasīva variantu, tāpat kā statiskā pasīva tagadnes 3. personas formās, izteicējā ietilpstošais palīgdarbības vārds *būt* var tikt izlaists (piem., Ahero et al. 1959, 553; Kalme, Smiltnece 2001, 224; Nītiņa 2001, 81; Kalnača, Lokmane 2021, 260), tāpēc korpusā LVK2018 meklētas arī statiskā pasīva variantu formas ar izteicējā izlaistu palīgdarbības vārdu *būt*, lai aptvertu iespējami visus statiskā pasīva variantu formu lietojumus. Analizējot korpusa datus, konstatēts, ka abos statiskā pasīva variantu gadījumos tās vairāk lietotas ar izlaistu palīgdarbības vārdu *būt* nekā ar formāli izteiktu palīgdarbības vārdu *būt* (sk. detalizētu statistiku par abiem statiskā pasīva variantiem 2.9. tabulā).

(2.163) *Marja nojauta, ka te tikko **ticis runāts** par viņu [..]*

(2.164) *[..] pēdējā desmitgadē **tikusi īstenota** izglītības reforma.*

(2.165) *[..] cilvēki, kas arī **tikuši** vai nu **apzagti**, vai nekaunīgi **aplaupīti**.*

(2.166) *Nomainītais nazis **bijis nopirkts** tuvējā veikalā.*

(2.167) *Vēlāk uzzināju, ka viņas vecmāmiņa **bijusi izsūtīta**.*

(2.168) *Taču Kalvenes pusē ceļi tikai dažviet **bijuši aizputināti** [..]*

(2.169) *Rūķi bija domājuši, ka visi šie ļaundari **tikuši sagūstīti** vai **saspundēti** alās.*

	Dinamiskais pasīvs			Statiskais pasīvs		
	3SG	3PL	<u>Kopā</u>	3SG	3PL	<u>Kopā</u>
Izteicējā lietots	133	60	<u>193</u>	137	60	<u>197</u>

palīgdarbības vārds <i>ir/nav</i>						
Palīgdarbības vārda nullforma izteicējā	336	160	<u>496</u>	241	103	<u>344</u>
Izteicējā lietots palīgdarbības vārds <i>esot</i>	5	2	<u>7</u>	15	3	<u>18</u>

2.9. tabula. LVK2018 fiksēto darbības vārda dinamiskā un statiskā pasīva variantu 3. personas vienskaitļa un daudzskaitļa lietojuma biežums

Andra Kalnača (2013, 465) norāda, ka „ir gadījumi, kad nav skaidri nosakāms, kuras palīgdarbības vārda formas izteikumā trūkst. Nulles palīgdarbības vārds tad var radīt grūtības vienas izteiksmes formu norobežošanā no citas izteiksmes formām. Tā var nebūt šķiramas īstenības izteiksmes saliktās tagadnes vai pagātnes formas un atstāstījuma izteiksmes saliktās tagadnes formas.” Tāpat arī „vēlējuma izteiksmes saliktās tagadnes forma, līdzīgi kā atstāstījuma izteiksmes saliktās tagadnes forma, dažkārt tiek lietota ar palīgdarbības vārda *būt* nullformu” (Kalnača op. cit., 486). Tātad, ja izteikumā ir palīgdarbības vārda nullforma un nav citu īpašu formantu, kas norādītu uz izteikuma piederību konkrētai izteiksmei, kā tas ir pasīva gadījumā, tad rodas grūtības vai pat nav iespējams noteikt konkrētā izteikuma piederību īstenības, vēlējuma vai atstāstījuma izteiksmei (sk. detalizētāk par šo jautājumu, piem., Muižniece, Metslang, Pajusalu 1999; Kalnača 2000; Ivulāne 2015; Kalviša 2016; Kalnača, Lokmane 2022).

Tomēr minēts arī aspekts, ka šādas konstrukcijas ar saliktajā izteicējā izlaistu palīgdarbības vārdu līdzinās atstāstījuma izteiksmes formai (Ahero at al. 1959, 553), turklāt atstāstījuma izteiksmes saliktās tagadnes formas bieži veido divdabis viens pats (Ahero at al. 1959, 625), ko apstiprina LVK2018 datu analīze (sk. sīkākai statistikai 2.9 tabulu), jo pasīva konstrukcijas atstāstījuma izteiksmē ar palīgdarbības vārdu *esot* fiksētas ļoti reti, savukārt pasīva konstrukcijas ar darbības vārda nullformu pat vairāk nekā ar palīgdarbības vārdu *ir*. Aksels Holvūts, aplūkojot ciešamās kārtas atstāstījuma izteiksmes formas, min, ka „šādu

formu kā *ticis saukts* interpretācija ir problemātiska, jo *ticis saukts* var arī būt tagadnes saliktā laika forma ar izlaistu palīgdarbības vārdu *ir*. Tomēr daļa no *ticis saukts* formām būtu atzīstamas par atstāstījuma izteiksmes formām” (Holvoet 2001, 119). Aplūkojot tuvāk (2.170.) izteikumu, A. Holvūts secina, ka „viss teikums ir atstāstījuma izteiksmē, kas ļauj mums identificēt *ticis rauts* kā atstāstījuma izteiksmes formu” (Holvoet 2001, 120). Tam var piekrist, ka daļa no pasīva konstrukcijām ar *ticis*, *tikusi*, *tikuši un tikušas* varētu būt uzskatāmas par atstāstījuma izteiksmes formām, tomēr šī promocijas darba mērķis nav noteikt katras šādas pasīva konstrukcijas piederību konkrētai izteiksmei.

(2.170) *Tuvumā nav drīkstējis neviens rādīties, jo **ticis rauts** purviņā iekšā [..]*

(piemērs no Holvoet 2001, 120)

(2.171) *Par mazāko nepaklausību **tikuši piekauti** līdz kroplumam.*

(2.172) *Un ko darīt ar cilvēku, kurš [..] **ticis izsēdināts** no mašīnas?*

(2.173) *[..] informācijas izsniegšanas līgums **ticis izbeigts**.*

Latviešu valodā atstāstījuma izteiksme tiek lietota, „atstāstot citas personas teikto bez pārliecības par teiktā patiesumu, resp., neuzņemoties atbildību par tekstā minētās darbības realitāti” (piem., Skujiņa 2007, 55; Kalnača, Lokmane 2021, 240; Kalnača, Lokmane 2022, 137). Tātad izteikuma autors pats nav arī informācijas avots (piem., Holvoet 2001, 112; Kalme, Smiltnece 2001, 245; Kalnača 2010, 44; Paegle 2003, 114, 155). Protams, ir gadījumi, kad ir nepārprotami skaidrs, ka izteikums ir lietots atstāstījuma izteiksmē vai atstāstījuma izteiksmes funkcijā. Te būtu minams *verbum dicendi*, proti, runāšanas verbs, kas parasti tiek lietots virsteikumā un kam sekojošais palīgteikums ir vai nu atstāstījuma izteiksmē vai īstenības izteiksmē, bet ar atstāstījuma izteiksmes nozīmi (2.174) (Kalnača 2010, 44; Kalnača 2013, 500; Kalnača, Lokmane 2022, 140). Tātad izteikuma (2.174) virsteikumā ir minēta persona, par kuru būs vēstījums, proti, *Boldvins noliedz* un tālāk palīgteikumā skaidrots, ko tad runātājs noliedz. Žurnālists šajā gadījumā atstāsta notikumu no ārvalstu avotiem, par kuru pats nav pārliecināts un kur noteikti nav piedalījies, tāpēc arī, domājams, norobežojas no izteikuma satura. Palīgteikumā varētu būt lietots gan palīgdarbības vārds *ir*, gan arī *esot* (*viņš ir/esot ticis informēts..*), bet pats izteikums ir ar atstāstījuma izteiksmes nozīmi.

(2.174) *Boldvins noliedz, ka viņš **ticis informēts** par cita mākslas darba pārdošanu.*

(2.175) *Mārtiņš Opolais un Raimonds Arbidāns papildus paskaidroja, ka **ticis izdarīts** viss iespējama, lai nodrošinātu uzņēmuma funkcionēšanu [..]*

Valodniecībā norāde uz cita teikto ir saistāma arī ar evidencialitāti – „semantisku kategoriju, kas apvieno valodas līdzekļus, kuros ietverta norāde uz informācijas avotu, kā arī izteikuma satura vērtējumu” (piem., Holvoet 2001, 111; Wiemer 2010, 59–130; Kalnača 2013, 500). Latviešu valodā evidencialitātes galvenais gramatiskais marķētājs ir atstāstījuma izteiksme (piem., Holvoet 2007, 80–105; Kalnača 2013, 500; Kalviša 2016, 8). Interesanti, ka igauņu evidencialitātes marķētājs ir arī izteicēja funkcijā lietots divdabis ar izlaistu palīgdarbības vārdu (Muižniece, Metslang, Pajusalu 1999, 128), tomēr tam piekrist nevar, jo nereti latviešu valodā ir sastopami ciešamās kārtas teikumi bez izteicējā lietota palīgdarbības vārda ar darbības apstiprinājuma nozīmi, proti, rezultāta nozīmi, kas izriet no iepriekšējas darbības (2.176), (2.177), piem.,

(2.176) *Maksājums veikts.*

(2.177) *Darījums apstiprināts.*

„Paskās un teikās nereti izteikumi ar palīgdarbības vārda nullformu tiek lietoti paralēli ar izteikumiem ar atstāstījuma izteiksmes formām, tādā gadījumā izteikumi ar palīgdarbības vārda nullformu ietilpināmi atstāstījuma izteiksmē. Savukārt, ja izteikumi ar palīgdarbības vārda nullformu tiek lietoti paralēli izteikumiem ar īstenības izteiksmes formām, tad izteikumi ar palīgdarbības vārda nullformu ir uzskatāmi par īstenības izteiksmi” (Kalnača, Lokmane 2022, 156). Piemērā (2.178) ir redzams, ka visā rindkopā ir atrodamas viens palīgdarbības vārds *esot*, kas arī norāda uz to, ka visa rindkopa ir atstāstījuma izteiksmē (piemērs no Kalnača, Lokmane 2022, 156):

(2.178) *Mēness gribējis precēt Saules meitu. Apsedlojis kumeļu un jājis precībās. Nojājis pie Saules namdurvīm. Saule iznākusi pretim un ievedusi to Saules pili. Mēnesis aprunājies, bet Saule šā lūgumu noraidījusi, teikdama: „Ej un rādi citiem gaismu, netaisies pa manu pili!” Mēnesis, to dzirdēdams, raudādams apgriezies un gājis projām, Viņa asaras esot zvaigznes.*

Tomēr šāds izteiksmes stils, proti, izteikumu lietojums ar palīgdarbības vārda nullformu paralēli izteikumiem ar konkrētu palīgdarbības vārdu, LVK2018 korpusa materiālos nereti fiksēts arī daiļliteratūrā, zinātniskajos tekstos un publicistikā, tātad tekstos, kur darba autors atstāsta notikumus, kas norisinājušies iepriekš un kuros pats nav piedalījies, bet, izmantojot šādu izteiksmes veidu, distancējas no notikušā, iegūst lielāku vispārinājumu. Tātad, domājams, ka izteikums (2.179) ir lietots īstenības izteiksmē, par ko liecina palīgdarbības vārds *ir* teikuma sākumā. Piemērs ir ņemts no daiļliteratūras, kur darba autors stāsta par kādu varoni. Šajā izteikumā ir fiksēts gan *bijis iesaistīts*, gan arī *ticis turēts*, proti,

pasīva konstrukcijas ar *bijis* un *ticis*. Jāatzīmē, ka noliegumā pasīva konstrukcijā nav iespējams izlaist izteicējā lietoto palīgdarbības vārdu, tāpēc nolieguma forma skaidri norāda uz konkrēta izteikuma/rindkopas piederību izteiksmei, piem., *nav traucējis* (2.180), *nav laists* (2.181).

(2.179) *Jānis Alnis Maskavā ir konstruējis raķetes, pārtulkojis un autorizējis krievu valodā amerikāņu zinātnieka 500 lappušu biezu grāmatu Mechanical Vibration, veidojis latgaļu – latviešu – sanskrita vārdnīcu, bijis iesaistīts t.s. Baltijas federācijas lietā, kad ticis turēts aizdomās par mērķi iefiltrēties Dobeles raķešu bāzē, lai to bezceremoniāli izspiegotu Rietumu maizes devējiem, iedibinājis Rundānos, kas nemaz nav Rundāni, bet Rondoni, Etnogrāfiski – sakrāli – informatīvo ansambli " Svātkolns", nodibinājis Rundānos arī organizāciju " Vides etnogrāfiskā aizsardzība", briedē ideju par Latgaļu kultūras rezervāta un dabas parka veidošanu.*

(2.180) *Arī Kanje savā laikā ticis atskaitīts no mācībām koledžā, kas tam nav traucējis izveidot veiksmīgu karjeru, par spīti tam viņš uzskata, ka bērniem ir jāsaņem laba izglītība un, jo agrāk viņi sāks mācīties, jo veiksmīgāki būs.*

(2.181) *Aktieris jau pēc pāris minūtēm kautiņa ticis izmests no bāra un vairs nav laists atpakaļ.*

Ne vienmēr analizējamajās rindkopās/izteikumos ir atrodams palīgdarbības vārds, kas norādītu uz konkrētu izteiksmi. Ja paskatās uz nākamo rindkopu, kurā ir arī fiksēta pasīva konstrukcija ar *tikuši*, tajā ir redzams, ka visas darbības vārda formas ir lietotas ar palīgdarbības vārda nullformu, proti, *formulējis, parādījušies* utt., kas kontekstā nenorāda uz izteiksmi, kādā varētu būt šī rindkopa. Teksts ņemts no zinātniskajiem tekstiem, teksta autors tajā atstāsta lasītājam notikumus no pagātnes, apraksta notikumus, pats abstrahējoties no tiem. Tādējādi tiek lietota ne tikai ciešamā kāрта, proti, nav minēts darītājs, bet arī netiek minēta konkrēta izteiksme, lai iegūtu vēl lielāku vispārinājuma pakāpi.

(2.182) *Evidencialitātes kategorijas teorētiskos pamatus 1957. gadā formulējis Romāns Jakobsons (Roman Jakobson) apcerē par krievu valodas verbu sistēmu „Shiftery, glagol'nye kategorii i russkij glagol” („Šifteri, verba kategorijas un krievu valodas verbs”). Plašāki pētījumi par evidencialitātes funkcionēšanu valodā parādījušies 20. gs. otrajā pusē un galvenokārt **tikuši saistīti** ar evidencialitātes analīzi dažādās pasaules valodās. Sākotnēji evidencialitāte vairāk aprakstīta kā valodas tipoloģisku studiju objekts Aleksandras Aihenvāldes (Alexandra Aikhenvald), Ferdinanda de Hāna (Ferdinand de Haan), Petara Kehajova (Petar Kehayov), Vladimira Plungjana (Vladimir Plungjan), Ellijas Ifantidu (Elly Ifantidou) u. c. pētījumos, vēlāk tās analīzes perspektīva paplašinājusies un tā pētīta arī*

kontekstā ar gramatizēšanās teoriju, kognitīvo lingvistiku, pragmatiku (I. Mushin „Evidentiality and epistemological stance: Narrative retelling” (2001), T. Matsui, S. A. Fitneva „Knowing How We Know: Evidentiality and Cognitive Development” (2009) u. c.

Jāatzīmē, ka statiskā pasīva variantu formām ir mazāk raksturīgi iesaistīties šādās (2.182) garās atstāsta rindkopās nekā dinamiskā pasīva variantu formām, piem., (2.183), tomēr arī šajā gadījumā piemērs ir no ziņu teksta, kur žurnālists atstāsta sporta spēlēs notikušo, konstatējot faktu par spēļu organizāciju.

(2.183) *Volejbola sacensībās piedalījās arī Mežotnes un Vecsaules komandas, bet godalgotajās vietās neiekļuva. Trīszvaigžņu spēles **bijušas labi organizētas**.*

Tātad, aplūkojot LVK2018 atrastos statiskā pasīva variantu piemērus, var secināt, ka neatkarīgi no to piederības valodas paveidam tādas konstrukcijas tiek izmantotas pagātnes raksturošanai, kas var būt ļoti nesena līdz pat ļoti senai, atstāstos, kurā teksta autors pats nav piedalījies. Tāpat, teksta autoram vēloties norobežoties no rakstītā un vēloties iegūt pēc iespējas lielāku vispārinājuma pakāpi, tiek lietotas ne tikai pasīva konstrukcijas, bet konstrukcijas (vai pat konstrukciju virknes) ar palīgdarbības vārda nullformu. Tālāk aplūkoti statiskā pasīva abu variantu teikuma priekšmeta izteikšanas veidi un semantika.

2.3.2. Teikuma priekšmeta izteikšanas veidi un semantika

Analizējot korpusu LVK2018, konstatēts, ka 699 dinamiskā pasīva varianti un 566 statiskā pasīva varianti (kopā 1265 (98,59%)) ir ar izteiktu teikuma priekšmetu – tātad tādas pasīva konstrukcijas, kas veidotas no neatgriezeniskiem pārejošiem verbiem (sk. 2.10. tabulu) (2.184), (2.185). Tikai 18 (1,41%) pasīva konstrukcijas no visas analizētā korpusa ir bez izteikta teikuma priekšmeta (2.186), tomēr veidotas no transitīviem verbiem. Tātad visi šajā darba apakšnodalā aplūkoti statiskā pasīva konstrukciju varianti ir veidoti no transitīviem verbiem (2.185), (2.186).

(2.184) *[..] ka pircējs, kurš kādreiz **ticis piemānīts** [..]*

(2.185) *Šādas ziņas **tikušas saņemtas** no trim lielām pilsētām [..]*

18 gadījumos teikuma priekšmets ir izteikts implicīti (2.186), (2.187), (2.188) (sk. 2. 10. tabulu). Tātad šādās konstrukcijās visa uzmanība teikumā ir vērsta uz verba izteiktu darbību, piem., verbu *darīt*. Svarīgāk ir tas, ka kopumā nav pietiekami darīts kāda mērķa dēļ, bet nevis kas konkrēti darīts.

(2.186) **Būtu bijis līdzēts** ar sapratni un mīļumu.

(2.187) *Baznīcā tika ordinētas 1994. gadā, bet par sievietes lomu baznīcā **ticis debatēts** vismaz 50 gadus.*

(2.188) *Ekonomiskās politikas veidošanā **nav ticis** pietiekami **darīts**, lai izaugsme būtu straujāka un Latvija pietuvotos Eiropas līmenim.*

	Dinamiskais pasīvs	Statiskais pasīvs
PK ar izteiktu TP 1265 (98,59%)	699	566
PK bez izteikta TP 18 (1,41%)	13	5
Kopā 1283 (100%)	712	571

2.10. tabula. Dinamiskā un statiskā pasīva varianti ar izteiktu vai neizteiktu teikuma priekšmetu

Var secināt, ka daļa pasīva konstrukciju ar implicītu paciensu ir veidotas no tiem pašiem verbiem kā pamata pasīva konstrukcijas ar implicītu paciensu, proti, runāšanas verbiem (*diskutēt, runāt, debatēt, izziņot*), tāpat fiksētas pasīva konstrukcijas no verbiem *līdzēt, darīt, solīt, balsot, cerēt*. Tātad no šī aspekta pamata pasīva konstrukcijas neatšķiras no statiskā pasīva variantiem.

Pārsvārā pasīva konstrukcijas ir atrastas ar teikuma priekšmetu nominatīvā (2.189), (2.190), bet atrasti arī teikumi, kuros teikuma priekšmeta funkcijā ir vārdu savienojums ar daudzuma nozīmi (2.191), (2.192).

(2.189) *Tomēr nekad **nav ticis dots** skaidrs apgalvojums, ka nepieciešamie dokumenti tur patiešām [..]*

(2.190) *[..] priekšsēdētājs Andris Lacbergs norāda, ka uzņēmums vienmēr **ir bijis vērstis uz attīstību un modernizāciju** [..]*

(2.191) *Desmitiem žurnālistu **ir tikuši nogalināti** pēdējo piecu gadu laikā EDSO reģionā [..]*

(2.192) *Pastāv arī pretēja rakstura problēma – lielākā daļa patentu nekad **nav tikuši un netiks komercializēti**.*

Arī šajos korpusa datos pasīva konstrukcijas ar palīgteikumu teikuma priekšmeta funkcijā ir fiksētas gan ar informācijas sniegšanas verbiem, piem., *runāt, rakstīt* u.tml. (2.193), (2.194), gan arī zinātniskajos un citos tekstos ar verbiem *konstatēt, parādīt, norādīt* u.tml. (2.195), (2.196), (2.197), kurās palīgteikums paskaidro virsteikumā minēto.

(2.193) *Kādā no kārtējām IeVP vadības sēdēm **ticis runāts**, ka Daugulis izciešot sodu Olaines cietumā [..]*

(2.194) *Līgumā ar pagastu **bijis rakstīts**, ka zeme tikai nodota lietošanā, tātad tā pieder ciemam.*

(2.195) *Saskaņā ar D. W. Vaddilla un J. C. Parkera modelēšanas rezultātiem (Waddill et al., 1997) **ir ticis konstatēts**, ka f-faktora vērtība caurmērā variē robežās no 0,2 līdz 0,5 [..]*

(2.196) *Tālāk, **ir ticis parādīts**, ka interferona stimulēta HBV replikācijas inhibīcija ir proteasomas atkarīga [..]*

(2.197) *Pēc Kozlovska teiktā, vēstulē **bijis norādīts**, ka spridzeklis būšot mugursomā, tādēļ policija pievērsīs [..]*

Savukārt statistiskā pasīva varianti gan ar palīgdarbības vārda nullformu, gan arī bez tās biežāk nekā citām šajā promocijas darbā analizējamajām pasīva konstrukcijām teikuma priekšmeta funkcijā ir raksturīgs verba infinitīvs (2.198), (2.199), (2.200), piem.:

(2.198) *[..] ar specatļaujām, ka vietējam Gaigalavas mednieku kolektīvam **bijis atļauts šaut** pīles tik pa krastmalas krūmiem [..]*

(2.199) *[..] savukārt nepatīkamo publikāciju autors, kuram **bijis iecerēts piedāvāt** kukuli, bijis Lato Lapsa.*

(2.200) *[..] izriet ka, sportistiem terapeitisku iemeslu dēļ **ticis atļauts lietot** medikamentus, kuri ir iekļauti aizliegto vielu sarakstā [..]*

Tāpat atrasti piemēri, kur varētu uzskatīt, ka teikuma priekšmets ir *daudz kas* (2.201), (2.202), bet *kas* nav izteikts, vai arī to var uzskatīt par apstākļa vārdu, kas paskaidro verbu *diskutēt*, un tādā gadījumā pasīva konstrukcija būtu uzskatāma par tādu, kurai teikuma priekšmets ir implicīts.

(2.201) *[..] nav sveša , " uzsvēra LKK prezidents. Veidojot LKK , daudz (kas) **ticis diskutēts** par ticības jautājumiem , tomēr beigās nolemts, ka kopiena [..]*

(2.202) *[..] vakariņu laikā ar Igaunijas prezidenti Kersti Kaljulaidu daudz (kas) **ticis diskutēts** par enerģētisko drošību. Tostarp runāts par reģionālajiem [..]*

Interesanti, ka dinamiskā pasīva variantiem raksturīgs kontekstā nosakāms teikuma priekšmets (2.203), kas varētu būt saistīts ar tekstveidi, proti, salīdzinoši plašiem notikumu pārstāstiem. Tātad (2.203) piemērā *cena* ir minēta iepriekš, (2.204) izteikumā minēts gan *Cauna*, gan *viņš*, bet teikuma daļā, ko veido pasīva konstrukcija, semantiskais objekts nav minēts.

(2.203) *Asociācijas prezidents Juris Zudovs atzīst, ka tās pārstāvji tiešām pieaicināti noteikumu projekta komentēšanā un izstrādē, taču jautājums par nomas maksu pat nebija*

diskusijas objekts – "RD uzreiz pateica, ka pacels cenu, jo līdzšinējā **esot bijusi** vienkārši smieklīga un **neesot tikusi palielināta** vairākus gadus", norāda asociācijas vadītājs.

(2.204) LETA jau ziņoja, ka **Cauna** atlabst no kārtējā savainojuma, tāpēc viņš joprojām šosezon nav spēlējis, kā arī **nav bijis pieteikts** nevienai cīņai.

Arī par šo aspektu, proti, teikuma priekšmeta izteikšanas veidiem statistiskā pasīva variantos, var secināt, ka ar maziem izņēmumiem teikuma priekšmeta izteikšanas veidi īpaši neatšķiras no transitīvu verbu pasīva konstrukciju teikuma priekšmeta izteikšanas veidiem.

Analizējamajos LVK2018 korpusa datos statistiskā pasīva variantiem arī ticis noteikts, vai tajās iekļautais semantiskais objekts ir dzīvs/nedzīvs, jo, kā jau promocijas darbā minēts iepriekš 2.1. apakšnodaļā, prototipiskais semantiskais objekts ir nedzīvs, to var ietekmēt, tas maina savu stāvokli, tas ir pakļauts iedarbībai un pārmaiņām (Paducheve 2004, 55, Ciematniece 2015, 127). Arī šajā gadījumā lielākā daļa pasīva konstrukciju – 920 (72,72%) fiksētas ar nedzīvu semantisko objektu, savukārt 345 (27,28%) analizējamās pasīva konstrukcijas fiksētas ar dzīvu semantisko objektu (sk. detalizētu sadalījumu 2.11. tabulā). Kā ir redzams no 2.11. tabulas, dinamiskā un statistiskā pasīva variantiem proporcijas ar dzīvu/nedzīvu semantisko objektu ir apmēram vienādas.

	Dinamiskais pasīvs	Statiskais pasīvs
PK ar nedzīvu semantisko objektu 920 (72,72%)	503	417
PK ar dzīvu semantisko objektu 345 (27,28%)	196	149
Kopā 1265 (100%)	699	566

2.11. tabula. Dinamiskā un statistiskā pasīva variantu teikuma priekšmeta semantika

Ja parasti semantiskie objekti ir nedzīvi priekšmeti, uz kuriem iedarbojas, kas tiek pakļauti citu ietekmei u.tml., tad jāatzīmē, ka šim pasīva tipam semantiskie objekti kā nedzīvi priekšmeti nav raksturīgi, kaut, protams, tekstos ir atrodami. Tātad mūrējums (2.205) ir izveidots, to, domājams, izveidoja, ietekmēja strādnieki, tāpat piramīdu (2.206) kāds no ārpuses apdarināja ar plāksnēm – to pārveidoja, ietekmēja.

(2.205) *Diemžēl joprojām nav zināms laiks, kad šis mūrējums ir ticis izveidots un vai tas patiešām ir piramīdas atsevišķais pakāpiens [...]*

(2.206) *[...] pazīmes norāda, ka vismaz daļēji Džosera piramīda no ārpuses ir tikusi*

apdarināta ar vietējā kaļķakmens plāksnēm.

Pārsvārā pie nedzīviem semantiskajiem objektiem ir fiksēti abstraktas nozīmes semantiskie objekti (67), piem., *projekti, metodes, definīcija, izglītība* u.tml. Tas varētu būt saistāms ar valodas paveidu un arī vēstījuma veidu, ko statiskā pasīva variantu konstrukcijas pauž, proti, analizējamie izteikumi pārsvārā fiksēti zinātniskajos un ziņu tekstos, kur darba autors ne tikai atstāsta secīgi pagātnes notikumus, bet arī raksturo, kas vēl ir paveikts, proti, kādas metodes ir izmantotas, kādi ir rezultāti, kāds projekts ir īstenots u.tml. Tātad darba autors (darītājs) ir tas, kas pielietojis verifikāciju, to tieši ietekmējis, vērtējis izglītību, izmantojis metodi, iestrādājis definīciju. Visos šajos gadījumos semantiskais objekts nav priekšmets, kuru tieši ietekmē, mainot tā stāvokli, bet arī šajā gadījumā semantiskajiem objektiem nepiemīt griba, un tie tiek ietekmēti, pakļauti agensa gribai.

(2.207) *Tāpat izpildes laika verifikācija ir **bijusi pielietota** informācijas sistēmām to testēšanas un stabilizēšanas posmā [...]*

(2.208) *Latvijā izglītība ir **tikusi augsti vērtēta** visos laikos. Mūsu senči bija viedi ļaudis.*

(2.209) *Lai gan darbā **nav tikusi izmantota** kodēšanas metode (piemēram, open coding un select coding). [...]*

(2.210) *2003/361/EK par mikro, mazo un vidējo uzņēmumu definīciju, kas **ir tikusi iestrādāta** Eiropas Komisijas 2004. gada 25. februāra Regulā [...]*

Arī dzīvu semantisko objektu šādās pasīva konstrukcijās ir atrasts vairāk nekā transitīvu verbu pasīva konstrukcijās, un arī tas ir saistāms ar valodas paveidu, kādā ir atrodamas šajā promocijas darba apakšnodaļa analizējamās pasīva konstrukcijas. Proti, nereti šādas pasīva konstrukcijas ir fiksētas kriminālziņās, bet tādās semantiskais agenss ir dzīvs, proti, parasti *nogalināt, izvarot, aplaupīt* u.tml. var tikai kādu dzīvu personu (2.211), (2.212), ja vien izteikumā netiek lietots metaforisks nozīmes pārnese. Tāpat arī cita veida atstāstos nereti semantiskos objekts ir dzīvs (2.213), (2.214), (2.215). Tātad kaujiniekus kāds darītājs apbruņoja, tāpat kāds glāba muižkungu, savukārt nesmēķētāji ir pakļauti kaut kāda procesa iedarbībai, proti, uz tiem iedarbojas smēķēšana, visos gadījumos uz dzīvu semantisko objektu iedarbojas un tas nav stāvokļa noteicējs.

(2.211) *IPN **nav** ieguvis pierādījumus, ka Sikorskis būtu ticis nogalināts jau pirms lidmašīnas katastrofas.*

(2.212) *[...] **nav** devusi nekādus pierādījumus, ka trimdas valdības vadītājs būtu ticis noslepkavots vēl pirms traģiskā lidojuma sākuma.*

(2.213) *Lai gan kaujinieki **bijuši apbruņoti**, aizturēšanas brīdī viņi **nav** izrādījuši pretošanos.*

(2.214) *Muižkungs no negoda ticis glābts.*

(2.215) [*..*] *5500 cilvēku, tajā skaitā vairāk nekā 400 nesmēkētāju, kas bijuši pakļauti pasīvai smēķēšanai sabiedriskās vietās, darbā vai mājās.*

Tādējādi var secināt, ka šajās pasīva konstrukcijās atšķirībā no transitīvu verbu pasīva konstrukcijām semantiskā objekta lietojums ir nedaudz atšķirīgs.

Korpusa LVK2018 datos noteikts semantiskā objekta izteikšanas veids, proti, pārsvarā abos statiskā pasīva variantos semantiskais objekts ir izteikts ar lietvārdu – 906 (70,82%) (sk. detalizētu sadalījumu 2.12. tabulā), mazliet mazāk nekā ceturtajā daļā analizējamo konstrukciju semantiskais objekts ir izteikts ar vietniekvārdu – 316 (24,82%). Ja pasīva konstrukcijā teikuma priekšmets ir verbs infinitīvā, tad semantiskais objekts ir izteikts ar verba infinitīvu – 18 (1,5%).

	Dinamiskais pasīvs	Statiskais pasīvs
Ar lietvārdu izteikts TP 906 (70,82%)	515	401
Ar vietniekvārds izteikts TP 316 (24,82%)	176	140
Ar verba infinitīvu izteikts TP 18 (1,5%)	1	17
Ar palīgteikumu izteikts TP 15 (1,36%)	7	8
Ar paciensa nullformu izteikts TP 18 (1,5%)	13	5
Kopā 1283 (100%)	712	571

2.12. tabula. Dinamiskā un statiskā pasīva variantu teikuma priekšmeta izteikšanas veidi

Tipiski pasīva konstrukcijās semantiskais objekts ir izteikts ar lietvārda nominatīvu (2.214), (2.216), bet nereti ir sastopams arī vietniekvārds nominatīvā. Ja pasīva konstrukcijā semantiskais objekts ir realizēts ar vietniekvārdu, tas norāda uz to, ka pacienss ir bijis iepriekš minēts kontekstā. Iepriekš neminēts pacienss var tikt realizēts tikai ar lietvārdu (2.216), bet arī ar lietvārdu realizēts pacienss var būt bijis iepriekš minēts kontekstā (2.217) (Geniušienē 2016, 264).

(2.216) *Dūms norādīja vien uz to, ka, iespējams, negadījuma vietā nav bijis pietiekami*

izvērtēts darba vides risks.

Piem., var būt tekstu fragmenti, kur viens un tas pats agenss minēts dažādos vārdos. Daiļliteratūras fragmentā ir redzams, ka elfa *Farbīte* tiek minēta iepriekš kontekstā, tēls tiek saukts arī citādi, lai tas visu laiku neatkārtotos, tādējādi pacienss *pārdrošniece* ir izteikts ar lietvārdu, tomēr minēts jau iepriekš kontekstā.

(2.217) *Jaunā elfa Farbīte, kas pie viņiem ieradusies tikai nesen, pa resnā koka stumbru draiskodamās virpuļojusi pāri. Elfi saukuši, lai viņa atgriežas, bet jaunule neesot klausījusi, tikai smējusies un dejojusi tālāk. Kad Farbīte otrā krastā nolēkusi zemē, pārdrošniece tikusi sagrābta un aizrauta biezoknī.*

Nereti, ja lasītājam agenss jau ir zināms no konteksta (minēts kādā no iepriekšējiem izteikumiem vai pat pašā izteikumā), tad tas vēlreiz netiek minēts, piem., *ragana sajūsmā, ka viņa/ragana tikusi paslavēta*, jo tas būtu lieki. Tādi kontekstuāli minēti paciensi ir īpaši raksturīgi daiļliteratūras tekstiem.

(2.218) *Kad nu Rūķis Izlūks jau pietupās, lai ar slaidu lēcienu uzlidotu zirgam mugurā, pienāca vienacainā ragana un sacīja, ka viņa zinot labāku paņēmienu, ja godātie rūķi atļautu... Rūķu Rūķis ar plašu rokas mājienu atļāva. Kampadrilla paņēma pavadu rokā, kaut ko novervelēja, un zirgs sāka viņai rātņi soļot apkārt, tad apstājās, nometās ceļos un nogulās. Nu varēja iet klāt, saiņus atsaitēt un noņemt. – Tas tev izdevās diezgan labi, – Rūķu Rūķis noteica, bet ragana sajūsmā, ka tikusi paslavēta, iesmilkstējās, paklanījās un sacīja: – Es jums būšu ļoti, ļoti noderīga.*

Ja pacienss ir realizēts ar vietniekvārdu, tātad pacienss jau iepriekš ir minēts kontekstā (2.219), (2.220). Tātad *Šīena* ir minēta iepriekš, bet tālāk tekstā tiek izmantota *Šīenas* koreference *viņa*. Šajā gadījumā gan jāatzīmē, ka paciensu iespējams realizēt ar vietniekvārdu arī tad, ja jau iepriekš arī kontekstā ir bijis lietots vietniekvārds, tomēr, domājams, ka kontekstā iepriekš ir arī jābūt vietniekvārda *viņa* koreferencei, lai lasītājs saprastu, kas ir *viņa*. Savukārt (2.220) izteikumā sākumā ir minēts deputāts, bet vēlāk jau lietota koreference *viņš*. Koreference ir attieksme starp izteikuma komponentiem, kam ir viens un tas pats referents, piemēram, izteikumā *Jānis teica, ka viņš atnāksot vārdi Jānis* un *viņš* ir koreferenti (Skujiņa 2007, 196–196).

(2.219) *Šīena ir kļuvusi par galveno tēlu ASV pretkara kustībā kopš pagājušā gada vasaras, kad viņa uz vairākām nedēļām apmetās pie ASV prezidenta Džordža Buša rančo Krofordā. Viņai toreiz pievienojās vairāki simti aktīvistu, un protestu dēļ viņa tikusi apcietināta vismaz vēl divas reizes.*

(2.220) *Deputāts šo situāciju skaidroja ar pieredzes trūkumu, proti, līdz šim viņš nav pildījis*

kādas amatpersonas pienākumus un **nav bijis informēts** par ierobežojumiem. "Kaimiņš vēl jauns un mācās," par sevi iepriekš sacīja politiķis.

Tāpat vietniekvārds *tas* var būt atsauce uz iepriekš kontekstā minēto semantisko objektu (2.221), (2.222). Ja pirmajā izteikumā ir minēts, ka *kungs paņēma desmit porcijas sinepju* vai *mežabrāļi dziedāja dziesmas*, tad nākamajā izteikumā semantiskais objekts ir realizēts ar vietniekvārdu *tās* (2.221), (2.222).

(2.221) *Doktora kungs paņēma desmit porcijas sinepju. Tās **bijušas fasētas** mazos plastmasas trauciņos [..]*

(2.222) *Reizēm gājām uz kino vai teātri, citreiz piektdienas vakaros devāmies uz studentu klubu, kura pagrabā dzēra alu un dziedāja vecās studentu un mežabrāļu dziesmas. Tikai vairākus gadu desmitus vēlāk izdzirdēju, ka tās Igaunijā **bijušas aizliegtas**.*

Pasīva konstrukcijās ar vietniekvārdu realizēts semantiskais objekts var ievadīt palīgteikumu. Tādā gadījumā var būt izmantoti attieksmes vietniekvārdi, piem., *kas, kurš*. Tātad attieksmes vietniekvārdi parasti attiecas/paskaidro virsteikumā atrodamo semantisko objektu, piem., *komponentus*, teikuma priekšmetu *kuri, kalnrači, kas, skeleti, kuri u.tml*.

(2.223) *[..] tiek veiktas renovācijas, izmantojot komponentus, kas iepriekš **bijuši testēti** jaunajās pasīvajās mājās.*

(2.224) *Deviņi kalnrači, kas gandrīz nedēļu **bijuši iesprostoti** pazemē akmeņu nogrūvuma dēļ, trešdien atbrīvoti, vēsta raidsabiedrība [..]*

(2.225) *[..] tika atrasti divu cilvēku skeleti, kuri, domājams, tur **bijuši apglabāti** Otrā pasaules kara laikā, ziņo "PM Online".*

Tālāk darbā aplūkota TPI un ITP vārdu secība statistiskā pasīva variantu konstrukcijās, kā arī ar to saistīti aspekti.

2.3.3. Vārdu secība teikuma priekšmets / izteicējs un izteicējs / teikuma priekšmets

Arī šai pasīva konstrukciju grupai aplūkota vārdu secība. Dinamiskā pasīva varianti ar teikuma priekšmetu pirms izteicēja (TPI) (2.219) ir fiksēti 545 reizes, bet statistiskā pasīva varianti ar teikuma priekšmetu pirms izteicēja fiksēti 468 reizes (2.226). Savukārt dinamiskā pasīva varianti ar teikuma priekšmetu aiz izteicēja (ITP) (2.229) ir fiksēti 154 reizes, bet statistiskā pasīva varianti ar teikuma priekšmetu aiz izteicēja (ITP) (2.228) fiksēti 98. Tātad šajā

pasīva veidā TPI vārdu secība dominē, proti, 1013 (80,07%) konstrukcijas, savukārt konstrukcijas ar ITP vārdu secību ir 252 (19,93%)., kas atšķiras no pamata pasīva konstrukcijām, kurās TPI un ITP vārdu secība bija konstatēta apm. vienādi.

(2.226) *Dzīvojot Kanādā, viņai vienmēr skats ir bijis vērst uz Latviju.*

(2.227) *Stefanas fenomenam un mācībai veltīts akadēmisks pētījums vēl nav bijis izstrādāts.*

(2.228) *Negaidu eņģeli, eņģelis ir prom, un štatū sarakstos man nekad nav bijis paredzēts eņģelis sargātājs [..]*

(2.229) *[..] starpsezonā jau aktīvi trenējušies kopā ar 1. komandu, kā arī vēl tikuši uzrunāti 6 - 12 citu sporta skolu audzēkņi un absolventi.*

Nereti teikuma sākumā ir adverbiālas nozīmes paplašinātāji (2.230), arī netiešais objekts (2.231); tie abi var ieņemt tēmas lomu.

(2.230) *Salaspils nometnē ir bijis ieslodzīts arī Latvijas Centrālās Padomes priekšsēdētājs Konstantīns Čakste [..]*

(2.231) *(1) Dizainparaugs ir jauns (novitāte), ja pirms tā reģistrācijas pieteikuma iesniegšanas dienas (pieteikuma datuma) vai prioritātes datuma (ja pieprasīta prioritāte) (turpmāk — prioritātes datums) sabiedrībai nav ticis izpausts identisks dizainparaugs.*

	Dinamiskais pasīvs	Statiskais pasīvs
TPI 1013 (80,07%)	545	468
ITP 252 (19,93%)	154	98
Kopā 1265 (100%)	699	566

2.13. tabula. Dinamiskā un statiskā pasīva variantu TPI un ITP vārdu secība

Interesanti, ka ITP vārdu secība reizēm novērota pasīva konstrukcijām, kur izteikuma priekšā nav izvirzījies ne adverbiālas nozīmes paplašinātājs, ne arī netiešais objekts (2.232), (2.233). Ir arī fiksēti komunikatīvi nedalāmi izteikumi (2.234) (Valkovska 2016).

(2.232) *Ventspils pilsētas pašvaldība pauž sašutumu par to, ka nav ticis ievērots ārkārtas situācijas rīcības plāns sakarā ar bīstamās vielas.*

(2.233) *[..] teorētiskajām atziņām par modalitātes tipoloģiju, var secināt, ka ir tikuši meklēti dažādi izteiksmju modālās semantikas sistematizācijas modeļi [..]*

(2.234) *Ir tikusi izveidota sekmīgi strādājoša banka "Citadele".*

Bieži vien šīs grupas pasīva konstrukcijām semantiskais objekts ir izteikts ar attieksmes vietniekvārdu, kas arī pilda teikuma priekšmeta funkciju, tāpēc nereti šādām

konstrukcijām sastopama TPI vārdu secība (2.235), (2.236). Parasti pirms attieksmes vietniekvārda adverbiālas nozīmes paplašinātāji vai netiešie objekti nav novērojami. Interesanti, ka adverbiālas nozīmes paplašinātāji un netiešie objekti, kas nostātos pasīva konstrukciju sākumā šajā pasīva konstrukciju grupā, ir atrodami mazāk nekā, piem., pamata pasīva konstrukciju grupā. Tie, domājams, varētu būt daži no iemesliem, kas varētu skaidrot TPI vārdu secības dominanci šajā pasīva konstrukciju grupā, bet noteikti ir iespējami arī citi.

(2.235) *[..] izdarīšanu aizturējuši apmēram 52 gadus vecu vīrieti, kurš jau agrāk ir **bijis tiesāts**.*

(2.236) *[..] ka šis ir pēdējais lielais, pasaulē pazīstamais balets, kas **nav bijis iestudēts** Rīgā.*

TPI un ITP vārdu secība dinamiskā pasīva variantos dominē publicistikas un daiļliteratūras tekstos, savukārt citos valodas paveidos ir sadalīta apmēram vienādās grupās; tas pats novērojums attiecināms arī uz statiskā pasīva variantiem.

Arī šīm pasīva konstrukcijām aplūkots, vai starp izteicēja daļām ir atrodams kāds paplašinātājs. 41 dinamiskā pasīva variantā un 80 statiskā pasīva variantā gadījumu starp izteicēja daļām ir atrasts kāds paplašinātājs. Arī šajā datu kopā vairāk paplašinātāju starp izteicēja daļām atrasts pasīvā ar *būt*. Visbiežāk fiksētais paplašinātājs starp izteicēja daļām ir adverbiālas nozīmes paplašinātājs (2.237), kas precizē, skaidro darbības vārdu. Tātad *elektroniski parakstīts* precizē parakstīšanas veidu, *pilnībā nosegti* precizē noseģšanas apmēru, arī veidu, *skaidri* precizē atbildes veidu.

(2.237) *[..] noteikt neapšaubāmu datumu un laiku, kad elektroniskais dokuments **ir bijis elektroniski parakstīts** un šāds paraksts ir bijis derīgs;*

(2.238) *[..] uzturēšanas izdevumi visus pēdējos gadus **ir bijuši pilnībā nosegti** ar ieņēmumiem [..]*

(2.239) *[..] tomēr jautājums par Latvijas iedzīvotāju saimniecisko devumu okupācijas ietvaros līdz šim **nav ticis skaidri atbildēts** [..]*

Nereti fiksēti arī vairāki apstākļi starp izteicēja daļām, piem., *iepriekš rakstiski* (2.240) – tātad laika apstāklis *iepriekš* vēl precizē laiku, kad ir jāinformē rakstiski attīstītājs, *tikai* precizē adverbu *nedaudz*, tātad cik lielā mērā *nedaudz* (2.241), savukārt *loti* pastiprina adverbā *cieši* nozīmi (2.242).

(2.240) *[..] lai gan par to attīstītājs **ir ticis iepriekš rakstiski informēts**.*

(2.241) *[..] minētie pētnieki atzīmē, ka šāds akmeņkaļu un būvnieku darbs **ir bijis tikai nedaudz mehanizēts** [..]*

(2.242) *„Latvijas Vēstnesis” **ir bijis ļoti cieši saistīts** ar šīs tiesību nozares attīstību [..]*

Ir arī izteikums, kur ir lietoti vienlīdzīgi paplašinātāji starp izteicēja daļām, proti, *laicīgi un skaidri tiks informēti* – precizēts informēšanas veids (2.243).

(2.243) *[..] audzēkņa māte Liene Stumbure aģentūrai LETA skaidroja, ka vecāki **nav tikuši laicīgi un skaidri informēti** par šīm izmaiņām.*

Jāmin, ka salīdzinājumā ar pamata pasīva konstrukcijām šajā grupā partikula starp izteicēja daļām ir sastopama ļoti reti – vien trijos gadījumos. Pirmajā piemērā tiek uzsvērts, ka *līgums ir arī sagatavots*, tātad tā nav parasta situācija, bet šoreiz bijis arī sagatavots līgums, parasti līguma nav (2.244). Otrajā piemērā arī hospitalizēts, tātad ne tikai mediķi viņu apskatījuši, bet arī ievietojuši slimnīcā (2.245), savukārt trešajā piemērā pat noraidīts, kas pastiprina verba nozīmi (2.246).

(2.244) *[..] samaksājis 1100 latus, par ko **bijis arī sagatavots līgums**.*

(2.245) *Dzēšanas darbu laikā kājas traumu guvis ugunsdzēsējs, kurš nodots Neatliekamās medicīniskās palīdzības dienesta (NMPD) mediķu apskatei un vēlāk **ticis arī hospitalizēts**.*

(2.246) *[..] stāsta, ka svētku nosaukums nav nejaušs un ka sākotnēji tas **ticis pat noraidīts**.*

Vienā gadījumā adverbiālas nozīmes paplašinātājs ir lietots starp izteicēja daļām, kas tomēr nav tipiska adverbiālas nozīmes paplašinātāja atrašanās vieta izteikumā, bet piemērs ir fiksēts Saeimas stenogrammās, proti, runātās valodas pierakstā (2.247).

(2.247) *[..] faktiski esam izvērtējuši šo divu minēto ministriju vēlmes, kas **ir tikušas budžeta grozījumos apmierinātas**, mūsu komisija ar balsu vairākumu pieņēma lēmumu atbalstīt [..]*

Vēl minams viens piemērs, kur izteicējā ir iekļauts saliktais saiklis un kas nebija fiksēts pamata pasīva konstrukcijās (2.248).

(2.248) *Starp kāziniekiem bija vēl vairāki cilvēki, kas arī **tikuši vai nu apzagti, vai nekaunīgi aplaupīti**.*

Statiskā pasīva variantos fiksēti arī subjekta nozīmes paplašinātāji starp izteicēja daļām, kas veido t.s. darītāja konstrukcijas (2.250), par kurām sk. promocijas darba nākamajā (2.4.) apakšnodaļā. Jāatzīmē, ka dažos gadījumos fiksēts gan darītāja nosaukums ģenitīvā starp izteicēja daļām, gan arī adverbiālas nozīmes paplašinātājs (*tautas mīlēts* un *izcili mīlēts*) (2.249). Fiksēts arī atributīvas nozīmes paplašinātājs *laicīgā*, kas paskaidro starp izteicēja daļām iekļauto subjekta nozīmes paplašinātāju *zinātne* (*laicīgā zinātne* un *zinātnes nepamanīta*) (2.251).

(2.249) *Vēl jo vairāk, ja vecis kādreiz **ir bijis tautas izcili mīlēts un godāts** [..]*

(2.250) *Anrijs Matīss taču **ir bijis “Vienotības” izvirzīts**.*

(2.251) *[..] kaut arī šī būtība bija neredzama un līdz pat šim brīdim **ir palikusi laicīgās zinātnes nepamanīta**.*

Šai sakarā jāmin, ka latviešu valodā noteiktā apkaimē desemantizējošas saitiņas funkcijā var būt vairāki arī patstāvīgi lietojami darbības vārdi. Tie ir vārdi ar pazīmes piemēitības nozīmi (kā saitiņai *būt*) (Lokmane 2013, 719; Ivulāne 2015, 114–120). Korpusa datos tika atrasti piemēri ar *palikt* saitiņas funkcijā (2.251) (2.252), (2.253). Desemantizējušos verbi ir īpaši atrodami statistiskā pasīva variantu konstrukcijās. Tomēr, ja analizē pēc formas, šādas konstrukcijas vairs nav pieskaitāmas pasīva konstrukcijām, jo ir nominālas.

(2.252) *Tas (Ausmas kundzes dārzs) Alojā nav palicis nepamanīts [..]*

(2.253) *Promejot noteikti pārbaudiet, vai nav palikušas ieslēgtas elektroierīces.*

Tādējādi arī paplašinātāju lietojums starp pasīva konstrukciju izteicēja daļām nedaudz atšķiras no pamata pasīva konstrukcijām. Tāpat paplašinātāji starp izteicēja daļām ir atrodami visu valodas paveidu tekstos gandrīz vienādās proporcijās dinamiskā un statistiskā pasīva variantos.

Secinājumi

Lai arī latviešu valodā teorētiski ir iespējamās visas dinamiskā un statistiskā pasīva variantu formas, tomēr praksē tās visas netiek lietotas, ko arī apliecina pētījums korpusā LVK2018. Statiskā pasīva varianti ir pārsvarā fiksēti īstenības izteiksmes vienskaitļa un daudzskaitļa saliktās tagadnes 3. personā visos korpusa valodas paveidos, bet jo īpaši periodikā un zinātniskajos tekstos. Pagātnē un nākotnē tādas formas fiksētas tikai dažas, jo nav īsti skaidra to nozīme. Statiskā pasīva variantu formas tiek lietotas, lai runātu par notikumiem, kas notikuši pagātnē. Statiskā pasīva varianti pārsvarā ir lietoti īstenības izteiksmē, nedaudz piemēru ir atrasts atstāstījuma un vēlējuma izteiksmē, bet vajadzības izteiksmē un vajadzības izteiksmes paveidos tie fiksēti NKK tikai pa vienai reizei, ko var raksturot kā *hapax legomena* piemērus.

Visvairāk statistiskā pasīva variantu atrasts ar palīgdarbības vārda *būt* nullformu izteicējā. Šādas konstrukcijas nereti tiek lietotas, runājot atstāstot pagātnes notikumus. Turklāt tas fiksēts dažādos valodas paveidos, jo par pagātnes notikumiem, tekstā lietojot plašas rindkopas ar izteicējā lietotām nullformām, var runāt gan zinātniskajos tekstos, gan daiļliteratūrā, gan arī publicistikā. Reizēm šādas konstrukcijas ir ar evidenciālu nozīmi, kad uz to norāda, piem., izteikumā lietots palīgdarbības vārds *esot* vai *verbum dicendi*

virsteikumā. Statiskā pasīva variantu atstāstījuma izteiksmes formas tiek lietotas reti.

Runas datos statiskā pasīva varianti nav plaši izplatīti, bet tas, iespējams, ir atkarīgs no tekstu žanriem, kas iekļauti runas datos. Runas korpusā nav zinātnisku tekstu un arī, domājams, ziņu runātie dati atšķiras no ziņu portālos iekļautajiem rakstiem, kur statiskā pasīva varianti ir bieži sastopami.

Interesanti, ka statiskā pasīva varianti pārsvarā fiksēti ar TPI vārdu secība, kas atšķiras no pamata pasīva konstrukcijām, jo tajās teikuma sākumā daudz retāk lietoti adverbīālas nozīmes paplašinātāji vai netiešie objekti. Arī dzīvi semantiskie objekti statiskā pasīva variantu formās fiksēti biežāk nekā pamata pasīva konstrukcijās, ko, domājams, nosaka tekstu žanrs, proti, tādas konstrukcijas tiek plaši izmantotas kriminālziņās, kur semantiskais objekts ir dzīvs, piem., *kāds ir ticis nogalināts, cilvēks ir ticis aplaupīts* u.tml., jo noziegumu parasti var vērst pret cilvēku. Pārsvarā pacienss ir izteikts ar lietvārdu, bet ir arī izteikts ar vietniekvārdu; vietniekvārds parasti ir koreference uz iepriekš minētu semantisko objektu.

Pārsvarā šādi statiskā pasīva varianti tiek lietoti presē un cita veida tekstos, kur jāpārstāsta notikušais, par ko pats nav īsti pārliecināts vai nav piedalījies, vai kā citādi ir vēlme distancēties no pārstāstītā, izmantojot plašas rindkopas ar palīgdarbības vārdu nullformām.

2.4. Ciešamā kārtā un darītājs latviešu valodā

Šajā darba apakšnodaļā analizētas dinamiskā pasīva konstrukcijas ar darītāju, kā arī t.s. darītāja konstrukcijas, aplūkojot pasīva konstrukciju ar darītāju iespējamību latviešu valodā, vārdkopas atkarīgā komponenta semantiku u.c. ar šo izpētes jautājumu saistītus aspektus.

2.4.1. Darītājs un dinamiskā pasīva konstrukcijas

Pēdējā laikā latviešu valodā tiek fiksētas dinamiskā pasīva konstrukcijas ar darītāju (2.254), (2.255), (2.256) (a. *agented passive*) (Holvoet, Daugavet, Spraunienē, Laugaliene 2019, 205; Nau, Holvoet 2015, 14; Nau, Spraunienē, Žeimantienē 2020, 15). Lai pārbaudītu šo faktu empīriskos datus, korpusā „Ziņas” un „Tīmeklis 2020” meklētas pasīva konstrukcijas, izmantojot regulāro izteiksmi $[lemma="tikt"]\{0,3\}[tag="n.*"]\{tag="vmnpd...psnp."}\{tag="zs"} (tikt + lietvārds ģenitīvā + ciešamās kārtas pagātnes divdabis + punkts.) Pasīva konstrukcijās ar agensu vārdu secība parasti nav brīva, proti, tajās parasti novērojama TPI vārdu secība (*Ābols tiek mātes ēsts*, bet ne *Tiek mātes ēsts ābols*), tāpēc iespējams meklēt pēc iepriekšminētajiem parametriem. Šādi atrasts abos korpusos kopā vairāk nekā 5000 meklēšanas vaicājumu. Pēc lieko konstrukciju atmešanas fiksētas vairāk nekā 70 dinamiskā pasīva konstrukcijas ar darītāju, kas nav daudz, ņemot vērā korpusu apjomu, tomēr apliecina šādu konstrukciju esamību mūsdienu latviešu valodā. Turklāt jāatzīmē, ka, meklējot pēc citiem parametriem, domājams, ka korpusos tādas tiktu atrastas vēl. Tā ka starp *tikt* un lietvārdu ģenitīvā tika meklēti arī paplašinātāji, atrastas arī prepozicionālas konstrukcijas ar *no*. Jāatzīmē, ka korpusā „Tīmeklis 2020” daudzas konstrukcijas atrastas no tīmeklī atrodamiem reliģiskajiem tekstiem, piem., (2.254), (2.255), (2.256).$

(2.254) *Šī ir vieta, kur Jēzus lūdza lūgšanas apcietināšanas naktī pirms krustā sišanas, kā arī vieta, kur Jēzus mācīja savus mācekļus pirms tam un galu galā vieta, kur viņš tika **Jūdas** nodots.*

(2.255) *1. Tad Gars aizveda Jēzu tuksnesī, lai Viņš tiktu **velna** kārdināts.*

(2.256) *Ka kādam izdosies izšmaukt vai izbēgt, ka viņš varēs sevi paaugstināt un tālāk tiks Dieva paaugstināts.*

Pārsvārā analizējamās pasīva konstrukcijas ir atrodamas ar dzīvu semantisko subjektu, kas var būt cilvēks (2.257), (2.258) vai dzīvnieks (2.259), tāpat tā var būt metafora (2.260), (2.261), piem., ASV specdienestu pārstāvji var noķert kādu (2.260), tāpat kāda valsts iestāde (iestādes pārstāvji) finansēt akreditētās programmas (2.261) u.tml. Tā kā pārsvārā šīs konstrukcijas ir fiksētas ziņu tekstos, kas nereti ir tulkojumi no angļu un arī citām valodām, iespējams, tad var secināt, ka tās parādās citu valodu ietekmē.

(2.257) *Tomēr vai tikai tagad bijušais ārlietu ministrs pamodās, jo vēl rudenī pats brauca uz Maskavu un pat tika Vladimira **Putina** pieņemts.*

(2.258) *Biznesa vidē cilvēks, kurš visā pilnībā ievērotu likumus, ātri vien tiktu **konkurentu** sabradāts.*

(2.259) *To pašu [mežu], kurā es tiku **lāča** plosīts.*

(2.260) *Varbūt viņi domā, ka tā izdosies izglābties no soda, ja tiks ASV **specdienestu** noķerti?*

(2.261) *Līdz 2008.gadam Latvijas mūzikas un mākslas skolu akreditētās programmas pilnībā tika **valsts** finansētas.*

Konstatētas arī dinamiskā pasīva variantu formas ar darītāju, piem., (2.262), (2.263).

(2.262) *Savukārt Apē kāds 50 gadu vecs vīrietis alkohola reibumā gājis apkopt bites, kā rezultātā ticis **bišu** sadzelts.*

(2.263) *Viņa arī apgalvo, ka apsargs pēc kritiena mēģinājis aizvilkt māsas ķermeni no notikuma vietas, bet ticis **aculiecinieku** apturēts.*

Analizējamās pasīva konstrukcijas var būt arī, piem., atstāstījuma izteiksmē (2.264), vajadzības izteiksmē (2.265), (2.266) vai ar izteicējā iekļautu modālo verbu (2.267) – tātad ar modālu nozīmi. Interesanti, ka (2.264) izteikumā darītājam ir arī apzīmētājs *kāda*.

(2.264) *ASV Federālā izmeklēšanas biroja (FIB) direktors Džeimss Komijss piektdien paziņoja, ka par šo apšaudi tiek veikta "federāla terorisma izmeklēšana", bet nekas neliecina, ka Farūks un Malika būtu bijuši kādā teroristu tīklā vai šūniņā vai **būtu tikuši** kāda **grupējuma vadīti**.*

(2.265) *Redzams, ka šis arguments sevī ietver ne vien vienkāršu fakta konstatāciju par cilvēku un dzīvnieku atšķirīgām intelektuālajām spējām, bet arī ideju, ka šī atšķirība kalpo par zīmi: dzīvniekam **ir jātiek cilvēka izmantotam**.*

(2.266) *Jaunajam, patiesajam cilvēkam ir jāpiedzimst no augšas, tam **ir jātiek Dieva dāvinātam**.*

(2.267) *Viņš ir rēķinājies ar daudz ko, taču tikai ne ar to, ka Dieva vārdā sacītā vēsts **varētu** **tikt cilvēku izsmieta**.*

Lai arī pārsvarā visās pasīva konstrukcijās ar semantisko subjektu tas ir dzīvs, tomēr ir daži piemēri ar nedzīvu semantisko subjektu (2.268), (2.269). Visos gadījumos tas var tikt pārveidots par teikuma priekšmetu (*ērķšķi sadurstīs cilvēku, atkritumi un notekūdeņi piesārņoja upes, kameras iemūžināja vecpuisi*). Reizēm šādas konstrukcijas tiek lietotas stilistiskiem mērķiem (2.271), bet arī šajā gadījumā izteikums ir pārveidojams darāmajā kārtā (*darva aprīs sēklas*) ar teikuma priekšmetu, kaut, domājams, tas būtu lietojams tikai daiļliteratūras tekstos.

(2.268) *Taču līdz tādai atklāsmei tiešām var paiet ilgs laiks, pat daudzi gadi, un arī tikai tad, ja cilvēks domās, meklēs un diemžēl, jā, tiks arī **ērķšķu** sadurstīts.*

(2.269) *Taču 1970.gados ūdenskritums sāka izžūt, jo tajā ieplūstošās upes tika rūpnicu **atkritumu un notekūdeņu** piesārņotas.*

(2.270) *Šovs "Lauku sēta" filmēts šā gada jūlijā, un Gunāra ierašanās Tērvetē pie šova dalībniekiem bija pēdējā reize, kad slavenais vecpuisis ticis **kameru** iemūžināts.*

(2.271) *Vai varbūt šīs sēklas sakaltīs vai tiks **darvas** aprītas?*

Tāpat ir fiksētas pasīva konstrukcijas, kurās semantiskais subjekts ir abstrakti jēdzieni, piem., *bailes, mīlestība*. Arī šajā gadījumā tie darāmajā kārtā var ieņemt teikuma priekšmeta lomu (*bailes vada cilvēkus, mīlestība virza visu*).

(2.272) *Vairāki cilvēki tiek **baiļu** vadīti.*

(2.273) *Mīlestība - Sajūta, ka Visumā viss ir radīts ar mīlestību un tiek **mīlestības** virzīts.*

Fiksētas arī konstrukcijas ar instrumentāli (2.274), (2.275), (2.276). Jāatzīmē, ka nereti šādos izteikumos var tikt mainīta vārdu secība, piem., *kura tiks apspiesta ar vardarbīgām metodēm* (2.274), *tiek apčubināts ar cilvēkam rokām* (2.275), *tiek nomazgāts ar nanoūdeņi* (2.277), *tiek samīts un izkropļots ar likumiem* (2.276)), paturot to pašu nozīmi. Daži teikumi ir arī pārveidojami ar vārdkopas atkarīgo komponentu ģenitīvā, piem., *tiek cilvēka roku apčubināts* (2.275), *likumu izkropļots* (2.276), *nanoūdens nomazgāts* (2.277). Ja šāds pārveidojums ir iespējams, tādā gadījumā argumenta semantiskā loma ir tēma (Holvoet, Daugavet, Spraunienē, Laugalienē 2019, 228). Tēma (semantiskā loma) ir situācijas dalībnieks, kas darbības laikā tiek pārvietots vai kura vieta tiek raksturota (piem., Saeed 2003, 153; Nešpore 2010b, 190; arī Paducheva 2004, 55). Pēdējā gadījumā vārds *nanoūdens*

analogā izteikumā darāmajā kārtā teikuma priekšmeta funkciju uzņemties nevar *nanoūdeni nomazgāja trotuāra ūdeni*, tas pats arī novērojams izteikumā (2.271), tātad *darva varēs aprīt sēklas* izteikums īsti nevarēs eksistēt, izņemot kādā daiļliteratūras tekstā (detalizētāk par šādām konstrukcijām sk. darba nākamajā apakšnodaļā).

(2.274) *Dmitrijs Skačkovs: Ja valsts atkāpsies no demokrātiskas konstitūcijas, tad nekas cits neatliks arī tautas daļai, kura tiks vardarbīgām metodēm apspiesta.*

(2.275) *Katrs stādiņš gadā neskaitāmas reizes tiek ar cilvēka rokām apčubināts.*

(2.276) *Materiālās pasaules posts un deformācija ir atstājuši dziļu rētu, kur krietnums un darba tikums tiek samīts un ar likumiem izkropļots.*

(2.277) *Kā līst, tā trotuārs automātiski tiek ar nanoūdeni nomazgāts!*

Tātad dinamiskajā pasīvā, proti, pasīvā ar procesa nozīmi, latviešu valodā parādās arī darītājs – tas, kas procesu veic. Šādās konstrukcijās pretēji analogai konstrukcijai darāmajā kārtā paciēns tiek paaugstināts, bet agenss – pazemināts. Tātad darāmās kārtas konstrukcijā visa uzmanība ir pievērsta agensam, savukārt pasīva konstrukcijā – paciēsam, un, kā uzskata E. Geņušiene, nereti tādu pasīva konstrukciju lietojums ar izteiktu agensu ir konteksta nosacīts (Geniušienē 2016, 102). Iespējams, teksta autors vēlas uzsvērt ķiršus, tātad tie ir nozīmīgi, nevis putni, kas tos apēdīs, tāpēc arī izvēlējies šādu konstrukciju, jo ir iespējams arī pateikt *putni tāpat apēdīs ķiršus*.

(2.278) *Ja dārzu nākamajā dienā apmeklē strazdu bars, kas iepriekšējās dienas biedēšanu nebūs dzirdējis, ķirši tāpat tiks putnu apēsti.*

N. Naua un A. Holvūts (2015, 14) dinamiskā pasīva konstrukciju ar semantisko subjektu parādīšanos latviešu valodā skaidro, ka, domājams, latviešu valodā beidzot no izteikumiem ar darītāja konstrukcijām (*a. agentive construction*), kuru pamatā ir vārdkopa ar atkarīgo komponentu ģenitīvā, ir parādījušās pasīva konstrukcijas ar darītāju (*a. agented passive*). Jāatzīmē, ka nereti gan dinamiskā pasīva konstrukcijās, gan arī darītāja konstrukcijās fiksētas vienādas vārdkopas vai līdzīgas semantikas vārdkopas, piem., *valsts finansēts, sveicēju ieskauts, Dieva paaugstināts, kritiķu slavināts, mīlestības virzīts, saules pieliets* u.ml. Sk. īsu darītāja konstrukciju apskatu promocijas darba nākamajā 2.4.2. apakšnodaļā Darītājs un statiskā pasīva konstrukcijas.

2.4.2. Darītājs un statiskā pasīva konstrukcijas

Lai aplūkotu agensu un statiskā pasīva konstrukcijas empīriskajos datos, šajā darba apakšnodaļā analizētas darītāja konstrukcijas LVK2018. Ja bijuši nepieciešami papildu empīriskie dati, tie meklēti arī korpusā „Ziņas”. Konstrukcijas meklētas, izmantojot regulāro izteiksmi $[lemma="būt"]\{0,3\}[tag="n...g."][tag="vmnpd...psnp."][tag="zs"]$ (*būt* + *lietvārds ģenitīvā* + *ciešamās kārtas pagātnes divdabīs* + *pieturzīme* (./)). Tā atrastas dažādas konstrukcijas ar analizējamo vārdkopu (2.279), (2.280), (2.281), piem., *saules pieliets*, kas latviešu valodā var būt dažādās funkcijās: atributīvā (2.279), sekundāri predikatīvā funkcijā (2.280) un predikatīvā funkcijā (2.281). Šajā darba apakšnodaļā aplūkotas tikai vārdkopas, kuras ir predikatīvā funkcijā (2.281).

(2.279) *Kalifornijas dienvidu daļā, netālu no Meksikas robežas, atrodas saules pieliets Sandjego, kuru no rietumiem ieskuj Klusais okeāns.*

(2.280) *Visapkārt, saules pieliets, paguris no siltuma un smaržām, līdz pat debess pamalei laiski izgūlies ūdens klajums.*

(2.281) *30. jūnija rīts bija saules pieliets, lai gan ap Tukuma pusi staigāja draudīgi lietus mākoņi, solot izmērcēt katru, kas būtu nolēmis pavadīt šo dienu ārpus mājām.*

Tā kā analizējamajās konstrukcijās parasti šādas vārdkopas nostājas vai nu salikta teikuma daļas beigās (2.281), vai teikuma beigās (2.282), kas latviešu valodā pēc formāliem kritērijiem ļauj to identificēt kā pasīva konstrukciju, visas parējās konstrukcijas tika atmestas, atstājot predikatīvas darītāja konstrukcijas. LVK2018 fiksētās un analizētās konstrukcijas ir atrodamas dažādos latviešu valodas paveidos, bet sīkāk konkrētiem valodas paveidiem netika veltīta uzmanība. Šajā darba nodaļā sniegts īss darītāja konstrukciju ieskats, detalizētāk par darītāja konstrukciju semantiku sk. Holvoet, Daugavet, Spraunienē, Laugalienē 2019.

Visbiežāk analizētajā materiālā atrastas predikatīvas darītāja konstrukcijas dažādos laikos ar darītāju ģenitīvā (2.282), (2.283), (2.284), (2.285). Latviešu valodā darītājs var būt izteikts ar vārdkopas atkarīgo komponentu ģenitīvā, bet viena no ģenitīva nozīmēm ir semantiskā subjekta nozīme – ģenitīvs norāda uz subjektu, no kura izriet darbība (piem., Kalme, Smiltnece 2001, 96; Kalnača, Lokmane 2021, 105). Darītājs ir izteikts ar ģenitīvu pie ciešamās kārtas pagātnes divdabja kā vārdkopas neatkarīgā komponenta. Vārdkopā komponenti saistīti pakārtojuma sakarā, kur neatkarīgais komponents ir jebkurā gramatiskā formā, bet atkarīgais komponents ir neatkarīgā komponenta noteiktā formā (Skujiņa 2007,

434).

(2.282) *Ādas ir Aivara **tēva** sagādātas.*

(2.283) *Man šķiet, ka tas varētu būt **autora** piedzīvots.*

(2.284) *Visas jaunās izrādes šosezon būs par mīlestību, kas ir īpaši **skatītāju** iecienītas.*

(2.285) *Bez tam **Ligita** kundze uzskata, ka limbažnieki ir **puķu** izlutināti.*

Pārsvārā visi piemēri ir konstatēti īstenības izteiksmē, kaut tie ir iespējami arī citās izteiksmēs, piem., vēlējumā izteiksmē (2.283). Šajā pašā piemērā saliktajā izteicējā arī ietilpst modālais palīgdarbības vārds *varēt* (2.283). Tātad darītāja konstrukcijas var būt arī ar modālu nozīmi.

Parasti analizētajos piemēros visi izteicējā ietilpstošie divdabji ir veidoti no transitīviem verbiem, piem., *ieciēnīt* (2.284), *lutināt* (2.285) u. tml., proti, tās ir darītāja konstrukcijas ar teikuma priekšmetu. Šķiet, ka darītāja konstrukcijas no intransitīviem verbiem nebūs sastopamas, turklāt nereti pasīva konstrukcijas no intransitīviem verbiem norāda uz konkrētu darbības veicēju (Lindström, Nau, Spraunienē, Laugalienē 2020, 129–213), tāpēc darītāja minēšana tādās konstrukcijās pat nebūtu loģiska.

Lai arī ne pasīva konstrukcijās, ne darītāja konstrukcijās izteicējā ietilpstošais divdabis netiek lietots ar noteikto galotni, tomēr viens tāds piemērs ir fiksēts. Domājams, ka teksta autoram bija vēlme uzsvērt, ka ziedus (baltās skaistules) vēl ir paspējusi iestādīt mamma. Šajā gadījumā ir svarīgs darītājs, mamma, darītāja identitāte (2.286).

(2.286) *Baltās skaistules ir **mammas** stādītās.*

Kā jau iepriekš šajā darba apakšnodaļā pie empīriskā materiāla atlasē minēts, parasti analizējamā vārdkopa ir novietota vai nu teikuma beigās (2.286), vai salikta teikuma daļas beigās, piem., (2.281), bet ir fiksēti arī daži izņēmumi (2.287), (2.288).

(2.287) *Dēls ir **mammas** aprūpēts fiziski un psiholoģiski, īsti nejūt [..]*

(2.288) *Bieži sastopama un **sēnotāju** iecienīta ir alksnene (*Lactarius rufus*).*

Domājams, ka starp analizējamās vārdkopas komponentiem (*mammas aprūpēts, sēnotāju iecienīta* u.tml.) paplašinātāji nav iespējami. Tāpat arī analizējamās vārdkopas elementi var būt tikai secībā *lietvārds ģenitīvā + ciešamās kārtas pagātnes divdabjs* (*mammas aprūpēts*), bet ne otrādi (*aprūpēts mammas*), jo, piem., lietuviešu valodā (Geniušienē 2006, 48), darītājs ģenitīvā var nostāties uzreiz aiz izteicējā ietilpstošā divdabja (2.289a) ((2.289), (2.290) piemēri no Holvoet, Daugavet, Spraunienē, Laugalienē 2019, 210)). Tādējādi (2.290c) konstrukcija latviešu valodā nav iespējama.

(2.289) a. *Namas buvo Tomo **pastatytas**.*
 māja.NOM.M.SG būt.AUX.PST.3 Toms.GEN.M.SG uzcelta.PTCP.PASS.PST.NOM
 b. *Māja bija Toma uzcelta.*

(2.290) a. *Namas buvo **pastatytas** Tomo.*
 māja.NOM.F.SG būt.AUX.PST.3 celt.PTCP.PASS.PRS.NOM toms.GEN.M.SG
 b. *Māja bija Toma uzcelta.*
 c. *Māja bija uzcelta Toma.*

Bieži vien darītāja konstrukcijas ir sastopamas garos, saliktos teikumos ar sarežģītu sintaktisko struktūru, arī vārdriņās, kurās saliktajā izteicējā var ietilpt adjektīvs (2.291), (2.292), (2.293), darāmās kārtas pagātnes divdabis (2.292) un ciešamās kārtas pagātnes divdabis (2.291), (2.292), (2.293). Tas ir arī raksturīgs statistiskā pasīva lietojums (Geniušienė 2016, 85–88).

(2.291) *[..] sliežu ceļa posms ir vecs, sagraabējis, signalizācijas **problēmu** un nebeidzamu **remontdarbu** nomocīts [..]*

(2.292) a. *Tā [izstādes telpa] ir nebeidzama, jo darbi ir artistiski un gudri, ironiski un skumji, atraisītas **fantāzijas** iedvesmoti.*

b. *Tā [izstādes telpa] ir nebeidzama, jo darbi ir artistiski un gudri, ironiski un skumji. Atraisīta **fantāzija** ir iedvesmojusi darbus.*

(2.293) a. *Latviešu animācijas filmas pasaulē patīk tāpēc, ka tās ir **komercijas** nesabojātas, tīras domas un izpildījuma ziņā.*

Iespējams, šādi izteikumi ir arī saistāmi ar valodas ekonomiju, jo tā var izteikt domu vienā teikumā, neveidojot vairākus teikumus ar dažādām struktūrām (2.292b). Minētais izteiksmes stils ir raksturīgs daiļliteratūrai, jo īpaši dzejai, kur forma ir svarīga.

A. Holvūts (2015, 14, sk. arī Holvoet, Daugavet, Spraunienė, Laugalienė 2019, 210–212), aplūkojot lietuviešu valodas pasīva konstrukcijas ar darītāju salīdzinājumā ar latviešu valodas darītāja konstrukcijām, skaidro, ka lietuviešu valodā no darītāja konstrukcijas (2.289) ir attīstījušās pasīva konstrukcijas ar darītāju (2.290) un ka arī latviešu valodā laika gaitā no darītāja konstrukcijām varētu attīstīties pasīva konstrukcijas ar darītāju, līdzīgi kā tas noticis lietuviešu valodā. Proti, lietuviešu valodā pasīva konstrukcijas ar darītāju ir absorbējušas darītāja konstrukcijas (Holvoet, Daugavet, Spraunienė, Laugalienė op. cit., 226).

Analizējamajā materiāla konstatētas daudz konstrukciju ar instrumentāli (2.294), (2.295), (2.296).

(2.294) a. *Logi melniem putekļiem klāti.*

b. *Logi klāti melniem putekļiem.*

(2.295) a. *Vēsajā gaisā stikls liekas aizsarmojis, sīkām ledus dzīslīnām caurvīts.*

b. *Vēsajā gaisā stikls liekas aizsarmojis, caurvīts sīkām ledus dzīslīnām.*

(2.296) a. *Tas nav tā, ka padomāju saulaini un viss ir gaismas pieliets.*

b. *Tas nav tā, ka padomāju saulaini un viss ir pieliets ar gaismu.*

Lai arī šādās konstrukcijās vārdu secība ir svarīga un parasti vārdkopas atkarīgais komponents atrodas pirms izteicējā ietilpstošā divdabja, tomēr analizējamajās konstrukcijās ar instrumentāli vārdkopas atkarīgais komponents var nostāties arī aiz izteicējā ietilpstošā divdabja (2.294b), (2.295b), (2.296b), kā jau darbā tika minēts, tādā gadījumā argumentu semantiskās lomas ir tēmas, bet ne darītāji (Holvoet, Daugavet, Spraunienē, Laugalienē 2019, 228). Tātad visa loga virsma ir klāta ar putekļiem, visa stikla virsma ir caurvīta ar ledu un viss ir pieliets ar gaismu. Lai arī šādām konstrukcijām vārdkopas atkarīgā komponenta semantiskā loma nav darītājs, bet gan tēma un tās nebūtu uzskatāmas par darītāja konstrukcijām, tomēr parasti, analizējot darītāja konstrukcijas, tiek aplūkotas arī šādas konstrukcijas (sk., piem., Holvoet, Daugavet, Spraunienē, Laugalienē 2019), tas ir respektēts arī šajā promocijas darbā.

Savukārt E. Geņušiene (2006, 53), analizējot tādus piemērus kā (2.297), min, ka šādi (*gaismas* u.tml.) argumenti ir obligāti, jo to pieprasa paša verba semantika. Proti, teikums *Rīts ir pieliets* nav semantiski pilnīgs (2.297). To arī apstiprina pētnieki, minot piemēru, *Kanna bija pielietā ar pienu*, tomēr šādā izteikumā neminētais darītājs noteikti ir cilvēks (Holvoet, Daugavet, Spraunienē, Laugalienē 2019, 217).

(2.297) *Rīts ir plakans, skaļas gaismas pieliets.*

Ja vārdkopas atkarīgais komponents ir darītājs, proti, dzīva būtne, kas apveltīta ar gribu, tas nav novietojams aiz izteicējā ietilpstošā divdabja (2.298b). Domājams, šāda konstrukcija latviešu valodā nav iespējama. Tādējādi tikai noteiktas semantikas atkarīgie vārdkopas komponenti, parasti tēmas, ir iespējami aiz izteicējā ietilpstošā divdabja.

(2.298) a. *Dēls ir **mammas** aprūpēts fiziski un psiholoģiski, īsti nejūt [..]*

b. *Dēls ir aprūpēts **mammas** fiziski un psiholoģiski, īsti nejūt [..]*

Pie šādiem piemēriem minami arī izteikumi ar augstu metaforizācijas pakāpi, piem., (2.299). Grāmatas ir uzrakstītas ar sirds asinīm un asarām, māte ir apsēsta ar baumām, valsts ir pārņemta ar dusmām jeb dusmīga.

(2.299) *To visu vari izlasīt aculiecinieku atmiņu grāmatās, kas ar sirds **asinīm** un **asarām** uzrakstītas.*

(2.300) *Māte bija nervoza, apsēsta **ar baumām**, ka tēvs ir atkal saderinājies [..]*

(2.301) *[..] kāda cita Rietumu lielvalsts bija **aizvainojuma** un **dusmu** pārņēmta.*

Šie izteikumi līdzinās izteikumiem ar nominālu izteicēju, kuru veido saitiņa un adjektīvs. Arī tie ir līdzīgā veidā pārveidojami, piem.:

(2.302) a. *[..] un arī jaunā teātra direktore Inga Auziņa ir **entuziasma** pilna.*

b. *[..] un arī jaunā teātra direktore Inga Auziņa ir pilna **ar entuziasmu**.*

Ne visi analizējamie piemēri ir pārveidojami darāmajā kārtā. Parasti to nav iespējams izdarīt, ja darītāja konstrukcijas vārdkopas atkarīgais komponents ir nedzīvs. Pārsvarā šādi piemēri ir atrodami daiļliteratūrā vai runā, ja teksta autors vēlas izteikties īpaši ekspresīvi (2.303). Tādējādi ir iespējams pateikt *Esmu kafijas aplieta*, bet *Kafija mani aplēja* pateikt nevarēs.

(2.303) a. *Esmu **kafijas** aplieta.*

b. *Mani **aplēja** kafija.*

Tālāk darbā atrodami secinājumi par pasīva konstrukcijām ar darītāju un darītāja konstrukcijām.

Secinājumi

Latviešu valodā ir fiksētas dinamiskā pasīva konstrukcijas ar darītāju, gan arī darītāja konstrukcijas, kas formāli līdzinās statiskā pasīva konstrukcijām. Gan dinamiskā pasīva konstrukcijas ar darītāju, gan statiskā pasīva konstrukcijas, gan arī darītāja konstrukcijas parasti ir ar teikuma priekšmetu, proti, tajās ir semantiskais objekts. Ja dinamiskā pasīva konstrukcijās esošais darītājs nosauc to, kas veic darbību noteiktā situācijā, tad darītāja konstrukcijās tiek uzsvērtas attiecības ar darītāju, savukārt statiskajā pasīvā ar rezultāta nozīmi darītājs nemaz nav iespējams. Tomēr jāatzīmē, ka starp statiskā pasīva konstrukciju un darītāja konstrukciju pastāv zināma saikne, piem., ar vienu konstrukciju var tikt izteiktas vairākas nozīmes.

Latviešu valodā dinamiskā pasīva konstrukcijas ar darītāju un darītāja konstrukcijas ar darītāju ģenitīvā un citos atkarīgajos locījumos ir sastopamas un lietojamas dažādu valodas paveidu tekstos. Darītājs ģenitīvā un citos atkarīgajos locījumos abu konstrukciju veidos ir

fiksēts dažādos laikos un izteiksmēs. Jāatzīmē, ka šādas konstrukcijas biežāk ir sastopamas ar modālu nozīmi nekā transitīvu verbu pasīva konstrukcijas bez izteikta darītāja. Abās analizējamajās konstrukcijās esošie darītāji var būt gan dzīvas būtnes, gan priekšmeti, gan arī abstrakti jēdzieni, bet izteicēja funkcijā tiek lietoti dažādas semantikas divdabji. Nereti abos konstrukciju veidos fiksētas pat vienādas vārdkopas, piem., *valsts finansēts, saules pieliets, baiļu nomocīts* u.tml., kas izmantotas kā frāzes ziņu u.c. tekstos. Daiļliteratūrā vārdkopas atkarīgo komponentu semantika atšķiras no citos valodas paveidos atrodamajiem valodas piemēriem, turklāt reizēm daiļliteratūrā kā vārdkopas atkarīgais komponents tiek fiksēts nedzīvs priekšmets, kas atbilstošajā izteikumā darāmajā kārtā nevar uzņemties teikuma priekšmeta funkciju, jo tāds teikums nav iespējams *Kafija mani aplēja*.

Gandrīz visās darītāja konstrukcijās izteicējā ietilpstošais palīgdarbības vārds *būt* ir lietots, kas ir būtiska atšķirība no ierastajiem piemēriem pasīva konstrukcijās ar *būt* bez darītāja, kuros izteicējā ietilpstošais palīgdarbības vārds var arī netikt lietots. Darītāja konstrukcijā izteicējā var tikt lietots verbs ar piedēkli vai bezpriedēkļa verbs. Noteiktas semantikas argumenti var būt novietoti gan izteicējā ietilpstošā divdabja priekšā, gan arī aiz tā, – ja tos var novietot arī aiz izteicējā iekļautā divdabja, tad tie ir tēmas.

Dinamiskā pasīva konstrukcijās ar darītāju un darītāja konstrukcijās ar darītāju ģenitīvā un citos atkarīgajos locījumos svarīga ir vārdu secība teikumā – parasti analizējamā vārdkopa (darītājs un ciešamās kārtas pagātnes divdabīs) ir novietota vai nu teikuma beigās, vai salikta teikuma daļas beigās. Tādējādi vārdkopas novietojums teikumā nosaka, ka darītāja konstrukcijas formāli līdzinās statiskā pasīva konstrukcijām.

3. Intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas, to semantika un lietojums

Šajā darba nodaļā aplūkotas intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas un ar tām saistīti dažādi aspekti, proti, vārdu secība, paplašinātāji starp pasīva konstrukcijas izteicēja daļām u.c. Balstoties uz promocijas darba autores analizētajiem valodas datiem, šādas intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas latviešu valodā ir mazākumā. Tā kā šādas pasīva konstrukcijas veidotas no intransitīviem verbiem, tām nav teikuma priekšmeta, tāpēc izteicējā iekļautais divdabis vienmēr ir vīriešu dzimtē.

Intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas analizētas promocijas darba autores veidotā datu kopā. Tā kā šādas pasīva konstrukcijas nav iespējams meklēt pēc regulārajām izteiksmēm latviešu valodas korpusu datos, tās meklētas pēc noteiktiem atslēgvārdiem, proti, konkrētiem intransitīviem verbiem, piem., *būts*, *raudāts* u.tml. Šajā datu kopā nav iekļauti tādi verbi, kuru leksiskajā nozīmē ietvertais objekts ne vienmēr ir obligāts (Kalnača 2013, 509), piem., *dziedāt ko?* dziesmu, *dejoj ko?* deju, *runāt ko?* runu u.tml. Tātad konstrukcijas *Te ir dejots*, *Te ir dziedāts* šajā darba nodaļā netiek skatītas. Pasīva konstrukcijas no tādiem verbiem aplūkotas promocijas darba 2. nodaļā. Transitīvu verbu pasīva konstrukcijas. Šajā nodaļā aplūkotas pasīva konstrukcijas tikai no tādiem intransitīviem verbiem, kas objektu nevar piesaistīt.

Tātad LVK2022 meklēti kustības un stāvokļa verbi, piem., *braukt* (72), *lidot* (7), *skriet* (16), *staigāt* (11), *peldēt* (27), *iet* (59), *sēdēt* (11), *gulēt* (12), *stāvēt* (2), *sapņot* (25), *augt* (45). Ja LVK2022 piemēri nav atrasti, tie ņemti no korpusa „Tīmeklis2020” (*augt un peldēt*). Tāpat meklēti arī *būt* (189), *nirt* (1), *ogot* (1), *mirt* (16), *aizmigt* (2), *kliegt* (37), *sekot* (139) un *sēņot* (2). Kopā no abiem korpusiem LVK2022 un „Tīmeklis2020” izgūts mazliet vairāk nekā 700 piemēru (sk. konkrētu skaitu iepriekš aiz katra verba). Pēc datu attīrīšanas, atmetot dublikātus, kā arī piemērus, kuriem atslēgvārdā atrastas drukas kļūdas, tāpat citus piemērus, kas nebija intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas (piem., *būts* vairākos gadījumos fiksēts kā uzvārds, savukārt *augts* vairumā gadījumu bija adjektīvs *augsts* ar drukas kļūdu), datu kopā palika 554 piemēri (sk. sīkāku sadalījumu 3.1. tabulā). Jāatzīmē, ka pasīva konstrukcijās ar verbu *iet* (*ceļš iets*) un *kliegt* fiksētas dažas pasīva konstrukcijas ar teikuma priekšmetu, kas datu kopā nav iekļautas. Intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas nav analizētas dažādos valodas paveidos, bet korpusa datos kopumā, tomēr, ja ir kāds īpašs novērojams saistībā ar kādu valodas paveidu, tas minēts.

aizmigts	1
augts	3
braukts	66
būts	139
gulēts	12
iets	46
kliegts	28
lidots	7
mirts	3
nirts	1
ogots	1
peldēts	25
raudāts	28
sapņots	16
sēdēts	11
sekots	135
sēņots	3
skriets	16
staigāts	11
stāvēts	2
Kopā	554

3.1. tabula. Intransitīvu verbu kopa

Analizējot datu kopu, aplūkotas 554 intransitīvu verbu konstrukcijas. Šim pasīva funkcionālajam tipam visas analizējamās konstrukcijas fiksētas tikai 3. personā (sk. detalizētu statistiku 3.2. tabulā). Jāatzīmē, ka šādas konstrukcijas iespējamās tikai 3. personā, proti, veidotas no trešās personas darbības vārdiem (Kalnača 2013, 529). Latviešu valodniecībā

trešās personas darbības vārdi saukti arī par bezpersonas darbības vārdiem un vienpersonas darbības vārdiem (sk. detalizētāk Kalnača 2013, 528–531). Tālāk darbā analizējamo konstrukciju sakarā runāts par 3. personu un tās lietojumu.

Vairums konstrukciju atrastas 3. personas tagadnē, turklāt no statistiskā pasīva 325 konstrukcijām, kas fiksētas tagadnē, 174 atrastas ar palīgdarbības vārda nullformu, piem., (3.1).

(3.1) *Lai piedalītos, ir jāpievieno sēnes foto iepriekšminētajā interneta vietnē, jāuzraksta attēlā redzamās sēnes suga, aptuveni jānorāda, cik sēņu salasīts, jānorāda novads, kurā sēņots.*

Statiskā pasīva 3. personas pagātnē atrasti tikai 12 piemēri, bet nākotnē atrasti tikai 3 piemēri, kas lietoti ar dažādiem verbiem. Dinamiskajā pasīvā 3. personas nākotnē un tagadnē fiksēts vairāk piemēru, tomēr lielākajā daļā ar verbu *sekots*.

Pārsvārā visas pasīva konstrukcijas lietotas īstenības izteiksmē, tikai 2 atrastas vēlējuma izteiksmē (3.2), bet 6 atstāstījuma izteiksmē (3.3). Intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas ar modāliem verbiem izteicējā nav atrastas.

(3.2) *[..] mēs varētu atrast tādu personu, kas ir politiski atbildīga un ieinteresēta, lai ES padomes lēmumiem **tiktu sekots** līdzī.*

(3.3) *Edmunds Valpēters skaidroja, ka 2016.gadā tika demontēti atsevišķi kāpņu elementi, kā arī **esot** pastiprināti **sekots** līdzī to stāvoklim.*

Kā jau minēts, vairums konstrukciju atrastas statistiskajā pasīvā – 342 (3.1), (3.4), dinamiskajā pasīvā mazāk – 212 konstrukcijas (3.4). Domājams, ka intransitīvu verbu pasīva konstrukciju sadalījums dinamiskajā un statistiskajā pasīvā ir vairāk atkarīgs no konkrētu verbu leksiskās nozīmes un to lietojuma konkrētos kontekstos, bet nevis kopumā paustās procesa un rezultāta nozīmes. Piem., pasīva konstrukcijas ar *sekots* izteicējā dinamiskajā pasīvā atrastas 113 reizes, savukārt statistiskajā pasīvā 22 reizes. Bet pasīva konstrukcijas ar izteicējā lietotu *būts* atrastas tikai statistiskajā pasīvā. Detalizētāku konkrētu pasīva konstrukciju analīzi sk. tālāk šajā darba nodaļā.

(3.4) *Un to, par ko šodien ir ticis nobalsots [..] tie, kuriem tas būs jāpilda, varat būt droši, ka jums **tiks rūpīgi sekots** līdzī, lai šie darbi tiek izdarīti [..]*

(3.5) *Par to **bija mirts** tur, kur tu dabūji lodi - pie skolas nama sienas, salonā, kartupeļu vagā.*

	Dinamiskais pasīvs	Statiskais pasīvs
PERSONA	3.	3.
PRS	145	325
PST	33	12
FUT	28	3
COND	2	-
OBL	4	2
	<u>212</u>	<u>342</u>
KOPĀ	554	

3.2. tabula. Intransitīvu verbu pasīva konstrukciju laika un izteiksmju formu biežums

Arī intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas var būt ar vairākiem palīgdarbības vārdiem, proti, statiskā pasīva varianti (3.6).

(3.6) *Vēl izrakumos atrastajiem skeletiem pēta to zobus (kādu pārtiku ēda), mugurkaulu (vai zirgam **bijis sēdēts** virsū, likts nest smagumus), informāciju dod arī cilvēku apbedījumos atrastie zirgu kauli [..]*

Tālāk darba 3.1. apakšnodaļā aplūkota intransitīvu pasīva konstrukciju vārdu secība un ar to saistīti aspekti, piem., adverbiālas nozīmes paplašinātāju esamība izteikumos.

3.1. Vārdu secība

Intransitīvu verbu pasīva konstrukcijās reizēm izteicējā fiksēta vārdu secība, kas atšķiras no citiem pasīva konstrukciju funkcionālajiem tipiem, proti, šajās konstrukcijās mēdz būt izteicējā ciešamās kārtas pagātnes divdabis + palīgdarbības vārds, nevis palīgdarbības vārds + ciešamās kārtas pagātnes divdabis.

(3.7) *Visbiežāk **sēņots tiek** mežos, tad pļavās un ļoti reti citās vietās.*

(3.8) *Bet **raudāts tiek** par visiem [..]*

(3.9) *Bet **raudāts ir** gana (raudošā Laima gan esot tipiski latviska dievība).*

(3.10) ***Raudāts bija** pietiekoši, nu bija pienācis laiks saskatīt prieku un sēt to savā dzīvē.*

(3.11) *Strosa atziņas balstās pārsvarā uz hronisku slimnieku novērojumiem, kad **sekots tiek***

personības attīstības un pārmaiņu parādībām [..]

(3.12) **Nirts ir daudz kur, sākot ar Venecuēlu, turpinot ar Āziju - Taizemi, Malaiziju, kā arī Tuvajiem Austrumiem, un beidzot ar Latviju.**

Datu kopā atrasti tādi seši piemēri gan statiskajā (3.9), (3.10), (3.12), gan arī dinamiskajā pasīvā (3.7), (3.8), (3.11) ar dažādas semantikas vārdiem izteicējā. Tā kā šajās pasīva konstrukcijās nav semantiskā objekta, viss uzsvars ir likts uz verbu un tā pausto nozīmi, turklāt divos gadījumos izteicējā iekļautais divdabis ir izvirzīts teikuma sākumā (3.10), (3.12), tātad ieņem tēmas lomu. Tādējādi ziņojuma autoram ir bijis īpaši svarīgi uzsvērt konkrēto verbu (*nirts, raudāts*). Pēdējā piemērā (3.12) ir arī adverbiālas nozīmes paplašinātājs *daudz kur*, tomēr tas netiek izvirzīts teikuma sākumā, kas arī norāda uz runātāja īpašo vēlmi uzsvērt tieši niršanu, bet nevis niršanas reižu skaitu. Konkrētais piemērs ir no raidījuma „Vides fakti”, tātad tas ir runātas valodas pieraksts.

Divos gadījumos izteikumi sākas ar *bet* (3.8), (3.9), kas norāda uz saistītu tekstu, tomēr arī šajā gadījumā ir bijusi vēlme īpaši uzsvērt verbu, jo šāda vārdu secība nav tipiska. Šie piemēri ir no publicistikas. Tāpat viens piemērs (3.11) ar netipisku vārdu secību fiksēts zinātniskajos tekstos, kur autors arī ir vēlējies īpaši uzsvērt verbu *sekot*. Jāatzīmē, ka jau iepriekš analizētajos pasīva funkcionālajos tipos un arī tālāk promocijas darbā analizētajā pasīva funkcionālajā tipā šāda vārdu secība izteicējā nav fiksēta.

No analizējamā datu kopā iekļautajiem 554 piemēriem 47 gadījumos atrasts kāds paplašinātājs starp izteicēja daļām (3.13).

(3.13) *Šķiršanās no cilvēka, ar kuru ir **kopā būts** salīdzinoši ilgi, taču līdz laulībām kopā būsana tā arī nav aizvedusi [..]*

20 gadījumos paplašinātājs starp izteicēja daļām atrasts pasīva konstrukcijās ar verbu *sekot*. Vairumā gadījumu starp izteicēja daļām atrasti adverbiālas nozīmes paplašinātāji, piem., *rūpīgi, uzmanīgi, vērīgi*, kas paskaidro izteicējā iekļauto verbu (3.14). Nereti verbs *sekot* tiek lietots kopā ar *līdz*, veidojot nedalāmu vārdu savienojumu *sekot līdz* (3.15), savukārt *būts* tiek nereti lietots ar *kopā – kopā būts* (3.13) vai *būts kopā*.

(3.14) *Kā preses konferencē norādījis Betiņģis, komentāriem publiskajā telpā **tiek vērīgi sekots**, analizējot visus aicinājumus uz vardarbību vai nepakļaušanās akcijām un mēģinot noteikt to autorus.*

(3.15) *Vienlaikus Lukašenko norādījis, ka NATO aktivitātēm **tiekot aktīvi sekots** līdz un Baltkrievija neļausoties iebiedēšanai.*

Tāpat starp izteicēja daļām fiksētas arī partikulas, piem., *arī*, (3.16), kas uzsver, ka arī

tiek sekots līdzī, gan arī vienojuma saiklis gan, gan (3.17), gan sekots, gan noformēti.

(3.16) *[..] viss pārējais – gan līdzsvara noturēšana uz dēļa, gan airēšana, gan vingrojumi – tiek iemācīti, un **tiek arī sekots** līdzī, lai tie būtu izpildīti pareizi.*

(3.17) *Dežūras laikā **tiek gan sekots**, lai ierindas pilsoņi ievērotu likumu, gan arī **noformēti** dokumenti saistībā ar ceļu satiksmes negadījumiem [..]*

Arī citas semantikas vārdiem visraksturīgākie paplašinātāji starp izteicēja daļām ir adverbialas nozīmes paplašinātāji (3.18), (3.19), kas paskaidro vārdus, un arī netiešais objekts (3.21).

(3.18) *Ja "Jaunajam laikam" esot opozīcijā **tika skali kliegts** par valsts mantas un līdzekļu izšķērdēšanu, tad šobrīd ierasta parādība ir dienesta auto un šoferu izmantošana [..]*

(3.19) *Tādēļ ir svarīgi iespēju robežās atjaunot autobraukšanas iemaņas, sevišķi, ja kādu laiku **nav aktīvi braukts**,*” uzsver Drošas braukšanas skolas eksperts Jānis Vāns.

(3.20) *Ne reizi **nav pie manis būts**.*

(3.21) *[..] ierīci nesis uz rokas gandrīz divas nedēļas, ar to ir noskriets Tallinas maratons un pāris treniņi un vienreiz **ir ar to peldēts** baseinā.*

Tāpat adverbialas nozīmes paplašinātāji fiksēti aiz izteicēja, kas arī nav raksturīgi citiem pasīva konstrukciju funkcionālajiem tipiem, piem., minēts, ka ir braukts un tad minēts braukšanas veids – *prātīgi* (3.22), tāpat staigāts *ļoti daudz* (3.23).

(3.22) *Sezonas pēdējās sacensībās **ir braukts prātīgi**.*

(3.23) *Jebkurš gumijas segums nemainīs savu vizuālo izskatu pat tad, ja vienā vietā **būs staigāts ļoti daudz**.*

(3.24) *Kaut kāds opīša mopēds bija. Ar "Gauju" **braukts arī**, bet bijuši arī vērtāki – "Rīga".*

Arī partikula vienā gadījumā fiksēta aiz vārda *braukt* (3.24), kas nav tipiski, bet teksts ir no reģionālās preses un, domājams, ir runāta teksta, stāstījuma pieraksts, kas izskaidro partikulas novietojumu teikumā. Tātad tomēr uzsvērts, ka braukts arī ar mopēdu „Gauja”, bet ir bijuši arī citi.

Ciešāmās kārtas konstrukcijās tiek aktualizēts papildinātājs un citi paplašinātāji (Valkovska 2016, 89), tomēr jāatceras, ka intransitīvu vārdu pasīva konstrukcijās semantiskais objekts netiek paaugstināts par sintaktisko teikuma priekšmetu, proti, tas nav atrodams teikuma sintaktiskajā struktūrā, tāpēc šādās konstrukcijās ir īpaši svarīgi citi paplašinātāji. Gandrīz visās šajā promocijas darba nodaļā analizētajās intransitīvu vārdu pasīva konstrukcijās fiksēts adverbialas nozīmes paplašinātājs (3.25) vai pat vairāki (3.26),

(3.27). Tie var būt novietoti gan teikuma sākumā, gan arī teikuma vai teikuma daļas beigās, piem., (3.25), (3.26), (3.27).

(3.25) *Bērnībā ir būts laukos pie draugiem, bet šādā saimniecībā neesmu bijis.*

(3.26) *Kāds ierēdnis izdomājis, ka nedrīkst gulties slimnīcā tajā pašā dienā, kad būts vizītē pie ģimenes ārsta.*

(3.27) *Pēdējos gados ir būts Slovērijā un Turcijā.*

Inta Freimane (2008, 87) ir minējusi, ka „visbiežāk verbs bez nominatīva saistās ar situatīvas nozīmes paplašinātāju vai vairākiem paplašinātājiem vienlaikus”. Jāatzīmē, ka I. Freimane ir runājusi par izteikumiem darāmajā kārtā, tomēr šajā darba nodaļā analizējamie korpusa dati apliecina, ka tas ir attiecināms arī uz konstrukcijām ciešamajā kārtā bez teikuma priekšmeta. Arī Emma Geņušiene (2016, 120), analizējot intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas lietuviešu valodā, min, ka adverbiālas nozīmes paplašinātāji ir atrasti 92% gadījumā. „Parasti adverbiālas nozīmes paplašinātājs tieši dominē, saistot pasīva konstrukciju ar iepriekšējo kontekstu” (Geņušienē 2016, 120).

Jāatzīmē, ka intransitīva verba pasīva konstrukcijas ir vienkomponenta teikumi, bet „vienkomponenta shēmā ir viens galvenais loceklis un uz otru iespējamu gramatiskā centra locekli nav formālas norādes” (Lokmane 2103, 713). I. Lokmane (2013, 712–714), aplūkojot vienkomponenta teikumus, min, ka „tie atšķiras pēc shēmas komponenta (galvenā locekļa) un tipisko paplašinātāju semantikas un formālās izveides un ka paplašinātāja obligātumu tādos teikumos var noteikt gan atsevišķa leksēma, gan viss predikatīvais kodols”.

Tikai dažos gadījumos lietotas arī intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas bez adverbiālas nozīmes paplašinātāja, piem., (3.28), (3.29).

(3.28) *Nebija arī gulēts.*

(3.29) *Ne plānots, ne sapņots.*

Tomēr abos gadījumos izteikumi ir konsituatīvi saistīti un abos gadījumos tas runātāju piedzīvotā stāstījums, proti, runāts teksts, kas publicēts reģionālajā presē (3.30), (3.31). Konsituatīvi saistīts izteikums ir „izteikums, kura pamatstruktūru ir ietekmējis vai nu konteksts, vai runas situācija, vai arī konsituācija un kas saprotams tikai kontekstā vai runas situācijā, piemēram, *Viņš paliek pie sava. Apsēžas. Viesi čalodami sēdās pie galda. .. “Lūdzu, mīļie, bez kautrēšanās.”*” (Skujiņa 2007, 190).

(3.30) *Pēc tam gan internetā bija uzrakstīts, ka Rasmusam ir dēls. - Nekas nebija. Visu varēju izdarīt. Kādam varbūt bija morāli grūti. Vienīgi man bija reizes, kad likās, ka pietrūks fiziskā spēka. Liekot bruģi, lija sviedri. **Nebija arī gulēts.** Mēs tikai nonstopā strādājām. Vakarā mums iedeva darbu, bet jau nākamās dienas vakarā bija jāpabeidz.*

(3.31) *Gada griezumā piecu minūšu laikā pieņemtie lēmumi ir bijuši vieni no nozīmīgākajiem, brīnišķīgākajiem manā dzīvē gan dotajā brīdī, gan ilgtermiņā. Viens no pēdējā laika spilgtākajiem notikumiem ir Amerikas brauciens divarpus nedēļu garumā. **Ne plānots, ne sapņots.** Tik nepilnu nedēļu pirms izlidošanas nāca šī iespēja.*

Jāatzīmē, ka arī transitīvu pasīva konstrukciju lietojums bez adverbialas nozīmes paplašinātāja nav raksturīgs un fiksēts vien dažas reizes, izņemot statistiskā pasīva variantus – šādas konstrukcijas lielā mērā lietotas bez adverbialas nozīmes paplašinātājiem.

Nereti analizējamās ciešamās kārtas konstrukcijas ir atrodamas vietas apstākļa palīgteikumā, piem., (3.32), (3.33), (3.34), (3.35). „Vietas apstākļa palīgteikums norāda uz salikta pakārtota teikuma pakārtotajā daļā – virsteikumā vai citā palīgteikumā – izteiktas norises vietu vai darbības virzienu” (Lokmane 2013, 859). Arī pētījumā (Lindström, Nau, Spraunienē, Laugalienē 2020, 129–213) liela daļa intransitīvu verbu pasīva konstrukciju fiksētas apstākļa palīgteikumā, tomēr jāatzīmē, ka šajā pētījumā analizējamā grupā izmantoti citi verbi.

(3.32) *Izveidot karti ar norādēm, kur **būts**, kas redzēts, uzzināts un izdarīts.*

(3.33) *[..] cilvēku ietilpību, tāpēc tas pavēris iespēju "Cirque du Soleil" apmeklēt tādas pilsētas, kurās vēl līdz šim **nav būts**.*

(3.34) *Parasti cenšos braukt tur, kur **ir** mazāk **braukts**, stāstu sāk Teterovskis.*

(3.35) *Ieraugu karjeras ūdens tilpni, kur tik daudz reizes **peldēts** un pirmo reizi esmu virs tās.*

Lai arī ciešamās kārtas konstrukcijas atrastas visā analizējamajā datu kopā vietas apstākļa palīgteikumos, tomēr īpaši raksturīgs tas ir ciešamās kārtas konstrukcijās ar verbu *būts*, ko nosaka arī tā semantika, proti, būt, atrasties. Pilsētas, kurās vēl nav būts, vai norādes, kur būts u.tml. Parasti šādi palīgteikumi ir novietoti aiz pakārtotās daļas (3.34) vai pakārtotās daļas (virsteikuma vai cita palīgteikuma) vidū (3.32).

Ja verbs ir vairākvalents, arī intransitīvu verbu pasīva konstrukciju gadījumā tas var piesaistīt netiešo objektu. E. Geņušiene (2016, 120) kā intransitīvu verbu pasīva konstrukciju visbiežāko vārdu secības modeli min adverbialas nozīmes paplašinātājs + izteicējs + (netiešais objekts). Analizētajā datu kopā verbi *sapņot*, *raudāt*, *kliegt* piesaista netiešo objektu – *sapņot/raudāt/kliegt* par ko? Tātad tiek sapņots par Alūksni vai par skatuvi un auditoriju (3.36), (3.37), vai raudāts ir par visu (3.38), vai kliegts par draudiem (3.39).

(3.36) *Citādi tiek izsludināti konkursi zīmolam, koncepcijai un tamlīdzīgām lietām, **tiek sapņots par Alūksni kā tūrisma galamērķi, tiek projektēts tilts, bet ir aizmirsts par ikdienas***

sīkumiem, kas nebūt nav sīkumi [..]

(3.37) *Jaunais mūziķis atzīst, ka mūzika viņa dzīvē ir jau kopš bērnības, vienmēr **ir sapņots par skatuvi un auditoriju**, lai arī līdz galam nebija skaidrs – būt par pianistu, dziedātāju vai bundzinieku.*

(3.38) *Savulaik **par visu ko ir raudāts**.*

(3.39) *Taču jo vairāk **tiek kliegts par Krievijas draudiem**, jo vairāk šķiet, ka tas ir dūmu aizsegs, kas aizsedz katastrofālo lietu stāvokli ES [..]*

Arī verbs *sekot* piesaista netiešo objektu – sekot kam? Piem., iestrādnēm, stāvoklim, balansam u.tml.

(3.40) *[..] trīsdesmit gados tapušajos izklāstos [terminoloģiski] tiek reducētas Heidegera atziņas un to artikulācijā **sekots** nevis pašā Heidegera iestrādnēm, bet lietotas jau gatavas jēdzienu shēmas.*

(3.41) *Stacionārā **tika sekots** pacienta hemodinamiskajam stāvoklim, nodrošināta atsāpinoša terapija pēc implantācijas, kā arī **tika sekots** šķidrumu balansam, jo CRT implantācija un papildus ievadītie medikamenti var pasliktināt nieru funkciju un veicināt šķidruma aizturi organismā.*

Tādējādi arī intransitīvu verbu pasīva konstrukcijām, kurās viss uzsvars ir likts uz verbu un tā pausto nozīmi, ir nozīmīgi arī teikuma paplašinātāji, jo īpaši adverbiālas nozīmes paplašinātāji, kas ir īpaši raksturīgi šīm pasīva konstrukcijām, kā arī netiešie objekti, ja tādi konkrētajam verbam iespējami.

Tālāk darbā aplūkota intransitīvu verbu pasīva konstrukciju semantika un lietojums.

3.2. Intransitīvu verbu pasīva konstrukciju semantika

Par intransitīvu verbu pasīva konstrukcijām ir teikts, ka tās parasti izsaka vispārinājumu, regulāri vai ilgstoši veiktu darbību vai bezpersonisku fakta konstatāciju (Paegle 2003, 124; Kalnača 2013, 503; Kalnača, Lokmane 2021, 263). Tie ir teikumi ar vispārinātu vai nenoteiktu darītāju un galveno locekli ciešamās kārtas formā (Lokmane 2013, 713). Tāpat arī teikts, ka šādas konstrukcijas tiek attiecinātas uz kontekstā minētiem, noteiktiem darītājiem (Lindström, Nau, Spraunienē, Laugalienē 2020, 129–213) un ka galvenais iemesls, kāpēc šādu pasīva konstrukciju ir daudz, ir izvairīšanās no pirmās personas

formu lietošanas, ja runātājs nevēlas to izmantot pieticības vai citu motīvu dēļ (Holvoet 2001, 162). Lai pārbaudītu šos apgalvojumus, analizējamajā datu kopā katrai pasīva konstrukcijai noteikts, vai tā lietota ar vispārinātu, nenoteiktu neminētu darītāju vai noteiktu, kontekstā minētu darītāju. Tāpat arī aplūkoti aspekti, kas, iespējams, ar to ir saistīti, piem., izteicējā lietotais palīgdarbības vārds u.tml.

Promocijas darbā ar vispārinātu, nenoteiktu neizteiktu darītāju un noteiktu neizteiktu darītāju tiek saprasts (Geniušienė 2016, 248; Lindström, Nau, Spraunienė, Laugalienė 2020, 156–158; Nau, Spraunienė, Žeimantienė 2020, 87):

1) vispārināts darītājs (tas var būt jebkurš darītājs, piem., visi, ikviens, neviens) (3.42), (3.43). Šī nozīme piemīt tikai darītājam, ja tas ir cilvēks. Tātad visi, ikviens brauc pa ceļiem, kur atļautais ātrums ir lielāks, ja visi ikviens skries katru dienu, tad varēs pieveikt maratonu.

(3.42) *Paļaušanās uz subjektīvo izjūtu par braukšanas ātrumu var būt ļoti maldinoša, it sevišķi, ja ilgāku laika periodu **braukts** pa ceļiem, kur atļautais braukšanas ātrums ir lielāks.*

(3.43) *Piemēram, skriešanā sākumā jebkuram būs pa spēkam noskriet tikai pāris kilometrus, bet, ja **tīks** mērķtiecīgi **skriets** katru dienu, ar laiku būs spēks pieveikt arī maratonu!*

2) nenoteikts darītājs (tas var būt, piem., kāds, dažs, var attiekties uz noteiktu personu vai noteiktu personu grupu) (3.44). Šādas nozīmes teikumus lieto, ja „darītājs runātājam nav īsti zināms vai arī nav īpašas vajadzības to nosaukt, jo pats svarīgākais ir darbība, nevis tās veicējs” (Ahero et al. 1962, 512). Šāds skaidrojums lielā mērā sasaucas ar pasīva lietojumu – arī ciešamās kārtas konstrukcijas lieto tad, ja svarīgāka ir darbība, bet nevis darbības veicējs. Tātad izteikumā (3.44) ir svarīgāk, ka kāds sēž uz olām, svarīgāks ir process, bet nevis tas, kas sēž, turklāt tas, kas sēž, ir kāds noteikts, nevis visi.

(3.44) *Ligzda tiek būvēta kādas 4–5 dienas, reizēm tā tiek uzlabota visu laiku, kamēr **tiek sēdēts** uz olām.*

Reizēm nenoteikta un vispārināta darītāja nozīme kontekstā nav līdz galam nošķirama, piem., (3.44) *principā, kopumā sēž uz olām*, tāds izteikums varētu tikt lietots arī vispārinātā nozīmē. Pētījumā (Lindström, Nau, Spraunienė, Laugalienė 2020, 157) šīs robežas tiek precizētas, proti, ja nenoteikta darītāja identitāte nav konkrēta, tā nozīme līdzinās vispārinātam darītājam, tomēr tā darbības joma ir šaurāka. Tādējādi (3.45) uzlūkojams par piemēru ar nenoteiktu darītāju, jo viņu dziesmām kāds dzied līdzī, bet ne visi kopumā – tātad darbības joma ir šaurāka nekā vispārinātam darītājam.

(3.45) *Viņu dziesmām jau **tiek dziedāts** līdzī.* (piemērs no Lindström, Nau, Spraunienė,

Laugalienē 2020, 157)

Tomēr jāatzīst, ka praksē šīs robežas nereti saplūst un nav tik viegli nosakāmas pat plašā kontekstā. Tā kā šajā darbā primāri ir aplūkoti intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas ar noteiktu neizteiktu darītāju, tad pārējās konstrukcijas tālāk promocijas darba 3.2.1. apakšnodaļā aplūkotas kopā.

3) noteikts neizteikts darītājs (persona, kas gan runātājam, gan arī adresātam ir zināma un kas ir minēta kontekstā) (3.46). Tātad bērniībā *es esmu bijis laukos, bet šādā saimniecībā neesmu bijis*. Šajā gadījumā runātājs lieto pasīva konstrukciju, kaut runā par sevi.

(3.46) *Bērniībā ir būts laukos pie draugiem, bet šādā saimniecībā neesmu bijis.*

Visu neizteikto darītāju nozīmes atklājas tikai noteiktā kontekstā, piem., (3.42), (3.43), (3.44), (3.46).

Analizējot datu kopu, 311 (56,13%) gadījumos fiksēts noteikts darītājs, savukārt 243 (43,87%) gadījumos – vispārināts/nenoteikts darītājs (sk. detalizētu sadalījumu 3.3. tabulā).

Verbs	Noteikts	Vispārināts/Nenoteikts	Kopā
aizmigts	1	–	1
augts	3	–	3
braukts	46	20	66
būts	132	7	139
gulēts	10	2	12
iets	21	25	46
kliegts	7	21	28
lidots	1	6	7
mirts	–	3	3
nirts	1	–	1
ogots	–	1	1
peldēts	24	1	25

raudāts	21	7	28
sapņots	11	5	16
sēdēts	4	7	11
sekots	5	130	135
sēņots	1	2	3
skriets	15	1	16
staigāts	6	5	11
stāvēts	2	–	2
Kopā	311 (56,13%)	243 (43,87%)	554 (100%)

3.3. tabula. Intransitīvu verba pasīva konstrukciju dažādu verbu lietojuma vispārinātā/nenoteiktā vai noteiktā nozīmē sadalījums

Pārsvarā tikai ar noteiktu darītāju lietotas pasīva konstrukcijas ar *būts*, *braukts*, *peldēts*, *skriets*, *raudāts*, savukārt pasīva konstrukcijas ar verbu *sekots* lietotas gandrīz tikai vispārinātā/nenoteiktā nozīmē. Tātad, domājams, intransitīvu verbu lietojums ar noteiktu darītāju vai vispārinātu/nenoteiktu ir vairāk atkarīgs no pašu verbu semantikas, bet nevis kādiem citiem nosacījumiem, piem., ja uz sevi var attiecināt izteikumu – *te ir būts* (*es te esmu bijis*), bet *te ir sekots* parasti nevarēs attiecināt uz sevi (*es te sekoju*), kaut 5 gadījumos pasīva konstrukcijas ar *sekots* ir ar noteiktu darītāju.

Tālāk darbā secīgi analizētas intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas ar vispārinātu un nenoteiktu neizteiktu darītāju un noteiktu neizteiktu darītāju.

3.2.1. Konstrukcijas ar vispārinātu un nenoteiktu neizteiktu darītāju

Intransitīvu verba pasīva konstrukcijā ne tikai viss uzsvars tiek likts uz darbību, ko izsaka verbs, bet arī pausta nenoteikta vai vispārināta neizteiktā darītāja nozīme (Geniušienē 2016, 117). Ja pasīva konstrukcijas ir ar vispārinātu vai nenoteiktu darītāju, tās ir aizstājamas ar konstrukcijām ar izteicēju darāmās kārtas 3. personā ar vispārinātu vai nenoteiktu darītāju (Geniušienē 2016, 117). Te var runāt par gramatisko sinonīmiju.

(3.47) a. *Katrā ziņā, ja tavā ģimenē tiek sapņots par dēlu vai meitu, padomus par šo tēmu,*

atradīsi šeit, bet jāatzīst, ka šiem padomiem nav nekāda zinātniska [..]

b. *Katrā ziņā, ja tavā ģimenē **sapņo** par dēlu vai meitu, padomus par šo tēmu, atradīsi šeit, bet jāatzīst, ka šiem padomiem nav nekāda zinātniska [..]*

(3.48) a. *Tāda bija vienošanās, ar to **tika iets** uz vēlēšanām un cilvēki ar to rēķinājās," akcentēja ZZS frakcijas vadītājs [..]*

b. *Tāda bija vienošanās, ar to **gāja** uz vēlēšanām un cilvēki ar to rēķinājās," akcentēja ZZS frakcijas vadītājs [..]*

Tātad, ja ģimenē tiek sapņots par dēlu vai meitu, kāds sapņo par dēlu vai meitu, tad šis teikums ir arī izsakāms ar konstrukciju ar izteicēju darāmās kārtas 3. personā ar darītāja nullformu, proti, ja tavā ģimenē sapņo par dēlu vai meitu, saglabājot to pašu nozīmi, kas arī pasīva konstrukcijā. Tas pats attiecināms arī uz nākamo izteikumu – *ar to tika iets uz vēlēšanām*, cilvēki principā gāja uz vēlēšanām, tad var pateikt arī *gāja uz vēlēšanām*, arī paturot to pašu nozīmi. Ja pasīva konstrukcijā neizteiktais darītājs ir zināms, kontekstā nosakāms, tad tāda pasīva konstrukcija nav aizstājama ar konstrukciju ar izteicēju darāmās kārtas 3. personā ar vispārinātu vai nenoteiktu darītāju, jo neatbilst neizteiktā darītāja nozīmes.

Intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas sastopamas arī zinātniskajos tekstos, kur ir svarīgi neminēt darītāju, bet ar pasīva konstrukcijām bez teikuma priekšmeta notiek īpaša koncentrēšanās uz darbā izklāstāmajiem faktiem, panākot pēc iespējas lielāku objektivitāti un neitralitāti (Geniušienē 2016, 118). Jāatzīmē, ka šādas pasīva konstrukcijas nav aizstājamas ar konstrukciju ar izteicēju darāmās kārtas 3. personu ar vispārinātu vai nenoteiktu darītāju, jo rakstītājs arī ir teksta autors – atbilstošā būtu 1. persona (3.49c), bet nevis 3. persona (3.49b).

(3.49) a. *E. coli BL21 (DE3) pBR327 biomasas augšanai procesa laikā **tika sekots** līdz manuāli mērot optisko blīvumu (OD) pie viļņa garuma 560 (Jenway, 6300, Essex, England).*

b. *E. coli BL21 (DE3) pBR327 biomasas augšanai procesa laikā **sekoja** līdz manuāli mērot optisko blīvumu (OD) pie viļņa garuma 560 (Jenway, 6300, Essex, England).*

c. *E. coli BL21 (DE3) pBR327 biomasas augšanai procesa laikā **es sekoju** līdz manuāli mērot optisko blīvumu (OD) pie viļņa garuma 560 (Jenway, 6300, Essex, England).*

Datu kopā atrodamās intransitīvu verbu konstrukcijas ar *ogot*, *sēņot* u.tml. lietotas vispārinātā un arī nenoteiktā nozīmē. Tātad *putni ir izligzdojuši, kad visi purvos ogo, visi sēņo mežos un novads norādāms tas, kurā kāds sēņoja*. Jāatzīmē, ka piemērs (3.50) ir *hapax legomenon* – korpusā „Ziņas” atrasts tikai vienu reizi.

(3.50) *Vasaras otrajā pusē un rudenī, kad purvos **tiēk ogots**, putni ir izligzdojuši.* (Ziņas)

(3.51) *Visbiežāk **sēņots tiēk** mežos, tad pļavās un ļoti reti citās vietās.*

(3.52) *Lai piedalītos, ir jāpievieno sēnes foto iepriekšminētajā interneta vietnē, jāuzraksta attēlā redzamās sēnes suga, aptuveni jānorāda, cik sēņu salasīts, jānorāda novads, kurā **sēņots**.*

Vairums šajā darba apakšnodaļā analizējamo pasīva konstrukciju ar vispārināta vai nenoteikta darītāja nozīmi konstatētas publicistikas tekstos, tāpat, piem., pasīva konstrukcijas ar *sekots* atrastas arī zinātniskajos tekstos un Vikipēdijā. Var secināt, ka intransitīvu pasīva verbu konstrukcijas ar noteiktas semantikas verbiem, piem., *ogot, sēņot, sekot*, vai nu tikai lietotas ar vispārināta vai nenoteikta darītāja nozīmi, kamēr pasīva konstrukcijas ar citas semantikas verbiem pārsvarā lietotas ar noteiktu darītāju, piem., intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas ar *būts* (sk. tālāk promocijas darbā). Tāpat dažas intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas, kas datu kopā atrastas vēlējuma un atstāstījuma izteiksmē, lietotas vispārinātā nozīmē (3.53).

(3.53) *[..] ka ir cilvēki, kuri atkritumus ved no savām privātajām mājām un izmet šajos konteineros, tāpēc pēdējā laikā **tiēkot sekots** šai rīcībai un rakstīti administratīvo pārkāpumu protokoli.*

Domājams, intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas lietotas arī stilistiem mērķiem, proti, pretēji stilistiski neitrālajām konstrukcijām darāmajā kārtā (Geniušienē 2016, 117), jo būtu iespējams izteikties ar konstrukcijām darāmajā kārtā, tomēr nereti tiek izvēlētas konstrukcijas ciešamajā kārtā (3.53).

Lai arī ir teikts, ka intransitīvu verbu konstrukcijas tiek lietotas ar vispārinātu vai nenoteiktu darītāju (Kalnača 2013, 503; Lokmane 2013, 714), tomēr tā nav īpaši uz intransitīvu verbu pasīva konstrukcijām attiecināma iezīme, jo arī transitīvu verbu pasīva konstrukcijas nereti lietotas vispārinātā un arī nenoteiktā nozīmē, piem.:

(3.54) a. *Viņi [latviešu leģionāri] **tika godāti** par varoņiem.*

b. *Viņus [latviešu leģionārus] **godāja** par varoņiem.*

(3.55) a. *Atbildot uz žurnālistu jautājumiem, viņš apliecinājis, ka saskaņā ar Lietuvas konstitūciju armijā **netiēk iesaukti** ne Seima, ne pašvaldību padomju deputāti.*

b. *Atbildot uz žurnālistu jautājumiem, viņš apliecinājis, ka saskaņā ar Lietuvas konstitūciju armijā **neiesauc** ne Seima, ne pašvaldību padomju deputātus.*

(3.56) a. *22.jūnijā plkst.20 Jelgavas Pasta salas estrādē [..] **tīks izrādītas** "Skroderdienas*

Silmačos", aģentūra LETA uzzināja Jelgavas pašvaldībā.

b. 22.jūnijā plkst.20 Jelgavas Pasta salas estrādē [...] **izrādīs** "Skroderdienas Silmačos", aģentūra LETA uzzināja Jelgavas pašvaldībā.

(3.57) a. Dekrētā teikts, ka šādi pasākumi **tiiek īsteno**ti, lai pasargātu valsts finanšu sistēmu un ekonomiku pēc Eirogrupas 27.jūnija lēmuma [...]

b. Dekrētā teikts, ka šādus pasākumus **īsteno**, lai pasargātu valsts finanšu sistēmu un ekonomiku pēc Eirogrupas 27.jūnija lēmuma [...]

Tāpat arī transitīvu verbu pasīva konstrukcijās neminētais darītājs var būt vispārināts, tas var būt jebkurš, arī neviens, proti, (3.54b) *leģionārus visi godāja par varoņiem*, (3.55b) *neviens neiesauc armijā deputātus*. Reizēm vispārināts darītājs nav aizstājams ar visi, ikviens, bet tas ir kāds kopums, ko lieto vispārinātā nozīmē –, (3.57b) *pasākumus īsteno* – kaut kas principā notiek, svarīgāks ir process, ko attiecina uz visiem. Savukārt nenoteiktas nozīmes gadījumā darītājs ir kāds, *kas šo sievieti nogalināja, kāds izbūvē jaunu veikalu vai pielāgo pirmā stāva dzīvokli* (3.58), (3.59), kā arī *kāds ieraksta sēžu gaitu diktofonā*, proti, svarīgāks ir process, kas notiek vai notika, nevis, kas to paveica, bet atšķirībā no iepriekš aplūkotajiem izteikumiem (3.54), (3.55), (3.56), (3.57) te nav darbības vispārinājuma. Tāpat par izteikumu ar nenoteiktu nozīmi varētu uzskatīt (3.56), jo tā darbības joma ir šaurāka un nav attiecināma uz visiem, proti, (3.56b) *Skroderdienas Silmačos izrādīs* kāda noteikta cilvēku grupa, bet nevis visi.

(3.58) a. *Kāpēc šī sieviete šeit **tika nogalināta**?*

b. *Kāpēc šo sievieti šeit **nogalināja**?*

(3.59) a. *Mēs priecājamies, ka blakusmājas pirmajā stāvā **tiiek izbūvēts** jauns veikals, frizētava vai apavu darbnīca, un nebūs vairs tik tālu jāiet, bet pavisam citāda mūsu attieksme ir tad, ja pirmā stāva dzīvoklis **tiiek pielāgots** saimnieciskajām darbībām mūsu pašu mājā.*

b. *Mēs priecājamies, ka blakusmājas pirmajā stāvā **izbūvē** jaunu veikalu, frizētavu vai apavu darbnīcu, un nebūs vairs tik tālu jāiet, bet pavisam citāda mūsu attieksme ir tad, ja pirmā stāva dzīvokli **pielāgo** saimnieciskajām darbībām mūsu pašu mājā.*

(3.60) a. *Alsungas novada domes sekretāre Valda Zingberga skaidro, ka sēžu gaita **tiiek ierakstīta** diktofonā.*

b. *Alsungas novada domes sekretāre Valda Zingberga skaidro, ka sēžu gaitu **ieraksta** diktofonā.*

Gan intransitīvu, gan transitīvu verbu pasīva konstrukciju ar vispārinātu vai nenoteiktu nozīmi saturs ir izsakāms ar atbilstošajām konstrukcijām ar izteicēju darāmās kārtas 3. personā ar tādu pašu nozīmi. Tādējādi intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas un

transitīvu verbu pasīva konstrukcijas var tikt lietotas vispārinātā vai nenoteiktā nozīmē, tomēr intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas tādā nozīmē lietotas daudz retāk nekā transitīvu verbu pasīva verbu konstrukcijas, turklāt tām nav teikuma priekšmeta. Ja intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas, tāpat kā transitīvu verbu pasīva konstrukcijas, ir ar noteiktu darītāju, tās nav aizstājamas ar konstrukcijām ar izteicēju darāmās kārtas 3. personā, jo to nozīme nesakrīt. Sk. darbā tālāk par intransitīvu verbu pasīva konstrukcijām ar noteiktu darītāju, kas veido lielāko daļu no analizējamās datu kopas, un ar to saistītus aspektus, kas varētu noteikt šādu konstrukciju lietojumu.

3.2.2. Konstrukcijas ar noteiktu neizteiktu darītāju

Šajā promocijas darba apakšnodaļā analizēts, kādos laikos un kādi pasīva veidi ar noteiktu neizteiktu darītāju fiksēti visbiežāk un kādas tendences šai sakarā ir novērojamas, kā arī citi ar šīm pasīva konstrukcijām saistīti aspekti. Jāatzīmē, ka latviešu valodā šajās konstrukcijās izteikt darītāju vispār nav iespējams.

Šajā promocijas darba nodaļā analizējamajā datu kopā fiksētas 311 intransitīvu verbu pasīva konstrukciju ar noteiktu neizteiktu darītāju (sk. sīkāku sadalījumu iepriekš 3.3 tabulā). Dinamiskajā pasīvā atrastas tikai 40 (12,86%) analizējamās pasīva konstrukcijas, savukārt statiskajā pasīvā – 271 (87,14%) konstrukcija, no kurām 128 pasīva konstrukcijas ir ar palīgdarbības vārda nullformu (sk. detalizētu sadalījumu 3.4. tabulā). Tātad statiskā pasīva formas analizējamajā datu kopā dominē. Līdzīgi novērojumi arī fiksēti pētījumā (Lindström, Nau, Spraunienē, Laugalienē 2020, 176), statisko pasīvu atrodot 65,64% gadījumu, proti, dinamiskā pasīva proporcija ir lielāka nekā promocijas darba autores pētījumā. Jāmin, ka pētījuma autoru intransitīvu verbu pasīva konstrukciju datu kopa ir veidota pēc citiem principiem (sk. detalizētāk pētījumu Lindström, Nau, Spraunienē, Laugalienē op. cit.), ar ko varētu būt izskaidrojamas atšķirīgās proporcijas u.c. lielumi.

	Dinamiskais pasīvs	Statiskais pasīvs
PERSONA	3.	3.
PRS	26	131 (128)
PST	11	10
FUT	3	1
OBL		1

	40 (12,86%)	271 (87,14%)
KOPĀ	311 (100%)	

3.4. tabula. Intransitīvu verbu pasīva konstrukciju ar noteiktu neizteiktu darītāju dinamiskā un statiskā pasīva sadalījums

Gandrīz visas analizējamās konstrukcijas atrastas 3. personas tagadnē, pagātnē fiksētas vien 10 un 11 konstrukcijas, savukārt nākotnē – tikai 4 pasīva konstrukcijas ar noteiktu darītāju. Nākotnē nav atrasta neviena pasīva konstrukcija nolieguma formā, pagātnē – 3 statiskā pasīva konstrukcijas un 1 dinamiskā pasīva konstrukcija, bet tagadnē noliegumā atrastas 50 statiskā pasīva konstrukcijas un tikai 1 dinamiskā pasīva konstrukcija. Tātad nolieguma konstrukcijas šādām pasīva konstrukcijām ir mazāk raksturīgas par apgalvojuma konstrukcijām. Viena analizējamā pasīva konstrukcija fiksēta arī atstāstījuma izteiksmē, visas pārējās ir lietotas īstenības izteiksmē. Detalizētu intransitīvu verbu pasīva konstrukciju ar konkrētiem verbiem sadalījumu statiskajā un dinamiskajā pasīvā un atbilstošajos laikos 3.5. tabulā.

<i>Verbs</i>	0	bija	būs	esot	ir	nav	nebija	netiek	netika	tiek	tika	tiks	Kopā
aizmigts											1		1
augts						3							3
braukts	23	1			8	2		1	1	9	1		46
būts	55	1			37	38	1						132
gulēts	2				2	2	2			2			10
iets	6	1			6	2				3	2	1	21
kliegts		1								3	3		7
lidots	1												1
nirts					1								1
peldēts	15				4	2				2	1		24
raudāts	4	1	1		10	2				2	1		21
sapņots	3	2			2					2	2		11
sēdēts	4												4
sekots	1				2							2	5
sēņots	1												1
skriets	9			1	3	1				1			15
staigāts	3				2	1							6
stāvēts	1				1								2
Kopā	128	7	1	1	81	50	3	1	1	25	10	3	311

3.5. tabula. Intransitīvu pasīva konstrukciju ar konkrētiem izteicējā lietotiem verbiem dinamiskā un statiskā pasīva un laika formu sadalījums

Intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas ar noteiktu neizteiktu darītāju var attiekties uz 1., 2. un 3. personu. Tātad nereti, ja kāds stāsta par sevi, lieto nevis darāmās kārtas 1. personas vienskaitļa formu (*es biju*) (3.61b), bet gan pasīva konstrukciju (*bija būts*) (3.61a), turklāt nereti tajā pašā teikumā ir skaidra norāde uz runātāju un tiek lietota paralēli arī darāmās kārtas formas (3.61a), (3.62a). Tāpat arī atstāstos lietota 1. personas daudzskaitļa forma (3.63), (3.64), ja runātājs stāsta ne tikai par sevi, bet notikumā piedalījušās arī citas personas – arī šajā gadījumā nereti runātājam šķiet labāk lietot pasīva konstrukciju, proti, nepasaka – *cilvēki, ar kuriem mēs bijām ceļojumā, dalībnieki, ar kuriem bijām kopā*, bet gan *ar kuriem būts kopā*. Jāatzīmē, ka nereti nav viegli nošķirams, vai lietota 1. personas daudzskaitļa forma vai 1. personas vienskaitļa forma, piem., (3.63) varētu teikt, *cilvēki, ar kuriem mēs bijām ceļojumā*, bet var teikt arī *cilvēki, ar kuriem es biju ceļojumā*.

(3.61) a. *Kad jau ilgāku laiku **bija būts** prom no mājām un ģimenes, sāku ilgoties pēc tā visa.*

b. *Kad jau ilgāku laiku **es biju bijusi** prom no mājām un ģimenes, sāku ilgoties pēc tā visa.*

(3.62) a. *Bērnībā **ir būts** laukos pie draugiem, bet šādā saimniecībā neesmu bijis.*

b. *Bērnībā **esmu bijis** laukos pie draugiem, bet šādā saimniecībā neesmu bijis.*

(3.63) a. *[..] es, mana meita un vēl divas draudzenes, ar kurām **ir būts** nevienā vien ceļojumā, un ceļojuma plānošana varēja sākties. Nolemjam uz pāris dienām izīrēt mašīnu, jo mana meita [..]*

b. *[..] es, mana meita un vēl divas draudzenes, ar kurām **es esmu bijusi/mēs esam bijušas** nevienā vien ceļojumā, un ceļojuma plānošana varēja sākties. Nolemjam uz pāris dienām izīrēt mašīnu, jo mana meita [..]*

(3.64) a. *[..] dalībnieču, bet jubilejas reizē uz dziedāšanu tika aicināti visi tie, ar kuriem šajos gados īsāku vai ilgāku laiku **būts** kopā.*

b. *[..] dalībnieču, bet jubilejas reizē uz dziedāšanu tika aicināti visi tie, ar kuriem šajos gados īsāku vai ilgāku laiku **es esmu bijusi/esam bijuši** kopā.*

Tāpat šādas konstrukcijas lietotas arī tad, ja kāds stāsta par citu personu, atstāsta notikumus, veido aprakstus, proti, runātājs nerunā par sevi, bet gan par citu, vienalga tiek lietots intransitīvu verbu pasīvs. Tādā gadījumā darītājs ir pats runātājs vai uzrunātais, vai kāda cita klāt neesoša persona (3.65), (3.66). Tādi izteikumi visbiežāk atrasti publicistikas tekstos. Pirmajā gadījumā žurnālists apraksta alerģijas un ar to saistītu rīcību, savukārt otrajā

gadījumā grupas „Coldplay” koncertu kādā pilsētā (3.66).

(3.65) a. *Ja tev ir alerģija pret mājdzīvnieku spalvām un pasākums plānots pie kolēģiem vai draugiem, pie kuriem iepriekš **nav būts**, šo jautājumu arī vērts noskaidrot jau laikus. Tas pats attiecas uz pilnībā jebkuru alerģiju, ar kuru tev ikdienā [..]*

b. *Ja tev ir alerģija pret mājdzīvnieku spalvām un pasākums plānots pie kolēģiem vai draugiem, pie kuriem iepriekš **tu neesi bijis**, šo jautājumu arī vērts noskaidrot jau laikus. Tas pats attiecas uz pilnībā jebkuru alerģiju, ar kuru tev ikdienā [..]*

(3.66) a. *Koncerts iesākās ar interesantiem sižetiem ekrānos kur atrādīja turnejas karti, kur jau **būts** un kas vēl priekšā, izpelnoties skaļas ovācijas pie Berlīnes pieturpunkta, bet īpašu sirsnību radīja nofilmētie video klipī ar fanu emocionālajiem uzsaukumiem, piesakot grupas uzstāšanos.*

b. *Koncerts iesākās ar interesantiem sižetiem ekrānos, kur atrādīja turnejas karti, kur jau **viņi ir bijuši** un kas vēl priekšā, izpelnoties skaļas ovācijas pie Berlīnes pieturpunkta, bet īpašu sirsnību radīja nofilmētie video klipī ar fanu emocionālajiem uzsaukumiem, piesakot grupas uzstāšanos.*

Arī informējot par kādiem notikumiem, netiek nosaukts konkrētais dienests vai darbinieks, bet gan fakts, ka mājā ir būts, kas ir svarīgāk nekā minēt, kas konkrēti mājā bija. Šādos gadījumos attiecinājums nav uz pašu runātāju, bet gan kādu citu, piem.,

(3.67) *Bauskas pilsētas kārtībnieks Aldonis Buls pastāstīja, ka pagājušajā nedēļā **ir būts** mājā Rīgas ielā 40. Mēģināts norobežot piekļuvi bēniņiem, taču, kā redzams, nesekmīgi.*

Reizēm gan arī nav skaidrs, vai pats runātājs kaut ko darīs vai arī deleģēs kādam citam to darīt, jo svarīgāk ir kopumā, ka tas tiks darīts, nevis tas, kas to darīs, piem., (3.68).

(3.68) *Godmanis apliecināja, ka ļoti rūpīgi **tiks sekots** līdz nodokļu un budžeta izpildei, kā arī vērtēti iespējami ekonomikas attīstības scenāriji.*

L. Lindstrēma, N. Naua, B. Sprauniene, A. Laugaliene (2020, 178) šādu konstrukciju lietojumu pamato – šādas konstrukcijas atspoguļo saliktās tagadnes pamata funkcijas – paust informāciju par notikumu, kas pagātnē ir noticis vismaz vienu reizi, vai nolieguma gadījumā, ka tas nav noticis laika periodā, kas ilgst no kāda brīža pagātnē līdz pat šim brīdim. Tātad apgalvojuma gadījumā runātājs apgalvo, ka ir kaut kur bijis vai kaut ko darījis, savukārt nolieguma gadījumā noliedz šādu pieredzi (3.69).

(3.69) a. *Viena no vietām, kur pat pavisam nesen vēl nebiju domājusi braukt. Bet aptuveni janvārī sāku domāt, kur vēl **nav būts** un kur dzīvē gribētos aizbraukt (jo gandrīz visi*

galamērķi no mana bucket list ir izbraukti).

b. Viena no vietām, kur pat pavisam nesen vēl nebiju domājusi braukt. Bet aptuveni janvārī sāku domāt, kur vēl **neesmu bijusi** un kur dzīvē gribētos aizbraukt (jo gandrīz visi galamērķi no mana bucket list ir izbraukti).

Reizēm apgalvojuma teikumos atrasti vairāki vienlīdzīgi izteicēji, piem., *ir dejots, dziedāts, raudāts, smiets* u.tml. (3.70), noliegumā parasti ir noliegts kāds viens notikums, fakts u.tml., kaut fiksēti izteikumi arī ar vairākiem, piem, (3.71).:

(3.70) *Pa šiem astoņpadsmit gadiem **ir gan dejots, gan dziedāts, gan raudāts, gan smiets** [..]*

(3.71) *“Kur tik **nav spēlēts**, kur tik **nav būts**! Arī Valkā un Smiltenē esmu bijusi, spēlējusi un dziedājusi,” atminas Maija, un stāsta, kā sēdējuši visi Smiltenē [..]*

Tāpat arī atrasti piemēri ar izteicieniem. Tomēr jāatzīmē, ka šādus izteicienus var attiecināt gan uz konkrētu runātāju, ka patiesi mēs esam kopā raudājuši un smējušies, gan arī tāds var tikt lietots vispārinātā nozīmē, ka kopumā ir raudājuši un smējušies (3.72), (3.73).

(3.72) *Kopā **ir gan raudāts, gan smiets**.*

(3.73) *No sirds **ir raudāts un smiets**, kopā **apēsts** vismaz puds sāls.*

Atgriežoties pie intransīvu verbu dinamiskā pasīva un tā lietojuma, tad korpusa datu kopa rāda, ka tāds kopumā fiksēts maz gadījumos un pārsvarā pasīva konstrukcijās ar kustības vārdiem (sk. detalizētāk 3.4. tabulu). Tātad ar *Salatēti gāja rotaļās* (3.74), *vasarā peld Melnezerā* (3.75) u.tml.

(3.74) *Tajā bērņus priecēja arī Salatētis, ar kuru kopīgi **tika iets** rotaļās un dziedāts no sirds.*

(3.75) *Protams, vasarā **tiek peldēts** Melnezerā, tomēr vislabāk mācīties peldēt ir tieši baseinā.*

Arī daži citi verbi fiksēti ar palīgdarbības vārdu *tikt*, proti, *tika sapņots*. Analizējot šo piemēru, iespējams, var teikt, ka runātājs, nevēloties minēt sevi, proti, lietot 1. personu, labāk norobežojas un lieto pasīva konstrukciju.

(3.76) *[..] uzaicināja savu klasesbiedru Ilgvaru Rišķi, kuram skolas laikos tēvs uzdāvinājis bungu komplektu, un jau tad **tika sapņots** par grupas dibināšanu.*

Interesanti, ka intransīvu verbu pasīva konstrukcijas ar *būts* analizējamajā datu kopā nav fiksētas ar palīgdarbības vārdu *tikt* – tātad procesa nozīmē. Ja meklē visā NKK vārdu savienojumus *tika būts/tiek būts/tiks būts*, tad *tika būts* atrasts tikai 8 reizes, *tiek būts* – tikai 2 reizes, bet *tiks būts* – 1 reizi, kas ir *hapax legomenon* gadījums (3.77).

(3.77) *Tik cik stundas objektā **tiks būts** tik arī apmaksās. (Barometrs)*

Balstoties uz NKK datiem, var secināt, ka *būts* dinamiskā pasīva konstrukcijās netiek lietots, bet gan tikai statiskā pasīva konstrukcijās, tādējādi konkrētu intransitīvu verbu iesaistīšanās dinamiskā vai statiskā pasīva konstrukcijās ir vairāk atkarīga no paša verba semantikas, ko arī uzrāda korpusa dati.

Var secināt, ka intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas ar noteiktu neizteiktu darītāju tiek visbiežāk lietotas statiskajā pasīvā, dinamiskajā pasīvā tās atrastas reti. Noteiktas neizteiktais darītājs var būt visbiežāk 1. vai 3. personā, 2. personā tas fiksēts reti (tāpat kā pašas pasīva konstrukcijas kopumā). Domājams, ka intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas un to saistība ar noteiktu darītāju ir vairāk saistāma ar noteiktas semantikas intransitīvu verbu pasīva konstrukcijām, nevis intransitīvu verbu pasīva konstrukcijām kopumā. Piem., pasīva konstrukcijas ar *būts* visbiežāk var saistīt ar noteiktu darītāju, savukārt, piem., pasīva konstrukcijas ar *sekots*, *kliegt* u.c. ir vairāk saistītas ar citām nozīmēm, kas izriet arī no pašu verbu semantikas. Kliegt var uz kādu citu, sekot var parasti kādam, savukārt *būt* var pats. Iespējams, tāpēc intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas ar *sekot* un *kliegt* datu kopā vairumā gadījumā fiksētas ar vispārinātu un nenoteiktu nozīmi, savukārt ar *būt* u.c. ar noteikta darītāja nozīmi. Lai arī Emma Geņušiene (2006, 44; 2016, 120) intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas uzskata par ekspresīvākām salīdzinājumā ar konstrukcijām darāmajā kārtā, tomēr, domājams, ka latviešu valodas dati uzrāda, ka šādas konstrukcijas netiek lietotas, lai panāktu lielāku ekspresiju, bet gan kā stilistiski neitrālas. Tas būtu īpaši attiecināms uz pasīva konstrukcijām ar *dejots*, *dziedāts* (sk. detalizētāk par tām Lindström, Nau, Spraunienē, Laugalienē 2020), *būts*. Turklāt šķiet, ka konstrukcija, piem., ar *nav būts* u.tml. ir jau kļuvusi idiomātisku izteicienu (Lindström, Nau, Spraunienē, Laugalienē 2020, 185).

Saskaņā ar korpusa datiem tikai retos gadījumos runātājs vēlas norobežoties no teiktā un lietot intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas, nevis konstrukcijas darāmajā kārtā, tomēr tam būtu nepieciešami vēl detalizētāki pētījumi runas datos.

Secinājumi

Latviešu valodā intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas ir mazākumā salīdzinājumā ar citām latviešu valodas pasīva konstrukcijām, turklāt jāpiebilst, ka patiesi intransitīvu verbu pasīva konstrukciju ir ļoti reti sastopamas, jo nereti pie šī pasīva konstrukciju tipa pieskaitāmas pasīva konstrukcijas ar objekta nullformu piem., *Te ir dziedāts*, *Te ir dejots* u.tml. Arī promocijas darba autore analizētajā datu kopā fiksēti daži izteikumi ar teikuma

priekšmetu, kas norāda, ka arī, piem., verbs *iet, sapņot* var piesaistīt objektu.

Analizējot intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas, noteikts, ka pārsvarā tās ir lietotas statistiskajā pasīvā, kas ir pretēji transitīvu verbu pasīva konstrukcijām, turklāt liela daļa šādu konstrukciju fiksētas ar palīgdarbības vārda nullformu. Tādas pasīva konstrukcijas pieskaitāmas statistiskajam pasīvam. Visas šādas pasīva konstrukcija atrastas 3. personā un gandrīz visas atrastas īstenības izteiksmē. 1. un 2. personas lietojums šādām konstrukcijām nav iespējams.

Intransitīvu verbu pasīva konstrukcijās atšķirībā no transitīvu verbu pasīva konstrukcijām fiksēta vārdu secība ciešamās kārtas pagātnes divdabis + palīgdarbības vārds. Paplašinātāji starp izteicēja daļām atrasti reti, turklāt vairumā gadījumu tas ir adverbiālas nozīmes paplašinātājs. Interesanti, ka šīm pasīva konstrukcijām reizēm apstāklis mēdz arī nostāties aiz izteicējā ietilpstošā divdabja, piem., *braukts prātīgi*, kas arī nav novērojams citās šajā promocijas darbā analizējamajās pasīva konstrukcijās.

Tā kā intransitīvu verbu pasīva konstrukcijās teikuma priekšmeta nav, tāpēc šādās konstrukcijās ir īpaši svarīgi citi paplašinātāji. Gandrīz visās konstrukcijās ir atrodami viens vai pat vairāki adverbiālas nozīmes paplašinātāji. Ja verbs izteicējā ir vairākvālenis, atrasti arī netiešie objekti.

Sadalot datu kopā iekļautās pasīva konstrukcijas pēc darītāja nozīmes veida, proti, vispārinātas, nenoteiktas un noteiktas nozīmes neizteikts darītājs, konstatēts, ka visvairāk ir intransitīvu verbu pasīva konstrukciju ar noteiktu neizteiktu darītāju. Pasīva konstrukcijas ar vispārinātu un nenoteiktu darītāju ir mazākumā, turklāt jāatzīmē, ka šo nozīmju nošķiršana nav bezproblemātiska un, iespējams, dalījums šajās nozīmēs kopumā nav lietderīgs. Vispārinātas un nenoteiktas nozīmes attiecināšana tikai uz intransitīvu verbu pasīva konstrukcijām nav atbilstoša, jo arī liela daļa transitīvu verbu pasīva konstrukciju lietotas šādās nozīmēs, turklāt gan transitīvu, gan intransitīvu verbu pasīva konstrukcijām ar vispārinātu vai nenoteiktu darītāju atbilstošās ir konstrukcijas ar izteicēju darāmās kārtas 3. personā ar vispārinātu vai nenoteiktu darītāju. Ja pasīva konstrukcija lietota citā nozīmē, proti, tai ir noteikts, neizteikts, kontekstuāli nosakāms darītājs, konstrukcija ar izteicēju darāmās kārtas 3. personā neatbilst, jo to nozīmes nesakrīt. Tāpat saskaņā ar korpusa datu kopu intransitīvu pasīva verbu konstrukcijas lietotas pārsvarā ar noteiktu neizteiktu darītāju. Tomēr jāatceras, ka intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas ar izteiktu darītāju latviešu valodā nav iespējamas.

Vairums šajā darba apakšnodaļā analizējamo pasīva konstrukciju ar vispārinātu un nenoteiktu nozīmi konstatētas publicistikas tekstos, tāpat, piem., pasīva konstrukcijas ar

sekots atrastas arī zinātniskajos tekstos un Vikipēdijā. Tādējādi intransitīvu pasīva verbu konstrukcijas ar noteiktas semantikas verbiem, piem., *ogot, sēņot, sekot* vai nu tikai lietotas vispārinātā vai nenoteiktā nozīmē, kamēr pasīva konstrukcijas ar citas semantikas verbiem pārsvarā lietotas ar noteiktu darītāju, piem., intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas ar *būts*.

Intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas ar noteiktu neizteiktu darītāju fiksētas pārsvarā statistiskajā pasīvā, turklāt pārsvarā ar noteiktas semantikas verbiem, piem., *būts, skriets, sapņots* u.tml. Pārsvarā visas tādas konstrukcijas atrastas 3. personas tagadnē. Intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas ar noteiktu neizteiktu darītāju var attiekties uz 1., 2. un 3. personu, tomēr attiecinājums uz 2. personu sastopams reti. Nereti šādus izteikumus runātājs attiecina uz sevi, runājot par sevi, tomēr lieto pasīva konstrukciju. Tāpat šādas pasīva konstrukcijas lietotas aprakstos, stāstot par citiem, tādā gadījumā attiecinājums ir uz 3. personu.

Pārsvarā šādas konstrukcijas fiksētas kā stilistiski neitrālas, bet dažas jau valodā funkcionē kā izteicieni, piem., *te ir/nav būts*. Tikai reto reizi pasīvs varētu tikt lietots, lai izvairītos no 1. personas lietojuma, bet arī tas varētu būt vairāk saistāms ar noteiktas semantikas verbiem. Tāpat kā attiecinājums uz sevi arī ir saistāms ar noteiktas semantikas verbiem, piem., *būts* parasti attiecina uz sevi un lieto gandrīz tikai statiskā pasīva konstrukcijās.

4. Ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukcijas, to semantika un lietojums

Šajā darba nodaļā aplūkotas pasīva konstrukcijas ar tagadnes ciešamās kārtas divdabi (piem., Nau 1998, 37; Nītiņa 2001, 100; Kalnača 2013, 504–505; Nau, Holvoet 2015, 8). Latviešu valodas gramatikas aprakstos, raksturojot izteicēja funkcijā lietotu ciešamās kārtas tagadnes divdabi, parasti ir minēts, ka ciešamās kārtas tagadnes divdabji atkarībā no savas un visa teikuma semantikas var izteikt modālu nozīmi, proti, iespējamību vai nepieciešamību (piem., Ahero at al. 1959, 644–645; Nītiņa 2013, 577; Holvoet, Nau 2015, 8; Kalnača, Lokmane 2021, 290). Jāatzīmē, ka ciešamās kārtas divdabji parasti tiek veidoti no transitīviem verbiem, tomēr iespējami arī no intransitīviem verbiem (Nītiņa 2013, 576; Kalnača, Lokmane 2021, 290). Ruta Veidemane (1985; 2002, 452) ir rakstījusi, ka „divdabji ar izskaņu *-ams* ir viena no interesantākajām latviešu valodas morfoloģiskajām formām, kas gramatikās, sākot ar 1863. gadā iznākušo Bīlenšteina gramatiku, tiek raksturots kā tagadnes pasīvais divdabis”, jo tās veido ne tikai pasīva konstrukcijas, bet arī izsaka dažādas modālās nozīmes.

Ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukcijas analizētas LVK2018 datu kopā II, kas veidota pēc līdzīgiem kritērijiem kā LVK2018 datu kopa I (sk. datu kopas izveides metodiku promocijas darba ievadā) pamata pasīva konstrukciju detalizētai analīzei. Tātad, izmantojot regulāro izteiksmi $[lemma="būt"]\{0,3\}[tag="vmnpd...ppnp."]$, no korpusa LVK2018 pēc nejaušības principa izgūtas 250 pasīva konstrukcijas no pieciem valodas paveidiem. Pēc datu kopas attīrīšanas no dublikātiem u.c. konstrukcijām, kas nav pasīva konstrukcijas, LVK2018 datu kopā II palikuši 1153 izteikumi, kuru dažādie funkcionālie aspekti detalizēti analizēti šajā darba apakšnodaļā. Analīze iekļauj ne tikai ne tikai tos aspektus, kas jau iepriekš aplūkoti transitīvām u.c. šajā darbā aplūkotajām pasīva konstrukcijām, piem., TPI, ITP vārdu secība, paciensa izteikšanas veidi, bet arī izteicēja funkcijā lietotais ciešamās kārtas tagadnes divdabis atstāstījuma, vēlējuma un vajadzības izteiksmē, tostarp vajadzības izteiksmes atstāstījuma un vēlējuma paveidā, un tā dažādās modālās un evidenciālās nozīmes.

Latviešu valodas lokāmos ciešamās kārtas tagadnes divdabjus veido no tagadnes celma ar priedēkli *-am-* vai *-ām-* (piem., Ahero at al. 1959, 644; Kalme, Smiltneiece 2001, 268; Nītiņa 2013, 576; Kalnača, Lokmane 2021, 292). Latviešu valodā ciešamās kārtas tagadnes divdabis plaši tiek lietots sastata izteicēja pilnnozīmes daļas funkcijā (4.1), (4.2), (4.3) (Nītiņa 2013, 577). Sastata izteicēju, kas parasti ir nomināls izteicējs, veido ciešamās kārtas tagadnes divdabis kopā ar saitiņu *būt* (4.1), (4.2) (Skujiņa 2007, 343). Saitiņa ir darbības vārda finītā forma, kas izsaka gramatiskās nozīmes – laiku, personu, modalitāti – un saista citus teikuma struktūras elementus (Skujiņa 2007, 334). Leksiskās nozīmes ziņā svarīgāka ir izteicēja nominālā daļa (4.1), (4.2) (Lokmane 2013, 719).

(4.1) *Izstāde būs aplūkojama līdz 21. jūlijam.*

(4.2) *Protams, tāda darbība ir krimināli sodāma, ja šī darbība veikta tīši.*

(4.3) *Nacionālo teātru kustības formēšanās saistāma ar XVII un XIX gs. [..]*

Arī ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukcijās, tāpat kā ciešamās kārtas konstrukcijās ar ciešamās kārtas pagātnes divdabi, izteicējā ietilpstošais divdabis saskaņojas ar teikuma priekšmetu dzimtē, skaitlī un locījumā, bet saitiņa saskaņojas arī personā (4.1), (4.2) (Nītiņa 2013, 577).

Analizējot LVK2018 datu kopu II, aplūkotas 1153 ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukcijas. Arī šīm pasīva konstrukcijām, tāpat kā pārējām šajā promocijas darbā analizētajām, vairums piemēru atrasts 3. personas tagadnē (sk. 4.1. tabulu ar detalizētu statistiku). Šajā gadījumā jāatzīmē, ka konstrukcijas 3. personas tagadnē izteikti dominē (4.4), (4.5). Interesanti, ka daiļliteratūrā pasīva konstrukciju tagadnē ir lietots vismazāk, ja salīdzina ar citiem valodas paveidiem, savukārt zinātnē, Saeimas stenogrammās un normatīvajos aktos tagadne ir lietota vairāk nekā pusē no analizētajiem gadījumiem no katra valodas paveida. Savukārt daiļliteratūrā ir fiksēts visvairāk 3. personas pagātnes formu (4.6), jo varoņi nereti runā par pagātnes notikumiem, bet normatīvajos aktos u.c. valodas paveidos šādas pasīva konstrukcijas pārsvarā ir lietojamas tagadnē.

(4.4) *Tas ir pat ļoti iespējams.*

(4.5) *Galu galā vienreiz taču jābeidz blandīties tur, kur nekas nav atrodams un viss ir pazīstams.*

(4.6) *Es mammas bērēs nebiju, arī vīra vecmamma nevarēja būt, jo ar manu māti nebija pazīstamas.*

PERSONA	1.	2.	3.
PRS	5	2	809
PST	-	-	153
FUT	-	-	73
COND	82		
DEB	12		
OBL	17		
IMP	-		
KOPĀ	1153		

4.1. tabula. Ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukciju laika, izteiksmju un personu formu biežums

Arī šajā gadījumā tikai dažas pasīva konstrukcijas atrastas 1. un 2. personā, turklāt visas daiļliteratūras tekstos (4.7), (4.8). Arī šajā gadījumā fiksēti piemēri ar iekļautiem teikuma priekšmetiem (4.9), (4.10).

(4.7) *Mēs pat **neesam pazīstami!***

(4.8) *Mēs **esam pazīstami** kopā kopš 1974. gada, kad reizē iestājāties konservatorijā [..]*

(4.9) *Pamazām tev sāk likties, ka **esi** ar viņu personiski **pazīstams**.*

(4.10) *Tagad es zinu, ka **esmu nolādējama un atraidāma**, bet man nav kur iet.*

Un arī šīs pasīva konstrukcijas sastopamas ar kontekstā izteiktu teikuma priekšmetu (4.11), (4.12). Tātad pirmajā gadījumā (4.11) *Chrome būs lietojama datoros*, savukārt *ogas (tās)* ir minētas iepriekšējā teikumā (4.12).

(4.11) *«**Chrome**», un tā būs atvērtā koda programmatūra, kas sākotnēji paredzēta portatīvajiem minidatoriem, tomēr nākotnē **būs lietojama** jebkādos datoros.*

(4.12) *Tas pamatojams tādējādi, ka izmantošanai desertā ir svarīgi, lai ogas būtu atkusušās, bet vēl nesāktu izdalīties daudz sulas. Rūpnieciskajā pārstrādē, ogas izmantojot dažādu produktu ražošanā, nav nepieciešama to pilnīga atkausēšana, bet gan tās jāatļaidina līdz brīdim, kad **ir viegli atdalāmas**.*

Analizējamās pasīva konstrukcijas 3. personas nākotnē atrastas pārsvarā publicistikas tekstos, kur žurnālisti pārstāsta kādus nākotnē paredzamus notikumus, piem., (4.13), (4.14).

(4.13) *[..] kur galvenā loma bija Holivudas aktrisei Andželīnai Džolijai, taču, visticamāk, ka jaunajā projektā Džolija vairs **nebūs redzama**.*

(4.14) *Lai vienotos dziesmā, būs pieejamas grāmatiņas **būs pieejamas** dziesmu grāmatiņas ar*

pazīstamu dziesmu vārdiem.

Šajā pasīva veidā iespējams izlaist saitiņu *būt*; visā datu kopā fiksētas tādas 22 konstrukcija visos valodas paveidos apmēram vienādā skaitā. Pārsvārā tādas fiksētas juridiskajos tekstos ar nepieciešamības nozīmi (4.15), (4.16). Kopumā gan jāsecina, ka šādu pasīva konstrukciju lietojums bez saitiņas tomēr nav ierasts.

(4.15) *Sūdzība izskatāma Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 374. pantā noteiktajā kārtībā.*

(4.16) *Dokumenta fotokopijās redzams mākslinieka zīmēts Latvijas ģerbonis, kā arī vairākas lappuses zvēresta teksta un prezidentu paraksti.*

Ja ir iespējami dinamiskā un statiskā pasīva varianti, proti, pasīva konstrukcijas, kas veidotas no 2 vai pat 3 palīgdarbības vārdiem un ciešamās kārtas pagātnes divdabja, tad arī ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukcijām var būt vairākas saitiņas (4.17), (4.18). Arī par šiem piemēriem ir secināms tas pats, kas par pasīva konstrukcijām ar izlaistu *būt* – tās datu kopā fiksētas 13 reizes un tātad nav tipiskas. Ir fiksēti arī daži piemēri ar saitiņu *kļūt* (4.20).

(4.17) *Braucot ar pienmašīnu, ir bijis iespējams izklausināt daudz ļaužu.*

(4.18) *Atraujies, lai izbaudītu, vai saskaršanās brīdis bijis patīkams.*

(4.19) *Tā ka būtu tomēr labi bijis, ja šāda informācija mums būtu bijusi pieejama.*

(4.20) *piekļuves datu pazušanu, zādzību, kompromitēšanu (nelikumīgu modificēšanu vai iznīcināšanu) vai to, ka šie dati ir kļuvuši pieejami trešajai personai.*

LVK2018 datu kopā II ir atrastas 82 pasīva formas vēlējuma izteiksmē (4.21), (4.22) un 17 atstāstījuma izteiksmē (4.23), (4.24), un 12 vajadzības izteiksmē (4.25), (4.26). Pasīva konstrukcijas vēlējuma izteiksmē ir apmēram vienādi lietotas visos valodas paveidos (4.21), (4.22). Atstāstījuma izteiksmes formas (4.23), (4.24) nav fiksētas ne Saeimas, ne zinātniskajos tekstos, bet citos valodas paveidos atrastas apmēram vienādā skaitā.

(4.21) *Nu minētais likumprojekts būtu atgriežams atpakaļ Ministru kabinetā, lai tur vēlreiz notiktu diskusija pēc būtības un lai tiktu iestrādāti tādi kritēriji [..]*

(4.22) *Līdz ar to, manā skatījumā, šis priekšlikums būtu atbalstāms.*

(4.23) *Sievietes seja bija piesārtusi un skatiens šķita neskaidrs; sejas āda ir labs spogulis; sieviešu alkoholisms neesot ne slēpjams, ne ārstējams.*

(4.24) *Viņš paskaidro, ka tik liela jūtu intensitāte ilgāku laiku neesot iespējama.*

Vajadzības izteiksmes formas atrastas 12 reizes – visvairāk likumu tekstos, tad periodikā, Saeimas tekstos un zinātniskajos tekstos.

(4.25) *6.1.2. jābūt pieejamai vismaz vienai tualetei;*

(4.26) (3) Līdzdarbības līguma projektam **jābūt publiski pieejamam** vismaz 10 dienas pirms parakstīšanas.

Arī šajā pasīva konstrukciju grupā fiksētas dažas konstrukcijas ar izteicējā lietotu modālu verbu *varēt* (4.27), (4.28), kā arī viena pasīva konstrukcija ar *mēgt*. Interesanti, ka 5 gadījumos no 6 pasīva konstrukcijas ar *varēt* atrastas zinātniskajos tekstos. Zinātniskajos tekstos atrasta arī pasīva konstrukcija ar *mēgt* (4.29).

(4.27) "*Pīlādzišu*" nodaļas, kā arī tas, kā šajā romānā vēl nav, šis romāns ir saīsinātā variantā, un asākas darbības **var būt** tikai *gaidāmas*.

(4.28) V. Hrakovskis atzīst, ka admiratīva marķētāji **var būt atrodami** arī tādā valodā, kurā nav evidencialitātes kategorijas, piem., krievu valodā (Hrakovskij 2007, 619).

(4.29) Kas attiecas uz etniskuma faktoru, etniskās mobilizācijas pieeja demonstrē, ka etniskās grupas **mēdz būt** vieglāk *mobilizējamās* nekā citas sociālās grupas.

Detalizētāk par pasīva konstrukcijām un to paustajām modālajām nozīmēm sk. tālāk promocijas darba 4.3. apakšnodaļā.

4.1. Teikuma priekšmeta izteikšanas veidi un semantika

Analizējot LVK2018 datu kopu II, konstatēts, ka 1139 (98,78%) pasīva konstrukcijas ir ar izteiktu teikuma priekšmetu (4.30), (4.31), (4.32), savukārt 14 (1,22%) pasīva konstrukcijas no visas analizētās datu kopas ir bez izteikta teikuma priekšmeta (4.33), tomēr veidotas no transitīviem vārdiem. Jāatzīmē, ka šī proporcija ir līdzīga kā citām šajā darbā analizējamajām pasīva konstrukcijām (sk. detalizētas proporcijas 4.2. tabulā).

(4.30) *Ārpolitika pieprasa izsvērtus un atbildīgus iekšpolitiskos lēmumus, jo bez tiem **nav iespējama** veiksmīga sadarbība ar tuvākiem un tālākiem partneriem.*

(4.31) *Tādējādi likumprojekts tika izdebatēts daudzkārtīgi, un daudzie sabiedrības priekšlikumi **būs atrodami** arī Valsts pārvaldes un pašvaldības komisijas iestrādēs.*

(4.32) *Mūsu būda stāvēja neskarta, arī ugunsкура vieta **bija** vēl *redzama*.*

(4.33) *Ar mērķtiecīgu ekonomisko un finanšu politiku var panākt, lai augšupejas fāze būtu, cik vien **iespējams**, ilga.*

	Pasīva konstrukcijas
PK ar izteiktu TP	1139 (98,78%)
PK bez izteikta TP	14 (1,22%)
	1153 (100%)

4.2. tabula. Ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukcijas ar izteiktu vai neizteiktu teikuma priekšmetu

Pārsvārā ir fiksētas pasīva konstrukcijas ar teikuma priekšmetu nominatīvā (4.30), (4.31). Šīm pasīva konstrukcijām vajadzības izteiksmē teikuma priekšmets ir datīvā (4.34). Toties vārdu savienojumi ar daudzuma nozīmi teikuma priekšmeta funkcijā (Lokmane 2013, 701) šim pasīva veidam nav raksturīgi – analizētajā datu kopā neviens piemērs netika atrasts.

(4.34) *Teritorijas plānotās (atļautās) izmantošanas veidu apzīmējumiem jābūt vispārpieņemtiem un saprotamiem to parastajā vārdiskajā nozīmē.*

Ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukcijām raksturīgs ar verba nenoteiksmi izteikts teikuma priekšmets (4.35). Tipisks šādas konstrukcijas modelis ir *būt + iespējams + V_{INF}*. Tātad ir iespējamās vai nav iespējamās visdažādākās darbības, proti, šādās konstrukcijās par teikuma priekšmetu var būt visdažādākās semantikas verbi – *ir iespējams vai nav iespējams kaut ko iegūt, pierunāt, notvert, palikt, izskaidrot* utt. Jāatzīmē, ka LVK2018 datu kopā II analizējamajās konstrukcijās ar *būt + iespējams* fiksēti teikuma priekšmeta funkcijā arī lietvārdi (4.36), tostarp deverbāli (4.37). Šādās konstrukcijās var būt ar verba infinitīvu izteikts teikuma priekšmets vai ar deverbālu lietvārdu (*pietauvošanās nav iespējama/pietauvoties nav iespējams*). Šādus predikātus ar *iespējams/neiespējams* dēvē par deontiskiem, kas izsaka nepieciešamību vai (noliegumā) tās trūkumu (Lokmane, Saulīte 2023, 48). Sk. detalizētāk darba 4.3. apakšnodaļā par deontisko modalitāti, šeit detalizētāk tā netiks skaidrota.

(4.35) *Jebkuri strīdi, kas saistīti ar šīs Vienošanās iztulkošanu vai piemērošanu un kurus **nav iespējams atrisināt pārrunu ceļā starp Pušu Kompetentajām institūcijām, tiek risināti izmantojot diplomātiskos kanālus.***

(4.36) *Viņš paskaidro, ka tik liela jūtu intensitāte ilgāku laiku **neesot iespējama.***

(4.37) *Tāpēc, ka īstā Pietuvošanās **nav iespējama.***

Atšķirībā no iepriekš darbā aplūkotajām ciešamās kārtas pagātnes divdabja pasīva konstrukcijām teikuma priekšmeta funkcijā ir raksturīgs teikuma priekšmeta palīgteikums. Teikuma priekšmeta palīgteikums tiek saukts arī par finītu subjektu (Lokmane, Saulīte 2023, 48). Šādiem teikumiem virsteikumā parasti fiksēts *ir zināms/nav zināms, ir saprotams/nav*

saprotams, konstatējams, uzskatāms, secināms, noprotams, sagaidāms, konstatējams. Arī transitīvu verbu pasīva konstrukcijās ar teikuma priekšmeta palīgteikumu teikuma priekšmeta funkcijā atrasti līdzīgi verbi. Nereti šādās konstrukcijās tiek izlaista saitiņa *būt* (*zināms, redzams* u.tml.). Vēl jāatzīmē, ka nereti šādās pasīva konstrukcijās teikuma priekšmeta palīgteikumi nav tipiski, piem., (4.40) ir teikuma priekšmeta palīgteikums pēc nozīmes (*kas man nav saprotams? Nav saprotams, ja vecāki atnāk uz skolu..*), bet ne pēc formas, jo palīgteikumu ievada nosacījuma saiklis *ja*. Arī Ilze Lokmane ar Baibu Saulīti (2023, 49) raksta: „Atsevišķu semantiski neierobežotu grupu veido arī izteicēji ciešamās kārtas formā, jo šādā gadījumā teikuma priekšmeta palīgteikums semantiski nosauc darbības objektu”.

(4.38) *Nevienā kadrā taču nav redzams, ka Liepiņš staigā.*

(4.39) *Vēl nebija zināms, kas ir katastrofas cēlonis — patiešām mikrobi vai kas cits.*

(4.40) *Nu jā, kara gadus to izmantos armijas vajadzībām, slepenām, protams, tāpēc nav arī zināms, kādām.*

(4.41) *Taču mums zināms, ka jums abiem vairs nav naudas ceļojumam nepieciešamās pārtikas iegādei.*

(4.42) *Viņi nereti strādā divos un pat trijos darbos, un laika viņiem nav, tomēr man nav saprotams, ja vecāki atnāk uz skolu un atzīstas skolotājam, ka ar savu bērnu netiek galā.*

Ja salīdzina šīs pasīva konstrukcijas ar transitīvu verbu pasīva konstrukcijām (sk. promocijas darba 2.1. apakšnodaļu), tad transitīvu verbu pasīva konstrukcijām ar teikuma priekšmetu izteicēja funkcijā tiek izteikts vispārinājums, ka *kopumā tiek lēsts, principā ir panākts*, kam analogs darāmajā kārtā būtu *Tāpat lēš, ka..., bet* ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukcijas var tikt arī attiecinātas uz kādu konkrēti – *taču mums zināms > taču mēs zinām; man nav saprotams > es nesaprotu*. Arī latviešu valodas gramatikā (Kalnača, Lokmane 2021, 451) ir minēts, ka datīvs šādās konstrukcijās, kas veidotas no transitīva verba, ir agenss, bet izteikumā funkcionē kā neobligāts teikuma loceklis. Sk. detalizētāk par šādiem agensiem tālāk darba 4.2. apakšnodaļā.

(4.43) *Tāpat tiek lēsts, ka šīs Valsts prezidenta vēlēšanas būs grūti prognozēt.*

(4.44) *Tāpat ir panākts, ka no šā gada 22. janvāra atjaunotas eksporta kompensācijas pienam [..]*

Fiksētas 14 pasīva konstrukcijas ar neizteiktu teikuma priekšmetu, kas veidotas no transitīviem vārdiem. Pieci no šādiem izteikumiem fiksēti daiļliteratūrā, pieci Saeimas stenogrammās, kā arī likumos, publicistikā un zinātniskajos tekstos.

(4.45) *Nav iespējams.*

(4.46) 1. Ja no konteksta **nav izsecināms** citādi, citādi, tad šajā Līgumā: a) termins "Latvija" nozīmē Latvijas Republiku, un, lietots ģeogrāfiskā nozīmē [..]

(4.47) **Būtu vēlams** pēc iespējas ātrāk.

Atrasto verbu izteicējā daudzveidība šajos piemēros nav liela, piem., *nav iespējams, nav izsecināms, zināms, vēlams, izskaidrojams* – faktiski tie paši verbi, kas arī raksturīgi pasīva konstrukcijām ar palīgteikumu teikuma priekšmeta funkcijā.

Analizēts, vai tajās iekļautais semantiskais objekts ir nedzīvs vai dzīvs un vai ir kādi īpaši novērojumi, atšķirības šai sakarā salīdzinājumā ar citiem latviešu valodas pasīva konstrukciju funkcionālajiem tipiem. Arī šajā gadījumā lielākā daļa pasīva konstrukciju – 1081 (94,97%) atrastas ar nedzīvu semantisko objektu, savukārt 58 (5,03%) analizējamās pasīva konstrukcijas atrastas ar dzīvu semantisko objektu (sk. detalizētu sadalījumu 4.3.tabulā). Ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukcijām ir ievērojami mazāk konstrukciju ar dzīvu semantisko objektu salīdzinājumā ar citām pasīva konstrukcijām.

	Pasīva konstrukcijas
PK ar nedzīvu semantisko objektu 1081 (94,97%)	1081 (94,97%)
PK ar dzīvu semantisko objektu 58 (5,03%)	58 (5,03%)
Kopā	1139 (100%)

4.3. tabula. Ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukcijas un teikuma priekšmeta semantika

23 pasīva konstrukcijas ar dzīvu semantisko objektu ir atrastas daiļliteratūrā (4.48), 14 – publicistikā (4.49), 8 – normatīvajos aktos (4.50), 7 – zinātniskajos tekstos (4.51), 6 – Saeimas stenogrammās (4.52).

(4.48) *Nekur apkārt **nebija redzams** neviens cilvēks.*

(4.49) *..kur galvenā loma bija Holivudas aktrisei Andželīnai Džolijai, taču, visticamāk, ka jaunajā projektā Džolija vairs **nebūs redzama**.*

(4.50) *Šķirnes mājas (istabas) dzīvnieki ir **apzīmējami** un **reģistrējami** saskaņā ar normatīvajiem aktiem par mājas (istabas) dzīvnieku reģistrēšanu.*

(4.51) 65. *Pacients ar diagnozi šizofrēnija **ir stacionējams**.*

(4.52) *Tik tiešām mēs šobrīd nerunājam par iemesliem, kāpēc tas tā notiek; tie var būt pilnīgi*

dažādi, un ne vienmēr tajos ir pilnībā vainojami vecāki.

Pārsvārā visos piemēros ar dzīvu semantisko objektu izteicējā ir atrodami noteikti divdabji, piem., *vainojami, redzami, zināmi, uzskatāmi*. Arī šajā gadījumā dzīvs paciēns ir ietekmējams – paciēns ir jāstacionē un to dara kādi citi, iespējams, arī pret pacienta gribu, savukārt dzīvniekus apzīmē un reģistrē, tātad darbība notiek neatkarīgi no dzīvnieku gribas, uz tiem iedarbojas.

Predikāts *redzams* ir saistīts ar neapzinātu uztveri (sk. detalizētāk promocijas darba 4.3.1. apakšnodaļā), “predikāts nosauc uztveri ar redzi” (Ciematniece 2015, 108), tāpēc izteikumos ar izteicējā lietotu *redzams* semantiskais objekts, piem., *cilvēks* (4.48), *Džolija* (4.49), *Korens* (4.50) tiek pakļauts citu izjūtām, emocijām, jo šādos piemēros neizteikts tiek nevis agenss, bet gan izjutējs. Izjutējs ir “semantiskā loma, dzīva būtne, kas izjūt stāvokli, procesu vai darbību, bet neietekmē to, piemēram, *Jānis dzirdēja durvis aizveramies. Zēnam bail no negaisa*. Izjutējs ir viens no subjekta veidiem, un latviešu valodā to parasti izsaka ar teikuma priekšmetu (*Es salstu. Mēs nebaidāmies no spokiem*) vai determinantu (*Man salst. Viņam klājas labi*) (Skujiņa 2007, 168).

(4.53) *Starp protestētājiem bija redzams arī antifašistu līderis Josifs Korens.*

Tātad izjutēji ir dzīvas būtnes, kas izjūt stāvokli, bet neietekmē to. “Tēlaini izsakoties, izjutējs ir situācijas liecinieks, kamēr darītājs ir situācijas līdzautors. Tātad izjutēja pazīmes ir: 1) dzīva būtne; 2) pasīvs; 3) fizioloģiska, psiholoģiska vai emocionāla stāvokļa izjutējs; 4) nespēj kontrolēt situāciju” (Ciematniece 2015, 102). Tas nozīmē, ka pārsvārā korpusa LVK2018 datu kopā II atrodami dzīvie semantiskie objekti ir pakļauti izjutēju dažādiem stāvokļiem, bet nevis tiešai iedarbībai, jo izjutēji nekontrolē situāciju. Ar verbu *redzams* atrasti arī piemēri ar nedzīvu semantisko objektu, jo izjutēji var redzēt arī nedzīvus semantiskos objektus, proti, *ratiņus* u.c. Jāatzīmē, ka aplūkotais piemērs (4.54) lietots vispārinātā nozīmē.

(4.54) *Kad pāreja atbrīvojās - ratiņi vairs nebija redzami.*

Tātad pārsvārā visi izteikumi šajā datu kopā ir atrasti ar nedzīvu semantisko objektu. Tas ir gandrīz vienādā skaitā atrodams visos valodas paveidos, izņemot nedaudz mazāk atrodams daiļliteratūras tekstos, jo tajos bija arī vairāk piemēru ar dzīvu semantisko objektu. Piemēru ar nedzīviem semantiskajiem objektiem, tostarp priekšmetiem, LVK2018 datu kopā II nav daudz, piem., *lidlauks nav lietojams* (4.55), *bildes ārā metamas* (4.56). Tātad lidlauks tiek lietots, ietekmēts, arī uz bildēm iedarbojas – tās izmet.

(4.55) *[..] ļoti iespējams, ka mēs drīzumā atstāsim Somiju, tāpēc ka Helsinku lidlauks nav*

lietojams [..]

(4.56) *Pirmās bildes bija ārā metamas.*

Vairāk ir atrasts piemēru ar abstraktas nozīmes semantiskajiem objektiem, piem., alkoholismu nevar ārstēt, tātad šajā gadījumā uz to nevar iedarboties, jo teikums ir noliegumā, savukārt ietekmi var sajust un arī mīlestība ir iespējama. Domājams, ka vairumā gadījumā izjutējs tiek dzēsts no teikuma sintaktiskās struktūras, bet nevis darītājs, kas arī nosaka, kāpēc šajā pasīva funkcionālajā tipā ir maz atrodams semantisko objektu, kas ir priekšmeti, bet vairāk abstraktas nozīmes semantiskie objekti.

(4.57) *Sievietes seja bija piesārtusi un skatiens šķita neskaidrs; sejas āda ir labs spogulis; sieviešu alkoholisms neesot ne slēpjams, ne ārstējams.*

(4.58) *Valodā diezgan stipri bija jūtama franču ietekme.*

(4.59) *Romeo mīlestība ir iespējama.*

Tāpat nereti semantiskie objekti ir vietniekvārdi, kas veido izteicienus, piem., *viss ir zināms*, un kas ir lietoti vispārinātā nozīmē. Savukārt *tas nav/ir iespējams* atkarībā no konteksta var tikt attiecināts gan uz ko konkrētu, gan arī lietots vispārinātā nozīmē. Piem., gribējās Agnesei paskaidrot, tomēr tas nebija iespējams – tātad nevarēja piezvanīt kaut kādu vispārīgu iemeslu dēļ.

(4.60) *Man viss **ir zināms** [..]*

(4.61) *Tas **nav iespējams**.*

(4.62) *Gribējās piezvanīt Agnesei un visu paskaidrot, taču tas **nebija iespējams**.*

Korpusa LVK2018 datu kopā II datos noteikts semantiskā objekta izteikšanas veids, proti, pārsvarā ciešamās kārtas tagadnes divdabja konstrukcijās semantiskais objekts ir izteikts ar lietvārdu – 676 (58,62%), mazliet mazāk nekā piektajā daļā analizējamo konstrukciju semantiskais objekts ir izteikts ar vietniekvārdu – 226 (19,6%). Ja pasīva konstrukcijā teikuma priekšmets ir verbs infinitīvā, tad semantiskais objekts ir izteikts ar verba infinitīvu – 170 (14,74%), kam šajā pasīva grupā ir izteikti daudz piemēru. Tāpat ir daudz ciešamās kārtas konstrukciju ar teikuma priekšmeta palīgteikumu – 67 gadījumi (5,81%) (sk. detalizētu sadalījumu 4.4. tabulā).

	Pasīva konstrukcijas
Ar lietvārdu izteikts TP (58,62%)	676 (58,62%)

Ar vietniekvārds izteikts TP (19,6%)	226 (19,6%)
Ar verba infinitīvu izteikts TP (14,74%)	170 (14,74%)
Ar palīgteikumu izteikts TP (5,81%)	67 (5,81%)
Ar paciensa nullformu izteikts TP (1,23%)	14 (1,23%)
Kopā	1153 (100%)

4.4. tabula. Ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukciju teikuma priekšmeta izteikšanas veidi

Lielākajā gadījumu skaitā semantiskais objekts ir izteikts ar lietvārdu. Visvairāk (170) šādu gadījumu ir normatīvajos aktos, tad zinātniskajos tekstos (157), tad publicistikā (144), Saeimas stenogrammās (116) un daiļliteratūrā (89).

Normatīvo aktu sadaļā lielākā daļa izteikumu ir atrasti ar lietvārdu izteikti semantiskie objekti, jo šajā valodas paveidā parasti ir jāmin konkrēts semantiskais objekts (4.63), (4.64), turklāt normatīvo aktu tekstos nav arī tipiski lietot vietniekvārdus. Tāpat arī kontekstā minēts semantiskais objekts šādiem tekstiem nav raksturīgs.

(4.63) *x – attiecīgā gada Valsts kases kompetencē esošās valsts parāda daļas apkalpošanas faktiskie izdevumi (ja ir pieejami dati par faktisko izpildi šajā periodā) vai plānotie izdevumi;*

(4.64) *Privātpersonu īpašumā esošā zeme valsts robežas joslā ir atsavināma uz vienošanās pamata, bet, ja tādas nav.*

Ar vietniekvārdu izteikts semantiskais objekts ir atrodams normatīvo aktu tekstos tikai 27 gadījumos, pārsvarā gadījumos, ja teikuma priekšmets ir attieksmes vietniekvārds un ievada palīgteikumu (4.65) vai izteicienos ar izteicējā lietotu nav iespējams/ir iespējams u.tml. (4.66). Tikai dažos gadījumos visā analizējamajā LVK2018 datu kopā II ar vietniekvārdu izteikts semantiskais objekts ir attiecināms uz iepriekš tekstā minētu referenci, proti, izteikuma virsteikumā ir minēta *piederība*, bet palīgteikumā minēts – *tā ir zināma* (4.67).

(4.65) *25.2. tā rīcībā ir cita informācija, kas Komerclikuma izpratnē ir uzskatāma par svarīgu iemeslu valdes un padomes locekļa atsaukšanai no amata.*

(4.66) *Ja tas nav iespējams, piekļuvi nodrošina pa servitūta ceļu vai pa projektētu servitūta ceļu pēc servitūta nodibināšanas.*

(4.67) *23.4.1.6. valstisko piederību, ja tā ir zināma;*

Arī par citiem valodas paveidiem ir izdarāmi līdzīgi secinājumi, proti, gan publicistikas tekstos, gan Saeimas stenogrammās, gan zinātniskajos tekstos (4.68), (4.69), (4.70) arī ar vietniekvārdu izteikts semantiskais objekts ir atrodamš maz gadījumos un pārsvarā teikumos ar izteicējā lietotu *ir/nav saprotams, zināms, redzams* u.tml.

(4.68) *Arī 17. gs. Rīgā tie bija zināmi, bet iemiesojumu piedzīvoja Dālberga Citadeles projektā.*

(4.69) *Vai valdība plāno veidot konkurenci šajā jomā, kur tas ir iespējams?*

(4.70) *Tas vēl par visu Latviju nav precīzi zināms.*

Cita situācija ir novērojama tikai daiļliterāras tekstos, kur gan ar lietvārdu izteikts semantiskais objekts, gan ar vietniekvārdu izteikts semantiskais objekts ir atrasti gandrīz vienādā skaitā – attiecīgi 89 un 84 gadījumos. Tikai daiļliterāras tekstos šajā darba nodaļā analizējamajās pasīva konstrukcijās ar vietniekvārdu izteikts semantiskais objekts ir plaši sastopams gan kā attieksmes vietniekvārds, gan arī pasīva konstrukcijās ar *ir/nav zināms* u.tml., gan arī kā atsauce uz iepriekšēju tekstu (4.71), (4.72), kas saistāms ar daiļliterāras kā valodas paveida iezīmi.

(4.71) *[..] kas grasās ceļot pa Ziemeļvidzemi, bez tradicionālajiem tūrisma objektiem ir jēga redzēt arī Straujas darbu. Tie ir apskatāmi Rūjienas izstāžu zālē – kā logi uz lielākiem plašumiem.*

(4.72) *Drīz pēc šīs sarunas mans draugs pasāka pazust – iesākumā uz dienu vai divām, pēcāk viņš nebija sameklējams jau nedēļām ilgi, un es nospriedu, ka viņš atradis sev mīļāko.*

Analizējamajā pasīva konstrukciju kopā verba infinitīvs arī semantiski nosauc darbības objektu, un tas ir atrasts 170 gadījumos, turklāt visos valodas paveidos apmēram vienāda skaitā (4.73).

(4.73) *Kā liecina aculiecinieki, neesot bijis iespējams noliegt, ka ugunsšķarnajās drānās tērptais Latvijas prezidentes stāvs izcēlies uz kungu tumšo uzvalku fona.*

Arī teikuma priekšmeta palīgteikums mēdz semantiski nosaukt darbības objektu pasīva konstrukcijās (Lokmane, Saulīte 2023, 49), kas analizējamā datu kopā atrasts 67 gadījumos. Arī teikuma priekšmeta palīgteikums, tāpat kā verba infinitīvs, kas semantiski nosauc darbības objektu pasīva konstrukcijās, atrasts apmēram vienādā skaitā visos valodas paveidos (4.74).

(4.74) *Vēl nebija zināms, kas ir katastrofas cēlonis – patiešām mikrobi vai kas cits.*

Ilze Lokmane un Baiba Saulīte (2023, 48–49), aplūkojot klauzālus subjektus, secina, „ka gan finīto, gan infinīto klauzālo subjektu apkaime ir semantiski līdzīga, galvenokārt

modāla, tomēr teikuma priekšmeta palīgteikumu lietojuma iespējas plašākas.” Tātad pasīva konstrukcijām ar verba infinitīvu un teikuma priekšmeta palīgteikumu teikuma priekšmeta funkcijā apkaime galvenokārt ir modāla, ko apliecina arī valodas korpusa dati.

Šajā pasīva veidā salīdzinājumā ar citiem šajā promocijas darbā analizētajiem pasīva konstrukciju funkcionālajiem tipiem ar lietvārdu izteikts semantiskais objekts izteikti nedominē, jo ir lielāks īpatsvars ar verba infinitīvu un teikuma priekšmeta palīgteikumu izteiktam teikuma priekšmetam. Tāpat ar vietniekvārdu izteikts semantiskais objekts ir retāk sastopams nekā citos analizētajos pasīva konstrukciju funkcionālajos tipos, turklāt vairāk sastopams izteicienos.

4.2. Vārdu secība teikuma priekšmets / izteicējs un izteicējs / teikuma priekšmets

Arī šai analizējamajai pasīva konstrukciju datu kopai II aplūkota TPI un ITP vārdu secība un ar to saistītās likumības. Tātad ir fiksētas 707 (62,07%) pasīva konstrukcijas ar TPI vārdu secību un 432 (37,93%) ar ITP vārdu secību (sk. detalizēti 4.5. tabulu). Šajā gadījumā ir novērojams neliels TPI vārdu secības pārsvars, tomēr starpība nav tik izteikta kā dinamiskā un statiskā pasīva variantiem.

(4.75) 9. Darbam augstumā paredzētais darba aprīkojums **ir** vienkārši **lietojums** [..]

(4.76) Tas **ir** skaidri **sajūtams**, jau ienākot pāri veikala sliksnim.

(4.77) Domājot par pieminekļa atrašanās vietu, Noras Bumbieres fonda dibinātāja Māra Zustrupa uzskata, ka viņai **ir** pilnīgi **saprotams** LLU paustais viedoklis [..]

(4.78) [..] elektroenerģijas tirgotājs nodrošina iespēju iepazīties ar informatīvu materiālu, kurā norāda, kur **ir** publiski **pieejama** informācija par galalietotājiem piegādātās elektroenerģijas ražošanas ietekmi uz vidi iepriekšējā kalendārajā [..]

	Pasīva konstrukcijas
TPI	707 (62,07%)
ITP	432 (37,93%)
Kopā	1139 (100%)

4.5. tabula. Ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukciju TPI un ITP vārdu secība

Parasti ITP vārdu secība novērojama pasīva konstrukcijās ar *ir/nav iespējams* + verbu infinitīvā. Tādā gadījumā nereti arī teikuma priekšā ir novērojams adverbiālas nozīmes paplašinātājs (4.80). Jāatzīmē, ka šajās konstrukcijās parasti arī novērojams papildinātājs, piem., izteikumā (4.79) *kaitējumu*, (4.80) *peldkostīmus* u.tml. Ja izteikumā nav adverbiālas nozīmes paplašinātājs, papildinātājs parasti nostājas izteikuma sākumā (4.79).

(4.79) *Ja videi nodarīto kaitējumu **nav iespējams novērst**, komisija nosaka termiņu, līdz kuram aprēķinātā zaudējumu summa jāiemaksā valsts pamatbudžetā;*

(4.80) *Kolekcijā **būs iespējams iegādāties peldkostīmus, kleitas un T-krekliņus.***

Lai arī tipiski pasīva konstrukcijām ar *iespējams* + verba infinitīvs ir ITP vārdu secība, ir novērota arī TPI vārdu secība (4.81), (4.82), (4.83). Arī tādos gadījumos teikuma sākumā var būt izvirzījies papildinātājs (4.83) vai adverbiālas nozīmes paplašinātājs (4.82). Gandrīz visos gadījumos šādās konstrukcijās ar TPI vārdu secību izteicējs *ir/nav iespējams* nostājas izteikuma vai salikta teikuma daļas beigās (4.81), (4.82), (4.83), (4.84).

(4.81) *Taču sajaukt producenta stilu ar citiem **nav iespējams.***

(4.82) *Pats vēl īsti neticēju, ka bēgšana no vietas, no kuras izbēgt principā **nebija iespējams**, tomēr ir izdevusies.*

(4.83) *Automātus šajā šaurajā telpā izmantot **nav iespējams**, tātad daļējas priekšrocības būs mums uz pistoļu rēķina.*

(4.84) *[..] tika iebērts manās atvērtajās plaukstās, un to, protams, vajadzēja uz vietas norīt, jo kaut kur novietot nekādi **nebija iespējams.***

Arī pārējās pasīva konstrukcijās ar ITP vārdu secību teikuma sākumā nereti ir izvirzījies adverbiālas nozīmes paplašinātājs vai netiešais objekts (4.85), (4.86), (4.87), (4.88).

(4.85) *Pīrāgi to darīja ar tādu centību, ka drīz klāja vidū bija redzams tikai liels putu kalns.*

(4.86) *Valodā diezgan stipri bija jūtama franču ietekme.*

(4.87) *Videofona ekrānā bija redzama sieviete, kura — Andris to zināja nešaubīgi — bija no Japānas.*

(4.88) *Par kaimiņiem bija zināms pilnīgi viss — pat kādā krāsā un cik izdilusi ir apakšveļa.*

(4.89) *Par azartspēli nav uzskatāma tāda spēle spēļu automātā, kurā vienīgais laimests ir bezmaksas spēle šajā spēļu automātā [..]*

Tāpat ITP vārdu secība novērojama arī juridiskajos tekstos uzskaitījumos, piem. (4.90):

(4.90) 4) ***nav pieļaujama** apropriācijas pārdale atlīdzības palielināšanai, ja tā ietekmē*

ministrijai vai citai centrālajai valsts iestādei [..]

Vairumā gadījumā (sk. detalizētāk 4.5. tabulā) šajā darba nodaļā analizējamajām pasīva konstrukcijām fiksēta TPI vārdu secība (4.91), (4.92), (4.93).

(4.91) *Mūsu būda stāvēja neskarta, arī ugunsкура vieta bija vēl redzama.*

(4.92) *Ideāli varianti diemžēl **ir** pārāk reti **sastopami.***

(4.93) *Progress **ir** acīm **redzams.***

Izteikumos ar TPI vārdu secību parasti teikuma sākumā nav izvirzījies adverbiālas nozīmes paplašinātājs vai netiešais objekts, ko arī uzrāda LVK2018 datu kopa II, tāpēc var secināt, ka šīm pasīva konstrukcijām salīdzinājumā ar transitīva verba pasīva konstrukcijām adverbiālas nozīmes paplašinātāji un netiešie objekti ir mazāk raksturīgi.

Visos aplūkotajos valodas paveidos TPI un ITP proporcijas ir apmēram vienādas – tātad nevienā valodas paveidā nav kādas izteiktas dominantes (sk. detalizēti 4.6. tabulu). Vismazāk ar TPI vārdu secību atrasts Saeimas stenogrammas tekstos (125), tad seko publicistika ar 128 gadījumiem, tad zinātniski teksti ar 142 gadījumiem, tad daiļliteratūra ar 150 gadījumiem un visvairāk TPI vārdu secības gadījumu atrasts normatīvajos aktos – 162. Savukārt ITP vārdu secība visvairāk ir fiksēta publicistikas tekstos – 110, tad seko zinātniski teksti – 94, tad Saeimas stenogrammas – 85, normatīvie akti un daiļliteratūra ar attiecīgi 72 un 71 gadījumu.

Valodas paveids	TPI	ITP	Kopā
Daiļliteratūra	150	71	221
Normatīvie akti	162	72	234
Publicistika	128	110	238
Saeimas stenogrammas	125	85	210
Zinātniski teksti	142	94	236
Kopā	707	432	1139

4.6. tabula. Ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukciju TPI un ITP vārdu secības sadalījums atbilstoši valodas paveidiem

Ja kopumā datu kopā II ir 1153 izteikumi, tad 144 gadījumos fiksēts kāds

paplašinātājs starp izteicēja daļām, kas salīdzinājumā ar citām šajā darbā analizētajām pasīva konstrukcijām ir visvairāk. Arī šajā gadījumā visbiežāk starp izteicēja daļām fiksēti adverbiālas nozīmes paplašinātāji, kas paskaidro verbu izteicējā (4.94), (4.95). Tātad kibertelpa ir nevis kaut kā izmantojama, bet viegli, iepakojums ir otrreizēji pārstrādājams. Atrasti arī daži gadījumi, kad starp izteicēja daļām ir divi adverbiālas nozīmes paplašinātāji – *varianti ir sastopami*, bet *reti*, turklāt arī *reti* intensitāte tiek paskaidrota – tie ir *pārāk reti* (4.96). Tāpat ir gadījumi, kad starp izteicēja daļām ir divi vienlīdzīgi apstākļi *skaidri un gaiši*, kas abi paskaidro *redzams* – tātad *ir redzams* gan skaidri, gan arī gaiši (4.97).

(4.94) *Ņemot vērā IKT risinājumu un pakalpojumu komplicēto uzbūvi, bet plašo pieejamību, kibertelpa ir viegli izmantojama [..]*

(4.95) *3.4. pērk produktus lielākā iepakojumā vai tādā iepakojumā, kas ir videi draudzīgs vai kura lielākā daļa ir otrrreizēji pārstrādājama;*

(4.96) *Ideāli varianti diemžēl ir pārāk reti sastopami.*

(4.97) *Tur ir skaidri un gaiši redzams, ka tā netiek galā ar reālajiem darbiem.*

Ir arī fiksēti daži izteikumi, kas kopā ar izteicējā iekļauto ciešamās kārtas tagadnes divdabi veido izteicienu – *acīm redzams, vārdos pasākums* u.tml. (4.98), (4.99).

(4.98) *Slēdziens ir acīm redzams: ne jau saimnieka nauda un manta viņiem bija vajadzīga, bet gan dzīvība.*

(4.99) *Tas nav vārdos pasakāms, to sirdī jūt!*

Arī šajā gadījumā fiksēta viena partikula un viens saiklis starp pasīva konstrukcijas izteicēja daļām, kas ir daudz mazāk nekā citās pasīva konstrukcijās. Abos gadījumos gan *pat*, gan *tak* pastiprina izteicējā iekļautā *iespējams* nozīmi.

(4.100) *Tas ir pat ļoti iespējams.*

(4.101) *Bija tak iespējams puisim dzīvot, apprecēties vēlreiz.*

Nereti starp analizējamās pasīva konstrukcijas izteicēja daļām fiksēts vietniekvārds datīvā, kas ir semantiskais subjekts. Tātad analizējamo izteikumu var pārveidot ar semantisko subjektu darāmajā kārtā – *visi zināja viņa aizmāršību, tāpēc nolēma braukt viņam pakaļ uz mājām*, paturot to pašu nozīmi.

(4.102) *Tā kā viņa aizmāršība bija visiem zināma, nolēma braukt viņam pakaļ uz mājām.*

Tāpat arī starp izteicēja daļām sastopams datīvs (4.103), (4.104), (4.105), piem., *man, patērētājiem*. „Datīva formai pie tagadnes ciešamās kārtas divdabja izteicējā piemīt darītāja nozīme: *Tas darbs mums visiem kopā darāms*. Parasti verbs ir pārejošs un teikumā ir arī objekta nosaukums nominatīvā, kas veic teikuma priekšmeta funkciju, tāpēc datīva forma ir

determinanta funkcijā” (Lokmane 2013, 759). Determinants ir „teikuma palīgloceklis, kas attiecas uz visu teikumu kopumā un nav pakārtots nevienam vārdam resp. teikuma loceklim teikumā” (Skujiņa 2007, 86; Lokmane 2013, 702). Visos gadījumos izteikumos ir arī teikuma priekšmets, proti, *ierobežojumi*, un datīvam *patērētājiem* piemīt darītāja nozīme. Jāatzīmē, ka (4.104) izteikumā semantiskais subjekts *man* ir izjutējs, nevis darītājs, bet izteikumā (4.103) darītājs var arī neatrasties starp izteicēja daļām.

(4.103) *[..] ar Varisi un Tinci, pat ja gadījums būtu gribējis mani sapazīstināt ar Andželu, un es noklausītos, kas **viņām būtu man sakāms**, — ja būtu, protams [..]*

(4.104) *Tomēr iznākums ziemā **nebija man patīkams**.*

(4.105) *Arī Zaķis vairākkārt uzsvēra, ka likumā noteiktajiem ierobežojumiem **ir jābūt patērētājiem saprotamiem**.*

„Retumis divdabi veido no nepārejoša verba, tādā gadījumā datīva izteiktā darītāja nozīme ir vēl spilgtāka, tomēr sistēmisku apsvērumu dēļ datīvs uzskatāms par determinantu: *Mums bija caur uguni ejams*. (I. Indrāne)” (Lokmane 2013, 759), tomēr LVK2018 II datu kopā neviena pasīva konstrukcija no intransitīva verba nav atrasta.

Šajā pasīva veidā reizēm starp izteicēja daļām konstatēts teikuma priekšmets, kas nav raksturīgi ne transitīva verba pasīvam, ne arī statiskā pasīva variantiem (4.106), (4.107), (4.108). Interesanti, ka šie izteikumi ir no publicistikas (4.108) vai Saeimas stenogrammu tekstiem (4.106), (4.107), kas pirmajā gadījumā, iespējams, ir neveikls pārcēlums no, domājams, angļu valodas, savukārt otrajā gadījumā runas pieraksts.

(4.106) *No žurnālistu puses **ir tāda naivitāte vērojama**, izliekoties jau neko vairs nesaprotam par valsts noslēpuma objektiem, to glabāšanas kārtību [..]*

(4.107) *Satversmes tiesas praksei, ka mēs, tiesneši, parasti nekad nerunājām par to, vai būtu nepieciešams referendums, vai **būtu kāda norma atzīstama**.*

(4.108) *Taču tirgus izpētes kompānijas Gartner speciālistiem par šī magnāta izdarībām **ir kas cits sakāms**.*

Tāpat arī atrodams salikts saiklis, piem., kas saista divus izteicējus (4.109).

(4.109) *Tā nekādā ziņā nav uzzināma lieta, tā ir **vai nu ticama, vai neticama**.*

Ja skatās uz paplašinātāju starp izteicēja daļām un valodas paveidu, tad tajos visos piemēri atrasti apmēram vienādā apmērā, proti, daiļliteratūrā 32 reizes, normatīvajos aktos 22 reizes, publicistikā 29 reizes, Saeimas stenogrammās 36 reizes un zinātniskajos tekstos 25 reizes.

Var secināt, ka šīm pasīva konstrukcijām arī paplašinātāji starp izteicēja daļām nedaudz atšķiras no transitīva verba pasīva konstrukcijām, piem., determinanti, toties apstākļi, kas paskaidro izteicējā iekļauto divdabi un kas atrodami starp izteicēja daļām, sastopami visos pasīva veidos. Tālāk darbā aplūkots ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukciju lietojums, kā arī modālās un evidenciālās nozīmes.

4.3. Ciešamās kārtas tagadnes divdabja modālās nozīmes

Papildus pasīva nozīmei ciešamās kārtas tagadnes divdabim izteicēja funkcijā piemīt modāla nozīme – iespējamība vai nepieciešamība (piem., Kalme, Smiltnece 2001, 270; Nītiņa 2013, 577; Kalnača 2013, 487–488; Nau, Holvoet 2015, 8; Kalnača, Lokmane 2021, 252). Nākamajās darba apakšnodaļās analizēts ciešamās kārtas tagadnes divdabja lietojums ar modālu un arī evidenciālu nozīmi. Šajā darbā modalitāte tiek saprasta kā „semantiska kategorija, kas izsaka runātāja attieksmi, kā arī vērtējumu vai nu par sprieduma saturu, vai arī par situācijas norisi” (Bussman 2006, 754; Skujiņa 2007, 236).

4.3.1. Iespējamība/neiespējamība

Būdami sastata izteicēja daļa, ciešamās kārtas tagadnes divdabji atkarībā no savas un visa teikuma semantikas var izteikt iespējamību (4.110), (4.111), (4.112) (piem., Nītiņa 2013, 577; Holvoet, Nau 2017, 8; Nau, Spraunienē, Žeimantienē 2020, 67; Kalnača, Lokmane 2021, 253). Analizējot LVK2018, šādi izteikumi ar iespējamības nozīmi atrasti dažādos valodas paveidos. Īpaši daudz tie ir sastopami publicistikā un daiļliteratūrā – valodas paveidos, kur tiek daudz kas aprakstīts, raksturots, turklāt izmantota modāla nozīme. Ja būtu izteikums kādu tomēr glābj vai kāds tiek glābts, tā būtu fakta konstatācija bez modālas nozīmes, savukārt izteikumā kāds glābjams tiek pausta iespējamība – varbūt ir kāds, ko vēl var izglābt, bet nevis, ka ir konkrēti kāds, ko glābt. Tāpat, ja teiktu šķērslis tiek apiets – arī tad konstatētu faktu, savukārt izteikumā šķērslis ir apejams tiek pausta iespējamības nozīme, ka ir šķērslis, tomēr zināmos nosacījumos to var pārvarēt. Tas var būt arī kādam

iedrošinājums darbībām nākotnēm, jo šķērslis netiek apiets tieši tagad, bet gan var tikt apiets vēlāk, svarīgāka ir iespējamība to apiet, nevis konkrētais šķērslis.

(4.110) *Varbūt kāds tomēr **glābjams** augšējos stāvos.*

(4.111) *Vasarnīcā pie Aleksandra mēs nodzērām visu, kas vien **bija pārdodams** un **pārvēršams** grādīgos šķidrumos.*

(4.112) *Šis šķērslis **nav apejams**.*

Ilze Lokmane (2013, 719) uzskata, ka „visbiežāk nominālu izteicēju veido tagadnes lokāmie divdabji (daļēji tāpēc, ka tie neveido darbības vārda analītiskās formas)” un ka „teikumi ar tagadnes ciešamās kārtas lokāmo divdabi izteicējā un modālu nozīmi ir uz robežas starp nominālu un verbālu tipu”.

Valodniecībā iespējamības nozīme parasti tiek saistīta ar epistēmisko modalitāti, kas norāda runātāja attieksmi pret izteikuma (sprieduma, apgalvojuma) saturu, izsakot nepieciešamību, iespējamību, varbūtību (piem., Matthews 1997, 71; Haan 2001, 3; Dawoud 2010, 70). Latviešu valodā epistēmiskā modalitāte parasti ir saistāma ar vēlējuma izteiksmi, bet to var izteikt arī īstenības, atstāstījuma un vajadzības izteiksme (Kalnača 2013, 500; Lokmane, Kalnača 2014, 175; Kalnača, Lokmane 2021, 257).

Iespējamība/neiespējamība var tikt izteikta arī ar vārdu *iespējams* izteicēja funkcijā kopā ar saitiņu *būt*. Šajā gadījumā nozīme ir arī vārda *iespējams* leksiskajai nozīmei – ‘tāds, kas var būt, var notikt; tāds, ko var paveikt; tāds, ko var pieļaut; tāds, kas pastāv’ (Bendiks et al. 3, 375). Tātad *ir iespējams norādīt dokumentu numuru, var norādīt numuru, pastāv tāda iespēja, varbūtība*. Tāpat arī *pastāv iespēja mainīt kārtību*. Pastāv arī pretējais – neiespējamība – *nav iespējams sapni izskaidrot, nepastāv tāda iespēja, nevar izskaidrot sapni*. Kā jau bija redzams promocijas darba 4.2. apakšnodaļā, šādas konstrukcijas ir plaši lietojamas un sastopamas valodas korpusā visos valodas paveidos.

(4.113) *Dokumenta numuru **ir iespējams** norādīt* arī manuāli.

(4.114) *Toreiz es vēl neticēju, ka šo kārtību **ir iespējams** mainīt.*

(4.115) *Citādi to [sapni] **nav iespējams** izskaidrot.*

(4.116) *Prezidenti **nav iespējams** ievilkt demagoģiskos strīdos.*

Kā jau izriet no iepriekšminētajiem piemēru skaidrojumiem, iespējamības/neiespējamības nozīmi pauž arī konstrukcijas ar izteicēja funkcijā lietotu modālu darbības vārdu *varēt* (Kalnača 2016, 42; Daina 2018, 25).

(4.117) a. *Varbūt kāds tomēr **glābjams** augšējos stāvos.*

b. *Varbūt kādu tomēr **var glābt** augšējos stāvos.*

c. *Varbūt kādu tomēr **ir iespējams glābt** augšējos stāvos.*

(4.118) a. *Šis šķērslis **nav apejams**.*

b. *Šo šķērsli **nevar apiet**.*

c. *Šo šķērsli **nav iespējams apiet**.*

Jāatzīmē, ka nozīmes ziņā visas trīs konstrukcijas ir līdzīgas, proti, visas pauž iespējamības/neiespējamības nozīmi, tikai var tikt izteiktas dažādiem valodas līdzekļiem. (4.117a) un (4.118a) izteikumos ar ciešamās kārtas tagadnes divdabi teikuma priekšmets funkcionē kā semantiskais objekts un ir nominatīvā (*kāds, šķērslis*), kas saskaņojas ar izteicējā ietilpstošo ciešamās kārtas tagadnes divdabi, savukārt (4.117b), (4.118b) izteikumos semantiskais objekts ir akuzatīvā (*kādu, šķērsli*).

Ir arī fiksētas konstrukcijas ar saliktu izteicēju, kas sastāv no modālā verba *varēt*, palīgdarbības vārda *būt* un ciešamās kārtas tagadnes divdabja un kas pauž pieņēmumu (4.119), (4.120). Arī pieņēmums ir cieši saistāms ar epistēmisko modalitāti, un to parasti izsaka ar modālu verbu *varēt* (4.119), kā arī vēlējuma izteiksmi (4.120).

(4.119) [*..*] *asākas darbības **var būt** tikai **gaidāmas**.*

(4.120) *Meteoru plūsma, kura **varētu būt** diezgan labi **redzama**.*

N. Naua, B. Sprauniene, V. Žeimantiene (2020, 68–69) iespējamības nozīmi saista ar konkrētām leksēmām, kā arī verbu leksiski semantiskajām grupām. Latviešu valodā, tāpat kā lietuviešu valodā, iespējamību pauž uztveres verbi – tas tiek fiksēts gan ar neapzinātas uztveres verbiem (*redzams, dzirdams*), gan arī ļoti izteikti ar apzinātas uztveres verbiem (*skatāms*). Analizētajā LVK2018 datu kopā II, kur kopā ir 1153 izteikumi, 70 izteikumi ir atrasti ar izteicējā iekļautu verbu *redzams*, kas pārsvarā atrasti daiļliteratūras tekstos. Savukārt *dzirdams* fiksēts tikai 6 reizes, bet verbs *skatāms* fiksēts 10 reizes.

(4.121) *Ar neapbruņotu aci **nav vairs redzams**.*

(4.122) *Bumbas **nav redzamas**, tikai sēnes.*

(4.123) *Tomēr cauri lūkas neēvelēto dēļu platajām spraugām itin labi **bija saskatāms un sadzirdams** viss, kas notika lejā, jo no vecajām vatētajām segām izveidotās guļasvietas atradās tieši patrepē.*

N. Naua, B. Sprauniene, B. Žeimantiene (2020, 69) iespējamību arī vairāk saista ar neapzināti veiktu darbību, savukārt nepieciešamību ar apzinātu veiktu darbību, tomēr visos

gadījumos ar agensīviem verbiem. Agensīvi verbi ir tādi, kam viens no argumentiem ir agenss (Matthews 1997, 12) un kas apzīmē darbību pēc darītāja iniciatīvas, turpretim neagensīvie verbi ir tie, kam nav raksturīgs agenss, jo šo verbu nosauktā darbība netiek veikta ar gribas piepūli, ar nodomu (Nešpore 2010a, 97).

Parasti iespējamības nozīme tiek saistīta ar vēlējuma izteiksmi (4.124), (4.125). Latviešu valodā izteikumi vēlējuma izteiksmē (4.124), (4.125), kas visbiežāk tiek saistīta ar epistēmisko modalitāti, uzsver iespējamības nozīmi, jo vēlējuma izteiksmes semantika jau ietver iespējamās, uz nākotni orientētas darbības norādi (Kalnača 2013, 499). Tātad informāciju noformē (4.124), lai tā būtu nākotnē, bet ne šobrīd, viegli saprotama un uztverama. Teksta autors pauž tādu vēlmi, faktiski arī nepieciešamību, jo tas ir svarīgi. Tāpat arī nākamajā izteikumā (4.125), kurā runātājs virsteikumā pauž uzskatu, ka būtu vieglāk, ja būtu zināma informācija, kas nākotnē ļautu vieglāk risināt kādas lietas. Arī šajā gadījumā to var saistīt ar nepieciešamību zināt.

(4.124) [..] *noformē tā, lai šī informācija būtu iespējami viegli uztverama un saprotama.*

(4.125) *Ja būtu zināms, ka nākamajos septiņos gados varam rēķināties ar noteiktu naudas summu [..]*

(4.126) [..] *vadītājs Ivars Kupcis noliedz, ka pie atstādināšanas būtu bijis vainojams kas cits.*

Savukārt pēdējā izteikumā (4.126) virsteikumā ir atrodams *verbum dicendi*. Ja izteikuma virsteikumā ir *verbum dicendi*, tad tam sekojošais palīgteikums īstenības izteiksmē ir atstāstījuma izteiksmes funkcijā (Kalnača 2012, 125; 2013, 494), tātad tam ir evidenciāla semantika. Tomēr izteikumā (4.126) palīgteikums ir vēlējuma izteiksmē. L. Kalviša (2018, 66–67) attiecībā uz šādiem gadījumiem norāda, ka, „atstāstot cita teikto, palīgteikumā iespējams lietot arī vēlējuma izteiksmi, kurai gan šādā kontekstā nepiemītīs evidencialitātes funkcijas, bet izpaužas vēlējuma izteiksmei raksturīgā iespējamības, nedrošības semantika, tātad epistēmiskā modalitāte. Kā evidencialitātes marķētāja šādā gadījumā minama informācijas avota norāde virsteikumā”. Tādējādi izteikuma (4.126) palīgteikumā pausta epistēmiska modalitāte, tomēr uz to, ka palīgteikumā paustā informācija tiek atstāstīta, norāda virsteikumā minētais *verbum dicendi*.

Tāpat arī fiksēts piemērs atstāstījuma izteiksmē – tātad ar evidenciālu nozīmi. Jāatzīmē, ka šim izteikumam atstāstījuma izteiksmē (4.127) ar iespējamības nozīmi piemīt arī epistēmiska semantika. Tātad verba izteiksmes ir polifunkcionālas un atkarībā no konteksta

verbs var paust epistēmisku, evidenciālu un arī deontisku nozīmi (Kalnača 2013, 499), kas redzams arī nākamajā piemērā, kurš pauž gan evidenciālu, gan epistēmisku nozīmi. Proti, lielveikalos sieru var iegādāties, pastāv tāda iespējamība, varbūtība, tomēr tajā pašā laikā runātājs lieto atstāstījuma izteiksmi, kas norāda uz to, ka viņš nav drošs par savu sacīto, distancējas no tā.

(4.127) *Lielveikalos esot iegādājams importētais un mīkstsais “lodīšu siers”.*

Var secināt, ka konstrukcijas ar ciešamās kārtas tagadnes divdabi tiek lietotas iespējamības/neiespējamības paušanai dažādās verba izteiksmēs, parasti kombinējot evidenciālo nozīmi un epistēmisko modalitāti. Evidenciālās un epistēmiskās nozīmes kombinēšanās ir atkarīga no izteiksmes, kādā lietots izteikums, un citiem faktoriem, piem., *verbum dicendi*. Iespējamības/neiespējamības nozīme parasti ir atkarīga no konkrēta izteicējā lietota ciešamās kārtas tagadnes divdabja semantikas vai izteicējā lietotu noteiktu vārdu leksiskās nozīmes, piem., *iespējams* un modālā verba *varēt*. Analizētās konstrukcijas ar iespējamības nozīmi ir plaši atrodas visos valodas paveidos.

4.3.2. Nepieciešamība

Latviešu valodā ir konteksti, kuros izteicēja funkcijā lietoti ciešamās kārtas tagadnes divdabji norāda uz nepieciešamību. Nepieciešamība ir arī saistīta ar vajadzības nozīmi (4.128), (4.129) (piem., Nītiņa 2013, 578; Holvoet, Nau 2015, 8; Kalnača, Lokmane 2021, 253). Tātad izteikums pauž vajadzību, nepieciešamību, piem., *sūdzība ir adresējama*, kas nozīmē, ka tā ir obligāti jāsūta tiesai, nav nekādu izvēles iespēja, ja vēlas sūdzību iesniegt.

(4.128) *Patrīcija zināja, kā plaisas aizveramas – vajadzēja sagrābstīt [..]*

(4.129) *Sūdzība ir adresējama rajona (pilsētas) tiesai un iesniedzama īrestiesai.*

Lai arī konstrukcijas ar nepieciešamības nozīmi ir iespējamās dažādu valodas paveidu tekstos (4.130), tomēr tās ir īpaši raksturīgas juridiskajiem tekstiem (4.129).

(4.130) *Jurgis darīju visu, kas vīrišķim darāms.*

No verba *darīt* veidotais ciešamās kārtas tagadnes divdabis *darāms* gandrīz vienmēr tiek lietots nepieciešamības nozīmē (*ir jādara*), nevis iespējamības nozīmē – (*var darīt, iespējams darīt*) (4.128). (4.129) piemērs norāda uz tipisku divdabja *darāms* (*ir jādara*)

lietojuma modeli, kurā tas kombinācijā ar vietniekvārdu *kas* un argumentu datīvā, kas ir pakļāvējs vai drīzāk persona, kurai jāveic darbība (Nau, Spraunienē, Žeimantienē 2020, 68).

Konstrukcijas ar ciešamās kārtas tagadnes divdabi ar nepieciešamības nozīmi arī tiek izmantotas dažādās instrukcijās. Tādā gadījumā nepieciešamība tiek izteikta vājākā formā nekā ar vajadzības izteiksmi. (4.131) piemērs ir ņemts no instrukcijas „Kā uzvesties restorānā?” (LVK2018), savukārt (4.132) piemērs – no „Grāmatai, kurai vajadzētu būt ikviena jurista bibliotēkā” (LVK2018). Instrukcijās tiek skaidrots, ka pirmais ēdiens ir jāliek uz attiecīgā šķīvja. Šajā gadījumā netiek izskatīta iespējamība, ka var likt uz mazā šķīvīša, bet var likt arī uz bļodas, ēdiens ir liekams tikai uz tā, kas tam paredzēts. Tādējādi lasītājam teksts tiek pasniegts mazāk kategoriskā veidā, pieļaujot izvēles iespēju. Tāpat tiek dotas striktas norādes, kā ir jāraksta pieteikums. Šajā gadījumā šķiet ir vēl mazāk izvēles iespēju nekā ar šķīvja izvēli iepriekšējā piemērā, jo tiek runāts par juridiskajiem dokumentiem, kur kopumā nav lielas izvēles iespējas, tomēr, lai mazinātu kategoriskumu, tiek lietota šāda izteiksme.

(4.131) *Pirmais siltais ēdiens.. ir liekams_uz mazā šķīvīša, kas jau stāvēja uz galda.*

(4.132) *[..] šī grāmata sniegs noderīgu [..] palīdzību par to, kā rakstāms pieteikums [..]*

Interesanti, ka navigācijas informācija tiek sniegta, lietojot pavēles izteiksmi *Pagriezies pa labi u.tml.*, nevis ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukciju, piem., *Ceļš braucams pa labi*. Kopumā arī šajā gadījumā cilvēkam būtu izvēles iespēja, jo var braukt arī pa citu ceļu un tomēr nonākt līdz galamērķim, tomēr šādos gadījumos tiek lietota pavēles izteiksme. Te, domājams, jārunā arī par tradīcijām un konstrukciju lietojumu valodā. Piem., latviešu valodā recepšu aprakstos lieto konstrukcijas darāmajā kārtā izteicēju 3. personā bez izteikta darītāja sintaktiskajā struktūrā, nevis ciešamās kārtas konstrukcijas, tad navigators informācija tiek sniegta, izmantojot pavēles izteiksmi, nevis izteicējā funkcijā lietotas ciešamās kārtas tagadnes divdabja formas. Turklāt šajā gadījumā tiek sniegti konkrēti norādījumi, rīkojumi, kas jāpilda nekavējoties, ja ir vēlme sasniegt sev vēlamu, proti, nokļūt galamērķī, nevis pamācības, kā kas vispārīgi rakstāms, lietojams.

Izteikumi ar ciešamās kārtas tagadnes divdabi ar nepieciešamības nozīmi ir arī fiksēti vajadzības izteiksmē (4.133), (4.134), (4.135), (4.136). Arī šīm konstrukcijām teikuma priekšmets ir datīvā, kas saskaņojas ar izteicējā ietilpstošo divdabi (4.133). Latviešu valodā

vajadzības izteiksme un tās paveidi, un arī pavēles izteiksme visbiežāk ir saistīti ar deontisko modalitāti, bet reizēm deontiskā modalitāte var būt arī saistīta ar īstenības izteiksmi, ja tā lietota pavēles izteiksmes funkcijā (Kalnača 2013, 499). Deontiskā modalitāte norāda runātāja attieksmi pret situācijas norisi, parasti izsakot pavēli, aizliegumu, ieteikumu, prasību, atļauju (piem., Matthews 1997, 91; Skujiņa 2007, 84, 107; Crystal 2008, 136; Dawoud 2010, 70–72).

(4.133) *Un vakariņām nav jābūt ilgi gatavojamām [..]*

(4.134) *Risinājumiem jābūt vienkārši administrējamiem [..]*

(4.135) *Fermeru kollījiem bija jābūt plaši pielietojamiem saimniecībā.*

(4.136) *Informācijai ir jābūt viegli uztveramai un saprotamai.*

N. Naua, B. Sprauniene, V. Žeimantiene (2020, 27–128), aplūkojot konstrukcijas ar ciešamās kārtas tagadnes divdabi, min, ka tās allaž pauž deontisku modalitāti – vai nu iespējamību, vai nepieciešamību.

Izsakot nepieciešamību, izteicēja funkcijā lietots ciešamās kārtas tagadnes divdabis funkcionē kā vajadzības izteiksmes semantisks variants. Latviešu valodā tādā nozīmē un funkcijā lietots ciešamās kārtas tagadnes divdabis un vajadzības izteiksmes formas ir sinonīmiskas, kas var būt stilistiski vai kā citādi semantiski niansētas (Kalnača 2013, 489; Nītiņa 2013, 578). Tādējādi konstrukcijas ar ciešamās kārtas tagadnes divdabi, kas pauž nepieciešamību vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveidā (4.137a) un vēlējuma paveidā (4.138a) var tikt uzskatītas par vajadzības izteiksmes atstāstījuma (4.137b) un vēlējuma paveidu formu semantiskajiem variantiem (4.138b). Piemēros vajadzības izteiksmes atstāstījuma un vēlējuma paveidos darītājs netiek minēts (4.137b), (4.138b).

(4.137) a. *Turklāt nodokļu regulējumam esot jābūt pamatotam ar objektīviem un racionāliem apsvērumiem.*

b. *Turklāt nodokļu regulējums esot jāpamato ar objektīviem un racionāliem apsvērumiem.*

(4.138) a. *[..] jo pasākumu plānam, kas skar kravu piesaisti un jaunu tranzīta ceļu attīstību, esot jābūt apstiprinātam visaugstākajā līmenī.*

b. *[..] jo pasākumu plāns, kas skar kravu piesaisti un jaunu tranzīta ceļu attīstību, esot jāapstiprina visaugstākajā līmenī.*

Vajadzības izteiksmes un atstāstījuma izteiksmes kombinācija (vajadzības izteiksmes

atstāstījuma paveids) ietver gan vajadzības, gan atstāstījuma izteiksmes nozīmi un norāda uz atstāstītu citas personas nepieciešamību veikt kādu darbību (Kalme, Smiltiece 2001, 250-251; Skujiņa 2007, 417; Lokmane, Kalnača 2014, 179). (4.137a), (4.138a) izteikumos ar vajadzības izteiksmes un atstāstījuma izteiksmes kombināciju tiek pausta deontiskās un evidenciālās semantikas kombinācija.

Vajadzības izteiksmes un vēlējuma izteiksmes kombinācija (vajadzības izteiksmes vēlējuma paveids) ietver gan vajadzības, gan vēlējuma izteiksmes nozīmi un norāda uz iespējamu vai vēlamu darbību, kam noteikti būtu nepieciešams notikt (Skujiņa 2007, 416–417; Lokmane, Kalnača 2014, 172). Latviešu valodā ar vajadzības izteiksmes vēlējuma paveidu runātājs norāda, ka kādu iemeslu dēļ vēlas distancēties no nepieciešami veicamās darbības vai nav īsti pārliecināts par pašu darbības nepieciešamību (Kalnača 2013, 502; Lokmane, Kalnača 2014, 179).

(4.139) a. *Tur būtu jābūt atrodamai arī konkrētā materiāla izturībai.*

b. *Tur būtu jāatrodas arī konkrētā materiāla izturībai.*

Nereti vajadzības izteiksmes abi paveidi tiek lietoti runātā tekstā, kad runātājs vēlas distancēties, piem., *plānam esot jābūt apstiprinātam* – runātājs īsti nezina, vai plāns ir apstiprināts, tomēr pauž, ka tam ir jābūt apstiprinātam, tāda būtu nepieciešamība, tomēr par pašu plānu īsti skaidrības nav; savukārt vajadzības izteiksmes vēlējuma paveidā runātājs apgalvo, ka *tur būtu jābūt atrodamam kaut kam*, tomēr viņš īsti nezina, vai tā ir. Tāpat pastāv iespēja, ka runātājs skaidri zina, kas tur tas ir atrodams, tomēr mīkstina savu pārliecību vai pat kategoriskumu, lietojot šādu izteiksmes veidu.

„Vajadzības izteiksmes vēlējuma paveids var izteikt epistēmisku un deontisku modalitāti, ja izteicējā ir stāvokļa darbības vārds, savukārt citos gadījumos ar vajadzības izteiksmes vēlējuma paveidā lietoto palīgdarbības vārds *būtu* (4.139a) tiek izteikta vājināta deontiskā modalitāte” (Kalnača 2013, 501–502; Lokmane, Kalnača 2014, 179). Deontiskās modalitātes vājināta forma un arī konteksts, kurā runātājs vēlas distancēties no teiktā, ir cieši saistīts ar valodas pragmatiku, proti, runātājs izvairās no striktas, kategoriskas nepieciešamības paušanas. LVK2018 korpusa dati uzrāda, ka vajadzības izteiksmes vēlējuma un atstāstījuma konstrukcijas ar ciešamās kārtas tagadnes divdabi ir retāk lietotas nekā vajadzības izteiksmes vēlējuma un atstāstījuma formas.

Nepieciešamība var arī tikt izteikta ar atstāstījuma (4.140) (4.141) un vēlējuma izteiksmes konstrukcijām ar ciešamās kārtas tagadnes divdabi (4.142), (4.143), (4.144).

(4.140), (4.141) piemēri izsaka evidenciālas un deontiskas semantikas kombināciju, savukārt (4.142), (4.143), (4.144).piemēri apvieno epistēmisku un deontisku nozīmi (Kalnača 2012). Visos piemēros ir izteikta nepieciešamība, vajadzība, vērtējums kaut kādā aspektā – mājas pamati ir būve, datums esot uzskatāms, paņēmieni, kā jāapkaro latvāņi u.tml.

(4.140) *Nodegušas nepabeigtas dzīvojamās mājas pamati arī **esot uzskatāmi** par būvi.*

(4.141) *Par īsto saderināšanās datumu **esot uzskatāms** 18.maijs [..]*

(4.142) *Par šo savdabīgo vietu **būtu rakstāms** atsevišķi, kaut gan varbūt ne – tas ir visstingrākā režīma dabas liegums.*

(4.143) *[..] paņēmienus, kā latvāņi **būtu efektīvāk apkarojami.***

(4.144) *Neviens īsti nesaprata, kas ar šīm mantām **būtu darāms.***

Var secināt, ka konstrukcijas ar ciešamās kārtas tagadnes divdabi ar nepieciešamības nozīmi tiek lietotas dažādās izteiksmēs, reizēm kombinējot evidenciālu, deontisku un arī epistēmisku semantiku. Nepieciešamība var arī tik pausta, kombinējot ciešamās kārtas tagadnes divdabi izteicējā ar vajadzības izteiksmi un vajadzības izteiksmes vēlējuma un atstāstījuma paveidiem.

Secinājumi

Detalizēta LVK2018 datu kopas II analīze liecina, ka ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukcijas vairumā gadījumā ir lietotas īstenības izteiksmē, citās izteiksmēs to ir krietni mazāk, tomēr atšķirībā no citām šajā darbā analizētajām pasīva konstrukcijām tām piemīt modāla nozīme (vai nu nepieciešamība, vai iespējamība). Arī Aleksandra Eiche ir secinājusi, ka „morfoloģijas līmenī salīdzinājumā ar trīspadsmit divdabju formām tagadnes ciešamās kārtas divdabim ar *-ams* piemīt vislielākais modālais spēks” (Eiche 1983, 83).

Arī šīm pasīva konstrukcijām dominē lietojums 3. personā. 1. un 2. personā pasīva konstrukcijas fiksētas pārsvarā daiļliteratūrā. Citos tekstos ierastāks ir 3. personas lietojums, ko apliecina korpusa dati.

Arī šīm pasīva konstrukcijām dominē pasīva konstrukcijas ar teikuma priekšmetu. Teikuma priekšmets fiksēts pārsvarā nominatīvā, tomēr īpaši raksturīgs šai pasīva grupai ir ar verba infinitīvu izteikts teikuma priekšmets, tāpat raksturīgs teikuma priekšmeta palīgteikums

teikuma priekšmeta funkcijā. Ar verba infinitīvu izteikts teikuma priekšmets parasti sastopams konstrukcijās *ir/nav nepieciešams/iespējams* u.tml. kaut ko darīt, piem., skriet, meklēt u.tml. Šādas konstrukcijas lielā mērā atrodamas visos LVK2018 valodas paveidu tekstos.

Analizējamajās pasīva konstrukcijās novērojama gan TPI, gan ITP vārdu secība, TPI vārdu secībai dominējot. Konstrukcijām ar ITP vārdu secību parasti teikuma priekšā ir izvirzījies adverbialas nozīmes paplašinātājs vai netiešais objekts. Šajās pasīva konstrukcijās sastopams arī izteikts agenss, bet datīva formā. Paplašinātājs starp izteicēja daļām novērots tikpat bieži, cik citiem pasīva konstrukciju funkcionālajiem tipiem, tikai šajā gadījumā ir visraksturīgākais veida apstāklis, savukārt partikulas gandrīz vispār nav raksturīgas. Kā paplašinātājs starp izteicēja daļām novērojams arī determinants un teikuma priekšmets, kas arī nav raksturīgi citiem šajā promocijas darbā aplūkotajiem pasīva funkcionālajiem tipiem.

Atrasts gandrīz visos gadījumos tikai nedzīvs semantiskais objekts, dzīvs semantiskais objekts fiksēts tikai 5,03% gadījumu, kas nozīmē, ka tāds šīm konstrukcijām nav raksturīgs. Tāpat nereti teikuma sintaktiskajā struktūrā nav atrodams nevis darītājs, bet gan izjutējs. Pārsvārā ir ar lietvārdu izteikts semantiskais objekts, tad ar vietniekvārdu, kas parasti ir sastopams konstrukcijās ar izteicējā lietotu *ir/nav iespējams*, piem., *tas ir iespējams*.

Ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukcijas lietotas ar iespējamības un nepieciešamības nozīmi. Analizētās konstrukcijas ar ciešamās kārtas tagadnes divdabi un nepieciešamības nozīmi ir īpaši izplatītas juridiskajos tekstos, savukārt konstrukcijas ar iespējamības nozīmi ir vairāk izplatītas zinātniskos, publicistikas un citos tekstos. Pasīva konstrukcijas ar iespējamības nozīmi nereti saistāmas ar epistēmisko modalitāti, savukārt pasīva konstrukcijas ar nepieciešamības nozīmi – ar deontisko modalitāti. Ja pasīva konstrukcijas ir atstāstījuma izteiksmē, deontiskā modalitāte var kombinēties ar evidenciālu nozīmi, savukārt epistēmiskā modalitāte ar evidenciālu nozīmi.

Lai arī šajā darba nodaļā analizētās pasīva konstrukcijas funkcionālā aspektā līdzinās pamata pasīva konstrukcijām un intransīvu verbu pasīva konstrukcijām, tomēr paradigmātiskās pasīva konstrukcijas tās neveido, jo uzskatāmas par nominālām. Arī darbības vārdu analītiskās formas šādas konstrukcijas neveido. Turklāt, runājot par paradigmātiskā pasīva veidiem, parasti valodās tiek minēts dinamiskais un statiskais pasīvs/transīvu verbu un intransīvu verbu pasīvs, bet ne vēl kāds cits pasīvs.

Secinājumi

1. Verba kārtā ir viena no senāk aprakstītajām gramatiskajām kategorijām valodā. Arī latviešu valodniecībā verba kārtā, bet jo īpaši pasīvs, ir minēti jau kopš pirmajām izdotajām latviešu valodas gramatikām līdz pat pēdējām izdotajām gramatikām. Tāpat ar kārtu un pasīvu saistīti jautājumi vienmēr ir bijis aktuāls izpētes objekts.
2. Latviešu valodā ir trīs pasīva konstrukciju funkcionālie tipi, kas veido t.s. pasīva saimi. Te ir iekļaujamas ciešamās kārtas pagātnes divdabja pasīva konstrukcijas no transitīviem un intransitīviem verbiem. Pie transitīvu verbu pasīva konstrukcijām aplūkojamas arī pasīva konstrukcijas ar izteiktu agensu, kā arī dinamiskā un statiskā pasīva varianti. Trešo pasīva konstrukciju funkcionālo tipu veido ciešamās kārtas tagadnes pasīva konstrukcijas. Tās visas kopā veido ciešamās kārtas funkcionālo sistēmu. Visplašāk lietotais pasīva konstrukcijas funkcionālais tips latviešu valodā ir transitīva verba pasīva konstrukcija.
3. Latviešu valodā tipiskas ir pasīva konstrukcijas bez izteikta darītāja, tomēr tas ir iespējams gan dinamiskā pasīva konstrukcijās (sāk parādīties pēdējā laikā latviešu valodā), kā arī statiskā pasīva konstrukcijās (t.s. darītāja konstrukcijas).
4. Visu funkcionālo tipu pasīva konstrukcijas tiek lietotas visos valodas paveidos pārsvarā vienskaitļa un daudzskaitļa 3. personā. Pasīva konstrukcijas 1. un 2. personā atrodamas pārsvarā daiļliteratūras tekstos. Tādās konstrukcijās parasti fiksēts iekļauts teikuma priekšmets. Arī kontekstā minēts semantiskais objekts pārsvarā fiksēts daiļliteratūrā, bet var būt arī publicistikas tekstos, citos valodas paveidos atrasts reti. Pasīva konstrukcijas lietotas tikai ar palīgdarbības vārdiem *tikt* un *būt*, ar *kļūt* un *tapt* mūsdienu latviešu valodā tās vairs netiek lietotas.
5. Pasīva konstrukcijas pārsvarā tiek lietotas īstenības izteiksmē. Atstāstījuma, vēlējuma, pavēles vai vajadzības izteiksmē, vai ar izteicējā iekļautu modālu verbu piemēru ir atrasts maz.
6. Valodas dati uzrāda, ka pasīva konstrukcijas pārsvarā ir veidotas no transitīviem verbiem. Reizēm noteiktās verbu grupās, piem., informācijas sniegšanas verbiem, pacienss netiek realizēts teikuma sintaktiskajā struktūrā.

7. Parasti semantiskais objekts ir nedzīvs, dzīvs semantiskais objekts ir sastopams daudz mazākā skaitā nekā nedzīvs semantiskais objekts, bet arī tas ir atkarīgs gan no pasīva veida, gan arī valodas paveida. Dinamiskā un statiskā pasīva variantos dzīvs semantiskais objekts biežāk fiksēts nekā citās pasīva konstrukcijās, jo nereti ar tādām konstrukcijām tiek klāstītas kriminālziņas, kurās semantiskais objekts parasti ir dzīvs.
8. Parasti semantiskais objekts izteikts ar lietvārdu, bet var būt izteikts arī ar vietniekvārdu, ja uz to ir kāda atsauce iepriekš tekstā. Ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukcijās reizēm ar vietniekvārdu izteikts semantiskais objekts ietilpst izteicienos, piem., *Tas ir neiespējami*, u.tml., tāpēc uz to nav atsaucis iepriekš tekstā. Teikuma priekšmets pasīva konstrukcijā var tikt arī izteikts ar verba infinitīvu un teikuma priekšmeta funkcijā var būt arī teikuma priekšmeta palīgteikums, kas semantiski nosauc darbības objektu. Īpaši bieži tas sastopams ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukcijās.
9. Pasīva konstrukcijas tiek vienlīdz lietotas ar TPI un ITP vārdu secību, tomēr izteikts TPI vārdu secības pārsvars fiksēts dinamiskā un statiskā pasīva variantos, ko nosaka šo konstrukciju īpatnības, proti, parasti tās tiek lietotas bez adverbialas nozīmes paplašinātāja un netiešā objekta, kas parasti izvirzās teikuma sākumā un tādējādi parasti ir novērojama ITP vārdu secība. Arī ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukcijās novērojams TPI vārdu secības pārsvars.
10. Parasti starp pasīva konstrukciju izteicēja daļām paplašinātāji ir reti sastopami, tomēr, ja tie ir sastopami, visbiežāk tie ir adverbialas un subjekta nozīmes paplašinātāji, netiešie objekti. Tāpat ir sastopamas partikulas. Ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukcijās fiksēts arī determinants starp izteicēja daļām, kā arī teikuma priekšmets, kas nav raksturīgi citām šajā darbā analizējamajām pasīva konstrukcijām. Intransitīvu verbu pasīva konstrukcijās starp izteicēja daļām arī fiksēti adverbialas nozīmes paplašinātāji, turklāt reizēm apstāklis nostājas arī aiz izteicēja iekļautā divdabja, kas nav raksturīgs citiem latviešu valodas pasīva funkcionālajiem tiem.
11. Lai arī dinamiskā un statiskā pasīva variantiem ir iespējamās visas paradigmas formas, tomēr reālā lietojumā tās pārsvarā sastopamas tikai vienskaitļa un daudzskaitļa 3. personas tagadnē. Šādas konstrukcijas parasti lietotas, ja nepieciešams atstāstīt pagātnes notikumus, kas notikuši vai nu senā pagātnē, vai nesenā pagātnē. Šādu atstāstu lietojumā ir raksturīgi izlaist izteicējā iekļautos palīgdarbības vārdus, lai teksta autors pēc iespējas to vispārinātu. Šādi apraksti sastopami gan publicistikā, gan zinātniskos tekstos, gan arī daiļliteratūrā. Tāpēc dinamiskā un statiskā pasīva varianti

vairāk atrasti ar palīgdarbības vārda *būt* nullformu nekā ar izteiktu palīgdarbības vārdu *būt*.

12. Intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas nav plaši lietotas, turklāt tādas pasīva konstrukcijas, kurām verbs nevar piesaistīt objektu latviešu valodā nav daudz. Šādām pasīva konstrukcijām atšķirībā no citām šajā darbā analizētajām pasīva konstrukcijām izteicējā iespējama vārdu secība ciešamās kārtas pagātnes divdabis + palīgdarbības vārds. Intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas pārsvarā fiksētas statiskajā pasīvā, ne dinamiskajā. Šīm pasīva konstrukcijām liela nozīme ir noteiktu verbu semantikai, nevis citiem faktoriem, piem., pasīva konstrukcijas ar *būts* gandrīz vienmēr ir tikai statiskajā pasīvā un ar tām gandrīz vienmēr izsaka attiecinājumu uz konkrētu personu. Intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas, tāpat kā transitīvu verbu pasīva konstrukcijas, lietojamas vispārinātā un nenoteiktā nozīmē, bet pārsvarā tās tiek lietotas ar noteiktu neizteiktu darītāju, piem., *Te ir būts (Es esmu te bijis)*. Tā kā intransitīvu verbu pasīva konstrukcijās nav teikuma priekšmeta, tāpēc šādās konstrukcijās ir īpaši svarīgi citi paplašinātāji. Gandrīz visās konstrukcijās ir atrodamī viens vai pat vairāki adverbiālas nozīmes paplašinātāji. Ja verbs izteicējā ir vairākvalents, atrasti arī netiešie objekti. Intransitīvu verbu pasīva konstrukcijas ar noteiktu neizteiktu darītāju tiek lietotas kā stilistiski neitrālas.
13. Ja pasīva konstrukcijas ir lietotas ar vispārinātu vai nenoteiktu nozīmi, tai atbilstošās ir konstrukcijas ar izteicēju darāmās kārtas 3. personā ar vispārinātu vai nenoteiktu darītāju. Tās ir savstarpēji aizstājamas (gramatiskā sinonīmija). Ja pasīva konstrukcijai ir noteikts, kontekstā nosakāms neizteikts darītājs, tā nav aizstājama ar konstrukciju ar izteicēju darāmās kārtas 3. personā bez darītāja, jo to nozīmes nesakrīt.
14. Ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukcijām piemīt modāla nozīme (iespējamības/neiespējamības vai nepieciešamības). Noteiktos valodas paveidos funkcionē šādas konstrukcijas ar nepieciešamības nozīmi, piem., normatīvo aktu tekstos, ko nosaka valodas tradīcija. Tāpat noteikti verbi tiek lietoti ar noteiktām nozīmēm, piem., verbs *darīt* parasti ir iesaistīts konstrukcijā ar nepieciešamības nozīmi – *darbs ir darāms*. Nereti šādas konstrukcijas tiek lietotas, lai mīkstinātu nepieciešamības izteikšanu, piem., *Darbs ir rakstāms*, kas nozīmē, ka darbs ir jāraksta, tomēr ar šādām konstrukcijām kategoriskums tiek mazināts. Tāpat nepieciešamības nozīme tiek mazināta, lietojot vajadzības izteiksmes vēlējuma paveidu, piem., izteikums *tas būtu darāms* parasti nozīmē, ka tas ir obligāti jā dara,

tomēr izteiksme tiek mīkstināta. Tāpat bieži tiek lietots vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveids, lai paustu gan nepieciešamību, gan arī norobežotos no sacītā, lietojot atstāstījuma izteiksmi. Savukārt iespējamības nozīme tiek saistīta ar iespējamību, pieļāvumu, ka kaut kas notiks.

Aizstāvēšanai izvirzītās tēzes

1. Latviešu valodas ciešamās kārtas funkcionālās sistēmas centrā ir pasīva konstrukcija, ko veido palīgdarbības vārdi *tikt, būt* finītā formā un ciešamās kārtas pagātnes divdabis (*tiek lasīts, ir lasīts*). Šī konstrukcija daudzveidīgi funkcionē dažādos latviešu valodas paveidos. Sastopama arī pasīva konstrukcija, ko veido saitiņa *būt* finītā formā un ciešamās kārtas tagadnes divdabis (*ir lasāms*). Pasīva konstrukciju analīze ir cieši saistāma ar teikuma sintaktisko un semantisko struktūru, aktuālo dalījumu un vārdu secību, kā arī modalitāti un evidencialitāti.
2. Latviešu valodā visu pasīva konstrukciju funkcionalitāti ietekmē formālie un semantiskie aspekti. Transitīvu verbu pasīva konstrukcijas (dinamiskais un statiskais pasīvs, kā arī dinamiskā un statiskā pasīva varianti) ir formāli līdzīgas, tomēr funkcionē dažādos tekstos atšķirīgi, jo atšķiras to nozīmes. Savukārt ciešamās kārtas tagadnes divdabja pasīva konstrukcijas plaši tiek lietotas modālā nozīmē, turklāt šo konstrukciju formālais aspekts nosaka, ka tās atšķirībā no dinamiskā un statiskā pasīva nav iekļaujamas paradigmātikajā pasīvā, kaut pašas pārsvarā ir veidotas no transitīviem verbiem. Arī intransitīvu verbu pasīva konstrukciju lietojums ir cieši saistāms ar to formālo uzbūvi, kas savukārt nosaka to funkcionālās iespējas tekstā.
3. Latviešu valodas korpusu datu analīze apliecina, ka daļa pasīva konstrukciju valodā reāli netiek lietotas, piem., statiskā pasīva varianti (*ir ticis lasīts, ir bijis lasīts*), pasīva konstrukciju 1. un 2. personas formas, kaut arī to formas ciešamās kārtas paradigmā ir atrodamas. Jāatzīmē, ka valodas korpusos galvenokārt ir ietverti dažādu stilu rakstīti teksti, kas var būtiski atšķirties no runātas valodas un tajā lietotām konstrukcijām, ieskaitot pasīva formas.
4. Balstoties uz promocijas darbā veikto daudzpusīgo pasīva konstrukciju analīzi korpusu datus, pētījumā iegūtās atziņas būtiski papildinās latviešu valodas verba kārtas un jo īpaši pasīva konstrukciju apraksta teorētisku un praktisku interpretāciju.

Avoti

Valodas korpusi

1. Auziņa, Ilze, Darģis, Roberts, Bojārs, Uldis, Paikens, Pēteris, Znotiņš, Arturs, Rābante-Buša, Guna. 2018. LR 5.–12. Saeimas sēžu stenogrammu korpus (Saeima). *CLARIN-LV digitālā bibliotēka*. Pieejams: <http://hdl.handle.net/20.500.12574/50>
2. Darģis, Roberts. 2022. Vikipēdijas korpus (Vikipēdija). *CLARIN-LV digitālā bibliotēka*. Pieejams: <http://hdl.handle.net/20.500.12574/64>
3. „Latviešu valodas runas atpazīšanas korpus”
4. „Latviešu valodas runas korpus” (LaRKO)
5. Levāne-Petrova, Kristīne, Pokratniece, Kristīne, Darģis, Roberts. 2021. Skolēnu pārspringumu korpus (Pārspringumi). *CLARIN-LV digitālā bibliotēka*. Pieejams: <http://hdl.handle.net/20.500.12574/51>
6. Levāne-Petrova, Kristīne, Darģis, Roberts, Pokratniece, Kristīne, Lasmanis, Vieturs, Jūlijs. 2022. Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpus (LVK2022). *CLARIN-LV digitālā bibliotēka*. Pieejams: <http://hdl.handle.net/20.500.12574/84>
7. „Nacionālā korpusu kolekcija” (NKK)
8. Levāne-Petrova, Kristīne, Darģis, Roberts. 2018. Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpus (LVK2018). *CLARIN-LV digitālā bibliotēka*. Pieejams: <http://hdl.handle.net/20.500.12574/11>
9. Utka, Andrius, Levāne-Petrova, Kristīne, Vēvere, Daira, Rābante-Buša, Guna, Kovalevskaitē, Jolanta, Rimkutē, Erika. 2013. Lietuviešu-latviešu-lietuviešu paralēlo tekstu korpus (LiLa). *CLARIN-LV digitālā bibliotēka*. Pieejams: <http://hdl.handle.net/20.500.12574/6>

Vārdnīcas

1. Bendiks, Hermanis (red.) et al. 1972–1996. *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 1.–8. sēj. Rīga: Zinātne.
2. *Collins English Dictionary*. 2018. 13th edition. Glasgow: HarperCollins Publishers Ltd. Pieejams: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/>

Teorētiskā literatūra

1. Adolphi, Heinrich. 1685. *Erster Versuch einer kurtz-verfasseten Anleitung zur lettischen Sprache*. Mitau: durch Ihro Hoch-Fürstl: Durchl: Hof-Buchdrucker George Radtezky.
2. Ahero, Antonija et al. 1959. *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika. I. Fonētika un morfolōģija*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.
3. Ambrazas, Vytautas (red.). 1997. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Baltos lankos.
4. Bielenstein, August. 1863. *Handbuch der lettischen Sprache von A. Bielenstein*. Mitau: Fr. Lucas Buchhandlung.
5. Blevins, James P. 2003. Passives and impersonals. *Journal of Linguistics*. 39, 473–520. <https://doi.org/10.1017/S0022226703002081>
6. Brown, Keith, Miller, Jim. 2013. *The Cambridge Dictionary of Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139049412>
7. Bussmann, Hadumod et al. 2006. *Routledge dictionary of language and linguistics*. London / New York: Routledge, Taylor & Francis e-Library. (Pirmizdevums 1998).
8. Ciematniece, Līga. 2014. Teikuma struktūra un pārējamība. *Valoda: nozīme un forma*. 4, 14–21. <http://dx.doi.org/10.22364/vnf.4>
9. Ciematniece, Līga. 2015. *Teikuma semantiskās un sintaktiskās attieksmes latviešu valodā*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/28209>
10. Crystal, David. 2008. *A dictionary of linguistics and phonetics*. 6th ed. Oxford: Blackwell Publishing. <https://doi.org/10.1002%2F9781444302776>
11. Daina, Anete. 2018. Epistēmiskās modalitātes izteikšanas līdzekļi Latvijas valsts prezidentu runās (1999–2014). *Valoda: nozīme un forma*. 9, 20–37. <https://doi.org/10.22364/vnf.9.3>
12. Dargis, Roberts, Levāne-Petrova, Kristīne, Poikāns, Ilmārs. 2020. Lessons learned from creating a balanced corpus from online data. *Human Language Technologies – The Baltic Perspective*. 328, 127–134. <https://doi.org/10.3233/FAIA200614>

13. Daugavet, Anna, Holvoet, Axel. 2019. An elusive experiential tense construction in Latvian. *Baltic Linguistics*. 10, 109–153. <http://dx.doi.org/10.32798/bl.362>
14. Dawoud, Abdul-Kareem Sherif. 2010. Modality. *Ahl Al-Bait Jurnal*. 1(10), 69–75. Pieejams: <https://www.iasj.net/iasj?func=fulltext&aId=73950> [skatīts 21.07.2021.]
15. Dryer, Matthew. 2007. Clause types. *Language Typology and Syntactic Description*. Vol. I. Shopen, Timothy (ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 224–275. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511619427.004>
16. Eiche, Aleksandra. 1983. *Latvian Declinable and Indeclinable Participles: Their Syntactic Function, Frequency, and Modality: A Synchronic Study Based on Latvian Fiction of the 1960s and 1970s*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
17. Endzelīns, Jānis, Mīlenbahs Kārlis. 1993. *Latviešu valodas mācība*. 14. izdevums. Rīga: Zvaigzne. (Pirmizdevums: Rīga: Zihmaņa apgāds, 1907).
18. Endzelīns, Jānis, Mīlenbahs, Kārlis. 1993. *Latviešu valodas mācība*. Rīga: Zvaigzne.
19. Endzelīns, Jānis. 1951. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
20. Fillmore, Charles, J. 1968. The Case for Case. *Universals in Linguistics Theory*. Bach, Emmon, Harms, Robert T. (eds.). London: Holt, Rinehart and Winston, 1–88.
21. Foley, William, Van Valin, Robert. 1984. *Functional Syntax and Universal Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
22. Freimane, Inta. 1983. *Latviešu valodas skaņu verbi*. Rīga: Latvijas Valsts universitāte.
23. Freimane, Inta. 1993. *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*. Rīga: Zvaigzne.
24. Freimane, Inta. 2008. *Trešā persona latviešu verbu sistēmā*. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds.
25. Geniušienė, Emma. 1987. *The typology of reflexives*. Berlin: Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110859119>
26. Geniušienė, Emma. 2006. Passives in Lithuanian (in comparison with Russian). *Passivization and Typology: Form and Function*, eds. Werner Abraham & Larisa Leisiö. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 29–61. <https://doi.org/10.1075/tsl.68.05gen>
27. Geniušienė, Emma. 2016. *Passive constructions in Lithuanian*. Selected works of Emma Geniušienė. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/slcs.179>
28. Givón, Talmy. 1983. *Topic Continuity in Discourse*. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/tsl.3>
29. Givón, Talmy. 2001. *Syntax*. Vol. 2. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

<https://doi.org/10.1075/z.syn2>

30. Haan, Ferdinand de. 2001. *The relation between modality and evidentiality*. Pieejams: <http://www.academia.edu> [skatīts 03.03.2023.]
31. Haspelmath, Martin, Müller-Bardey, Thomas. 2004. Valency change. *Morphology: A Handbook on Inflection and Word Formation*. Vol. 2. Booij, Geert, Lehmann, Christian, Mugdan, Joachim, Skopeteas, Stavros (eds.). Berlin: De Gruyter Mouton, 1130–1145. <https://doi.org/10.1515/9783110172782.2.14.1130>
32. Hesselberg, Heinrich. 1841. *Lettische Sprachlehre*. Mitau: Gedruckt bei Johann Friedrich Steffenhagen und Sohn.
33. Holvoet, Axel, Daugavet, Anna, Spraunienė, Birutė, Laugalienė, Asta. 2019. The agentive construction in Baltic and Fennic. *Baltic Linguistics*. 10, 195–236. <https://doi.org/10.32798/bl.364>
34. Holvoet, Axel, Nau, Nicole (eds.). 2014. *Grammatical Relations and their Non-Canonical Encoding in Baltic*. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/vargreb.1>
35. Holvoet, Axel, Nau, Nicole (eds.). 2016. *Argument Realization in Baltics*. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/vargreb.3>
36. Holvoet, Axel. 2001. *Studies in the Latvian verb*. Kraków: Wydawnictwo universitetu Jagiellońskiego.
37. Holvoet, Axel. 2015. Latvian passives – personal, impersonal and evidential. *Voice and argument structure in Baltic*. Holvoet, Axel, Nau, Nicole (eds.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 367–394. <https://doi.org/10.1075/vargreb.2.08hol>
38. Holvoet, Axel. 2020a. The voice domain in Baltic and its neighbours. *Baltic Linguistics*. 11, 7–25. <https://doi.org/10.32798/bl.698>
39. Holvoet, Axel. 2020b. *The Middle Voice in Baltic*. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/vargreb.5>
40. Holvūts, Aksels. 1997. Latviešu valodas pasīvās un nenoteiktas personas konstrukcijas no areāltipoloģiskā viedokļa. *Linguistica Lettica*. 1, 117–128.
41. Ivulāne, Baiba. 2015. *Palīgnozīmē lietotu darbības vārdu sistēma latviešu valodā*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/28210>
42. Kalme, Vilma, Smiltņiece, Gunta. 2001. *Latviešu literārās valodas vārddarināšana un morfoloģija*. Liepāja: LiePa.

43. Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze. 2015. The passive forms of the Latvian debitive and their distribution. Contribution to Morphology and Syntax. *Proceedings of the Fourth Greifswald University Conference on Baltic Languages*. Kessler, Stephan, Judžentis, Arturas (eds.). 131–147.
44. Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze. 2021. *Latvian Grammar*. Rīga: University of Latvia Press. <https://doi.org/10.22364/latgram.2021>
45. Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze. 2023. Partitive genitive constructions and agreement variations in Latvian. *Linguistic Variation*. 23(1), 75–94. <https://doi.org/10.1075/lv.20019.kal>
46. Kalnača, Andra. 1998. Verba darāmās un ciešamās kārtas sinonīmija. *Linguistica Lettica*. 3, 155–162.
47. Kalnača, Andra. 1999. Verba personas kategorija un darbības vispārinājums. *Linguistica Lettica*. 5, 60–71.
48. Kalnača, Andra. 2006. Verba formas un to funkcijas laikrakstu virsrakstos. *Letonika. I kongress. Valodniecības raksti*. 170–176.
49. Kalnača, Andra. 2010. Personas formu semantika latviešu valodā. *Valoda – 2010. Valoda dažādu kultūru kontekstā*. 20, 199–206.
50. Kalnača, Andra. 2011a. Kārtas kategorija darbības vārdu sistēmā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. 15(1), 134–142.
51. Kalnača, Andra. 2011b. *Morfoloģijas stilistika*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
52. Kalnača, Andra. 2012. Darbības vārda izteiksmes un modalitāte. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. 16, 122–129.
53. Kalnača, Andra. 2013. Darbības vārds (verbs). *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Juris Grigorjevs (red.). Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 456–564.
54. Kalnača, Andra. 2014. *A Typological Perspective on Latvian Grammar*. Warsaw, Berlin: De Gruyter Open. <https://doi.org/10.2478/9783110411317>
55. Kalviša, Liene. 2018. *Evidencialitāte latviešu valodā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. <http://dx.doi.org/10.22364/lr.5>
56. Kazenin, Konstantin. 2001. The passive voice. *Language Typology and Language Universals: An International Handbook*. Vol. 2. Haspelmath, Martin, König, Ekkehard, Oesterreicher, Wulf, Raible, Wolfgang (eds.). Berlin, Boston: De Gruyter Mouton, 899–916. <https://doi.org/10.1515/9783110194265-004>
57. Keenan, Edward L., Dryer, Matthew S. 2007. Passive in the world's languages.

- Language Typology and Syntactic Description*. Vol. I. Shopen, Timothy (ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 325–361. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511619427.006>
58. Kemmer, Suzanne. 1993. *The Middle Voice*. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/tsl.23>
59. Klaiman, Miriam H. 1991. *Grammatical voice*. Cambridge: Cambridge University Press.
60. Kļaviņa, Sarma. 1980. *Statistika valodniecībā*. Rīga: Latvijas Valsts universitāte.
61. Kroeger, Paul, R. 2005. *Analyzing Grammar: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511801679>
62. Kulikov, Leonid I. 2011. Voice typology. *The Oxford Handbook of Linguistic Typology*. Song, Jae Jung (ed.). Oxford: Oxford University Press, 368–398. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199281251.013.0019>
63. Levāne-Petrova, Kristīne, Pokratniece, Kristīne. 2021. Skolēnu pārspriedumu korpusa izveide. *Latviešu valodas apguve. XIII Starptautiskais baltistu kongress: rakstu krājums*. 106–118. <http://dx.doi.org/10.37384/LVA.2021.106>
64. Levāne-Petrova, Kristīne. 2012a. Līdzsvarots mūsdienu latviešu valodas tekstu korpus un tā tekstu atlasēs kritēriji. *Baltistica*. 89–98. <http://dx.doi.org/10.15388/baltistica.0.8.2113>
65. Levāne-Petrova, Kristīne. 2012b. Latviešu-lietuviešu-latviešu paralēlo tekstu korpusa izveide. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. 16(2), 180–189.
66. Levāne-Petrova, Kristīne. 2013. Lietuviešu valodas ciešamās kārtas tagadnes divdabju atbildes latviešu valodā: lietuviešu-latviešu-lietuviešu paralēlo tekstu korpusa dati. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. 17(2), 94–101.
67. Levāne-Petrova, Kristīne. 2014. Izteicēja funkcijā lietoti lietuviešu valodas ciešamās kārtas tagadnes divdabji un to atbildes latviešu valodā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. 18(1), 179–189.
68. Levāne-Petrova, Kristīne. 2016. Izteicēja funkcijā lietoti lietuviešu valodas ciešamās kārtas pagātnes un tagadnes divdabji un to atbildes latviešu valodā. *Valoda: nozīme un forma*. 7, 104–115. <http://dx.doi.org/10.22364/vnf.7>
69. Levāne-Petrova, Kristīne. 2018. Passive constructions in Latvian and Lithuanian. *Valoda: nozīme un forma*. 9, 178–190. <https://doi.org/10.22364/vnf.9.13>
70. Levāne-Petrova, Kristīne. 2019. Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpus, tā nozīme gramatikas pētījumos. *Valoda: nozīme un forma*. 10, 131–146.

<https://doi.org/10.22364/vnf.10.12>

71. Levāne-Petrova, Kristīne. 2021. Ciešamās kārtas konstrukcijas „Skolēnu pārsپردumu korpusā”. *Valoda: nozīme un forma*. 12, 127–141. <https://doi.org/10.22364/vnf.12.09>
72. Lindström, Liina, Nau, Nicole, Spraunienē, Birutē, Laugalienē, Asta. 2020. Impersonal constructions with personal reference. *Baltic Linguistics*. 11, 129–213. <https://doi.org/10.32798/bl.700>
73. Lokmane, Ilze, Kalnača, Andra. 2014. Modal Semantics and Morphosyntax of the Latvian DEBITIVE. *Modes of Modality. Modality, Typology, and Universal Grammar*. Leiss, Elisabeth, Abraham, Werner (eds.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 167–192. <https://doi.org/10.1075/slcs.149.06lok>
74. Lokmane, Ilze, Saulīte, Baiba. 2023. Klauzāli subjekti „Latviešu valodas sintaktiski marķētajā korpusā”. 58. prof. Artura Ozola dienas starptautiskās zinātniskās konferences „Gramatika un vārdarināšana” referātu tēzes. Kalnača, Andra (sast.). 48–49. <https://doi.org/10.22364/aoszk.58.tk>
75. Lokmane, Ilze. 2004. Valence un sintaktiskais obligātums. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. 8, 268–275.
76. Lokmane, Ilze. 2013. Vienkārša teikuma formālā (strukturālā) organizācija. *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 710–766.
77. Lokmane, Ilze. 2016. Darbības vārda sintaktiskās nullformas latviešu valodā. *Valoda: nozīme un forma*. 7, 116–126. <http://dx.doi.org/10.22364/VNF.7.11>
78. Lokmane, Ilze. 2017. Partitīva konstrukciju sintaktiskās īpatnības latviešu valodā. *Valoda: nozīme un forma*. 8, 91–100. <https://doi.org/10.22364/vnf.8.7>
79. Malchukov, Andrej, Siewierska, Anna. 2011. Introduction. *Impersonal Constructions: A Cross-Linguistic Perspective*. Malchukov, Andrej, Siewierska, Anna (eds.). Amsterdam: John Benjamins, 1–16. <https://doi.org/10.1075/slcs.124.01mal>
80. Matthews, Peter Hugoe. 1997. *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*. Oxford, New York: Oxford University Press.
81. Mel'čuk, Igor. 2006. *Aspects of the Theory of Morphology*. Berlin, New York: De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783110199864>
82. Mel'čuk, Igor A. 1988. *Dependency Syntax: Theory and Practice*. New York, SUNY Press.
83. Muižniece, Liena, Metslang, Helle, Pajusalu, Karl. 1999. Past Participle Finization in

- Estonian and Latvian. *Estonian: Typological Studies III*. Ereht, Mati (ed.). Tartu: Bookmill, 128–155.
84. Næss, Åshild. 2020. Fernando Zúñiga & Seppo Kittilä, Grammatical voice. *Folia Linguistica*. 54(1), 253–260. <https://doi.org/10.1515/flin-2020-2034>
85. Nau, Nicole, Holvoet, Axel. 2015. Voice in Baltic: An overview. *Voice and argument structure in Baltic*. Holvoet, Axel, Nau, Nicole (eds.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1–36. <https://doi.org/10.1075/vargreb.2.002int>
86. Nau, Nicole, Spraunienė, Birutė, Žeimantienė, Vaiva. 2020. The passive family in Baltic. *Baltic Linguistics*. 11, 27–128. <https://doi.org/10.32798/bl.699>
87. Nau, Nicole. 1998. *Latvian*. (Languages of the World / Materials 217) München, Newcastle: Lincom Europa.
88. Nedjalkov, Vladimir P., Jaxontov, Sergej Je. 1988. The typology of resultative constructions. *Typology of resultative constructions*. Nedjalkov, Vladimir P. (ed.). Amsterdam: John Benjamins, 3–62. <https://doi.org/10.1075/tsl.12.06ned>
89. Nešpore, Gunta. 2010a. Neagensīvo pārvietošanās verbu semantiskā saistāmība: lokālas nozīmes semantiskās lomas. *Latvistika un somugristika Latvijas Universitātē*. 97–112. Pieejams: https://www.hzf.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/hzf/petnieciba/10_Gunta_Nespore_raksts.pdf
90. Nešpore, Gunta. 2010b. Pārvietošanās verbu apkaimi raksturojošo semantisko lomu tipoloģija un to nošķiršanas problēmas. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. 14(1), 189–196.
91. Nītiņa, Daina. 2001. *Latviešu valodas morfoloģija (konspektīvs lokāmo vārdšķiru apraksts)*. Rīga: Rīgas Tehniskā universitāte.
92. Nītiņa, Daina. 2013. Divdabis (participis). *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 564–595.
93. Paducheva, Elena. 2004. *Dinamicheskie modeli v semantike leksiki*. Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury.
94. Paegle, Dzintra. 2003. *Latviešu literārās valodas morfoloģija*. I. Rīga: Zinātne.
95. Pinnis, Mārcis, Auziņa, Ilze, Goba, Kārlis. 2014. Designing the Latvian Speech Recognition Corpus. *Proceedings of 9th International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'14)*. 1547–1553.
96. Rehehusen, Johann, Georg. 1644. *Manuductio ad linguam lettonicam facilis et certa*.

- Rīga: Excusa à GERHARDO SCHRÖDERO Typothetâ Rigensi.
97. Rimkutė, Erika, Utkā, Andrius, Levāne-Petrova, Kristīne. 2013. Lietuvių–latvių ir latvių–lietuvių kalbų lygiagretusis tekstynas LILA. *Kalbų studijos*. 23, 70–77. <https://doi.org/10.5755/j01.sal.0.23.4582>
 98. Rosenberger, Otto Benjamin Gottfried. 1848. *Der lettischen Grammatik. 2. Teil, Syntax*. Mitau: Lettisch-literarischen Gesellschaft.
 99. Saeed, John I. 2003. *Semantics*. 2nd edition. Malden: Blackwell Publishing. Saulīte, Baiba, Dargīs, Roberts, Grūzītis, Normunds, Auziņa, Ilze, Levāne-Petrova, Kristīne, Pretkalniņa, Lauma, Rituma, Laura, Paikens, Pēteris, Znotiņš, Artūrs, Strankale, Laine, Pokratniece, Kristīne, Poikāns, Ilmārs, Bārzdiņš, Guntis, Skadiņa, Inguna, Baklāne, Anda, Saulespurēns, Valdis, Ziediņš, Jānis. 2022. Latvian National Corpora Collection – Korpuss.lv. *Proceedings of the 13th Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2022)*. 5123–5129.
Pieejams: <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2022/pdf/2022.lrec-1.548.pdf>
 100. Shibatani, Masayoshi. 1985. Passives and related constructions: a prototype analysis. *Language*. 61(4), 821–848. <https://doi.org/10.2307/414491>
 101. Shibatani, Masayoshi. 2006. On the Conceptual Framework for Voice Phenomena. *Linguistics*. 44(2), 217–269. <https://doi.org/10.1515/LING.2006.009>
 102. Siewierska, Anna, Bakker, Dik. 2012. Passive agents: prototypical vs. canonical passives. *Canonical Morphology and Syntax*. Brown, Dunstan, Chumakina, Marina, Corbett, Greville G. (eds.). Oxford: Oxford University Press, 151–89. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199604326.003.0007>
 103. Siewierska, Anna. 2013. Passive Constructions. *The World Atlas of Language Structures Online*. Dryer, Matthew S, Haspelmath, Martin (eds.). Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7385533>
 104. Skujiņa, Valentīna (red.). 2007. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.
 105. Skujiņa, Valentīna. 1964. Piezīmes par nenoteiksmi teikuma priekšmeta un izteicēja funkcijā. *LPSR Zinātņu Akadēmijas Valodas un literatūras institūta raksti*. 17, 51–66.
 106. Stefanowitsch, Anatol. 2020. *Corpus linguistics: A guide to the methodology*. Berlin: Language Science Press. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3735822>
 107. Stender, Gotthard Friedrich. 1761. *Neue vollständigere Lettische Grammatik, Nebst einem hinlänglichen Lexico, wie auch einigen Gedichte*. Braunschweig:

- gedruckt im Fürstl. großen Waisenhouse.
108. Stērstu Andrejs. 1880. *Latviešu valodas mācība*. I un II daļa. Rīga, Tērbata: Šnakenburgs.
 109. Utkā, Andrius, Levāne-Petrova, Kristīne, Bielinškieņē, Agnē, Kovalevskaitē, Jolanta, Rimkutē, Erika, Vēvere, Daira. 2012. Lithuanian-Latvian-Lithuanian parallel corpus. *Proceedings of the Fifth International Conference Baltic HLT*. 260–264. <http://dx.doi.org/10.3233/978-1-61499-133-5-260>
 110. Valkovska, Baiba, Lokmane, Ilze. 2013. Vienkārša teikuma komunikatīvā struktūra. *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 774–800.
 111. Valkovska, Baiba. 2016. *Vārdu secības komunikatīvais aspekts mūsdienu latviešu valodā*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/31778>
 112. Van Valin, Robert D, LaPolla, Randy J. 2004. *Syntax. Structure, Meaning and Function*. Cambridge: Cambridge University Press. (Pirmizdevums 1997)
 113. Van Valin, Robert. 2005. *An Introduction to Syntax*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139164320>
 114. Varro. 1938. *On the Latin Language. Volume I: Books 5–7*. Translated by Kent, Roland G. Cambridge, MA: Harvard University Press. https://doi.org/10.4159/DLCL.varro-latin_language.1938
 115. Veidemane, Ruta. 1985. Par divdabju ar izskaņu -ams (-āms) semantiku un gramatisko raksturojumu. *Baltu valodas senāk un tagad*. 148–153.
 116. Veidemane, Ruta. 2002. Darbības vārds. *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība*. Pokrotniece, Kornēlija (red.). Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 409–509.
 117. Wiemer, Björn. 2010. Hearsay in European Languages: Toward an Integrative Account of Grammatical and Lexical Markers. *Linguistic Realization of Evidentiality in European Languages*. Diewald, Gabriele, Smirnova, Elena (eds.). Berlin, New York: De Gruyter Mouton, 59–130. <https://doi.org/10.1515/9783110223972.59>
 118. Zúñiga, Fernando, Kittilä, Seppo Tapio. 2019. *Grammatical Voice*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316671399>

Pētījumā izmantoto jēdzienu un terminu glosārijs

Arguments (sintaktiskās struktūras vienība), kas ir teikuma loceklis, ko teikumā piesaista darbības vārds resp. izteicējs, – teikuma priekšmets, papildinātājs, apstāklis (Skujiņa 2007, 44).

Absolūtais biežums – skaitlis, kas rāda, cik reižu korpusā mainīgajam novērota konkrētā vērtība (Kļaviņa 1980, 23).

Agensīvi verbi ir tādi, kam viens no argumentiem ir agenss (Matthews 1997, 12).

Aktuālā dalījuma komponentes ir tēma un rēma (Skujiņa 2007, 388).

Atstāstījuma izteiksme tiek lietota, atstāstot citas personas teikto bez pārliecības par teiktā patiesumu, resp., neuzņemoties atbildību par tekstā minētās darbības realitāti (Skujiņa 2007, 55; Kalnača, Lokmane 2021, 240; Kalnača, Lokmane 2022, 137).

Attieksmes vietniekvārds ievada palīgteikumu un norāda uz attieksmēm starp teikuma daļām. Latviešu valodā attieksmes vietniekvārdi ir *kas, kurš, kāds*, piemēram, *Mežs, kas plešas ap mūsu māju, man vienmēr bijis mīļš* (Skujiņa 2007, 56).

Bezpersonas verbs ir darbības vārds, kura nosauktai darbībai parasti nav veicēja un kuru lieto tikai vienskaitļa vai daudzskaitļa 3. personā, piemēram, latviešu valodā: *Šobrīd līst. Snieg jau divas dienas. Rudeņos strauji tumst* (Skujiņa 2007, 63).

Ciešamā kāрта jeb **pasīvs** ir darbības vārda kāрта, kas izsaka uz semantisko objektu vērstu darbību, parasti tieši nenosaucot semantisko subjektu (Skujiņa 2007, 80; Kalnača 2013, 502).

Cietējs jeb **pacienss** ir semantiskā loma – situācijas dalībnieks, kas pakļauts darītāja veiktajai darbībai. Parasti darbības rezultātā mainās cietēja īpašības, stāvoklis vai novietojums (Skujiņa 2007, 70).

Darītājs jeb **agenss** ir semantiskā loma – aktīvs, parasti ar gribu un apziņu apveltīts situācijas dalībnieks, darbības veicējs” (Skujiņa 2007, 77).

Deontiskā modalitāte norāda runātāja attieksmi pret situācijas norisi, parasti izsakot pavēli, aizliegumu, ieteikumu, prasību, atļauju (Matthews 1997, 91; Skujiņa 2007, 84, 107; Crystal 2008, 136; Dawoud 2010, 70–72).

Determinants ir teikuma palīgloceklis, kas attiecas uz visu teikumu kopumā un nav

pakārtots nevienam vārdam resp. teikuma loceklim teikumā (Skujiņa 2007, 86).

Diatēze ir atbilsme starp semantiskajām lomām (agenss, pacienss) un to sintaktiskajām pozīcijām (teikuma priekšmets, tiešais objekts) (Kulikov 2011, Mel'čuk 1988, 69; Paducheva 2004, 51; Zúñiga, Kittilä 2019, 4).

Epistēmiskā modalitāte norāda runātāja attieksmi pret izteikuma (sprieduma, apgalvojuma) saturu, izsakot nepieciešamību, iespējamību, varbūtību (piem., Matthews 1997, 71; Haan 2001, 3; Dawoud 2010, 70).

Evidencialitāte – semantisku kategoriju, kas apvieno valodas līdzekļus, kuros ietverta norāde uz informācijas avotu, kā arī izteikuma satura vērtējumu (Holvoet 2001, 111; Wiemer 2010, 59–130; Kalnača 2013, 500).

Hapax legomenon, grieķu valodā 'vienreiz teikts', kas apzīmē valodas vienību, kas kādā tekstā vai kādas valodas tekstu kopumā atrodama tikai vienreiz (Matthews 1997, 157; Bussman 2006, 500; Brown, Miller 2013, 204).

Izjutējs ir viens no semantiskā subjekta veidiem, un latviešu valodā to parasti izsaka ar teikuma priekšmetu (*Es salstu. Mēs nebaidāmies no spokiem*) vai determinantu (*Man salst. Viņam klājas labi*) (Skujiņa 2007, 168).

Konsituatīvi saistīts izteikums ir izteikums, kura pamatstruktūru ir ietekmējis vai nu konteksts, vai runas situācija, vai arī konsituācija un kas saprotams tikai kontekstā vai runas situācijā, piemēram, *Viņš paliek pie sava. Apsēžas. Viesi čalodami sēdās pie galda. .. "Lūdzu, mīļie, bez kautrēšanās."* (Skujiņa 2007, 190).

Koreference ir attieksme starp izteikuma komponentiem, kam ir viens un tas pats referents, piemēram, izteikumā *Jānis teica, ka viņš atnāksot* vārdi *Jānis* un *viņš* ir koreferenti (Skujiņa 2007, 196–196).

Modalitāte ir semantiska kategorija, kas izsaka runātāja attieksmi, kā arī vērtējumu vai nu par sprieduma saturu, vai arī par situācijas norisi (Bussman 2006, 754; Skujiņa 2007, 236).

Neagensīvie verbi ir tie, kam nav raksturīgs agenss, jo šo verbu nosauktā darbība netiek veikta ar gribas piepūli, ar nodomu (Nešpore 2010a, 97).

Nepārejoši darbības vārdi jeb intransitīvi darbības vārdi nosauc darbību, kas saistīta ar subjekta fizisku vai garīgu stāvokli vai atrašanos telpā un nav vērsta uz objektu akuzatīvā, piemēram, *gulēt, salt, skumt, nirt, krist* (Skujiņa 2007, 253).

Netiešais objekts ir objekts, ko izsaka ar papildinātāju datīvā vai prievārdisku savienojumu (Skujiņa 2007, 254).

Papildinātājs (gramatiskais objekts) ir teikuma palīgloceklis, kas nosauc (tiešo vai netiešo) darbības objektu un ir pakārtots darbības vārdam, retāk lietvārdam vai īpašības vārdam. Latviešu valodā papildinātājs parasti izteikts ar lietvārda atkarīgo locījumu vai prievārdisku savienojumu (Skujiņa 2007, 278).

Pārejoši darbības vārdi jeb **transitīvi darbības vārdi** nosauc darbību, kas vērsta uz objektu (Skujiņa 2007, 285)

Partikulas ir nelokāmas vārdšķiras, kas izsaka teksta autora attieksmi pret izteikuma saturu, piešķirot kādam teikuma loceklim vai visam teikumam modālas, emocionālas vai jēdzieniskas nozīmes niansi (Skujiņa 2007, 88).

Relatīvais biežums – absolūtā biežuma attiecība pret visu datu skaitu (Kļaviņa 1980, 24).

Rēma ir izteikuma daļa, kas ir ziņojuma galvenais saturs un pauž informāciju par tēmu, piemēram, *Grāmata ir uz galda*. Rēma visbiežāk izsaka jauno informāciju un teikumos ar tiešo vārdu kārtu vienmēr ir beigās (Skujiņa 2007, 325).

Saitiņa ir darbības vārda finītā forma, kas izsaka gramatiskās nozīmes – laiku, personu, modalitāti – un saista citus teikuma struktūras elementus (Skujiņa 2007, 334).

Sastata izteicējs, kas parasti ir nomināls izteicējs, ir ciešāmās kārtas tagadnes divdabis kopā ar saitiņu *būt* (Skujiņa 2007, 343).

Semantiskais objekts ir vispārināta semantiskā loma, situācijas dalībnieks, uz ko darbība kādā veidā ir vērsta. Latviešu valodā objektu parasti izsaka ar papildinātāju (*Mēs pasniedzām ziedus karalienei*), retāk – ar teikuma priekšmetu (*Grāmata ir izlasīta.*)” (Skujiņa 2007, 266).

Semantiskais subjekts ir „vispārināta semantiskā loma, kas ietver darītāju (*Viņš raksta*), izjutēju (*Suns baidās no pērkonā*), to, kuram piemīt kāda pazīme (*Ojārs ir gudrs*), un citas semantiskās lomas” (Skujiņa 2007, 379; sk. arī Lokmane 2013, 768).

Semantiskā valence ir darbības vārda spēja sintaktiski saistīties ar noteiktu semantisku kategoriju vārdu formām (Skujiņa 2007, 349).

Teikuma priekšmets (gramatiskais subjekts) ir teikuma virsloceklis, kas formas ziņā saistīts ar izteicēju savstarpēja atkarīguma attieksmēs un kopā ar to veido teikuma gramatisko centru. Teikuma priekšmets nosauc runas priekšmetu, kura darbību, stāvokli vai pazīmi raksturo izteicējs, piemēram, *Ledus iet. Ūdens ir auksts* (Skujiņa 2007, 390).

Teikuma semantiskā struktūra ir jēdzienisko attieksmju kopums, kas veidojas starp teikumā atspoguļotās situācijas dalībniekiem. Piem., teikumos *Pēteris stāda kokus. Bērns zīmē sauli* izteiktas attieksmes starp darītāju jeb agensu un cietēju jeb paciensu. Vienu un to

pašu semantisko struktūru var īstenot dažādas sintaktiskās struktūras teikumos, piem., *Vējā lokās koki* un *Vējš loka kokus*, *Man salst* un *Es salstu* (Skujiņa 2007, 348–349).

Teikuma sintaktiskā struktūra ir noteiktu teikuma locekļu funkcijās lietotu vārduformu vai predikatīvo vienību (teikuma daļu) savstarpējo sintaktisko sakaru kopums teikumā” (Skujiņa 2007, 391).

Tekstu korpuss ir strukturēts tekstu un/vai transkribētas runas krājums, kas paredzēts lingvistiskai analīzei un valodas tehnoloģiju izstrādei (Bussman 2006, 226; Skujiņa 2007, 196; Collins English Dictionary 2018).

Tēma (semantiskā loma) ir situācijas dalībnieks, kas darbības laikā tiek pārvietots vai kura vieta tiek raksturota (piem., Saeed 2003, 153; Nešpore 2010b, 190; arī Paducheva 2004, 55).

Tēma ir izteikuma daļa, kas ir ziņojuma sākumpunkts un pauž informāciju par ziņojuma priekšmetu, piem., *Grāmata ir uz galda*. Tēma visbiežāk izsaka jau zināmo informāciju, kam piesaista jauno informāciju” (Skujiņa 2007, 394).

Tiešais objekts ir objekts, ko tipiski izsaka ar papildinātāju akuzatīvā (Skujiņa 2007, 404).

Vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveids ietver gan vajadzības, gan atstāstījuma izteiksmes nozīmi un norāda uz atstāstītu citas personas nepieciešamību veikt kādu darbību (Kalme, Smiltņiece 2001, 250-251; Skujiņa 2007, 417; Lokmane, Kalnača 2014, 179).

Vajadzības izteiksmes vēlējuma paveids ietver gan vajadzības, gan vēlējuma izteiksmes nozīmi un norāda uz iespējamu vai vēlamu darbību, kam noteikti būtu nepieciešams notikt (Skujiņa 2007, 416–417; Lokmane, Kalnača 2014, 172).

Vienkomponenta shēmā ir viens galvenais loceklis un uz otru iespējamu gramatiskā centra locekli nav formālas norādes (Lokmane 2103, 713).

Verba kārtā ir gramatiskā kategorija, proti, diatēze, kas marķētas predikāta formā (Paducheva 2004, 51; Zúñiga, Kittilä 2019, 4).

Vidējā kārtā jeb **medijs** ir darbības vārda kārtā, kas izsaka, ka darbības subjekts reizē ir arī darbības objekts, piem., sengrieķu valodā *louétai* ‘viņš mazgājas’. Mūsdienu latviešu valodā vidējās kārtas nav, bet tās nozīme ir daļai atgriezenisko darbības vārdu, piem., *tu mazgājies* ‘mazgā sevi’; *es slaukos* ‘slauku sevi’; *viņš ģērbjas* ‘ģērbj sevi’ (Skujiņa 2007, 443).

Pielikums

1. tabula. Regulāro darbības vārdu formu ciešamās kārtas paradigma visās izteiksmju un laika formās (Kalnača 2013, 551–556, 562–564)

Perso na	Dinamiskais pasīvs		Statiskais pasīvs	
	Īstenības izteiksme			
	Vienskaitlis	Daudzskaitlis	Vienskaitlis	Daudzskaitlis
	Tagadne			
1.	<i>tieku nests(-a)</i>	<i>tiekam nesti(-as)</i>	<i>esmu nests(-a)</i>	<i>esam nesti(-as)</i>
2.	<i>tiec nests(-a)</i>	<i>tiekat nesti(-as)</i>	<i>esi nests(-a)</i>	<i>esat nesti(-as)</i>
3.	<i>tiek nests(-a)</i>	<i>tiek nesti(-as)</i>	<i>ir nests(-a)</i>	<i>ir nesti(-as)</i>
	Pagātne			
1.	<i>tiku nests(-a)</i>	<i>tikām nesti(-as)</i>	<i>biju nests(-a)</i>	<i>bijām nesti(-as)</i>
2.	<i>tiki nests(-a)</i>	<i>tikāt nesti(-as)</i>	<i>biji nests(-a)</i>	<i>bijāt nesti(-as)</i>
3.	<i>tika nests(-a)</i>	<i>tika nesti(-as)</i>	<i>bija nests(-a)</i>	<i>bija nesti(-as)</i>
	Nākotne			
1.	<i>tikšu nests(-a)</i>	<i>tiksim nesti(-as)</i>	<i>būšu nests(-a)</i>	<i>būsim nesti(-as)</i>
2.	<i>tiksi nests(-a)</i>	<i>tiksīt(-iet) nesti(-as)</i>	<i>būsi nests(-a)</i>	<i>būsīt(-iet) nesti(-as)</i>
3.	<i>tiks nests(-a)</i>	<i>tiks nesti(-as)</i>	<i>būs nests(-a)</i>	<i>būs nesti(-as)</i>
	Atstāstījuma izteiksme			
	Tagadne			
1., 2., 3.	<i>tiekot nests(-a)</i>	<i>tiekot nesti(-as)</i>	<i>esot nests(-a)</i>	<i>esot nesti(-as)</i>
	Nākotne			
1., 2., 3.	<i>tikšot nests(-a)</i>	<i>tikšot nesti(-as)</i>	<i>būšot nests(-a)</i>	<i>būšot nesti(-as)</i>
	Vēlējuma izteiksme			

	Tagadne			
1., 2., 3.	<i>tiktu nests(-a)</i>	<i>tiktu nesti(-a)</i>	<i>būtu nests(-a)</i>	<i>būtu nesti(-as)</i>
	Vajadzības izteiksme			
	Tagadne			
1., 2., 3.	<i>ir jātiek nestam(-ai)</i>	<i>ir jātiek nestiem(-ām)</i>	<i>ir jābūt nestam(-ai)</i>	<i>ir jābūt nestiem(-ām)</i>
	Pagātne			
1., 2., 3.	<i>bija jātiek nestam(-ai)</i>	<i>bija jātiek nestiem(-ām)</i>	<i>bija jābūt nestam(-ai)</i>	<i>bija jābūt nestiem(-ām)</i>
	Nākotne			
1., 2., 3.	<i>būs jātiek nestam(-a0)</i>	<i>būs jātiek nestiem(-ām)</i>	<i>būs jābūt nestam(-ai)</i>	<i>būs jābūt nestiem(-ām)</i>
	Vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveids			
	Tagadne			
1., 2., 3.	<i>esot jātiek nestam(-ai)</i>	<i>esot jātiek nestiem(-ām)</i>	<i>esot jābūt nestam(-ai)</i>	<i>esot jābūt nestiem(-ām)</i>
	Nākotne			
1., 2., 3.	<i>būšot jātiek nestam(-ai)</i>	<i>būšot jātiek nestiem(-ām)</i>	<i>būšot jābūt nestam(-ai)</i>	<i>būšot jābūt nestiem(-ām)</i>
	Vajadzības izteiksmes vēlējuma paveids			
	Tagadne			
1., 2., 3.	<i>būtu jātiek nestam(-ai)</i>	<i>būtu jātiek nestiem(-ām)</i>	<i>būtu jābūt nestam(-ām)</i>	<i>būtu jābūt nestiem(-ām)</i>
	Pavēles izteiksme			
1.	–			
2.	<i>tiec nests(-a)!</i>	<i>tiekat nesti(-as)!</i>	<i>esi nests(-a)!</i>	<i>esiet nesti(-as)!</i>
3.	<i>lai tiek nests(-a)!</i>	<i>lai tiek nesti(-as)!</i>	<i>lai ir nests(-a)!</i>	<i>lai ir nesti(-as)!</i>

2. tabula. Regulāro darbības vārdu formu ciešamās kārtas dinamiskā un statiskā pasīva variantu paradigma visās izteiksmju un laika formās (Kalnača 2013, 551–556, 562–564)

Perso na	Dinamiskais pasīvs		Statiskais pasīvs	
	Īstenības izteiksme			
	Vienskaitlis	Daudzskaitlis	Vienskaitlis	Daudzskaitlis
	Tagadne			
1.	<i>esmu ticis(-usi) nests(-a)</i>	<i>esam tikuši(-as) nesti(-as)</i>	<i>esmu bijis(-usi) nests(-a)</i>	<i>esam bijuši(-as) nesti(-as)</i>
2.	<i>esi ticis(usi) nests(-a)</i>	<i>esat tikuši(-as) nesti(-as)</i>	<i>esi bijis(-usi) nests(-a)</i>	<i>esat bijuši(-as) nesti(-as)</i>
3.	<i>ir ticis(-usi) nests(-a)</i>	<i>ir tikuši(-as) nesti(-as)</i>	<i>ir bijis(-usi) nests(-a)</i>	<i>ir bijuši(-as) nesti(-as)</i>
Pagātne				
1.	<i>biju ticis(-usi) nests(-a)</i>	<i>bijām tikuši(-as) nesti(-as)</i>	<i>biju bijis(-usi) nests(-a)</i>	<i>bijām bijuši(-as) nesti(-as)</i>
2.	<i>biji ticis(-usi) nests(-a)</i>	<i>bijāt tikuši(-as) nesti(-as)</i>	<i>biji bijis(-usi) nests(-a)</i>	<i>bijāt bijuši(-as) nesti(-as)</i>
3.	<i>bija ticis(-usi) nests(-a)</i>	<i>bija tikuši(-as) nesti(-as)</i>	<i>bija bijis(-usi) nests(-a)</i>	<i>bija bijuši(-as) nesti(-as)</i>
Nākotne				
1.	<i>būšu ticis(-usi) nests(-a)</i>	<i>būsim tikuši(-as) nesti(-as)</i>	<i>būšu bijis(-usi) nests(-a)</i>	<i>būsim bijuši(-as) nesti(-as)</i>
2.	<i>būsi ticis(-usi) nests(-a)</i>	<i>būsit(-iet) tikuši(-as) nesti(-as)</i>	<i>būsi bijis(-usi) nests(-a)</i>	<i>būsit(-iet) bijuši(-as) nesti(-as)</i>
3.	<i>būs ticis(-usi) nests(-a)</i>	<i>būs tikuši(-as) nesti(-as)</i>	<i>būs bijis(-usi) nests(-a)</i>	<i>būs bijuši(-as) nesti(-as)</i>
Atstāstījuma izteiksme				
Tagadne				
1., 2., 3.	<i>esot ticis(-usi) nests(-a)</i>	<i>esot tikuši(-as) nesti(-as)</i>	<i>esot bijis(-usi) nests(-a)</i>	<i>esot bijuši(-as) nesti(-as)</i>

	Nākotne			
1., 2., 3.	<i>būšot ticis(-usi) nests(-a)</i>	<i>būšot tikuši(-as) nesti(-as)</i>	<i>būšot bijis(-usi) nests(-a)</i>	<i>būšot bijuši(-as) nesti(-as)</i>
	Vēlējuma izteiksme			
	Tagadne			
1., 2., 3.	<i>būtu ticis(-usi) nests(-a)</i>	<i>būtu tikuši(-as) nesti(-a)</i>	<i>būtu bijis(-usi) nests(-a)</i>	<i>būtu bijuši(-as) nesti(-as)</i>
	Vajadzības izteiksme			
	Tagadne			
1., 2., 3.	<i>ir jābūt tikušam(-ai) nestam(-ai)</i>	<i>ir jābūt tikušiem(-ām) nestiem(-ām)</i>	<i>ir jābūt bijušam(-ai) nestam(-ai)</i>	<i>ir jābūt bijušiem(-ām) nestiem(-ām)</i>
	Pagātne			
1., 2., 3.	<i>bija jābūt tikušam(-ai) nestam(-ai)</i>	<i>bija jābūt tikušiem(-ām) nestiem(-ām)</i>	<i>bija jābūt bijušam(-ai) nestam(-ai)</i>	<i>bija jābūt bijušiem(-ām) nestiem(-ām)</i>
	Nākotne			
1., 2., 3.	<i>būs jābūt tikušam(-ai) nestam(-a0)</i>	<i>būs jābūt tikušiem(-ām) nestiem(-ām)</i>	<i>būs jābūt bijušam(-ai) nestam(-ai)</i>	<i>būs jābūt bijušiem(-ām) nestiem(-ām)</i>
	Vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveids			
	Tagadne			
1., 2., 3.	<i>esot jābūt tikušam(-ai) nestam(-ai)</i>	<i>esot jābūt tikušiem(-ām) nestiem(-ām)</i>	<i>esot jābūt bijušam(-ai) nestam(-ai)</i>	<i>esot jābūt bijušiem(-ām) nestiem(-ām)</i>
	Nākotne			
1., 2., 3.	<i>būšot jābūt tikušam(-ai) nestam(-ai)</i>	<i>būšot jābūt tikušiem(-ām) nestiem(-ām)</i>	<i>būšot jābūt bijušam(-ai) nestam(-ai)</i>	<i>būšot jābūt bijušiem(-ām) nestiem(-ām)</i>
	Vajadzības izteiksmes vēlējuma paveids			
	Tagadne			
1., 2., 3.	<i>būtu jābūt tikušam(-ai) nestam(-ai)</i>	<i>būtu jābūt tikušiem(-ām) nestiem(-ām)</i>	<i>būtu jābūt bijušam(-ai) nestam(-ām)</i>	<i>būtu jābūt bijušiem(-ām) nestiem(-ām)</i>

Pavēles izteiksme				
1.	–			
2.	<i>esi ticis(-usi) nests(-a)!</i>	<i>esat tikuši(-ušas) nesti(-as)!</i>	<i>esi bijis(-usi) nests(-a)!</i>	<i>esiet bijuši(-ušas) nesti(-as)!</i>
3.	<i>lai ir ticis(-usi) nests(-a)!</i>	<i>lai tikuši(-ušas) nesti(-as)!</i>	<i>lai ir bijis(-usi) nests(-a)!</i>	<i>lai ir bijuši(-ušas) nesti(-as)!</i>

3. tabula. Nekārtno darbības vārdu formu ciešamās kārtas paradigma visās izteiksmju un laika formās (Kalnača 2013, 562–564)

Perso na	Dinamiskais pasīvs		Statiskais pasīvs	
	Īstenības izteiksme			
	Vienskaitlis	Daudzskaitlis	Vienskaitlis	Daudzskaitlis
	Tagadne			
3.	<i>tiek iets(-a)</i>	<i>tiek ieti(-as)</i>	<i>ir iets(-a)</i>	<i>ir ieti(-as)</i>
	Pagātne			
3.	<i>tika iets(-a)</i>	<i>tika iets(-as)</i>	<i>bija iets(-a)</i>	<i>bija ieti(-as)</i>
	Nākotne			
3.	<i>tiks iets(-a)</i>	<i>tiks ieti(-as)</i>	<i>būs ieti(-a)</i>	<i>būs ieti(-as)</i>
	Atstāstījuma izteiksme			
	Tagadne			
3.	<i>tiekot iets(-a)</i>	<i>tiekot ieti(-as)</i>	<i>esot iets(-a)</i>	<i>esot ieti(-as)</i>
	Nākotne			
3.	<i>tikšot iets(-a)</i>	<i>tikšot ieti(-as)</i>	<i>būšot iets(-a)</i>	<i>būšot ieti(-as)</i>
	Vēlējuma izteiksme			
	Tagadne			
3.	<i>tiktu iets(-a)</i>	<i>tiktu ieti(-as)</i>	<i>būtu iets(-a)</i>	<i>būtu ieti(-as)</i>

	Vajadzības izteiksme			
	Tagadne			
3.	<i>ir jātiek ietam(-ai)</i>	<i>ir jātiek ietiem(-ām)</i>	<i>ir jābūt ietam(-ai)</i>	<i>ir jābūt ietiem(-ām)</i>
	Pagātne			
3.	<i>bija jātiek ietam(-ai)</i>	<i>bija jātiek ietiem(-ām)</i>	<i>bija jābūt ietam(-ai)</i>	<i>bija jābūt ietiem(-ām)</i>
	Nākotne			
3.	<i>būs jātiek ietam(-ai)</i>	<i>būs jātiek ietiem(-ām)</i>	<i>būs jābūt ietam(-ai)</i>	<i>būs jābūt ietiem(-ām)</i>
	Vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveids			
	Tagadne			
3.	<i>esot jātiek ietam(-ai)</i>	<i>esot jātiek ietiem(-ām)</i>	<i>esot jābūt ietam(-ai)</i>	<i>esot jābūt ietiem(-ām)</i>
	Nākotne			
3.	<i>būšot jātiek ietam(-ai)</i>	<i>būšot jātiek ietiem(-ām)</i>	<i>būšot jābūt ietam(-ai)</i>	<i>būšot jābūt ietiem(-ām)</i>
	Vajadzības izteiksmes vēlējuma paveids			
	Tagadne			
3.	<i>būtu jātiek ietam(-ai)</i>	<i>būtu jātiek ietiem(-ām)</i>	<i>būtu jābūt ietam(-ām)</i>	<i>būtu jābūt ietiem(-ām)</i>

4. tabula. Nekārtno darbības vārdu formu dinamiskā un statiskā pasīva variantu paradigma visās izteiksmju un laika formās (Kalnača 2013, 506; 551–556, 562–564)

Perso na	Dinamiskais pasīvs	Statiskais pasīvs
	Īstenības izteiksme	

	Vienskaitlis	Daudzskaitlis	Vienskaitlis	Daudzskaitlis
	Tagadne			
3.	<i>ir ticis(-usi) iets(-a)</i>	<i>ir tikuši(-as) ieti(-as)</i>	<i>ir bijis(-usi) iets(-a)</i>	<i>ir bijuši(-ušas) ieti(-as)</i>
	Pagātne			
3.	<i>bija ticis(-usi) iets(-a)</i>	<i>bija tikuši(-as) iets(-as)</i>	<i>bija bijis(-usi) iets(-a)</i>	<i>bija bijuši(-ušas) ieti(-as)</i>
	Nākotne			
3.	<i>būs ticis(-usi) iets(-a)</i>	<i>būs tikuši(-as) ieti(-as)</i>	<i>būs bijis(-usi) ieti(-a)</i>	<i>būs bijuši(-ušas) ieti(-as)</i>
	Atstāstījuma izteiksme			
	Tagadne			
3.	<i>esot ticis(-usi) iets(-a)</i>	<i>esot tikuši(-ušas) ieti(-as)</i>	<i>esot bijis(-usi) iets(-a)</i>	<i>esot bijuši(-ušas) ieti(-as)</i>
	Nākotne			
3.	<i>būšot ticis(-usi) iets(-a)</i>	<i>būšot tikuši(-ušas) ieti(-as)</i>	<i>būšot bijis(-usi) iets(-a)</i>	<i>būšot bijuši(-ušas) ieti(-as)</i>
	Vēlējuma izteiksme			
	Tagadne			
3.	<i>būtu ticis(-usi) iets(-a)</i>	<i>būtu tikuši(-ušas) ieti(-as)</i>	<i>būtu bijis(-usi) iets(-a)</i>	<i>būtu bijuši(-ušas) ieti(-as)</i>
	Vajadzības izteiksme			
	Tagadne			
3.	<i>ir jātiek tikušam(-ai) ietam(-ai)</i>	<i>ir jātiek tikušiem(-ām) ietiem(-ām)</i>	<i>ir jābūt bijušam(-ai) ietam(-ai)</i>	<i>ir jābūt bijušiem(-ām) ietiem(-ām)</i>
	Pagātne			
3.	<i>bija jātiek tikušam(-ai) ietam(-ai)</i>	<i>bija jātiek tikušiem(-ām) ietiem(-ām)</i>	<i>bija jābūt bijušam(-ai) ietam(-ai)</i>	<i>bija jābūt bijušiem(-ām) ietiem(-ām)</i>
	Nākotne			
3.	<i>būs tikušam(-ai)</i>	<i>būs jātiek</i>	<i>būs jābūt</i>	<i>būs jābūt</i>

	<i>jātiek ietam(-ai)</i>	<i>tikušiem(-ām) ietiem(-ām)</i>	<i>bijušam(-ai) ietam(-ai)</i>	<i>bijušiem(-ām) ietiem(-ām)</i>
	Vajadzības izteiksmes atstāstījuma paveids			
	Tagadne			
3.	<i>esot jātiek tikušam(-ai) ietam(-ai)</i>	<i>esot jātiek tikušiem(-ām) ietiem(-ām)</i>	<i>esot jābūt bijušam(-ai) ietam(-ai)</i>	<i>esot jābūt bijušiem(-ām) ietiem(-ām)</i>
	Nākotne			
3.	<i>būšot jātiek tikušam(-ai) ietam(-ai)</i>	<i>būšot jātiek tikušiem(-ām) ietiem(-ām)</i>	<i>būšot jābūt bijušam(-ai) ietam(-ai)</i>	<i>būšot jābūt bijušiem(-ām) ietiem(-ām)</i>
	Vajadzības izteiksmes vēlējuma paveids			
	Tagadne			
3.	<i>būtu jātiek tikušam(-ai) ietam(-ai)</i>	<i>būtu jātiek tikušiem(-ām) ietiem(-ām)</i>	<i>būtu jābūt bijušam(-ai) ietam(-ām)</i>	<i>būtu jābūt bijušiem(-ām) ietiem(-ām)</i>